STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02084

DI VANT

Zalman Shneour

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschhorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

PRINTED IN POLAND

Copyright by S. Chnéour Paris

Z. S z n e u r — „D i w a n t"
Wydawnictwo „T o m o r" Wilno, Bakszta 8, m. 1
P. K. O. k-to Nr. 65.509
„Drukarnia Wydawnicza", Wilno, Kwaszelna 23

ז. שניאור

די וואַנט

פערטער טייל „עמי־הארצים"

ווילנע — 1939

פאַרלאַג „טאָמאָר"

די וואָבט

געזאמלטע שריפטן

זלמן שניאור

יובילעאום-אויסגאבע

1938-1903

די וואַנט

(אָנשטאָט אַ הקדמה)

שטעהט אַ אידישע חורבה, אָנגעשפּאָלטען, מיט אָפּגעשלאָגע־נע טינקע און וויל ניט איינפאַלען.

אַ רבניש מויערל, זאָגט מען, איז דאָ אַמאָל געשטאַנען. יחוס און תורה האָבען אָנגעזאַפּט די ווענט. כתובות פאַר יונגע פּאָרלעך זיינען דאָ געשריבען־געוואָרען. שמחות האָבען דאָ געקוואָלען און טרעהרען האָבען געקאַפּעט אויף דער פאָדלאָגע בשעת גטן זיך און חתמענען צוואות.

די גרויסע שרפה פון שטאָט האָט דאָס אַלץ אָפּגעמעקט, מיט פייערדיגע צונגען אויסגעלעקט. געבליבען זיינען באַר לעבערדיגע ווענט, נאַריש־פאַרריסענע קוימענס מיט אָפּגעשונדענע העלזער. ווי טויטע גאָנערס אין אַן אָפּגעבערענטען שטייג שטעהען זיי, ווי ריזען־גאָנערס, וועלכע האָבען, שטאַרבענדיג, אַרויסגעשפּאַרט איין צובראָ־כען פליגעל אינדרויסען — איין זייטיגע וואַנט...

די שטאָט האָט זיך שוין לאַנג אָפּגעבויט און די חורבה שטעהט נאָך אַלץ אויף איהר אַמאָליגען אָרט, שטערט די נייע באַוועגונג, גרויסט־זיך מיט איהר וויסטקייט, שרעקט חדר־אינגלעך מיט שדים, און ווייבער סטראַשעט זי, אַז זי וועט פּלוצים איינפאַלען און אימיצען ממיתן...

אָבער קיין אידישע האַנט הויבט זיך אויף איהר ניט אויף; עפּעס ווי מען וואָלט מורא־געהאַט צו פאַרשווענען איהר אַמאָליגען

כבוד, איהר געוועזענע הייליגקייט. כאָטש דאָס און יענעס האָבען שוין לאַנג מעהר קיין ווערט ניט.

ביז אַ גוי אַ שיכור קומט צו געהן און שרייט־אויס אין נאָמען פון אַ גויעשן געזעץ: „ביעלזיאַ!“ און גאַנץ שטאָט שפּאַנט זיך איין אין שטריק און נעמט זיך איינוואַרפען... קודם־כל — די אַלטע פליגעל־וואַנט, וועלכע סטראַשעט די לעבעדיגע גאַס.

נאָר, אין איהר אייביגען חורבן און אין איהר פאַררעגענטען אָפּפאַל, איז שוין די אַלטע וואַנט אַזוי איינגעפונדעוועט געוואָרען, אַזוי שווער איינגעגעסען זיך אין איהר אומנויטיגקייט, אַז אַלע פאַראייניגטע כוחות, פון די קליינשטעטעלדיגע אידעלעך, צוקלאַפּען זיך אָן איהר עקשנות, געהען־אָפּ מיט שוויס איבער איהר האַרטער אַלטקייט; און איינלייגען זי קענען זיי ניט.

„עד שקמתי...“ ביז דער שטעטעלדיגער גיבור שטעהט־אויף, דער רויער כוח, וועלכער ווייסט אפילו ניט ווי גרויס און ווי עהרליך ער איז, שטעלט אונטער זיין ברייטע פלייצע, לעגט־צו אַ פאַרמאַזאָליעטע לאַפּע און די זאַיאַדלע עלטער דערשרעקט זיך און פאַלט־איין.

איז דאָס ניט ווי אַן אָנזאָג פון אַ נייעם דור, וועלכער געהט איבער אָפּגעלעבטע געזעצען, צוטרייסעלט בכבודיגע חורבות און ראַמט אָפּ שטערונגען פאַר בעסערע צייטען?

אפשר יאָ און אפשר ניט. אונזער העלד האָט דאָס געוויס ניט געוואוסט, ווען ער איז געקומען צו הילף און באַפרייט פון שפּאַן די אויסגעמאַטערטע אידעלעך.

זיין לעבען האָט ער איינגעשטעלט, ניט טראַכטענדיג אפילו פון דער סכנה, וואָס שוועבט איבער זיין קאָפּ. דערפאַר איז אַלץ געשעהען אַזוי שטורעמדיג־שעהן און אַזוי אומגעריכט. דאָס לעצטע געוויכט פון זיין גבורה האָט ער אַריינגעוואָרפען אין קהלשען וואַגשאַל און די אַלטע שטערונג איז דערציטערט געוואָרען, אויפגעפלויגען אין רויטען ציגעל־שטויב. צושאָטען זיך, און די גאַס האָט פרייער אָפּגעאָטעמט.

ווי דאָס טעמפּעל פון אָפּגאָט, ווען דער בלינדער שמשון האָט

צעשפּאַרט זיינע מיטעל־זיילען, אַזוי איז די וואַנט צוזאַמענגע־בראָכען געוואָרען און, פאַלענדיג, געוואָלט אומבריינגען איהם. מיט פודיגע שטיקער טינקע־און־ציגעל געצילעוועט איהר צוטרייסלער אין שאַרבען־אַריין.

נאָר שמשון איז דאָס מאָל ניט אומגעקומען. גאַנץ און געזונט האָט ער זיך אַרויסגעראַטעוועט פון איהר לעצטער בייזקייט. צו־ליב נאָך גרעסערע גבורות געראַטעוועט זיך און צוליב גרעסערע מסירת־נפש, פאַר שוואַכע און אומבאַהאָלפענע.

וועגען דעם אַלץ ווילען מיר טאַקע דערצעהלען אין אונזער פ ע ר ט ע ן בוך. לייג'ט צו אַן אויער און האָרכט!

איצקע דער משוגענער

.1

צווישען די שקלאָווער משוגעים פאַרנעמט איצקע דער משוגע־נער גאָר אַ באַזונדער אָרט. אין טראַנטעס געהט ער ניט אום. אַדרבא. ציכטיג, כאָטש אָרים, איז ער שטענדיג אָנגעטאָן. פון די קאָשיקעס אויפן מאַרק כאַפּט ער ניט. אַדרבא, שווער פאַרדינט ער זיין גראָשען. וואָרים פון פאַך איז ער אַ לײמער. און אַז ס'איז דאָ אַרבייט, נוצען איהם שקלאָווער האַנטשאַרעס אויס. פאַר אַ פּאָר קאָפּיקעס אַ טאָג טוט פאַר זיי איצקע אָפּ די סאַמע שווערע און געפעהרליכער אַרבייט. ווי, למשל, שלעפּען פולע צעבערס מיט ליים אויף די לייטערס; מויערן קוימענס, אויף משופּעדיגע דע־כער. קיין שוואַכינקער איז ער דווקא ניט. אַביסעל קליין־געוואַק־סען איז ער יאָ. אַביסעל קרומע פיס האָט ער אויך. אָבער — ברייט אין פּלייצע און געזעצט אין בוי. מיט אַן עקשנותדיגען קורצען האַלז און נאַקען. און פונדעסטוועגען איז ער משוגע. און משוגע איז ניט קלאָר.

אין זיינע בלוי־גרינע, צופיל־אָפענע, צופיל־גלאַנצענדיגע אוי־גען איז עפּעס דאָ אַזוינס, וואָס שרעקט אָפּ אינגלעך און ווייבער און צווינגט אפילו געזונטע מאַנספּאַרשוינען צו באַגעהן זיך מיט איהם ווי מיט פייער. אין זיין דריבנעם, קייכענדיגען, אַביסעל פאַר־כריפּעטען געלעכטערל הערט זיך אָן אַ דערשטיקטער בלעזלען פון אַן איבערגעהיצטען, שוואַר־צוגעדעקטען קעסעלע, פול מיט אַ גע־

דיכטען געקעכץ, וואָס אָט־אָט רייסט ער אויף און בריהט אָפּ. דערפאַר טאַקע רוקט מען זיך פון איהם, ניט־ווילענדיג, אָן אַ זייט און מען מאַכט זיך ניט הערענדיג און ניט זעהענדיג. ס׳איז אַ סך גלייכער, איצקע זאָל אינגאַנצען ניט באַמערקען, אַז מען חערט זיך צו איהם צו, אַז מ׳האָט פאַר איהם מורא. דאָס מורא־האָבען פאַר איהם רייצט איהם נאָך מעהר אויף, צעכראַבּרעט איהם. באַמערקטע שוואַכקייט רופט ביי איהם אַרויס הינטישע בייזקייט, אַכזריות פון אַ האַלב־ווילדען. ער איז בכלל אַ לעבעדיג־בינטעל פון נאַקעטע אינסטינקטען, וועלכע זיינען שלעכט צוגעדעקט מיט בלוט און פלייש און מיט מענשליכען ווילען.

זיצט ער פאַר זיך — אַזוי לאַכט ער דריבנע און כריפּלע צו זיך אַליין, צופּט זיך זיין ריין־געוואַשענע רויטע בערדעל פון אונטען אַרויף, און שפּייט דורך די ציין. אַ צופּ־אַרויף דאָס בערדעל, אַ לאַך און אַ שפּיי. און ווידער אַ לאַך, אַ צופּ דאָס בערדעל און אַ שפּיי. אַזוי קייקעלט זיך דאָס ביי איהם אָהן אָנהויב און אָהן סוף. שעה׳ן לאַנג קען ער אַזוי אַוועקזיצען און ניט מיד ווערען. אויך אין דעם איז עפּעס דאָ פון דער קליפּה, וואָס באַהערשט איהם, פון דעם בייזען כוח, וואָס זיצט אין איהם און לאָזט איהם ניט בלייבען אַ מינוט לעדיג. דאָס איז שוין, אַזוי־צו־זאָגען, זיין אָפּרוה. אַזוי פאַרדייט ער זיין וואַרימעס. נאָר זיכער מיט איהם איז מען דאַמאָלסט אויך ניט. אינמיטען צופּען דאָס בערדעל און כיכיקען אַזוי בנעימותדיג, פאַר זיך אַליין, קען ער זיך געבען אַ ריס אָפּ, ווי אַ פּאַרטאַיעטער הונט פון קייט, און באַפאַלען אַ פאָר ישיבה־בחורים, וואָס זיצען און שמועסען צווישען זיך גאָר געמיטליך, אין אַ ווינקעל פון ליובאַוויטשען בית־מדרש, אָדער אויפן גאַניק:

— וואָס לאַכט איהר פון מיר, אַ? איהר, אַזעלכע און אַזעלכע הולטאַיעס, מחלל־שבתניקעס, משומדים!...

פאַרענטפערן־זיך העלפט דאָ ניט. איצקע קען דאָס נאָך אָננעמען פאַר אַ שוואַכקייט און מכבד זיין מיט אַ קלאַפּ אויך. איז אַ סך גלייכער צו שוויגען און קוקען אין צפון־זייט. בילט ער זיך אויס, איצקע, ביז זיין בילען געהט איבער אין אַ בורטשען, דאָס

בּורטשען אין אַ מורמלען. און מורמלענדיג אַזוי, זעצט ער זיך צו־ריק אַוועק אויף זיין פריהערדיגען אָרט. ער זעהט אויס אַביסעלע אָפּגעשמיסען, ווי אַ אידישער גזלן, וואָס האָט געסטראַשעט מיט אַ מעסער און אָנשטאָט אַ מעסער, אַרויסגעכאַפּט אַ תּפילין־זעקעלע. זיצט ער אַזוי אַ ווײַלעטשקע פאַרשעמט און נעמט זיך ווידער צו־פּען דאָס רויטע בערדעל. אַ שפּיי, אַ כיכיקע און אַ צופּ. נאָר האַרט געקרייזעלט, ווי קופּערנע דראָט, איז דאָס משוגענע בערדעל. ער צופּט עס און קעמט מיט פינף פינגער און קען עס קיינמאָל ניט אויסגלייכען.

וואָס אמת איז אמת. אין זיינע צוטשעפּענישען איז איצקע זעהר דעמאָקראַטיש. עס מעג זיין דער גבאי, דער נייער נגיד, דער שוסטער ביים טיר פון בית־מדרש, אַ חברהשער אינגעל, אָדער להבדיל דער וואַסערטרעגער. ס'איז אַלץ איינס. אַבי אימיצער גע־פעלט איהם ניט, פאַלט ער אָן. אַ מויל האָט דאָס — פּעך און שוועבעל. ער קלעפּט זיך צו ווי פּעך. און דאָס כריפּענדיג קולכעל זיינס, אין דער צעכראַשעטעטער שטאַרקער ברוסט, קאָכט ביי איהם אויך ווי אַ פּעך. און ווייסען ווייסט ער, וואָס ביי יעדען טוט זיך אונטערן נאָגעל. געלינגט דערפאַר ניט אַלעמאָל זיך אָפּצוטשעפּען פון איהם מיט גוטען, מיט פאַרשווייגען. ניט אַלע האָבען כוח צו פאַרשווייגען. און אויף דעם וואָרט איצקע. אויף דעם איז זיין משוגעת אויסגערעכענט. ער האָט חיות ליב אָן אָנגעלאָף, אַ געדיכ־טע מענשען־רעדעל, וואו ער שטעהט אינמיטען און קאָכט זיך און געוואַלדעוועט און זאָגט אויס פון וואָס אין קאָרט. ער פיהלט זיך דאַמאָלסט טאַקע ווי אַ יון מיט אַ טראָמייטער, וואָס גיט אָפּ קאָנצערט ביי דער פּאָזשאַרנער קאָמאַנדע. ער בילט און שרייט און האָט הנאה פון זיין פרייקייט, פון זיין אומפאַראַנטוואָרטליכער משוגעת און פון אַזוי פיל צוהערער... קומט דערפאַר אויס, ווען־ניט־ווען, צולעגען צו איהם אַ האַנט.

אָט, ביי שיינע־שרהן די פּאָדריאַטשיכע, בשעת מצה־באַקען, האָט זיך איצקע, פאַריגען ערב־פּסח, צוגעבונדען צו דער נייער נגידיכע. דערצעהלט איהר אַ מעשה, ווער זי איז און ווער חיים דער נייער נגיד איז. און ווי אַזוי זי האָט אַמאָל געגנבעט אַ פּישעל

אין מאַרק. און ווי אַזוי מ׳האָט נח־פאַנדרען פאַרמשפּט איבער זייער פאַסקודנער אָפּגעבּרענטער שטאָל, און ווי אַזוי דער נייַ׳ר גביר האָט אַרויסגעוואָרפן אַ דרייערל פון קאָרטען, בשעת די גבאים זיינען געקומען צו איהם בעטען צושטייער פאַרן משפּט. און ווי אַזוי דער נייער־נגיד האָט עדות־געזאָגט אין מאַהליוו און געחנפעט דעם פּריסטאַוו, וועלכער האָט איהם בשעת דער שרפה געוואָלט פאַטשען, און פאַנדרע האָט זיך איינגעשטעלט... ער האָט אין איהר אַזוי לאַנג אַריינגעבילט, אין דער נייער נגידיכע, ביז ביי יענער האָט זיך פאַרקרימט דער פאַרמעט־געלער פּנים און זי האָט געקראָגען ספּאַזמעס. און גראָד די ספּאַזמעס מיט די ווייבער־שע קוויטשערייען האָבען איצקען אינגאַנצען צורייצט. מיט די פויסטען האָט ער זיך אויף איהר געוואָרפען. ס׳האָט ניט געהאָל־פען. דער קנעטער און זעצער, די גיסער און שיטער און רעדלער, אַלע בקאַמפּאַניע, האָבען איהם געמוזט בינדען, איצקען, און געלאָ־זען איהם ליגען אַזוי עטליכע שעה אויף דער פרישער לופט, ביז ער האָט זיך באַרוהיגט.

געפעהרליך איז איצקע אין אַ לבנה־נאַכט. אַז די שקלאָוו׳ער לבנה שיינט — אַסטאַראָזשנע! רעדט ניט צו הויך! קושט זיך ניט מיט אייער כּלה אויף אַ פאַרוואָרפענעם ביינקעל, צווישען גערט־נער. איצקע קען זיצען ערגעצוואו הינטער אַ פּלאַנקען, באַגאָסען מיט בלאַסער ליכטיגקייט און... שדים ווייסען, וואָס ער טוט דאָרטען. געפעלט איהם עפּעס ניט אַ וואָרט, אַ באַוועגונג, אַזוי קען ער אַרויסגעשפּרינגען און מאַכען אַ סקאַנדאַל אינמיטען דער נאַכט, ווען די גאַנצע גאַס שלאָפט שוין. און מ׳לויפט זיך צונויף ווי אויף אַ שרפה.

אָט איז איינמאָל די דינסט פון מתנגדישען רב אַרויסגעגאַנ־גען רופען די ציג. די לבנה האָט העל געשיינט איבער ר׳ ישיעלעס חורבה, אַקעגען דעם רבס הויז... און די דינסט איז זיך זעהר גע־מיטליך אַרויסגעגאַנגען און גערופען „קאָזיג—זיג—זיג!“ און נאָכ־אַמאָל „קאָזיג—זיג—זיג!“... זי האָט זיך בשעת־מעשה געווענדעט צו אַ פּוסטע פענסטער פון דער אַלטער חורבה. ווארים ס׳איז קיין נייעס ניט ביי דעם רבס ציג, אַזוי ווי ביי אַלע ציגען פון דער

גאַס, צו פאַרקלייבן זיך, ביינאַכט, אין דער חורבה און גריזשען די זאַפטיגע קוסטעס, וואָס וואַקסען און שפּראָצען דאָרטען ביי די איינגעפאַלענע אויוועגס.

נאָר מיטאַמאָל, גאָר פּלוצלינג, אַנשטאַט דער ווייסער ציג, איז פון דעם חרובען פענסטער אַרויסגעשפּרונגען אַ שטיק רוח. אַן אָפּגעשטאַרבענע איז דעם רבס דינסטמיידעל געבליבען שטעהן און ניט געקענט ריהרען זיך פון אָרט. ערשט פון דעם פאַרכריפּעטען, בילענדיגען קול איז דאָס מיידעל געקומען צו זיך און דערקענט, אַז ס׳איז איצקע דער משוגענער.

— זינט ווען, — האָט איצקע געשריען קולות־געוואַלדען — זינט ווען, דו כאַליערעניצע, דו משומדת, בין איך דאָס געוואָרען אַ ציג? גאָר „קאַזיג־זיג־זיג״ רופט זי מיך! גאָר קאַזיג־זיג־זיג! קאַזיג־זיג־זיג! קאַזיג־זיג־זיג...

וואָס מעהר איצקע האָט איבערגעקרימט דעם „קאַזיג־זיג־זיג״, אַלץ שאַרפער און קוויטשעדיגער איז געוואָרען זיין פאַרכריפּעטער קולכעל. די נאַכט־טומאה אַליין האָט אין איהם געקאַכט. ער איז זיך פאַרגאַנגען, דאַכט זיך, פון מתיקות און האַרצווייטאַג: „קאַזיג־זיג־זיג! קאַזיג־זיג־זיג!״ און מ׳האָט ניט געקענט וויסען, צי ער לאַכט דאָס אָפּ, צי ער וויינט; צי ער איז טיף באַליידיגט, צי ער האָט הנאה פון זיין באַליידיגונג. די איינגעשלאָפענע גאַס האָט אויפגעריסען טיר און פענסטער. די רביצין אַליין האָט געמוזט אַרויסגעהן אין איינע אונטערקליידלעך. לאַנג און שווער האָט זי אונטערהאַנדעלט מיט איצקען, ביז ער האָט זיך באַרוהיגט.

.2

פאַראַן נאָר איין סאָרט מענשען אין שקלאָוו, וואָס גלויבט ניט זעהר שטאַרק אין איצקעס משוגעת און איז איהם דערפאַר ניט אַלץ מוחל. דאָס זיינען — חדר־אינגלעך.

אַן אייביגע פאַרטאַיעטע שנאה הערשט צווישען די חדר־אינגלעך און איצקען. נאָר זיי אַליין פּיהלען בחוש, אַז אַ סך מעהר ווי איצקע איז משוגע, איז ער צולאָזען און צוהפקרט. זיי פּיהלען,

אַז איהם געפעלט די שרעק, וואָס ער וואַרפט אָן אויף נאַראָנים און שוואַכע, און אַז איהם איז אַ סך באַקוועמער צו שפּילען דעם משוגע־נעם, ווי צו איינהאַלטען זיך און זיין „קלאָר". דורך דעם איז ער פריי פון אַ סך חומרות און יאָכען, פון וועלכע זיי, די אינגלעך, קענען זיך, מיט זייער גאַנצער סטאַטעטשנעקייט, בשום־אופן ניט באַפרייען. פאַרקעהרט, וואָס מעהר זיי סטאַרען זיך צו זיין סטאַטיקעס און לייטישע קינדער, אַלץ מעהר מצוות און דרך־ארץ לעגט מען אָן אויף זייערע שוואַכע פּלייצקעס. און דער יאָך ווערט אַלץ שווערער.

און איצקע דער משוגענער ווייסט, אַז זיי, די קליינע חברה, ווייסען אַלץ, אַז זיי קענען איהם דורך־און־דורך, און ער האָט זיי דערפאַר פיינט, ווי די שפּינען, און צאָהלט זיי מיט דער זעלבער מטבע. זיינע צופיל גלאַנצענדיגע בלוי־גרינע אויגען דרינגען אַריין אין אַלע זייערע בייזע קינדערשע מחשבות און באַהאַלטענע גלוסטענישען. אַלע זייערע שטילע הכנות צו שטיפען, צו אָפּטאָן אַ שמד־שטיק, ווייסט ער אין פינטעל, און ס'איז פון איהם ניט אויסצוהאַלטען. פאַר אַ וויאָרסט דערשמעקט ער און דורך אַ וואַנט דערזעהט ער.

אין אַ געבויטער סוכה, הינטערן שטוב, קענט איהר עפּעס אָפּרעדען מיט אייערע חברימלעך, אין אַ פינסטערען שפּייכלער — און אַרויסגעהן פון דאָרטען ווי די גאָר גרויסע סטאַטיקלעך. עס וועט אייך ניט העלפען! איצקע דער משוגענער וועט מיט איין קוק אין פּנים אַריין ווייסען אַלץ, וואָס ס'איז אָפּגעמאַכט געוואָרען. ער איז ממזריש שאַרף, אָט דער איצקע. און איידער נאָך איהר קלייבט זיך אַרויסציהען איהם אַ טיכעל פון קעשענע, האָט ער אייך שוין לאַנג „באַגנבעט"...

אַליין, ווייזט אויס, אַ גרויסער בעל־עבירהניק אין די אינגעלשע יאָהרען, האָט ער אין זכרון אַלערליי קינדערשע שמד־שטיק, און טרעפט גלייך, פון איין ציטער מיטן ברעם, פון איין קוק אָן אַ זייט, וואָס ביי דעם, אָדער ביי יענעם אינגעל, איז אויפן האַרצען. דאַכט זיך שבת, אין אַ באַהאַלטענעם ווינקעלע, רעדט מען אָפּ, מ'זאָל געהן רייסען ווילדע באַרעלעך הינטער די אַרשער

ברעמלעך. מען קוקט זיך אַרום, מען ווישט אָפּ די ליפּען און מ׳גערהט איינציגווייז, קיינער זאָל ניט זעהן, אַז עס גערהט אַ קאָמ־פּאַניע. ערשט איצקע דער מטורף וואַקסט אויס. ער גערהט אָן מיט זיין כריפּענדיג געלעכטערל פון פאַרקאַכטער סמאָלע: „באַרעלעך טרייפלען אום־שבת, וואָס? אָט־אָ גערה איך מסרן דעם טאַטען!״...

און פון אַלע אָפּרעדענישען ווערט אַש און בלאָטע.

מ׳האָט אין אַ שופלאַד פון קאָמאָד דערטאַפּט אַ קופּערנעם צוויי־קאָפּיקענעם שטיק. עס האָט זיך, ווער ווייסט ווען, פאַרקיי־קעלט אונטער אַן אַלטער כּלי. די מאַמע אַליין האָט זיך שוין פון דעם לאַנג מיאש געווען. והא ראיה, עס איז אַזש פאַרשימעלט גע־וואָרען... ס׳איז אַ כּשרע מציאה. נעמט מען עס גיך אין די הויזלעך אַריין, מען שייערט עס דערנאָך אויס מיט זאַמד און מען קויפט אויפן מאַרק אַ שטיק גויעשקען לעקאַך, פאַרקנאַטען אויף פּאַטאָקע, און מען טיילט זיך מיט חברימלעך הינטער אַ גאָרטען, כּדי איינ־גאַנצען צו באַרוהיגען דאָס געוויסען, וואָס מ׳האָט הנאה פון גע־גנבעט געלט. ס׳איז אַ ממה־נפשך: אויב ס׳איז טאַקע אַ גנבה, טו זאָל די עבירה ניט פאַלען אויף מיין קאָפּ אַליין, אלא וואָס דען, ניט? איז אַוודאי גוט, זאָלען חברים אויך הנאה האָבען... מ׳האָט ערשט אַריינגענומען דעם ערשטען ביסען און מ׳הערט זיך צו צום אויסטערלישען געווירצטען טעם פון גויעשקען לעקאַך. ערשט אַהאַ! איצקע דער משוגענער איז דאָ! מיט זיינע בולטע גרין־בלויע אויגען נעמט ער דורך גראַד ד ע ם אינגעל, וואָס האָט צוטיילט דעם לעקאַך:

— וואוסטו געגומען, אַ? מיינסט, איך ווייס ניט, וואו דו האָסט געגנבעט די צוויי קאָפּיקעס?

און צוגאָרגעלט זיך מיט זיין הידקען געלעכטערל.

אַן אָקט מיט דעם איצקען! ניט דריי קאָפּיקעס וואַרפט ער אויף און ניט אָנדערהאַלבען, נאָר פונקט צ ו ו י י. ער טרעפט אַלעמאָל, איצקע. ער ווייסט דעם מקח. ער ווייסט אַלץ.

אָדער אינמיטען אַריינכאַפּען אַ דאַוונען אין ווייבער־שטיבעל. מ׳איילט זיך צום אָנבייסען. מ׳היפּט איבער עטליכע תּפילות, מ׳פאַר־זופּט עטליכע ברכות. ס׳איז אַ מיטען־וואָך. אַלע איילען זיך —

איילט מען זיך אויך. וועמעס עסק איז דאָס ? וועמען קען דאָס אַרען און ווער קען דאָס וויסען ? אָבער איצקע דעם מטורפס עסק איז עס פאַרט. א י ה ם אַרט דאָס יאָ און ע ר ווייסט יאָ. אויב ער אַרבייט ניט און דרעהט זיך אַרום אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, קוקט ער פּלוצלינג אַריין אין ווייבער־שטיבעל און וואַרפט מיטן קעפעלע :

— איבערגעהיפּט, יאַנקעלע, וואָס ? וואַרט, וואַרט ! כ'וועל שוין מסרן דעם רבין...

ער האָלט קאָפּ, איצקע. ער האָט גוט באַמערקט, ווען מ'איז אַריין אָפּדאַוונען. ער ווייסט, וויפיל אָ דאַוונען דאַרף דויערן ביז דער שטילער שמונה־עשרה און נאָך שמונה־עשרה. וויפיל מען זאָל ניט כאַפּען, מוז דאָס געדויערען אַזויפיל און אַזויפיל... ווייסט ער גענוי, לויטן אויסשטעהן שמונה־עשרה און לויטן אָפּשפּייען צו „עלינו”, וואו מען האָט איבערגעהיפּט און וויפיל מ'האָט איבער־געהיפּט. און מסרט. ער מסרט און מען שמייסט. אָ מאָדנע זאַך ! טאַטעס און רביים וויסען דאַך, אַז איצקע איז ניט קלאָר. אין זייערע אייגענע עינים איז ביי זיי — איצקע טשעפּעט זיך און אָ הונט בילט — אַלץ איינס. נאָר ווי עס קומט צו שמייסען אינגלעך, איז אַפילו איצקע דער מטורף אויך ניט פסול צו עדות. ער מסרט און זיי שמייסען.

ציטערען פאַר איהם דערפאַר אַלע אינגלעך ווי פאַר אָ גע־פרעהליכען אונטערקוקער און מסור. מיט וואַרפען שטיינער און פאַרשרייען איהם, וועט מען דאָ גאָר ניט מאַכען. מ'האָט שוין גע־פּרובט. ס'איז פון דעם גאַרניט געוואָרען. גאַנצע חדרים האָבען זיך איינמאָל אויפגעהויבען, אָ בונט געמאַכט געגען איצקען. גע־פּלעט איהם דעם מוח מיט אָ שטיק ציגעל און גענומען יאָגען איהם. און וואָס האָט מען אויסגעפיהרט ? איצקע איז ריהרעוודיגער, אַז ער איז צוקאָכט, פון דעם בעסטען פוס־לויפער. קודם־כל האָט ער געכאַפּט און גוט אָנגעבראָכען די ביינער די הויפּט־אָנפיהרער פון די צובונטעוועטע חדרים. ער האָט געווי געוואוסט, ווער עס האָט אָנ־גערייצט געגען איהם און ווער ס'האָט איהם געפּלעט דעם מוח. דער־נאָך ערשט האָט ער זיך אָוועקגעלאָזען מיט קולות־געוואַלדען אי־

בער דער שטאָט און אויסגעהאַקט די שויבען ביי זייערע טאַטעס און מאַמעס און רביים און אַריינגעשריען אין די צובראָכענע פענ־סטער, אַז פאַר זיין פאַרגאָסען בלוט וועט ניט פאַרשוויגען ווערען... חושך האָט זיך געטאָן אין שטאָט; און אַלע צובונטעוועטע חדר־אינגלעך זיינען געשמיסען געוואָרען. שקלאָווער רביים געדענקען ניט, זיי זאָלען ווען, אין איין טאָג, געווען אָפּטאָן אַזוי פיל אַרבייט...

האָבען אינגלעך פאַרביסען אַ ליפּ און געלאָזען זיך מיט איצ־קע דעם משוגענעם אויף אַן אַנדער דרך. וואָס די דערוואַקסענע טוען מיט די דעסיאַטניקעס אויפן מאַרק — האָבען זיי געטאָן מיט איצקען. זיי האָבען גענומען אונטערקויפען איהם מיט קיכעלעך, מיט עפּעל און מיט קנעפּלעך. פאַר איצקען איז אַלץ אַ סחורה. אָדער ער פאַקט, מיט אַ געלעכטערל, אין טרפהנעם מויל אַריין, אָדער אין קעשענע. ער טוט דאָס ווי אַ קליינער. הערשער מיט זיינע, נאָך קלענערע, אונטערטעניגע. דערפאַר וויליגט ער אָפטמאָל איין אַריינצוטרעטען אין זייער אינגעלשער קאָמפּאַניע און מאַכט מיט זיי יד־אַחת.

.3

אין קאָמפּאַניע באַמערקען ערשט חדר־אינגלעך, ווי ביטרע איצקע איז, ווי זשעדנע און ניט־פאַרגינעריש. ניט אַנדערש, אַז ער האָט אַלעמען אונטערגעקוקט און פאַרמסרט דערפאַר, ווייל איהם אַליין האָט זיך געחלשט שפּילען, אָפּטאָן אַ שמד־שטיק, נאָר ער האָט מורא געהאַט, אָדער געשעמט זיך צו פאַרלירען דעם כבוד פון אָנגעזעהענעם שטאָט־משוגענעם. נאָר אין דער אמתן האָט ער דעם זעלבען שכל ווי זיי, דעם זעלבען יצר־הרע, די זעלבע גלוס־טעניסשען אָפּצוטאָן שפּיצלעך און פיהרען פאַר דער נאָז אַלע דער־וואַקסענע אידען און אידענעס. ער קען אַפילו די מלאכה בעסער פאַר זיי און לערנט זיי כל־ערליי מיאוסע זאַכען. אַז מען גנבעט פון דער צוקערפּושקע אַ ציגעלע צוקער, לערענט ר׳ איצקע, דאַרף מען זי גוט באַגיסען מיט בראַנפען. אָט אַזוי סמאָצקעט מען זי. ווערט זיס און וואַרים... נישקשה, די מאַמע וועט גאַרניט וויסען! —

אַ פֿליג, זאָגט איצקע, אַז מען כאַפּט אַ פֿליג, דאַרף מען איהר די פֿליגעלאַך ניט אָפּרייסען. צוליב וואָס קאַליע מאַכען אַ פֿליג, אַז מען קען בעסער אין שפּיץ בייכעל אַריינשטעקען אַן אָפּגעבּרענטע שוועבּעלע? אי זי קען ניט אוועקפֿליהען אי זי שלעפּט עס נאָך, ווי אַ פֿערד שלעפּט אַ לאַנגע בּערווענע איבּערן שליאַך... אַז מען כאַפּט צוויי זומער־שניידערלעך, אַזוי האַלט איצקע, איז אַ גרויסער יושר צו שטופּען זייערע עקלעך אין די בייסיגע מיילער אַריין. איינעמס אַן עקעל דעם צווייטען אין פּיסקעל. איהר זעהט, מאַכט איצקע, צייהנער, אַ? בּייס־צווייגעלעך, ניט קיין צייהנער! זיי פרעסען זיך אַן און מ י ר האָבּען אויך הנאה. אַ הונט, גיט איצקע אַן עצה, אַז מען וואַרפֿט איהם אַ בּיסען, דאַרף מען דאַרטען אַריינ־רוקען אַ האָבער־טשוועקעל. קלייבּען זיך אַן עטליכע טשוועקלעך בּיים הונט אין קישקע, הויבּט ער אָן צו וואָיען, בּיז ער נעמט איין אַ מיתה־משונה. געהערט ווי הינט וואָיען אויף דער לבנה? דאָס וואָיען זיי פֿון מיינע האָבער־טשוועקלעך. דאָס האָב איך, איצ־קע, אָנגעקאָרמעט זיי מיט האָבער־טשוועקלעך...

ניט אַלץ האָבּען איהם די חדר־אינגלעך געגלויבּט און ניט אַלץ נאָכגעטאָן. זיי האָבּען געוואוסט, אַז איצקע האָט זיך ליבּ צו כראָבּרען. נאָר געלערענט פֿון איהם האָבּען זיי עפּעס יאָ, קיין תורה, ווי טעמפּ און פֿויל מען זאָל ניט זיין, געהט אינגאַנצען ניט פֿאַר־לאָרען.

איז אָט איינמאָל, בשעת חדר־אינגלעך האָבּען דעם זעלבּען איצקען געבּראָכט קאָנטריבוציע, אונטערגעקויפֿט זיין האַרץ מיט רעשטלאַך פֿון אָנבּייסענס און מיט אַ קאָפּעלע געגנבעטען טאַ־באַק, און ס'איז איצקען געווען גוט אויף דער נשמה, האָט ער גנאָדיג אַ נעם געטאָן ווייזען זיינע קליינע אונטערטאַנער כל־ערליי משוגענע הועיות. דאָס שטעקט ער זיי אַרויס אַ צונג בּיזקעל מיטען בּערדעל; דאָס בּלאָזט ער אָן די בּאַקען, אַז די אויגען קריי־כען איהם פֿון קאָפּ; דאָס דרעהט ער שרויפֿיג אויס האַלז און וואָנסעס ווי אַ פּיפּערנאָטער... זיינען צו איהם אינגלעך אַבּיסעל חניפֿהדיג, אַבּיסעל נייגעריג צוגעשטאַנען:

— זעה, איצקע, דו ביסט דאָך אַמאָל געווען קלאָר, טו זאָג, איצקע, ווי אַזוי דו ביסט משוגע געוואָרען...

זיי האָבען, די קליינע ממזרים, גוט געוואוסט, אַז דעם גרעסטען נחת־רוח, וואָס מען קען איצקען אָנטאָן, איז כּלומרשט מאַכען זיך, אַז מען גלויבט, אַז אַצינד איז ער שוין אינגאַנצען משוגע, משוגע אויף טויט. קען ער זיך, געלויבט דער אויבער־שטער, פאַרגינען כּל־ערליי זאַכען אין אַ וועלט און קיינעם קיין רעכענונג ניט אָפּגעבען.

— כּע־הע־הי־קכּי־קכּי !... — צובלעזעלט זיך ביי איצקען דאָס פּעך־און־שוועבעל אין האַלז. ער גיט אַ צופּ דאָס בערדעל און אַ שפּיי דורך די צייהן. אַ סימן, אַז דער קאָמפּלימענט איז איהם גוט באַקומען.

— לאָך ניט ! — בעטען זיך ביי איהם כּלומרשט חברה קליינ־וואַרג — מיר האָבען מורא...

מאַכט איצקע אומישנע אַ מאוימדיגען פּנים מיט אָנגעבלאָזע־נע אויגען פון אַ זשאַבע, כּדי אַנצוואַרפען וואָס מעהר שרעק אויף זיינע קליינע באַוואונדערער.

— איך בין טאַקע משוגע ! — צוכראַבּרעט זיך איצקע און גיט אַ קריץ מיט זיינע הינטיש־שאַרפע ציין אַזוי, אַז ביי די אינג־לעך געהט באמת דורך אַ פראָסט דורכן רוקען, — אוי, אוי ! אַז איך וויל, כּע־כּע־קכּי־קכּי, קען איך אויפעסען אַ לעבעדיגע מויז אויך. אָט אַזוי, אָ ! קכע־כע־כי. אַ כאַפּ פאַרן עקעל און האַם־האַם־האַם !

— ס'אַ ליגען ! — וואונדערען זיך כּלומרשט די קליינע חברה־לייט און רוקען זיך פונדעסטוועגען אָפּ אָן אַ זייט. איצקע, זעהען זיי, האָט זיך גאָר־גאָר צויאַכמערט, איז מאַלע וואָס עס מאַכט זיך.

דערזעהן, אַז די קליינע הויבען אָן באמת מורא צו האָבען, צולאָזט זיך איצקע אויף נאָך שרעקליכערע, געהיימניספולערע טענער :

— און ביינאַכט, אַז די לבנה שיינט, לויף איך אום מיט שדים. זאָל איך אַזוי געזונט זיין ! זיי אַ שפּרונג, איך אַ שפּרונג,

איך אַ שפּיי, זיי אַ שפּיי. טפו־טפו! אָט אַזוי ווי די ליוהאַשקעס*) שפּרינגען מיר: קוואַ־קוואַ־קוואַ! איהר ווייסט? פּרובט אַ רוף טאָן אינמיטען דער נאַכט: „קאַזיק־זיג־זיג!" אַזוי שפּרינג איך אַרויס פון ר' ישיעלעס חורבה און פלעט דעם מוח...

— ניין, ניין! — ציטערען שוין די חדר־אינגלעך אויף אַן אמת, — דו סטראַשעסט נאָר...

שטעלט אַן איצקע אַלע צעהן נעגעל און פאַרגלאָצט די אויגען, ווי בלוי־גרינע בלאָטקעלעך אין לבנה־שיין זעהען זיי אויס:

— זאָל איך אַזוי געזונט זיין, ווי איך בין שוין איינמאָל אַרויסגעשפּרונגען! אויף דעם רבס דינסטמיידעל בין איך אָנגעפאַלען. פון דענסטמאָל אָן איז אין איהר אַריין אַ קליפּה. זי הייבט זיך ביי חישין דעם דאָקטאָר, הייבט זי זיך... נאָר ניט אַלעמאָל שפּרינג איך אַליין אַרויס. אַמאָל פאַרשטעלט זיך אַ שד אַנשטאָט מיר. מיינען אַלע ס'איז איצקע... און איך שפּרינג גאָר אַרום ביי דער אָזערע, ווי אַ ליוהאַשקע און מאַך קוואַ־קוואַ...

אַ פינסטערע אימה איז אָנגעפאַלען אויף די כראַברע חדר־אינגלעך. איצקע האָט דערביי געמאַכט אַזאַ פּנים, אַז די משונה־דיגע זאַכען האָבען זיך גענומען לייגען אויפן זינען. דער גאַנצער שווידער און פאַרסודעטקייט פון אַזאַ לבנה־נאַכט איז ביי איצקען געשטאַנען אין די פאַרגליווערטע בלוי־גרינע קוקערס און צווישען די פינגערלעך זיינע, וועלכע ער האָט צושפּרייט ווי די לאַפּקעס ביי אַ פראָש בשעתן שפּרינגען.

זיי האָבען שוין אַפילו געהאַט בדעה צו כאַפּען די פּיס אויף די פּלייצעס און אַנטלויפען. קיין שום חשק ניט געהאַט אויפצונעמען אין זיך די קליפּה און הייבען זיך ווי דעם רבס דינסט־מיידעל ביים דאָקטאָר חישין... האָט אָבער איצקע ניט געוואָלט, מ'זאָל איהם לאָזען אַליין אינמיטען כראַברען זיך. ניט קיין כבוד פאַר אַ קונצענמאַכער, ווען דער עולם לאָזט איהם אינמיטען די קאָזשעלקעס און צולויפט זיך. מאַכט ער פּלוצלינג אַן אָנשטעל, אַז ער איז שוין ווידער קלאָר. ער פאַרטאַיעט די ביסטרע אויגלעך, גלייכט

---

*) פרעש.

אויס די צוקרימטע פינגערלעך, זעצט זיך אַוועק און זיפצט בלומרשט אָפּ, וואָס גאָט האָט איהם געשטראָפט מיט אַזאַ שווערע אַרבייט, ווי זיין משוגע בייטאָג און ביינאַכט און אַרומטאַנצען מיט ליוהאַשקעס בשעת אַלע שלאָפען. נאָר אָט אַצינד איז ער געקומען אַביסעל צו זיך און קען דערצעהלען ווי אַלע קלאָרע דערצעהלען.

— איז אָט, — מאַכט ער מיט אַ צובראָכען קול, — אָט וועל איך אייך טאַקע דערצעהלען, ווי אַזוי איך בין משוגע געוואָרען... זיצט, קינדער; ניט פאַר אייך געדאַכט... ס'איז געווען ווען איך בין נאָך געגאַנגען אין חדר אַזוי ווי איהר... איז אָט געה איך אַזוי איינ־מאָל ביינאַכט —

דאָ מאַכט איצקע אַ הפסקה און הויבט זיך אָן צופּען דאָס דראָטענע בערדעל, קוקט פערקלעהרט און טרוימעריש אָן אַ זייט, און זעהט אויס ווי אַ גוטער כלי־זמר, וואָס שטעלט אָן זיין כלי.

— ר' ישיעלעס חורבה קענט איהר? — גיט ער מיט אַמאָל שטילערהייט אַ פרעג — אָט די, וואָס אַקעגען דעם מתנגדישען רב, אַ? איז אָט פון א י ה ר איז מיר געקומען מיין משוגעת...

ר׳ ישיעלעס חורבה

.1

אַקעגען הויז פון דעם מתנגדישען רב, אויף דער גרויסער שול־גאַס אין שקלאָוו, שטעהט אַ חורבה. פיר אַלטע רויטליכע ווענט, ווי אַ גרויסער געמויערטער קאַסטען אָהן דער אויבערשטער דעק, מיט חרובע פענסטער אין יעדער וואַנט. און נאָך אַ פינפטע וואַנט איז דאָ, אויך אַ געמויערטע, וואָס שטעקט אַרויס פון דער חורבה, אַנשפאַרענדיג זיך אויף איהר רעכטען ווינקעל, מיט צוויי פאַרקיילעכדיגטע פענסטער־לעכער אינדערהויך. דורכדעם זעהט די גאַנצע חורבה אויס פונדערווייטענס, ווי אַ גרויסער טויט־צונויפגעקאָרטשעטער פויגעל, מיט איין אויסגעשפרייטען און פאַר־שטאַרטען פליגעל, דורכגעשאָסען מיט ריזיגע קוילען.

פון דער אָפּגעפאַלענער גרוי־רויטליכער טינקע קוקען אַרויס די ריפּען פון שאַרף־געבערענטע, פאַרשטיינערטע, אַלטע ציגעל. היינטיגע צייטען, אַזוי זאָגען באַהאַוונטע לייטער, מאַכט מען מעהר ניט אַזעלכע גוטע ציגעל. עס לוינט ניט...

נאָך בולטער און אַנטבלויזטער טרעטען די ריפּען אַרויס פון דער אַנגעשפאַרטער פליגעל־וואַנט. ווייל דאָ זעהט מען אַ שטיק אינוועניג פונם געוועזענעם בנין, איינגאַנצען אָהן טינקע, אָהן „הויט״... מאַכט עס טאָקע דעם איינדרוק פון געשונדענקייט, וואו ציגעל־רויטע פליישען זיינען דורכגעוועבט מיט אַלטע וואַפּנע, ווי מיט גרויע פּעטס און טויטען חלב...

קוקט מען זיך צו צו די חרובע טירען און פענסטער־לעכער, דערקענט מען נאָך אין זייערע ווינקלען און שפּאַלטען אַ גלאַנציגע שוואַרצקייט פון פאַרקוילט האָלץ — רעשטלעך פון אָפּגעברענטע פּריטעלקעס. ווי די טאַראַקאַנעס האָבען זיך די אַלטע קויהלען פאַרקליבען אין די ריסיגע ווינקלען און אַזוי פאַרשטיינערט געוואָרען אין זייער לעבעדיגער שוואַרצקייט.

מען דערקענט, אַז ס׳איז אַ רעשט פון אַ היבשען בנין. און געווען איז עס טאַקע, ווי מען דערצעהלט, דאָס גרויסע הויז פון הרב הגאון ר׳ ישיעלע, וועלכער האָט אַמאָל געפיהרט שקלאָווער קהל מיט אַ שטאַרקער האַנט. און די צוויי פאַרקיילעכדיגטע פענסטער, אין פליגעל פון חורבה, דאָס זיינען די פענסטער פון ר׳ ישיעלעס אַ פּריוואַטען בית־המדרש מיט אַן ארון־קודש און מיט רייניגקייטען. נאָר בעוונותינו הרבים, בשעת דער גרויסער שרפה אין שקלאָוו, מיט פופציג יאָהר צוריק, האָט ר׳ ישיעלעס מויער אויך אָפּגעברענט און ספרי־תורות זיינען פאַרברענט געוואָרען. איז אַ טרויער אָנגעפאַלען אויף ר׳ ישיעלען. ער האָט מעהר ניט געוואָלט אויפבויען זיין חורבה, ניט וואוינען אויף דעם אַש פון רייניגקייטען... האָט ער די חורבה געלאָזען שטעהן ווי זי שטעהט, און אַקעגען איהר געלאָזען אויסבויען אַ נייעם מויער, וואו דער מתנגדישער רב, דער איידים פונם לאַנג־פאַרשטאָרבענעם ר׳ ישיעלען, וואוינט נאָך ביז צו היינטיגען טאָג.

פופציג יאָהר זיינען אַריבער זינט דער גרויסער שרפה, וואָס האָט חרוב געמאַכט דריי־פערטעל שקלאָוו. און אין משך פון אַזוי פיל יאָהרען זיינען די אויוועננס אין ר׳ ישיעלעס חורבה פאַרוואַקסען געוואָרען מיט גראָז און קליינע בוימלעך זיינען אויסגעוואַקסען אויפן אָפּשיט אין אַלע ווינקלען. ווי די גרינע סטראַזשניקלעך האָבען זיך דאָ קוסטעס אויסגעשטעלט אָפּצוהיטען די וויסטקייט און פאַרלאָזענקייט אין אַלע באַהעלטערלעך. אויפן אָפענעם פריפעטשאָק וואַקסט קראָפּיווע און דאַרטען, וואו אַמאָל איז געווען אַ ליעזשאַנקע מיט גלאַנציגע פּאַליוענע קאַכליעס, איז אויסגעבעט אַ געדיכטער, האָריגער טעפּיך פון גראָז און אין גראָז וואַקסען רויטע יאַגדעס...

יאָ, רויטע יאַגדעס. נאָר ניט אַלע זיינען זוכה צו פאַרזוכען פון זיי. ווער וועט דאָס איינפאַלען קלייבען יאַגדעס אויף ר׳ ישיעלעס לעזשאַנקע? נאָר חדר־אינגלעך מזיקים פאַלט דאָס יאָ איין. ווייסע חברהניקעס פון חברת־מחזיקי־יתומים, וואָס האָבען פאַר קיין זאַך קיין מורא ניט און וואָס קיין מעשה איז זיי ניט צו קליין, לאָזען זיך אַוועק אויף אַזאַ סכנה, ווי דראַפּען זיך איבער חרובע אויוועגס, וואו שטיקער ציגעל און וואַפּנע הענגען איבערן קאָפּ, און פּליקען יאַגדעס...

ביי טאָג זעהט זי אויס אַ סך איינפאַכער, אַ סך נידעריגער, אָט די חורבה מיטן אָפּגעשונדענעם פּליגעל. מען קוקט אַריין אין איהרע פּוסטע פענסטער און מען זעהט דאָרטען ניט קיין איבעריגע וואונדער. די זונען־פלעקען באַלעבען דאָס ניט־היימליכקייט, באַגולדען די הויפענס אָפּשיט. פלעכטען זיך צוזאַמען מיט דער אָנגעוואַקסענער קראָפּיווע, טשיקעווען אַריין אין די אויפגעריסענע קעלערס.

ניט אַזוי איז ביינאַכט. שוין קעגען אָוונט צעוואַקסט זיך דער געהיימער פּחד פון דער חורבה. די אָפּגעשונדענע וואַנט פון דער זייט שפּרייט זיך אויס ווי אַ פליגעל פון אַ ריזען־פלעדערמויז, דורך וועמענס פאַרקיילעכדיגטע לעכער, אין דער הויך, עס קוקט דורך אַ ניט־גוטע רויטקייט פון אָוונט־הימעל. און די געקעפּטע קוימענס, פון אויוועגן און הרובע, ציהען אויס די אָפּגעשניטענע העלזער איבער די געשפּאָלטענע ווענט אָהן אַ דאַך, כּדי גיפטיג און אין לעצטען קראַמף אַ ביס צו טאָן דעם פאַררויטעלטען הימעל, און קענען ניט.

עס ווערט טונקעלער. און מיט פּוסטע פענסטער־לעכער, פאַרצויגען מיט וויסטקייט און שפּינוועבס, זוכט זי, דאַכט זיך, די חורבה איהר פאַרלוירענע „נשמה״. אָהן האָפענונג זוכט זי זי... אַמאָל האָט דאָך די דאָזיגע נשמה געגלאַנצט אין דער נאַכט אַריין מיט ליכטער, מיט שאָטענס פון רבנים געציטערט און מיט הייבלעך פון רביצינס געשאָקעלט... וואו זיינען זיי אַצינד, אָט די שאָטענס און ליכטער? בשעת דער גרויסער שרפה זיינען זיי אַוועקגעפלויגען, אין רויך און פייער פאַרלוירען זיך. און איבערגעלאָזען,

פון דאַמאַלסט אָן, פאַר רעגענס און ווינטען און שנייען, איהר בלויזע שאַלעכץ, איהר סקעלעט, וואָס באַשטעהען פון צושפּאָלטענע ציגעל־ווענט, פון הורבעס אָפּשיט און אָפּגעשיילטע טינקע.

— וואו בלאָנדזשעט זי אַצינד אַרום, די פאַרלוירענע נשמה מיינע ? — אַזוי טראַכט, דאַכט זיך, די חורבה אין דער נאַכט אַריין, מיט איהרע שטאַרע פענסטער־לעכער, — וועלען זיי מיר ווען־ניט־איז צוריקקעהרען רירעווודיגע ליימערס, האַרעפּאַשנע פּלאָטניקעס, זינגענדיגע קלעפּער און פאַרבער ?

די נאַכט שוויגט פאַרביסען אַרום איהר. די נאַכט ענטפערט ניט.

.2

און ווערט אַביסעל שפּעטליך און מען קוקט אַריין אין דער חורבה דורך אַ פוסטער טיר, מיט אַ בערגעל וואַפנע אָנשטאָט אַ שוועל, דערזעהט מען באַשטערענטע שטיקער הימעל העננען, ווי צוריסענע מלכותדיגע בראָקאַטען, איבער איהרע קוימענס און ווענט און אין אַלע איהרע לעכער און שפּאַלטען. און אַן עלענד־קייט, וואָס האָט ניט קיין נאָמען און האָט ניט קיין גרעניץ, טריפט פון איהרע וויסטע ווענט איבער די חרובע אויוועגס און איבער דער באַגראָזטער ליעזשאַנקע און שפּאַרט זיך אָן די אַמאָליגע איינגעמויערטע פּאָליצעס אין אַצינד — לאַנגע פיר־עקיגע גריבער אין די דיקע ווענט.

אַ שווערער, געהיימניספולער אומעט האָט דאָ אָנגעזאַמעלט זיינע אַלטע וויינען. אין די אויפגעריסענע קעלערס האָט ער זיי באַהאַלטען, אין דער זיבענפאַכיגער שוואַרצער פינסטערניש, וועל־כע האָט זיך דאָרטען פאַרקליבען. ברונימער פאַר פלעדערמייז זיינען די טיפע לעכער אין די אַמאָליגע פאַדלאָגעס געוואָרען. פון דאָרטען שעפּען פלעדערמייז די שוואַרצקייט פון דער נאַכט און צומישען זי, ווי טינט, אינם חלל פון דער וועלט. נאָך טונקעלער זאָל עס ווערען, נאָך שוואַרצער...

פון איין צושפּאָלטענער וואַנט ביז דער צווייטער, און פון

איין פאַריתומטען קוימען צום אַנדערען, האָט דאָ אַנגעצויגען די נאַכט־שטילקייט איהרע האָר־דינע, ניט ממשותדיגע סטרונעס. ענט־פערען, דאַכט זיך, אָפּ די דאָזיקע סטרונעס, אויף יעדער האַרץ־שלאַג, וואָיען איינגעהאַלטען און נאַכטיג־פאַרשוואומען אין די אויערען:

— אי־אי־אי —

און די גאַנצע חורבה מיט איהרע געלעכערטע ווענט און מיט איהר אָפּגעשלאָסענער שטילקייט זשומזשעט נאָגענדיג און געצויגען, ווי אַן אומגעלומפּערטע האַרפּע אינמיטען דער נאַכט, ווי אַ ריזיגער מויער־קאָפּ מיט אַן אַנגעשפּאָלטענעם רוקען:

— אי־אי־אי — ! שטי־אי־אי־ל !

דער אומעט פון חורבן בלאָזט דאָס אין די סטרונעס פון דער נאַכט, דער וועלט־עלענד פון חורבן בית־המקדש ביז אַצינד. דער הילפלאָזער וועה פון אייביגע צושטערונגען, פון בל־תשחית*). דער פּחד פאַרן סוף פון אַלץ און אַלעמען, מעג עס זיין בלוט און פלייש, מעג עס זיין האָלץ און שטיין...

דאָס זיינען אָפּקלאַנגען פון פאַרגאַנגענע פריידן און יסורים, פון געשטאָרבענע מענשען, פון פאַרפלויגענע שטימען... און נאָר אַ קינדערשע ניט־פאַרגרעבטע האַרץ, וועמענס פיהלען עס איז אַזוי האָר־דין, ווי די סטרונעס פון דער נאַכט, קען די דאָזיגע חורבה־קלאַנגען אויפנעמען.

אפשר קלינגט דאָ ראָבינזאָן־קרוזאָס געוויין פונם פאַרוואָר־פענעם אינזעל ?

אפשר געבונדענע מאַראַנען אין די קעלערען פון דער אינקוויזיציע ? אפשר פאַרפייניגטע אין היילען, פאַרפאַלענע אין ווילדע וועלדער, ווי אין קופּערס מעשה־ביכלעך ?

וויפיל יאָהרען האָבען זיי געבלאָנדזשעט, אָט די קולות, ביז זיי האָבען זיך אָפּגעשלאָגען אָן די ווענט פון ר' ישיעלעס חורבה און געמאַכט ציטערן די פאַרטאַיעטע שטילקייט, צווישען קוימען און קוימען, אַזוי ווי איין אַנגעשלאָגענע פידעל מאַכט ברומען שטי־לערהייט די צווייטע ?

*) די עבירה פון צושטערען אומזיסט־אומנישט.

— אי־אי־אי־אי ! —

אַט די דאָזיגע וואָיענדיגע טענער האָט פּייוקע אוריס יאָ אויפגענומען אין זיין צעהן־יאָהריג הערצעל. פערשוואומען און צי־טערדיג, אין טיפען שרעק פאַר דער נאַכטיגער וויסטקייט אין ר׳ ישיעלעס חורבה, פאַר דער פיר־עקיגער שוואַרצקייט אין איהרע פוסטע פענסטער.

אָבער זינט די רביצין אין חדר האָט זיך איינמאָל צורעדט וועגען חורבות און געזאָגט, אַז בייטאָג טאָרף מען אין אַ חורבה ניט אַריינקוקען, ניט אַריינהאָרכען, ווייל עס קען זיך, חס־שלום, עפּעס מתדמה זיין... פון דענסטמאָל אָן האָט די חורבה־מוזיק אויפ־געהערט.

דער „מתדמה זיין" האָט פּייוקען פאַרקלעמט דאָס האַרץ, ווי אַ גראָבע האַנט. וואָלט זי כאָטש געזאָגט, די רביצין : „עס קען זיך עפּעס אויסדוכטען" — וואָלט ניט געווען אַזוי מאוימדיג. האָט זי אָבער דווקא חסידיש־פאַרשטעלט געזאָגט: עס קען זיך „מתדמה־זיין". דאָס האָט געהאַט גאָר אַ באַזונדער כשוף. ווי אַ בליי האָט דאָס אין איהם די קינדערשע נייגעריגקייט דערשטיקט.

וואָכענלאַנג נאָכדעם האָט פּייוקע אויסגעמידען צו געהן פאַר־ביי ר׳ ישיעלעס חורבה. און אין די ווינטערדיגע אויסגעשנייטע נעכט, געהענדיג פון חדר מיט אַן אָנגעצונדענער לאַמטערנע, האָט ער געמומען מאַכען גרויסע אומוועגען, אַבי ניט אָנקוקען, אַפילו פונדערווייטענס, ר׳ ישיעלעס חורבה. אויפן גרונט פון שניי האָט זי זיך גאָר באַזונדערס אַרויסגעפּרייגט אין דער נאַכט. איהרע פענסטער־לעכער זיינען געווען שוואַרצער, איהר פליגעל אויסגע־שפּרייטער. און אין איהרע אויפגעריסענע טירען האָט זיך עפּעס טאַקע „מתדמה" געווען...

3.

ער האָט זיך זעהר געוואונדערט, פּייוקע אוריס, ווען ער האָט דערהערט מורמלען, אַז „אַברעמעלע־די־געקוילעטע־קאַץ" האָט אין ר׳ ישיעלעס חורבה פאַרשלעפּט חיי־שרהקע די משוגענע

און עפּעס געטאָן ניט קיין שענע זאַכען. מילא, די עבירה אַברע־מעלעס פאַרשטעהט ער ניט גאַנץ קלאָר, אָבער די עזות און די גבורה דורכצומאַכען אַ נאַכט אויף דער באַגראַזטער ליעזשאַנקע אונטער אַן אויסגעשטערנטען הימעל, צווישען פיר חרובע ווענט, איבער אויפגעריסענע קעלערס, וואו אַין יעטוועדער ווינקעלע איז זיך עפּעס „מתדמה״, און אַרויסגעהן אַ פרישער און אַ גאַנצער — דאָס פאַרשטעהט ער ניט.

ער האָט אויך בשום־אופן ניט געקענט משיג־זיין די דרייסט־קייט פון אַ הינקענדיגען קירזשנער, ווי חאַצע דער „ציציליסט״ איז, וועגען וועלכען מען דערצעהלט, אַז ניט איינמאָל, אינמיטען דער נאַכט, האָט ער זיך מיט חברה־טראַסק פאַרקליבען אין ר׳ ישיעלעס חורבה און אַרויסגעזונגען ציציליסטישע לידער אויף צו להכעיס ר׳ ישיעלעס אײדים אין נייעם מויערעל אַנטקעגען, און אויף צו להכעיס דער גאַנצער איינגעשלאָפענער שטאָט... אָט דאָ אַנומעלטען, איידער מ׳האָט אָט דעם חאַצע קירזשנער אַרעסטירט און אַפּגעשיקט אין מאָהליווער אָסטראָג, האָט ער איהם, געהענדיג פון חדר, באַגעגענט אויף דער שול־גאַס. חאַצע האָט געהינקעט אויף דער שמאָלער קלאַטקע, און ווי עס וואָלט איהם געגאַנגען אום לעבען פלייסיג געהאָצקעט זיך אויף זיין שוואַרצער קאַווילע. די ביסטרע אויגעלעך — שטעכען, די אונטערגעשווירענע ווענסע־לעך סטאַרטשען, די שאַרפע אויערלעך שפּיצען זיך, ווי ביי אַ צאַפּ, איבערן שוואַרצען ראַנד פון קאַרטוז... האָט זיך פאַר אים פּיווקע אוריס דערשראָקען און אָפּגעשפּרונגען אַן אַ זייט. ס׳האָט זיך איהם געדוכט, אַז ס׳איז אַ פאַרשטעלטער חורבה־רוח, וואָס האָט קיין מורא ניט פאַר גאָט, ניט פאַר לייטען, ניט פאַרן פריסטאַוו, וואָרים קיין געוויינליכער מענש קאָן ביי זיך ניט פועלען זינגען איב־מיטען נאַכט, צווישען חרובע אויוועגס... און אָט, ווען מ׳האָט גע־נומען ריידען דערפון, אַז מ׳האָט דעם הינקענדיגען קירזשנער גע־פּאַקט און אַרעסטירט, האָט פּיווקע אוריס אין האַרצען אויך ניט געגלויבט. ס׳איז אַוודאי געווען נאָר אַן אָנשטעל פון חאַצען. ער האָט נאָר געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז ער לאָזט זיך פיהרען מיטן עטאַפּ קיין מאָהליוו. אויפן מיטען שליאַך, אָדער אין אָסטראָג, ווען חאַצע

וועט נאָר וועלן, וועט ער אַ פּאַטש טאָן מיט ביידע הענט, נעמען די קוליע אויפן פּלייצע און אַנטלויפן אומגעזעהענערהייט מיט דער אָנגערוקטער היטעלע איבער די ברענענדיגע אויגען... וואָרים די קוליע איז מסתמא אַזאַ קוליע, ווי האַצע איז אַ מענש גלייך מיט אַלע מענשען...

און טאַקע דערפאַר, האָבענדיג אַזאַ פאָרשטעלונג וועגען דעם, וואָס צווישען חרובע ווענט קען זיך „מתדמה זיין", האָט פייוועקע אויסגעלאַכט איינעם אַ חברהשען אינגעל אַ מזיק, ווען יענער האָט איהם דערצעהלט, פאַרכלינענדיג זיך פון באַגייסטערונג, וואָס פאַר אַ גרויסע רויטע יאַגדעס ער האָט געפונען אין דער חורבה, אויף ר' ישיעלעס באַגראָזטער ליעזשאַנקע...

דערהערענדיג אַזעלכע באַרימערייען, האָט פייוועקע זיך גע־כאַפּט פאַרן קאָפּ און אויסגעשריען מיט פאַראַכטונג:

— אוי, סאַראַ ליגען! אוי, סאַראַ ליגען!

איז אָבער דער חברהשער יאַטעל צוקאָכט געוואָרען פאַר כעס:

— דו, באַלעבאַטישער כניאַק! איטשייזשעס שוועסטערקינד!

— חברהשער פּופּיק! — האָט פייוועקע אויך ניט פאַרשוויגען.

— איבעראַיאָהר דו! — האָט איהם דער חברהשער יתום אָפּגעפּסקענט. ס'איז אַן אַלטער שלאַג־וואָרט ביי חברהשע יאַטלעך.

— טשאָרוואָקאָזענע קאַפּאַטע! ווילסט זיך אפשר שלאָגען?

— כ'האָב היינט אַ בלינדען טשיריק... נאָר אַן אַנדערשמאָל... וואָרט! כ'וועל דיך שוין כאַפּען אין אַ געסעלע!

— פאַר קלעפּ האָסטו מורא, אַ? און פאַר דער חורבה — ניט־מורא! כאַ־האַ!

— אַזעלכע בלאָטערען דיר אויף דער צונג, וואָס פאַר אַ יאַגדעס איך האָב דאָרטען געגעסען...

מ'האָט זיך גאַנץ פיין איבערגעווערטעלט. קיינער איז קיי־נעם שולדיג ניט געבליבען. נאָר פון דער זיכערקייט, מיט וועלכער דער „חברהשער פּופּיק" האָט זיך געשאָלטען, איז פייוועקען קלאָר געוואָרען, אַז איינגאַנצען אַ ליגען איז דאָס ניט... אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, ביז... פייוועקען אַליין האָט זיך פאַרגלוסט צו פאַרזוכען

אַט די רויטע יאַגדעס, וואָס וואַקסען אויף ר׳ ישיעלעס ליעזשאַב־קע. דווקא אַט די יאַגדעס, אין נאַכט־סודות אויסגעהאַדעוועטע, מיט חורבה־שרעקען אָנגעזויגענע. דווקא די.

ער האָט זיך אַ רגע פאַרטראַכט. אַזאַ מאָדנע גלוסטעניש האָט אַפילו אויסגעזעהן, ווי אַ גוואַלדאַוונער חלול־השם, אַ גרויסע באַ־ליידיגונג פאַר דער שוואַרצער אימה, וואָס לויערט ביינאַכט אַרויס פון די פוסטע פענסטער. פירות פון טייוועל אַליין, פון „אַברעמעלע־די־געקוילעטע קאַץ׳ס״ טומאה, פון חאַצע דעם הינקענדיגענס כשוף און פון איצקע דעם מטורפס משוגעת מוזען דאָך אַזעלכע יאַגדעס זיין... אָבער דווקא דערפאַר, וואָס זיי זיינען חוץ־מדרך־הטבע אויף אַ ליעזשאַנקע געוואַקסען און מיט חורבה־צויבער דערצויגען, האָט זיי געמאַכט אָנציהענדיגער, געשמאַקער. זיי האָבען געוואונקען, ווי אַ זינד, וואָס איז פאַרבאָרגען און רויטעלט זיך זיס און זאַפטיג און הויך, הויך, וואו קיין באַלעבאַטישער צושראַקענער אינגעלע אין שטאָט קען זיך גאָרניט דערקלייבען. נאָר אַזאַ חברה־מאַן, ווי דער חברהשער יתום, האָט זיך אַהין יאָ דערקליבען און ער, פייוקע אוריס, מוז זיך אַהין אויך דערקלייבען, מעג עס איהם דאָס לעבען קאָסטען.

פון קריגען זיך איז אַזוי פייוקע איבערגעגאַנגען צו אַ מורמלען, דערנאָך — צו אַ שטילען אָנבאָט. אומבאַמערקט פאַר זיך אַליין איז ער צו אַזאַ אָנבאָט דערגאַנגען. און מיט אַן אָפגעשייערטער קאָפּי־קעלע האָט ער ווייך געמאַכט דאָס פאַרקאָכט האַרץ ביים „חברהשען פופיק״, ביי זיין אָקאַרשטיגען שונא. איז מען שטילערהייט מושוה געוואָרען צווישען זיך, יענער זאָל איהם אָפּוואַרטען נאָכן חדר, פאַר וואַרמעס עסען, און מ׳זאָל צוזאַמען געהן רייסען די פאַרבאָ־טענע פרוכט, די וואונדערליכע רויטע יאַגדעס, וואָס וואַקסען און געדייען אין ר׳ ישיעלעס חורבה.

דער כּוח פֿון פֿאַרבאָטענע פֿרוכט

.1

אַ טאָג שפּעטער, נאָך דער קריגעריי און שלום־זוערען מיטן חברהשען יתום, האָט זיך מיט איהם פּיוּוקע באַגעגענט אויף אַן אָפּגערעדטען אָרט, בשעתן געהן פֿון חדר וואַרמעס־עסען. איינציג־ווייז און מיט אומוועגען, ווי צוויי קליינע פֿאַרשווערער, האָבען זיי זיך אַריינגעכאַפּט אין ר׳ ישיעלעס חורבה. אַפּריהער דער חברה־שער יתום, כּדי צו געבען אַ ביישפּיל פֿון דרייסטקייט, און נאָך איהם — פּיוּוקע.

אַ זון, פֿון סוף חודש־אב, האָט הייס געלויכטען איבער דער חורבה, בשעת די צוויי מזיקים האָבען זיך אין איהר אַריינגעמאַכט. ווי וואַסער דורך אַ צובראָכענער גרויסער קאַסטען, אַזוי האָט דאָ די ליכטיגקייט געכליאָבעט דורך דעם אויבערשטען פּיר־עק, אָהן אַ דאַך, דורך די פּוסטע פּענסטער, דורך די קרומע שפּאַלטען, און צופּאַסעוועט דעם גאַנצען אינווענינ מיט גאָלד און בלוילּיכע שאָ־טענס. אין די אָפּגעשלאָסענקייט פֿון די ווענט האָבען דאָ די שאָטענס אָנגענומען אויסטערלישע געשטאַלטען און מאָדנע פֿאַרקרימונגען — העויות פֿון פֿאַרטאַיעטע גייסטער.

אַזוי, למשל, זיינען דאָ די שאָטענס פֿון די חרובע ק ו י־מ ע נ ס בולט־שוואַרץ געלעגען אויף די באַציגעלטע, באַוואַפּנעטע און באַשטייניגטע געוועזענע פּאָדלאָגעס. אין כוואַליעדיגע הייפֿלעך, ווי אָנגעפּאַלדעוועטער שוואַרצער זייד, זיינען די שאָטענס געלעגען

און, דורכגעהענדיק ביז דער אַקעגענדיקער וואַנט איבערגעבראָכן זיך, ווי אָנגעקראָכמעלטע סערזשע, און מיט די שוואַרצע העלזער אַרויפגעקראָכן אויף די רויט־אָפּגעשונדענע ציגל־ווענט...

פון די דרומדיקע פענסטער־לעכער האָט געשפּאַרט אַ גרויסע ליכטיקייט, אַ גאָלדענע פאַרבלענדעניש, און אין די אַקעגנדיקע פוסטע פענסטער האָט קיהל געשימערט אַ געדיכטע הימלבלויקייט, ווי שטיקער בלויע גלאָז איינגעפּאַסט אין רויטע צושאָטענע ראַמען.

און אין אַלע פיער חרובע ווענט האָבן זיך דאָ די אַלטע ציגל צוקעסטעלט אין לאַנגליכע וואַפנע־רעמלאַך, ווי טויזנטער אויסגעבליהטע בילדלעך, אָפּגעשרפהטע פאָרטרעטלעך, וואָס פייער און זון האָבן דאָ אָפּגעמעקט. און אויפן גרונט פון אָט די אַנטבלויזטע ציגל און איינגערעמעלטע רויטקייט האָבן די צעוואַקסענע גראָזען און קראָפּיווע געהאַט גאָר אַ באַזונדער גרינקייט. אָהן שום געלבליכע אָדער בלאַסערע איבערגאַנגען, נאָר אַ גלייכמאָסיגע, אַ גיפטיגע, אַ געפעהרליכע, ווי גרינשפּאַן. אָהן ווינטבאַוועגונג זיינען דאָ די געוויקסען געשטאַנען, און אָהן שום זומערדיגער ליבליכקייט — אָנגעקוקט די מענשישע שנעקעס, וואָס האָבן זיך אַריינגעריסען אין זייער סומנע־גרינער אַסיפה. איין שטאַרקער געקוק איז געוואָרען פון דעם גאַנצען גרינס אין חורבה:

— זעהט, זעהט!... ווער זיינען זיי? וואָס ווילען זיי דאָ?

אָבער פּייוקע אוריס און דער פאַרפיהרער זיינער, דער יאַטעל פון חברת־מחזיקי־יתומים, האָבן זיך ניט לאַנג אַרומגעקוקט. ניט טראַכטענדיג קיין סך — אַריינגעוואָרפען זיך אינם געמיש פון סומנע שאָטענס, ליכט־פּאַסען און גרינס, ווי אין כוואַליעס; געגנומען קריכען, מיט הענט און פיס, איבער משונהדיגע בערגלעך אָפּשיט, איבער באַלכסון־אָפּגעשפּאָלטענע צווישען־ווענט פון געוועזענע קאַמערען.

דער חברהשער יתום האָט זיך געדראַפּעט ווי אַ געניטער חורבה־קאָטער, ווי אַ געריבענער קלייבער פון חורבה־יאַגדעס, ווען עס אַרען שוין מעהר ניט אַזעלכע פוסטע מעשיות, ווי מאָדנע שאָטענס און אויסטערלישע גראָזען. און פּייוקע — ווי איינער, וואָס

וואַרפט זיך שווימען צום ערשטען מאָל, מיט האַרצקלאַפעניש און מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגען, שוידערענדיג און פאַרכלינענדיג זיך אין אַט דער קיהלקייט פון צושטערונג, אין דער פרעמדקייט פון חורבן־עלעמענט, אין אַט דער טיפער סאַזועלקע פון וויסטקייט און אָפגעשטאַנענקייט אין רעכטען מיטען שטאָט...

מיט אַן איבערגעטריבענער כראַבּרעקייט איז ער געקראָכען נאָך זיין וועג־וויזער, כדי צו באַטויבען אין זיך דאָס געפיהל פון פאַרשווערכען אַן אומבאַקאַנטע הייליגקייט, פון אַריינקוקען אין טונקעלע סודות אויף יענעם זייט לעבען, אין אַ מין פאַרבאָטענעם „מה־למטה, מה־למעלה״...*)

מיט סכּנת־נפשות איז ער געקראָכען צו ר׳ ישיעלעס באַגראָזטע ליעזשאַנקע. און די קניע האָבען איהם געציטערט און אין האַרצען האָט געקלעמט, כאָטש די זון האָט דאָ דריי מאָל אַזוי שטאַרק אַריינגעלויכטען, ווי אין אַ שטוב מיט אַ דאַך אויפן קאָפ. איין מאָמענט האָט זיך אַפילו פּיוּקען גענומען אויסדוכטען, אַז דער יאַטעל, וואָס קריכט פאָראויס איז עפּעס ניט גלאַט אַזוי אַ יאַטעל. יענער האָט זיך אפשר נאָר פאַרשטעלט פאַר אַ יתום מיט אַ טשאָרט־וואָקאָזענער ברוינער קאַפּאָטקע מיט אַ שפּאַלט פון הינטען, מיט אַ סאַמעטענעם קאָלנערע? און מיט אַ שוואַרצער היטעלע. און אין דער אמתן איז ער אפשר איינער פון די היזיגע בעל־דברס. אַלס אַ משולח האָט מען איהם פון דאַנעט אַרויסגעשיקט. און דער רוח וויסט וואוהין מען וויל איהם דאָ פאַרשלעפּען... אַ שווייס האָט פּיוּקען אַרויסגעזעצט פון אַזאַ געדאַנק. ער האָט שיער ניט גענומען שרייען „מאַמע!״... ער האָט זיך אָבער געשעמט. דער גאַנצער האָנער פון אַ כוואַט איז דאָ געשטאַנען אין קאָן. האָט ער פאַרביסען אַ ליפּ און ווייטער געקראָכען. און ניט אַזוי דער האָנער און די זשעדנעקייט נאָך חורבה־יאַגדעס האָבען איהם דערצו געצוואונגען. חס־ושלום! אַ מאָדנע ליידענשאַפט האָט איהם געטריבען. דערקלייבען זיך צו ר׳ ישיעלעס אויווען און קלייבען יאַגדעס פון דער

---

*) „וואָס אונטען און וואָס אויבען״. על פּי דין טאָר מען דערפון ניט טראַכטען.

ליעזשאַנקע האָט געהייסען: ליפּערען אַ קאַמף דעם איינגעגעסענעם פּחד פאַר דעם, וואָס אין חורבות קען זיך „מתדמה" זיין. דאָס האָט געהייסען: צוטרייבען אַלע שאָטענס, וואָס די דער־האָקסענע האָבען אין איהם אָנגעיאָגט, צורייסען אַלע שפּינוועבס, וואָס באַלעבאָטשענדיגע אידענעס, מיט זאָקען־שפּיזלען אין די הענט, האָבען אַרום איהם אַרומגעשפּונען און אַרומגעוועבט פון קינדוויז אָן...

2.

וואָס העכער — אַלץ שרעקליכער איז געוואָרען. דער אַרום האָט אָנגענומען איבערגעטריבענע מאָסען און געשטאַלטען. די אויפ־געריסענע קעלערס האָבען פון דער משופּעדיגער „הויך" אויסגע־זעהן ווי אָפּגרונטען, און די געוועזענע פּאָל־טיר פון קעלער — ווי אַ שוואַרצער איינגאַנג אין כּף־הקלע. די העלזער פון די אָפּגע־ברענטע קוימענס זיינען געוואָרען מוראדיג דיק, פיר־עקיג און האַ־מעטנע, אָנגעגאָסען מיט ציגעל־רויטקייט, ווי די קאַרקען פון משונהדיגע פאַרשוינען־גיגאַנטען. אָבער גלייכצייטיג האָט פּיוּוקעס אַנטשלאָסענקייט אויך גענומען ווירקען. וואָס אַ קריך־וויטער האָט די אינגעלשע הפקרות, אינמיטען העלען טאָג, גובר־געווען דעם פאַרטאָיעטען פּחד. וואָס אַ צאָל העכער אויף דער רויער משופּע־דיגקייט — איז די מאַכט פון די שאָטענס שוואַכער געוואָרען. די בוימערלעך און קוסטעס אין די חרובע ווינקלען האָבען זיך אַצינד געטוליעט, ווי קינדער, וואָס האָבען דאָ אַמאָל געשפּילט אין באַ־העלטערלעך, און זייערע חברימלאַך האָבען אָן זיי אינגאַנצען פאַר־געסען. קוקען זיי אַרויף, מיט אַ שטומען געבעט, צו די, וועלכע קרי־כען דאָ אַצינד אַרום, מ'זאָל קומען און מ'זאָל וויטער שפּילען מיט זיי... און דאָס שוואַרצע געזעס פונם חברהשען יאַטעל קוקט שוין אַצינד אַרויס פונם שפּאַלט אין דער ברוינער קאַפּאָטקע, ווי דאָס גלאַנציגע בייכעל פון אַ מאַי־זשוק, בשעת ער צושפּרייט די ברוינע פליגלען צום פליהען. עס קיצעלט פּשוט צום לאַכען.

און אינמיטען דערינען פאַרשווינדט גאָר דער חברהשער יאַ־

טעל אין בויג פון אַ קופּע אָפּשיט. ער שפּרינגט ערגעץ־וואו אַראָפּ און צוכאַכאָטשעט זיך אומישנע־הילכיג, כדי אַרויסצורופן אַ ווידער־קול:

— אַ־האַ־כאַ־כאַ!

און זיין געמאַכטער לאַכען קלינגט אָפּ צווישען די פיער ציגעל־ווענט, ווי אָפּגעשלאָגען אָן אַ גלעזערנער אָפענער כלי:

— האַ־האַ־אַ־ן!

דאָס האָט פּיווקען אינגאַנצען אויפגעמונטערט. ער האָט פאַר־וואָרפען די רעכטע פוס אַרויף, ווי אַ גרויסע גריל, און אין צווייי שפּרונג אַרויף און איין שפּרונג אַראָפּ איז ער געבליבען שטעהן אויף אַ מין קליינעם פּיערעקיגען בעלעמער, באַדעקט מיט אַ געדיכ־טען זאַפטיגען גראָז, אינגאַנצען פאַרגאָסען מיט זון, און האָט דער־פיהלט, אַז דאָס ציל איז דערגרייכט... ער האָט נאָך אָבער זיינע אייגענע אויגען ניט געגלויבט און באַגייסטערט־שטיל דערקונדיגט זיך ביים „חברהשען פּופּיק״:

— ר׳ ישיעלעס ליעזשאַנקע?

— ר׳ י—שי—ע—לעס ליע—זשאַ—קע—ע! — האָט יענער אומישנע הפקר׳דיג אויסגעזונגען מיט אַ גאַנצען שלשלת פון דער סדרה. און דער גלעזערנער ווידערקול אין דער חורבה האָט איידע־לער אָפּגעענטפערט:

— ע—ע—ען!

אויסגעזונגען, האָט זיך דער חברהשער יתום גלייך אַ וואָרף געטאָן שאַרען אין געדיכטען גראָז. און פּיווקע נאָך איהם. די פינגער האָבען זיך אָפּגעשטאָכען אָן אַ פאַרטאַיעטען קוסטעלע. און גאָר אומגעריכט האָט איהם אַ לויכט־געטאָן אין די אויגען אַ שפּיציגער קאָראַל. אַ גרויסע צייטיגע יאַגדע האָט עניוותדיג אַראָפּגעבויגען איהר פאַרשפּיצט היטעלע, אַראָפּגעקוקט פון גראָזיגען ראַנד אינם „אָפּגרונט״ פון חרובן קעלער. און ווי נאָר פּיווקע האָט זי אָנגע־ריהרט, איז זי נאָכגיב׳יג און זאַפטיג אַריינגעפאַלען אין פּיווקעס אונטערגעשטעלטער דלאָניע. קלעפּיג־זיס אַריינגעקויקעלט זיך... ניין! נאָר די מאַמע אַליין, די מומע פייגע שטעקט פּונקט אַזוי אָפּ

„אַ גוטע זאַך" אין האַנט אַריין, ווען קיינער זעהט ניט, און גראַד דאַן, ווען מען ריכט זיך ניט.

פּיווקע האָט עס זשעדנע אַ כאַפּ־געטאָן אין אויסגעטריקענטען מויל און איז נשתומם געוואָרען פון דער געשמאַקער זויערקייט און פונם געדיכטען וואַלד־ריח, וואָס האָבען זיך צושמאָלצען איבער דער הייסער צונג. נייך, אַזאַ צייטיגע אויסגעכאַליעטע יאַגדע קען מען גאָר אין וואַלד ניט געפינען. זי האָט גלייך דערקוויקט, ווי אַ טראָפּען שאַרפע בשמים, וואָס מען טראָגט צו צום נאָז פון אַ געחלשטען.

נאָך אַמאָל אַ שאַר אין גראָז, און נאָך אַ שענערע יאַגדע גיט אַ שיין. און וואו? אויף דעם זעלבען אָרט, וואו ר' ישיעלע דעם גאונס פיס האָבען זיך אַמאָל געוואָרעמט, וואו די רביצין איז אפשר, פאַר דער גרויסער שרפה, געלעגען, און די אַלטע ביינער אויסגעגלייכט. מיט דעם חיות פון פאַרגאַנגענע צייטען איז דאָ יעדע יאַגדע אָנגעזאַפּט. אַ זופּ הבדלה־ווין, מוצאי־שבת, דערקוויקט ניט אַזוי...

אָנשטאָט דעם פריהערדיגען אומעט, האָט פּיווקען אַצינד אַרומגעכאַפּט אַ שיכורע פרעהליכקייט, אַ הפקרדיגקייט. אַזאַ שטיפערישע גבורה האָט אודאי אַמאָל אַרומגעכאַפּט שמשון הגיבור, ווען יענער האָט אַרויסגעשלעפּט דעם האָניג פונם לייבס פּאַדלע. „האַ־האַ־האַ—!" אַזוי האָט זיך אויסגעדריקט פּיווקעס צוברויזטע צעהן־יאָהריגע הפקרות. נאָך יאַגדעס, נאָך יאַגדעס! נאָך, נאָך, נאָך...

אויף קניע און איילענבויגענס איז ער אַרומגעקראָכען, האַלב־אינגעל, האַלב־חיה געגישטערט אין גראָז אויפן רבס ליעזשאַנקע. פון ליעזשאַנקע איז ער אַרויפגעקראָכען אויף דעם באַוואַקסענעם חרובן אויווען. פון אויווען אויף דער נאָך־העכערער איינגעפאַלענער הרובע — דער העכסטער משופּעדיגער פּונקט אין ר' ישיעלעס חורבה. מיט הייסער זשעדנעקייט האָט ער אַצינד פאַרשלונגען אַלע יאַגדעס, וואָס האָבען זיך איהם פאַפּאַדיעט אונטערן האַנט: רויטע און האַלב־רויטע, איבערגעזיסטע פון צייטיגקייט און זויערע ווי עסיג. ס'איז עפּעס געוואָרען אַ פאַרשוואָומען געפיהל פון אַ יונג בוימעל, וואָס ציהט איהר יניקה אין די פאַרפוילטע וואָרצלען פון אַן אָפּגעהאַקטען דעמב. די וואונדערליכע חורבה־פּירותלעך האָבען אין

פּייוקען אַריינגעטריפט אַ נייעם כּוח, אַ נייע אומדערשראָקענקייט, אַן אומבאַקאַנטען מוט. דער „חברהשער פּופּיק" האָט זיך שוין דאָ פריהער אָנגענומען מיט דעם דאָזיגען כּוח, אַצינד — ער, פּייוקע... האַ־האַ־האַ! צוטראָטען אַלע סודות, חוזק־געמאַכט פון אַלע באָבע־מעשיות, פאַרשוועכט דעם הייליגען אַש פון פאַרברענטע ספרי־תורות. פון קברים—פּירות געגעסען, פון אָפּגעלעבטע שאָטענס ווייך אויסגעפּרעסט. ניטאָ דאָ פאַר וועמען מורא צו האָבען! ער, פּייוקע, איז שטאַרקער פאַר די בעלי־דברס, וואָס טוליען זיך דאָ אין די ווינ־קעלעך בייטאָג, און וואָס זיינען זיך, כּלומרשט, „מתדמה" ביינאַכט. ער זעהט דאָס באַשיינפּערליך.

מיט אַ יאָגדע אין מויל האָט ער אַראָפּגעקוקט פון זיין הויכען זיץ, פון ר' ישיעלעס באַגראָזטער הרובע. די אויפגעריסענע קעלערס האָבען זיך איינגאַנצען אומגעביטען. ניט ווי דער איינגאַנג צום כּף־הקל האָבען זיי אַצינד אויסגעזעהן, נאָר ווי גאַנץ איינפאַכע גרי־בער. עט!... גויים ווען זיי ברענגען אין אָרדנונג דעם קהלשען אָפּטריט, מאַכען טיפערע גריבער... די זון־פלעקען און די בולטע שאָטענס זיינען אַצינד געלעגען אין חורבה ווי אין דעם טאָטענס סוכּה, ווען מען נעמט פון איהר אַראָפּ דעם סכך... ניטאָ פון וואָס בתפעל צו ווערען!

אַ דערפרישטער איז פּייוקע אין יענעם פאַר־וואָרימעס אַראָפּ־געקראָכען פון ר' ישיעלעס הרובע. אַ געקרעפטיגטער אויפן גאַנ־צען לעבען — פון דער חורבה אַרויסגעגאַנגען.

.3

פון אָט דער זעלבער חורבה האָט דאָס „איצקע דער משוגע־נער" היינט דערצעהלט, פאַר אַ קופּע אינגלעך. פון אי ה ר, הייסט דאָס, אַ ניכפּי זאָל זי נעמען! איז איהם געקומען זיין גאַנצע משוגעת... און מיט יעדען וואָרט זיינעם און מיט יעדער העוויה האָט ער, דאַכט זיך, אָפּגעווישט אַ זון־פלעק פון ר' ישיעלעס חורבה, אויפגעשפּונטעוועט דעם שרעק פון איהרע, מיט חושך אָנגעגאָסענע קעלערען. פּייוקע איז אויך געווען צווישען די פאַרגאָפטע צוהערער.

און מינוטענווייז האָט איצקע דער משוגענער פאַרכאַפּט אַפילו
א י ה ם — איהם, פייוּקען, וועלכער האָט זיך אָנגענאַשט מיט רויי־
טע יאַגדעס אויף ר׳ ישיעלעס פּאַרוואַקסענער ליעזשאַנקע...

— איך בין נאָך געוועזן אַ אינגעל, בין איך געווען, — אַזוי
האָט איצקע דער משוגענער דערצעהלט און געצופּט זיך דאָס דראַ־
טענע בערדעל מיט ווילדע תנועות, — כ׳בין נאָך געגאַנגען אין
חדר, אַזוי ווי איהר געהט איצטער אין חדר. איז געה איך אַזוי פון
חדר איינמאָל ביינאַכט, געה איך. עטליכע יאָהר נאָך דער גרויסער
שרפה איז דאָס געווען איז דאָס. די הייזער זיינען נאָך ניט געווען
אויפגעבויט. אַרום און אַרום — חושך. קוימענס, קוימענס. ווינטער
איז דאָס געווען. די חברימלעך מיינע זיינען זיך צוגאַנגען יעדער
אין זיין זייט. בלייב איך אַזוי איינינקער אַליין לעבען ר׳ ישיעלעס
חורבה. קוימענס, קוימענס, אָפּגעברענטע, מיט קיילעכדיגע יאַרמול־
קעס שנייי אינדערהויך, מיט פּעריגעס פון שנייי אויף די נאַקעטע
אויוועגס. געהט מיר דורך אַ קעלט דורכן לייב. כראַבּרע איך זיך,
שאָקעל איך מיט מיין אָנגעבונדענע לאַמטערנע און זינג, ווי אינגעלעך
זינגען, ווען זיי געהען ווינטער פון חדר:

האַילאַ־דראַילאַ־האַילאַ־לאַ־לאַ
ביי דעם רבין טוּט אַ הילך!
אויסגעקעהרט די גאַנצע מילך
אויפן טיש און אויפן טאַץ
כאַפּט די קאַץ, כאַפּט די קאַץ!
האַילאַ־דראַילאַ־לאַ! —

כ׳האַלט נאָך ביי דער קאַץ, האַלט איך... ערשט איך גיב
אַ קוק! דע... דע... דערזעה איך —

דאָ בלייבט איצקע שטעהן און פאַרגלאָצט די בולטע, בלוי־
גרינע אויגען.

שטופּען איהם אונטער עטליכע אינגלעך מיט ענג־געוואָרענע
העלזער:

— זעה, איצקע, איז וואָס דערזעהסטו?

טשוכעט זיך איצקע אויף אַ ווײַלע אויס און גיט אַ מורמעל:

— דערזעה איך אַ בלויאינקען פייערל דערזעה איך...

און פאַלט ווידער אַריין אין האַלב־חלשות. די אויגען זיינען, דאַכט זיך, אָפען און זעהען זעהט ער קיינעם ניט. שדים ווייסען, וואָס ער זעהט.

ציהען איהם אָבער נייגעריגע, שיטערע קולכלעך פאַר דער אָפּגעשטאָרבענער צונג:

— וואו, וואו? — איצקע...

— אין חורבה, — ענטפערט איצקע אָביסעל הייזעריג. — אין ר' ישיעלעס חורבה, אין דער קיילעכדיגער פענסטער פון אָפּ־געבּרענטען בית־מדרשל. אַ בלויאינקען פייערל. בליאַסק־בליאַסק, מעלהאַי־מעלהאַי־מעלהאַי.

די לעצטע פּאָר ווערטער זאָגט אָפּ איצקע אַזוי גיך און און פאַרזופּט, אַז זיי הערען זיך אָן ווי דאָס זליאָקען פון אַ הינטעל.

הערען די קינדער און בלייבען שטעהן אָהן אָטעם, וואָרים פונקט אַזאַ בלויאינקער פייערל, וועגען וועלכען איצקע דערצעהלט דאָ, פינקעלט ביי איהם אַליין, אין די מטורפדיגע אויגען: בליאַסק־בליאַסק. מעלהאַי־מעלהאַי־מעלהאַי.

— וויל איך אַנטלויפען, — דערצעהלט איצקע ווייטער — און... און איך קען ניט. שטעה איך אַזוי מיט אויסגעלופּעטע אויגען און קוק. קוק איך און קוק. און אַזוי ווי איך קוק —

דאָ מאַכט איצקע אַ נייע הפסקה, שפּייט אויס דורך די ציין און צופּט זי דאָס בערדעל גיך־גיך.

— ...דערזעה איך, ווי אַ גרויסע קאַץ, ווי אַ הונט די גרויס — אַ קאַץ, זיצט אין אויסגעבּרענטען פענסטער און מיאַוקעט, אַ ניכפּי זאָל זי נעמען! נעם איך זיך אָן מיט כּוח און שריי: אַ פּסיק—פּסיק, פּסיק! ענטפערט זי מיר גאָר אָפּ, די קאַץ, מיט אַ כאַ־כאַ־כאַ און כי־כי. וואַשט זיך מיט אַ לאַפּקע און כיכיקעט. אָט פונקט אַזוי ווי איך לאַך אַצינד, אַזוי האָט זי געלאַכט, אַ ניכפּי זאָל זי נעמען! האָט זיך מיר דאָס געלעכטערל איבערגעגעבּען, ניט היינט געדאַכט. די קאַץ לאַכט צו מיר אַראָפּ און איך לאַך צו איהר אַרויף. ניט געקענט מעהר איינהאַלטען זיך. דאָס האַרץ געהט מיר אויס און איך לאַך...

שטעהען די אינגלעך אַרום אין איינע ציטערניש. נאָר איינער ערלויבט זיך אַ פרעג צו טאָן:

— נו?

כאַפּט זיך איצקע אויף:

— נו! וואָס „נו"? וויל איך דאָך אַנטלויפען, וויל איך. זיי־נען די פיס צוגעקלעפּט. אַ פוס — אַ פּוד. קוק איך אַזוי און כי־כיקע... ערשט פון דער קאַץ, אַ ניכפּי זאָל זי נעמען, ווערט גאָר אַ קאָפּ פון אַ נאַקעטער מיידעל. אַזאַ קאָפּ ווי ביי חיה־שרהקען דער משוגענער. איהר קענט זי דאָך! מיט צופלאָשעטע שוואַרצע האָר. אַ פּנים ווייס ווי קאַלך. און אַ צונג האָט זי מיר אַרויסגעשטעקט, אַ רויטע צונג. אַזוי ווי פייער. פויזעט ביי איהר אַרויס די צונג פון האַלז ווי אַ שלאַנג, דרעהט מיטן שפּיץ און דרעהט זיך איהר אַרום אַרום־האַלז איין מאָל און צוויי מאָל און דריי מאָל... און איך שטעה און קוק —

— קוקסטו?

— קוק איך. און אַזוי ווי איך קוק, פּיהל איך, אַז אין מוח, אַט־אַ־דאַ־אַ, האָט זיך מיר געריהרט אַ קליאַפּקע. ביי יעדען מענ־שען איז דאָ אַזאַ קליאַפּקע. האָט זי זיך ביי מיר געריהרט. רייסען זיך מיר שוין אָפּ די פיס פון דר'ערד. איך גיב אַ וויג מיט דער אָנ־געצונדענער לאַמטערנע און כאַפּ לויפען און שרייען, לויפען און שרייען —

דאָ גיט איצקע אַ שפּרונג און מאַכט נאָך ווי אַזוי ער האָט זיך דאַמאָלסט געלאָזען לויפען. ער שרייט דערביי ווי אין משוגענעם עקסטאַז:

— מאַמע! מאַמע! מאַ־מע—ע!...

נאָר דערפיהרען זיין שטיקעל טריאַטער ביזקעל סוף האָט, דאָס מאָל, איצקע ניט געקענט. וואָרים זיינע באַנומענע קולות וואַר־פען אָן אַ טיפען שרעק אויף די אינגלעך, אָן אימה ופחד. זיי אַליין הויבט זיך עפּעס אָן מישען אין קאָפּ. אפשר ריהרט זיך שוין די „קליאַפּקע"? און, ניט וואַרטענדיג ביז זי וועט זיך אינגאַנצען ריה־רען, צולויפען זיי זיך פון איצקען, פון זיינע משונהדיגע תנועות. אַ כפּרה דער סוף פון דער מעשה.

בלייבט איצקע זיצען איינער אַליין און הירזשעט פאַר זיך פון גרויס צופרידענקייט, וואָס עס האָט זיך איהם איינגעגעבען צו פאַר־מאַגיען אַזוי פיל איינגלעך און אַזוי אַנשרעקען זיי, אַז אַלע זיינען זיך צולאָפען, אויף אַלע זייטען, ווי פויגעלעך פון אַ בילענדיגען הונט... כי־כי! ווער ווייסט? אפשר וועט זיך ביי זיי מיט דער צייט אויך ריהרען אַ קליאָפּקע אין מוח, אַזוי ווי ביי איהם. נישקשה, עס מעג זיך ביי זיי אויך ריהרען!...

און ווי ער זיצט אַזוי, קוקט נאָך די אַנטלאָפענע יאַטלעך און האָט הנאה, ערשט פייוויקע־אורי'ס וואַקסט גאָר אויס לעבען איהם, קוקט איהם אָן מיט חוצפה. ער איז, ווייזט אויס, גאָרניט אַנטלאָפען, ווי די אַנדערע יאַטלעך און האָט קיין מורא ניט, אַ האָר אויך ניט.

— וואָס קוקסטו? — שרייט אויס איצקע — וואָס ווילסטו דאָ?

— ס'איז אַ גרויסער ליגען, איצקע! — רעדט צו איהם פייוו־קע רוהיג און קוקט איהם גלייך אין די מטורפדיגע אויגען אַריין — ס'איז ניט געווען קיין מיידעל, ניט קיין פייערל...

— ניט געווען קיין פייערל? — פרעגט איבער איצקע אַ פאַר־וואונדערטער.

— אַ פּראָסטע קאַץ איז געזעסען אין חורבה...

— אַ פּראָסטע קאַץ? — פרעגט איבער איצקע.

נאָר מיט אַמאָל שפּרינגט ער אויף. מ'האָט איהם אָנגעטראָפען אויפן סאַמע שוואַכען אָרט זיינעם. ער איז באַזיגט. זיין משוגעת מאַכט מעהר קיין שום רושם ניט. מען גלויבט איהם ניט, אַז ער איז משוגע. לאָזט ער זיך לויפען איבער דער גאַנצער גאַס נאָך פייוויקע אורי'ס, און קוויטשעט הייזעריג, אַצינד מיט אַן אמתן ניט־געמאַכ־טען כעס:

— ממזר, אַ ניכפּי זאָל דיך נעהמען, ממז—ע—ר!

פאַרקלאַפּט דעם גן־עדן

1.

נאָך דער גרויסער „אָבלאַווע" און נאָכן אַרעסטירען האַצע דעם הינקעדיגען — אָט דעם געפעהליכען אָנרייצער פון אַלע באַלמעלאָכעס און דינסטמיידלעך, האָט מען אין שקלאָוו געמיינט — אַ סוף! דער נייער פריסטאַוו וועט אַצינד זיין פאַרנומען מיט זיינע זשאַנדאַרניקעס, וואָס ער האָט אַראָפּגעבראַכט קיין מאָהליוו. וועט ער קיהלען דאָס טרפהנע האַרץ אָן די „ציציליסטען" און קראַמאָלניקעס, וואָס האָבען זיך דאָ פאַרפיהרט. וועט ער כשרע באַלעבאַטים לאָזען צו־רוה און קוקען אויף שטאָטישע ענינים דורך די פינגער... ערשט עס הויבט זיך גאָרניט אָן! עס סטאַיעט איהם גענוג צייט און רשעות פאַר אַלץ און פאַר אַלעמען. סיי פאַר די, וואָס האַלטען נ י ט פון קיסר ירום הודו, סיי פאַר די, וואָס האַלטען י אָ. פאַרקעהרט, אַצינד, אַז די מאָהליווער זשאַנדערס אויף פערד האָבען גענומען מאַכען פאָראַנדקעס צווישען יונגען דור, נישטערען, מיט נאַהייקעס אין די הענט, אין ר' ישיעלעס חורבה ביינאַכט און אין פראַנצאָווקער וואַלד — בייטאָג, האָט ער, דער פריסטאַוו, ימח־שמו זאָל ער ווערען, אַ סך מעהר צייט אָפּצוגעבען זיך מיטן אַלטען דור... און אַ נייע כוואַליע פון צוטשעפּענישען און גזרות פאַרפלייצט די גאַנצינקע שטאָט. לעבען פון איהם קען מען ניט!

ערשטענס, וואָס זיינען דאָס פאַר אַ מיני אָנגעצויגענע דראָטען איבער גערטנער, וואָס פּוסטעוועון? היינט געה דערקלעהר אַ גוי־

אַ חמור, אַז ס'איז אַן ערוב, מען זאָל קענען טראָגען אום־שבת...
„אַזוי גאָר ?", גיט ער אַ דרעה איין דראָטענע וואָנסע, „איז אַהן אַ דראָט זיינט איהר חולה צו טראָגען ? אַ טשיקאַווע זאַך !..." און פון וואָנענט, זאָגט ער, ווייסט ער, דער פּריסטאַוו, אַז ס'איז ניט עפּעס אַ טעלעגראַף אַזאַ ?...

און מסירות זיינען אַוועק צום גובערנאַטאָר אויף שקלאָווער דראָטען. אַ טשינאָווניקעל מיט ווייסע אויגען און מיט אַ לעדערנער סומקע אונטער דער פּאַכווע איז אַראָפּגעפאָהרען חוקר־ודורש זיין, געשלעפּט די שכנים פון די אָנגעצויגענע דראָטען אויף אַ דאָפּראָס, ביז חישין, דער קאַזיאָנער ראַבינער, האָט זיך אַריינגעמישט און געגעבען דעם גוי צו פאַרשטעהן דעם שכל פון אַן ערוב.

אין די אַלטע הערינג־פּעסלעך, וואָס דער פּריסטאַוו האָט אַמאָל געהייסען שטעלען לעבען יעדען הויז און אָנפילען מיט וואַסער, האָבען זיך פאַרפּיהרט ווערים. ס'האָט גענומען עפּושן אין גאַנץ שטאָט. זאָל מען א י ה ם איבערבייטען דאָס וואַסער אין די פּעסלעך, זאָל מען... און דאָס פוילע וואַסער זאָל מען א י ה ם אויף דער גאַס ניט אויסגיסען, נאָר אין דער שטאָט־קאַנאַווע... איז פאָלג מיך אַ גאַנג ! ווער האָט דאָס כוח צו טראָגען, עמערוויז, דאָס פאַרעפּושטע וואַסער אין קאַנאַווע ? ניט אַלע וואוינען דאָך ביי דער קאַנאַווע !... ס'איז ניט זיין עסק. אויסגיסען אַזאַ פּאַסקודסטוואַ אינמיטען גאַס וועט ער ניט דערלאָזען. ס'איז אַ סכנה פאַרן געזונט... אַן אָקט מיטן המן ! רק ער האַלט אין איין זאָרגען זיך פאַרן געזונט פון שקלאָווער אידען.

פאַרטיג געוואָרען מיט די פּעסלעך וואַסער, האָט ער זיך אָנגעזעצט אויף די ברונימער. באשר וואָס ? באשר אין די דערפער אַרום וויטעבסק האָבען זיך באַוויזען סימנים פון עפּעס אַ מגפה. היגער פּאַלען דאָרטען ווי די פליגען און שצורעס געפּגרטע געפינט מען אין די שייערען, כאָטש קיין סם האָט מען זיי דאָרטען ניט געשטעלט... אַ משל לעמעשקע ! ווי קומט וויטעבסק צו שקלאָוו ? ס'איז דאָך דריי טעג צו פאָהרען מיט דער אָקס... און וואָס פאַר פאַר אַ שייכות האָט די דווינאַ צו שקלאָווער וואַסערען ? ס'איז

ניט אייער עסק, זשידעס !... מען הייסט אייך, זאָלט איהר פאָלגען! פאַרסמט זיינען אייערע בּרונימער !...

געהערט אַ לשון ? סם ! נאָכן גרויסען סוף־זומערדיגען יאַריד געפינט מען טאַקע אין די ברונימער אַביסעל האָבער, אַביסעל פער־ד׳עך־מיסט. שקצים און קאַניוכען האָבען מסתמא אָנגעטראָגען ביים פאָיען אַזוי פיל מחנות מיט פערד, אָדער בּכיוון אַריינגעוואָרפען. זיינען אידען ווייטער שולדיג. נעמט מען און מען זאַיט דורך אַ רעשעטע. ניין ! מען זאָל מוחל זיין און אויסרייניגען אַלע ברוני־מער, ביזקעל סאַמע דעק...

האָט מען געמוזט דינגען גויים, צוויי גויים אויף יעדער ברונים, באַזאָרגען זיי מיט לייטערס און עמערס. איז שטאָט פאַר־פלייצט געוואָרען מיט די אויסגעשעפּטע וואַסער און מיט שליים און בּלאָטע, וואָס מ׳האָט דערגרונטעוועט אין די ברונימער. און אין דער זעלבער צייט זיינען באַלעבאַסטעס אין די פּירהויזען געשטאַנען ביי די פוסטע קאַדקעס בייזע און צופלאַמטע, מיט די הענט אויף די פאַרטיכער, און געשאָלטען אימיצען מיט טויטע קללות. דעם נייעם פּריסטאַוו זאָל געווען אָנקומען אַ הונדערטעל פון די „ברכות״, וואָס מען האָט איינגעלעגט אויף זיין נאָמען, וואָלט ער קיין נאַכט ניט אי־בּערגעלעבּט.

קלוגע באַלעבאַטים האָבען אַפילו געזאָגט, אַז דאָס קאָכט אינם פּריסטאַוו די טרפהנע יוכע זיינע דערפאַר, ווייל מ׳האָט אין דער נאַכט פון דער אַבלאַווע, ביי די אָרשער ברעמלעך, מכבד גע־ווען איינעם פון די אַראָבּגעבראַכטע זשאַנדאַרניקלעך אַזוי, אַז ער וועט שוין מוזען בּלייבען אַ קאַליקע אויפן גאַנצען לעבען, מיט אַ געשפּאָלטענעם קינבּאַק און מיט אַ פאַרקרימטען מויל. איז אָט וועט דער פּריסטאַוו אויסלאָזען דאָס האַרץ צו אידישע ברונימער און וועט שטילער ווערען. נאָר פון זייער קלוגעטשקער השערה איז גאָרנישט ניט געוואָרען.

אָט איז שוין, געלויבּט דער אויבערשטער, אָנגעקומען חודש אלול. אין די בּתי־מדרשים האָט מען נאָכן דאַווענען גענומען בּלאָזען שופר. אַ ציטערניש איז דורכגעגאַנגען אַלע איינגעבויגענע רוקענס. די פריהמאָרגענדיגע קולות האָבען גענומען קלינגען סליחותדיג ;

און בײ דער אָזערע האָט עס געגומען שמעקען מיט פוילע שװעמלעך און מיט אָפּגעקיהלטע באָז־בלעטער. און די גזרות האָבען געהאַלטען אין אײן װאַקסען.

אין אײן נאָכװאַרימעס האָט זיך דער פּריסטאַװ, ימח שמו זאָל ער װערען, צוגעטשעפּעט צום מתנגדישען רב — ר׳ ישיעלעס אײדים. דאַכט זיך אַזאַ יושב־אהלים אַ איד, די גאַס קוקט ער ניט אָן, אַ פליג אויפן װאַנט טשעפּעט דאָס ניט. װאָס האָט ער צו טאָן מיטן פּריסטאַװ? אָבער דער פּריסטאַװ האָט צו טאָן מיט איהם. אינמיטען לערנען — אַרײנגעריסען זיך צו איהם מיט זײנע צװײ דעסיאַטניקלעך און אַ שטעל געגעבען איהם אַזאַ קלאָץ־קשיא: װעמען געהערט די חורבה, װאָס שטעהט דאָ אַקעגען דעם ראַבינס מױערל? דער מאַמעס מוטערס מילך איז ר׳ ישיעלעס אײדעם אײנגעפאַלען. האָט זיך די רביצין אַרײנגעמישט און געשיקט נאָכן גבאי. איז דער גבאי געקומען צולױפען און אַװעקגעלעגט דעם פּריסטאַװ אַ פאַרציע רוסיש: „אידזדראַסטװיטשע, װאַסי בלאַהאָראָדזע!*) װעמעס חורבה דאָס איז? אַ שענע שאלה! װער װײסט דאָס ניט? ר׳ ישיעלען, עליו־השלום, האָט דאָס אַמאָל געהערט און אַצינד איז דער גאַנצער פּלאַץ מיט דער חורבה איבערגעגאַנגען בירושה צום מתנגדישען רב. אָט צו דעם ראַבין, װאָס זיצט און לערענט. אויב אַזוי, גיט דער פּריסטאַװ אַ דרעה אײן װאָנסע, זאָל זיך טאַקע דער רב מטריח זײן און לאָזען אַראָפּטראָגען די חורבה ז י י נ ע... װאָס עפּעס מיט אַמאָל? װעמען שאַדט זי? געשטאַנען כע—כע פופציג יאָהר, טו זאָל זי זיך װײטער שטעהן געזונטשינקערהייט!... בלאָזט אָן דער פּריסטאַװ די גזלװאַיסקע אויגען זײנע און צושרײט זיך: פופציג יאָהר איז זי געשטאַנען, די פּאַהאַנע חורבה, און אויפן אײן־און־פופציגסטען יאָהר זאָל זי אַראָפּגעטראָגען װערען! די זשאַנדרעס פון מאָהליװ האָבען דערגאַנגען, אַז די קראַמאָלניקעס פאַרקלײבען זיך דאָרטען אינמיטען נאַכט און זינגען לידער. און בײטאָג האָבען דאָרטען די זשאַנדרעס פּאָטיאַפּעט קלײנע „שקאָלע־אינגלעך“ קריכען אויף די װענט, קלײבען יאַגדעס אויף די אויװענס. די קוימענס זײנען גע-

---

*) זדראַסטװאויטע, װאַשע בלאַהאָראָדיע!

שפּאַלטען. צעהן־פּודיגע שטיקער הענגען איבערן קאָפּ. ניט היינט־מאָרגען וועט דאָרטען אַ יאַטעל בלייבען אָהן אַ קאָפּ...

דער פּריסטאַוו האָט זיך אַזוי צעוואָרימט פון די גרויסע התחייבותן זיינע, וואָס ער טראָגט פאַר שטאָט, אַז די אויגען האָבען זיך איהם אַזש אַנגעגאָסען מיט אַ רויטליכער נאַסקייט. און דער מתנגדישער גבאי שטעהט דאָס פאַר איהם אָהן אַ היטעל, מיט אַ פרום־אויסגעצוואָגענעם פּנים, און אין האַרצען טראַכט ער זיך: כע—כע! אַזאַ מין פאַרזאָרגער פון אידישע קינדער. פּשוט, נעכט שלאָפט ער ניט, דער צורר־היהודים, און האַלט אין איין זאָרגען זיך...

— און דריטענס, — הויבט אויף דער פּריסטאַוו זיין פאַר־כריפּעטען קול, — יע... וואָס דריטענס? דריטענס... דער משוגענער „איצקאַ", ווי הייסט ער דאָרטען? ער פאַרקלייבט זיך אין חורבה און שרעקט מענשען. אינמיטען דער נאַכט שפּרינגט ער אַרויס, ווי אַ רוח, און רייסט אָפּ מענשען אין האַרצען. אָט האָט ער אַנומעלטען איבערגעשראָקען טאָקע דעם ראַבינס דינסטמיידעל בשעת זי איז אַרויס רופען די ציג. האָט זי פון דאַמאָלסט אָן, די דינסטמיידעל, געקראָגען אַ טרייסלעניש אין הענט און פיס... יאָ, און אויסוואורפען פאַרשלעפען אין דער חורבה די משוגענע „חייקע", ווי הייסט זי דאָרטען? און מאַכען דאָרט הוליאַנקעס... אַ שאַנדע און חרפּה! מען זאָל ניט מיינען, אַז ער, דער שקלאָווער פּריסטאַוו, ווייסט גאָרניט. ער זיצט אין סטאַן, דאַכט זיך, און זיינע אויגען און אויערען זיינען אומעטום. ער ווייסט אַלץ. און ער וועט מעהר ניט דערלאָזען, אַז אין זיין רעזידענץ — שקלאָוו, מאָהליווער גובערניע, זאָל אינמיטען דער שענסטער גאַס שטעהן אַזאַ נעסט פון כל־ערליי סכנות, קראַ־מאָלע און מיאוסע־זאַכען. אַראָפּגעריסען מוז ווערען די חורבה. צו־טראָגען אויף ציגעל מוז מען זי. ווען מען זי געהערט, יענער זאָל זיך זאָרגען. דריי טעג סראָק גיט ער. דערנאָך מוז איהם אונטערגע־שריבען ווערען אַ פּאַפּיר, אַז מ'עט אין משך פון אַזאַ און אַזאַ צייט צונעמען די גאַנצע חורבה. טאָמער ניט — קומט ער נאָכאַמאָל און מאַכט אַ פּראָטאָקאָל. וועט זיין ערגער...

האָט איהם דער גבאי מיטן אַנטבלויזטען געשוירענעם קאָפּ

אוועקגעלעגט אַ צווייטע פּאַרציע רוסיש: ס'טייטש — אַ ראַבין! אַ וואָס? אַ פּראָקאָ... אַ קראָפּאָ... אַ טראָקאָ —

— אַ פּראָטאָקאָל! — פּאַרריכט איהם דער פּריסטאַוו גרויס־מוטיג, — ווען ניט — אַ ראַבין, וואָלט ער גלייך געמאַכט אַ פּראָ־טאָ—קאָל. יאָ, נאָר ער שאַנעוועט דעם כּבוד פון אַ דוכאָוונעם ראַ־בין. דערפאַר לאָזט ער איהם אַזויפיל צייט...

אַזאַ מין באַשיצער פון כּבוד־התורה! אָפּגעדרשנט, אַ קלונג־געטאָן מיט די בלאַנקע שפּאָרען אויף די לאַקירטע שטיוואַלעס, אָפּ־געגעבען טשעסט דעם מתנגדישען רב ביי דער אָפענער גמרא און אַרויס.

.2

האָט מען דערזעהן, אַז ס'איז שלעכט און ס'איז גאָרניט אויף קאָטאָוועס, זיינען זיך צוזאַמענגעקומען די מזרח־לייט פון דער גרויסער מתנגדישער שול און מ'איז געלאָפען צום קאַזיאָנעם ראַבי־נער — צו דאָקטאָר חישינען. אַזוי און אַזוי איז די מעשה. אויס־שרייבען מעטריקעס פון די קאַזיאָנע ביכער, דאָס קען טאָן אַ בחורל, וואָס האָט געענדיגט שקלאָווער שקאָלע אויך. ניט צוליב דעם האָ־בען מיר געקליבען אַ קאַזיאָנעם ראַבינער. איצטער, גאָספּאָדין דאָק־טאָר, איז געקומען דיין צייט. טאָ ווייז־זשע וואָס דו קענסט! מיש זיך אַריין און ראַטעווע דעם רב'ס כּבוד! אַ צורר האָט זיך אָנגע־זעצט אויף אונזער רב...

האָט אַפילו דאָקטאָר חישין געוועזן אַריינגעוואָרפען אַ וואָרט, אַז עס לוינט זיך ניט אָנצוהויבען איבער אַ... חורבה מיטן נייעם פּריסטאַוו, וואָרים —

זיינען אויף איהם די מזרח־לייט אָנגעפאַלען: וואו האָט קהל געלט צו ברעכען חורבות? פאַרריכטען די געמויערטע באָד איז בילכער, פונדעסטוועגען פאַרריכט מען ניט. ניטאָ פאַר וואָס. און ווען עס האָט וועט זיך דאָס אויפהויבען אויף ר' ישיעלעס חורבה, וואו ספרי־תורות זיינען פאַרברענט געוואָרען? ר' ישיעלע, עליו־

השלום, האָט זיך מעהר ניט געוואָלט צוריהרען צו די ווענט, זאָל שטאָט אַצינד געהן און אַראָפּרייסען זיי?

האָט דאָקטאָר חישין געמוזט נאָכגעבען, און מיט אַ געקליבענער דעפּוטאַציע פון די מזרח־לייט אַוועקגעלאָזען זיך צום פּריסטאַוו אין סטאַן. זיך משתדל געווען. האָט דער פּריסטאַוו אויסגעהערט, אָנגעבלאָזען די אויגען און פאַרדרעהט די דראָטענע וואָנסעס, כּדי ווערען וואָס עהנליכער צו ניקאָלאַי דעם ערשטענס פּאָרטרעט, וואָס הענגט נאָך עד־היום אין שקלאָווער פּאָטשט... ער וואונדערט זיך, אַזוי האָט דער פּריסטאַוו גערעדט צו חישינען, אַ געבילדעטער מענש, אַ דאָקטאָר און אַ קאַזיאָנער ראַבינער, וואָס זאָרגט פאַרן געזונט און פאַרן געזעץ אין אַ אידישער שטאָט, זאָל זיך איינשטעלען, ווי אַלע אַנדערע לייפּסערדאַקען, פאַר עפּעס אַ חורבה, וואו קינדער קריכען אַרום און קענען געניזוקט ווערען; וואו פאַרדעכטיגע יונגעלייט מאַכען סכאָדקעס אינמיטען דער נאַכט; וואו משוגעים שפּרינגען אַרום; וואו אויסוואורפען הולטאַיעווען... טפו! זאָל זיך עפּעס טרעפען, וועט ער, דער פּריסטאַוו, און ניט קיין אַנדערער, קריגען אַ „נאַהאָניאַי” פונם מאָהליווער גובערנאַטאָר, פאַרוואָס ער האָט ניט אַכטונג געגעבען...

איז אַוועק אַ שתדלנות און אַ לויפעניש פון רב צום פּריסטאַוו, להבדיל, און פון פּריסטאַוו — צום רב. רעדלעך זיינען געשטאַנען אין די בתי־מדרשים און אויף די גאַניקעס: רב — חורבה, חורבה — רב. הימעל עפּען זיך! און חישין דער קאַזיאָנער ראַבינער האָט זיך דאָ געבראָטען אויף צוויי פייערען. ער איז מאָגער געוואָרען פאַר די עטליכע טעג און אינגאַנצען פאַרגעסען אָן מושען, זונדעל־גאָטסגנבס טאָכטער, די אַלטע פּאַציענטקע מיטן שלוקערץ און מיט דער אָפּגעפּאָהרענער שענקייט. מען האָט זי געזעהן קומען צו איהם, אין יענע טעג, און אַוועקגעהן צוריק אַן אָנגעבלאָזענע, אַ שטייף־פאַרוויקעלטע אין איהר גויעשער פאַטשיילע מיט קווייטען. ווייל זי האָט אין יענע טעג קיינמאָל ניט געטראָפען דעם דאָקטאָר אינדערהיים, און געבליבען אַזוי אָהן אַ רפואה צו איהר איינגעגעסענעם שלוקערץ...

לסוף איז מען מיטן פּריסטאַוו דורכגעקומען. אינגאַנצען אַראָפּ־

געמען די גזרה האָט ער בשום־אופן ניט געוואָלט. כאָטש גיב איהם אַ קרענק. ער האָט שוין מכוח דעם געשריבען, זאָגט ער, אַ ראַפּאָרט קיין מאָהליוו, כדי צו באַקומען פולמאַכט איבער די יורשים פון דער חורבה, איבערן ראַבין, הייסט דאָס. אויסער דעם דערלאָזט איהם ניט זיין טייער הארץ אויסצוזעצען חדר־אינגלעך צו אַזאַ סכנה... נאָר וואָס דען ? די הויפּט פּיער־ווענט וועלען זיך נאָך אפשר האַלטען אַ שטיק צייט. זאָל מען אַלע פּוסטע פענסטער און חרובע טירען און קעלער־לעכער פאַרשלאָגען מיט ברעטער. אַ מויז זאָל ניט קענען דורכקריכען ! ניט נאָר קראַמאַלניקעס, משוגעים, קינדער, ציגען און עהנליכע באַשעפענישען. נאָר די פינפטע פלי־געל־וואַנט, אָט די לויזע אָנגעשפּאָלטענע וואַנט, וואָס שפּאַרט זיך אָן אָן אַ ווינקעל פון דער חורבה און הענגט, אַזוי־צו־זאָגען, אין דער לופטען — אין אָט דער וואַנט שטעקט די גאַנצע סכנה. איז אָט, די דאָזיגע וואַנט מוז אַראָפּגעטראָגען ווערען. מעג עס דונערען און בליצען ! און גלייך אויף אָן אָרט ! און ניט ריידען קיין סך ! אַז ניט... אַזוי האָבען מזרח־לייט וואָרט אין וואָרט איבערגעגעבען דעם צורר־היהודימס רייד, יאָ, אַז ניט וועט ער ניט קוקען, וואָס ס'איז אַ „ראַ־בין", און וועט מאַכען אַ טראַפּאַ... אַ קראָפּאַ... אַ פּראַ—טאַ—קאָל !

האָט מען געמאַכט אַן אַסיפה ביים רב אין מויערעל, אַראָפּ־געלאָזען זיך אַ טרעפּ נידעריגער און איינגעלאַדען עלטערע באַלמע־לאַכעס צו דער אסיפה — ליימער און זעגער, זיי, הייסט דאָס, די פּראָסטע חי־וקימס, זאָלען זעהן העלפען ראַטעווען דעם רבס כבוד, דעם כבוד פון ר' ישיעלעס איידים.

האָבען זיך שקלאָווער זעגער אויסגערופען צו געבען „באַקאָ־ווע"*) ברעטער, אָהן אַ קאָפּיקע געלט, און פאַרשלאָגען טיר און פענסטער אין ר' ישיעלעס חורבה. און טשוועקעס ? קנאָפּ אייזען־קרעמעלעך זיינען דאָ אויפן מאַרק ? נישקשה, אַ טשוואָק איז גרינ־גער צו באַקומען, ווי אַ מזומענעם צווייער.

און די ליימערס אויף דער אַסיפה, געריהרט פון אַזאַ כבוד,

---

*) האַלב-קיילעכדיקע שמאָלע ברעטער, וואָס פאַלען אָפּ ביים זעגען בער־ווענעס.

וואָס מען האָט זיי דאָ אָנגעטאָן, האָבען זיך אונטערגענומען איינצו־לעגען די לויזע פּליגעל־וואַנט. נאָר איינרייסען אַזאַ מאַכינע אַ וואַנט איז ניט דאָס זעלבע, וואָס שענקען פאַרטיגע בערווענע־זייטלעך... דאָס וועט נעמען אַ פּאָר טעג אַרבייט. און איצקע דעם משוגענעם מוזען זיי אויך באַצאָהלען עטליכע מזומענע גילדענס. וואָרים אָהן איצקען וועט מען זיך דאָ ניט באַגעהן. ווער ווי איצקע קען זיך דאָ דראַפּען אויף אַזאַ מסוכּנדיגער וואַנט?... וואָס־זשע ווילען זיי? קיין מזומן ווילען זיי ניט. חס־ושלום! ווילען ווילען זיי נאָר די צענו־מענע ציגעל. אַז ס׳וועט, מירצעשעם, האַלטען ביי פאַררוכטען די באָד, וועט מען זיי אפשר קענען אויסנוצען... מ׳עט זעהן. וואָלטען דאָס געווען נייע ציגעל, וואָלט דאָס ניט געלוינט. ביים איינרייסען אַזאַ וואַנט, וואָלט פון נייע ציגעל קיין שריד ופליט ניט געבליבען. מצה־פאַרפעל וואָלט פון זיי געוואָרען. נאָר אַזוי ווי דאָס זיינען פאַר־צייטיגע, גוט־געברענטע ציגעל, האַרטע ווי טשוהון, אַזעלכע צי־געל מאַכט מען גאָרניט היינטיגע צייטען... וועלען זיי דערמיט קע־נען אויסשלאָגען די הוצאות און די פאַרלאָרענע טעג אַרבייט. פינף־זעקס האַנטשאַרעס (ליימער) וועלען דאָ מוזען האָרעווען צוויי טעג נאָכאַנאַנד. נאָר עטליכע ליימערלעך אַליין וועלען דאָ מיט אַזאַ וואַנט ניט פאַרטיג ווערען. רעכענען זיי, אַז שטאָט וועט זיי אויך העלפען... וואָס הייסט שטאָט וועט זיי העלפען? יעטוועדערער, וואָס האָט גאָט אין האַרצען, וועט וועלען פאַרדינען די זעלבע מצווה וואָס זיי, און צולייגען אַ האַנט. וואָס הייסט צולייגען אַ האַנט? ווער וועט דאָס וועלען פאַטשקען די אײדעלע הענט אין וואַפּנע און אין ציגעל? חס־ושלום — פאַטשקען! וואָס הייסט פאַטשקען? יעטוועדערער, וואָס וויל פאַרדינען די זעלבע מצווה, ווי זיי, וועט העלפען ציהען די שטריק... וועלכע שטריק אַזעלכענע? מ׳עט פאַרוואַרפען שטריק אין די לעכער פון וואַנט און מ׳עט ציהען...

האָט דער רב אַ שאָקעל געטאָן מיט דער יאַרמעלקע: יאָ, עס לעגט זיך אויפן שכל. אָבער... איז דאָ, חס־ושלום, ניטאָ קיין שום סכנה פאַר... פאַר אַזוי־צו־זאָגען... וואָס שייך, רבי, אַ סכנה? בויען אַ מויערעל און קריכען אויף האַלב־געטריקענטע ווענט איז אַ גרע־סערע סכנה. און וואו זאָלען זיי, אָרימע ליימערס, נעמען אַזעלכע

גרויסע לייטערס מיט דראַנגעס, מיט געבונדענע טרעפּען צו אַראָפּ־רייסען די וואַנט ציגעלוויין? ס'איז אַן עסק ניט אויף טעג, נאָר אויף וואָכען. נישקשה, אַזוי ווי זיי זאָגען איז פּראָסטער און ביליגער. די גאַנצע מצוה אַריינצוכאַפּען מיינען זיי גאָרניט. אויב שוין אַזאַ גרויסע מצוה — זאָל זיין פאַר אַלעמען.

3.

עטליכע טעג נאָך אַזאַ אַסיפה, אַ וואָך נאָך ראש־חודש אלול, זיינען שוין פענסטער און טירען און קעלער־לופטערלעך אין ר' ישיעלעס חורבה געווען פאַרקלאַפּט מיט באָקאָווע־ברעטער. און מיט וועהטאָג אין האַרצען האָבען פייוקע אוריס און חברהשע אינגלעך צוגעקוקט, ווי אַלע איינגאַנגען צום פאַרבאָטענעם גן־עדן און צו די עץ־הדעת־יאַגעדעס זיינען פאַרמאַכט אויף אייביג. אויס מיט די וואונדערליכע שאָטענס, ליכט־פאַסען און אָפּגעשונדענע ווינקעלעך, וואָס זיינען פול מיט קראָפּיווע און ווילדע גראָזען און מיט פאַרטאַיעטע אַנגסטען, איבער וועלכע מען קען זיך כראַברען, אַראָפּקוקענדיג און אַראָפּשפּרינגענדיג פון ר' ישיעלעס באַגראָזטער ליוזשאַנקע. אָט די משונהדיג־פוסטע פענסטער, וועלכע זיינען געווען פול מיט געדיכטער בלויקייט בייטאָג און מיט שטערענדלעך — ביינאַכט, זיינען פּלוצלונג בלינד געוואָרען. הילצערנע בעלמעס פון ניט־געהובעלטע ברעטער אין בערוזענע־אָקרייציקעס האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט איבער זיי. זי האָט אינגאַנצען פאַרלוירען איהר מאוימדיגען חן, די חורבה. איין גרויסער אייער־קאַסטען איז פון איהר מיט אַמאָל געוואָרען.

און שכנישע ציגען, וואָס זיינען געוועזן געוואוינט צו פאַרקלייבען זיך אַהער נאָך אָפּזשליאַקען די פאַלע און פאַרבייסען מיט אַ גרינעם ריטעל, מיט אַ זאַפטיג בלעטעל, זיינען געשטאַנען עפּעס גאָר־גאָר פאַרשעמט לעבען די פאַרשלאָגענע טירען און לעכער. זיי האָבען געשאָקעלט מיט די בערדלעך, געבאַמבעלט מיט די ציגענע וואַטאָווע אוירינגלעך, געפּרובט בוקען מיט די הערנער די צוגעטשוועקעוועטע ברעטער. נאָר די פאַנצערס האָבען ניט נאָכגעגעבען. די טויערען פון ציגענעם גן־עדן האָבען זיך מעהר ניט געעפענט.

האָבען זיי אויסגעדרעהט די באַהאָרנטע נאַרישע קעפּ צו דער גאַס און, אָנגעשפּאַרט אויף די הינטערשטע קאָפּיטקעס, צומעקעט זיך יאָמערליך־פאַרבענקט:

— מע־הע־ע־ע! זעהט, אידען, וואָס מ׳האָט אונז דאָ אָפּגעטאָן!...

חיי־שרהקע די משוגענע איז אָנגעקומען מיט איהר לאַנגינקען פּעקעלע שמאַטעס אויפן אָרעם — אַ זכר פון איהר אויסגעבאָדענער און אין קאָרעטע דערטרונקענער מיידעלע, און איז שטעהן געבליבען מיט אַן אָפּענעם מויל לעבען דער פאַרקלאַפּטער חורבה. זכרונות פון איבערגעלעבטע משוגענע נעכט האָבען גענומען אַרומטאַנצען אין איהר צוהיצטען שאַרבען. הייסע שאָטענס אויף די קיהלע אויוועגס אין דער חורבה, זינדיגע אָרעמס פון אַברעמעלען און פון אַנדערע הולטאַיעס, וואָס האָבען זי אַהער פאַרשלעפּט...

אַזוי איז זי געשטאַנען אַ ווײַלע, מיט אַן אָפּגעהאַנגענער אונטערשטער ליפּ, און אָנגעקוקט די פאַרשלאָגענע פענסטער. ביז איהרע קנייטשעלעך־נעצען, אַרום איהרע מוטנע אויגען, האָבען זיך צוטאַנצט פון אַן איינגעהאַלטענעם געלעכטערל. און איהרע משוגענע בענקענישען נאָכן פאַרשלאָסענעם גן־עדן האָבען זיך אויסגעגאָסען אין איינע פון איהרע אויף־גיך פאַרפאַסטע לידעלעך — האַלבקינות, האַלב־זמירות:

ניטשיינע האָב איך אַ קוק געטאָן
דאָ, אויכעט דאָ.
נאָך דער חורבה מיט דער קורווע
דאָ, טאַקע דאָ.
אויס אַברעמעל מיטן שוועמעל —
איכאַ־ איכאַ—כאַ!

איז „מאָדיע מיטן אמת״ דורכגעגאַנגען, אָפּגעשטעלט זיך און אַ טראַכט געטאָן מיט זיין גרויסען קירבעסעוואַטען קאָפּ: נאַ, אַציגד איז שוין גאָר ניטאָ וואו אַהינצוטאָן זיך מיט די יאַטען. די שטוב מיט די גרינגע לאָדען האָט דער פּריסטאַוו פאַרחתמעט. אין פּראַנצאָוקע־וואַלד דרעהען זיך אַרום זשאַנדאַרניקעס מיט נאַהייקעס. און

ר׳ ישיעלעס חורבה האָט מען אויך פאַרקלאַפּט. דער ניגון פון די יאַטען האָט דאָ גאָר באַזונדערס אָפּגעהילכט אינמיטען דער נאַכט... אַך, יאָ, דעם אמת מוז ער, מאָדיע, זאָגען זיך אַליין: איבערנעמען חאַצע דעם הינקענדיגענס אָרט האָט ער איבערגענומען, אָבער אַן עצה, אָן חאַצען, קען ער זיך ניט געבען...

האָט ער, שאָקלענדיג מיטן גרויסען קאָפּ, צו די פאַרשלאָגענע פענסטער, באַשלאָסען אַראָפּצוכאַפּען זיך מיטן פאַרעכאָד קיין מאָה־ליוו און דורכצושמועסען זיך מיטן חבר „בעני״, וואָס ווייטער צו טאָן.

אַברעמעלע „די געקוילעטע קאַץ״ איז אָנגעקומען פון ערגיץ־וואו, וואַרפענדיג זיך ביי יעדען טראָט, מעשה־גבור, פון רעכטס אויף לינקס און פון לינקס אויף רעכטס; מאַכענדיג אַן אָנשטעל, אַז די ערד ציטערט אונטער זיינע דאַרע, ניט־גלייכע פיס מיט די צו־גרויסע שטיוועל. און גאָר פלוצלינג זיינען זיינע ווייסליכע אויגען שטעהן געבליבען אויף דער פאַרקלאַפּטער חורבה. האָט ער זיך אָפּ־געשטעלט און געמאַכט: „פיו—או—או—ט!״ אַ סך זאַכען האָט באַ־דייט אַזאַ אויסגעצויגענער און פאַרדרעהטער גזלנישער פייף. ער־שטענס — ס׳האָט זיך איהם גלייך אויסגעדוכט, אַז מיט פאַרקלאַפּען ר׳ ישיעלעס חורבה מיינט מען דאָס א י ה ם... איהם און קיין אַנ־דערען. אין שטאָט שושקעט מען זיך דאָך איבער די מעשים, וואָס ער טוט דאָ אָפּ. צווייטענס — האָט דער פייף באַדייט אַ גיפטיגע בייזקייט, וואָס מען מישט זיך אַריין אין זיינע געשעפטען און מען פאַרשלאָגט איהם פענסטער און טירען אונטער דער נאָז. דריטענס— האָט דער פייף אויסגעדריקט אַ ביטערען שפּאָט. ס׳הייסט: און אַז ער, אַברעמעלע, וועט וועלען, קען ער דען ניט אויפברעכען צו־ריק אַ פּאָר שמאָטעדיגע ברעטער אינמיטען דער נאַכט און אַריינ־שלעפּען אַהער וועמען עס גלוסט זיך איהם? צוליב וואָס איז דאָ אַ האַק אויף דער וועלט? און פערטענס... יאָ, פערטענס — אַ רוח אין די שרעקעדיגע שקלאָווער אידעלעך אַריין! זיי האָבען טאַקע געקראָגען מורא פאַרן פריסטאַוו און געפאָלגט... ניין! דער גוי מיט די קנעפּלעך הויבט אָן צו קריכען אַביסעל צופיל אין גרגרת...

האָט אַברעמעלע אַ טאַפּ געטאָן דעם פיסטאָל אין קעשענע,

דעם זעלבען פּיסטאָל, וואָס חאַצע האָט איהם געגעבען, מיט וועלכען ער האָט זיך באַריהמט פאַר נח פאַנדרען: הם... אפשר איז שוין געקומען די צייט צו אָפּטאָן אַ מעשה און אַנטלויפען קיין אַמערי־קאַ? איינמאָל אָפּטאָן עפּעס אַ רעכטע זאַך און אַנטלויפען קיין אַמע־ריקאַ. געבוג צו שרעקען יאַשקע דעם שערער מיט פוסטע רייד. אויב קנאַקען אַ שאַרבען, זאָל זיין געקנאַקט! אפשר טאַקע יאַשקע דעם מסור מיטן פּריסטאַוועל צוזאַמען?...

דער לעצטער האָט זיך פון דער גרויסער געשעהעניש דער־וואוסט איצקע דער משוגענער. פּיוזקע אוריס האָט איהם געבראַכט די שלעכטע בשורה אין ליובאַוויטשען בית־מדרש, אין ווייבער־שול, וואו איצקע נעכטיגט. איז איצקע געקומען צולויפען אויף דער שול־גאַס זעהן, צי ס'איז אַן אמת, צי נאָר אַן אויסגעקלעהרטע זאַך, כּדי צו נעמען איהם לעבער. איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען. אמת ויציב! פאַרקלאַפּט טיר און פענסטער און לופטערלעך פון די קעלערס. אַ פינגער קען מען מעהר ניט אַריינשטעקען. דער בעסטער נומער פון זיינע משוגענע שטיק וועט איהם אַצינד פעהלען. ווי אַזוי וועט ער דאָס אַצינד שפּרינגען אינמיטען דער נאַכט פון אַ פוסטען פענסטער און איבערשרעקען דינסטמיידלעך?

פאַר כּעס האָט ער גענומען זידלען אויף דער מיטען גאַס דעם מתנגדישען רב מיט דער רביצין: די וועלט איז זיי וועניג! איין מויערל אויפגעבויט זיך, דעם צווייטען פאַרקלאַפּט, אַ לעבעדיגער נפש זאָל ניט אַריינקומען. סדום — ניט קיין רבנישע שטוב!

אַ רעדעל האָט זיך אַרום איצקען אַרומגעקליבען. האָט איי־נער פון רעדעל גענומען מוסרן: „איצקע, וואָס ווילסטו פון ר' ישיעלעס איידים? דער פּריסטאַוו האָט געהייסען!...“ האָט איצקע גענומען שילטען דעם פּריסטאַוו: אַ גיכּפּי זאָל איהם נעמען דעם גוי! זיין עסק, אין אַלץ מישט ער זיך! חורבות איז אויך זיין דאַגה. ביי לייטען אַ פּריסטאַוו, אַ נכפּי זאָל איהם טרעפען —

זיינען אידען געשטאַנען אַרום און הנאה געהאַט: וואָס זיי ווינשען דעם נייעם פּריסטאַוו אין האַרצען דאָס זינגט ביי איצקען אַרויס פון מויל. כּע—כּע. אַ משוגענער! געה, רוף איהם צו אַ דין־תּורה!...

אָבער גאָר אומגעריכט אינמיטען שילטען נאַטשאַלסטוואָ האָט זיך דערהערט אַ קול, אַז די מאַהליוועד זשאַנדאַרניקעס קומען אָן אויף די פערד. די זעלבע זשאַנדערס, וואָס זינט דער „אַבלאַווע״ ביי די אַרשער ברעמלעך, לאָזען זיי קיין דריי מענשען ניט שטעהן צוזאַמען, לויפען אָן מיט די נאַהייקעס און צוטרייבען...

דערהערט אַזאַ ידיעה, האָט דער ערשטער געכאַפּט לויפען דער בעל־דרשער אַליין — איצקע. נאָר כדי ניט צו אַנטלויפען מיט בושה און מיט חרפה פאַר דעם פריסטאַווס שליחים, האָט ער גע־נומען שרייען מיט באַנומענע קולות, גלאָט אין דער וועלט אַריין:

— או—או! אַ פאַהיבעל זאָל, זאָל... געוואַ—אַלד!

אויף וועמען אַ פאַהיבעל? און וואָס איז שייך אַזאַ קללה צו שרייען געוואַלד? שווער געווען צו פאַרשטעהן. געזאָלט האָט דאָס אָפּנים הייסען, אַז ניט מחמת מורא פאַר די נאַהייקעס טראָגט זיך איצקע אָפּ, נאָר ווייל די משוגעת האָט איהם גראָד אַצינד אָנגע־כאַפּט. לויפט ער דערתּאַר ווי אַ הירש, שרייט מיט באַנומענע קולות און ווייסט אַליין ניט, וואָס דאָס מיינט: „או—או—אַ פאַהיבעל!״ און „גע—וואַ—אַלד!...״

די איינציגע, וואָס האָבען ניט פאַרלוירען מוט ביי ר׳ ישיע־לעס פאַרקלאַפּטער חורבה, זיינען געווען די קעץ און קאַטערס פון דער גאַנצער שול־גאַס. לכתּחילה האָבען זיי אַביסעל פאַרריסען די קעפּלעך אויף די פאַרשלאָגענע פענסטער און אַביסעלע געמיאַאו־קעט. געוואוינט זיינען זיי געווען פון קדמונים צו געבען זיך דאָ „ראַנדקעט״ איין מין דעם צווייטען. אינדערפריה געזעהעניגשען, נאָך וואַרימעס, אינמיטען דער נאַכט, ווי ס׳האָט זיך געמאַכט. מיט איין שפּרונג פלעגט מען דאָ אַריין אין חורבה און מאַכען נייע באַ־קאַנטשאַפטען. דאָ איז געווען די אָנהויב־שקאָלע פון יונגע קעצלעך צו לערנען זיך ווי מען דאַרף קוויטשען און שנאַרכען און שטעלען זיך דיבאָם אַקעגען אַלטע קאָטערס. און די הויכשולע פון קאָטערס דאָן־זשואַנען איז דאָ געווען — ווי צו באַקעמפען אַלע פרעטענזיעס און ברעכען די גאוה פון שענע קעציכעס, ווי ניט לאָזען זיך אָפּ־שרעקען פון זייערע ווייבערישע ספּאַזמעס און דראַפּעניש און קאַ־זשעלקעס און טאָן זיי דאָס רעכט. מיאַאו! זיינען, הייסט דאָס, אַלע

איינגעגאַנגען צו אַזאַ וואַזשנער אינסטיטוציע געשלאָסען?... מיאַ, מיאַ! אַפנים, אַז יאָ. איז מילא בכן — ניט אויף אַ גלייכען וועג, דורך די פוסטע פענסטער, וועט מען זיך מוזען דראַפּען אויף די גלייכע ווענט. קען מען ניט דורך די קעלער־לופטערלעך? וועט מען קריכען איבער די שאַרסטקע ווענגלען. פאַסטען תעניתים וועט מען דערפאַר ניט, און אָפּשטעלען אָט די אַלע קעצישע לימודים אין לי־בע־ענינים, צוליב אַזאַ קליינינקייט ווי פאַרשלאָגענע לעכער, וועט מען אויך ניט. מ׳איז, געלויבט דער אויבערשטער, ניט קיין ציגען מיט גליטשיגע קאָפּיטקעס. מ׳איז, דאַנקען גאָט, קען מיט סאַמע־טענע לאַפּקעס און מיט קרומע נעגעל איז מען. וועט מען זיך אַן עצה געבען. מיאַו!...

און שוין אין דער ערשטער נאַכט נאָכן פאַרקלאַפּען די חורבה האָט מען דאָרטען געזעהן אַ גאַנצע שורה פון גרינע פייערלעך, אויף די הויכע קאַרניזען אָהן אַ דאַך. מאָדנע פייערלעך זיינען דאָס געווען און אויסטערליש און שוועבעלדיג האָבען זיי געבלישטשעט און באַוועגט זיך אין דער נעבעלדיגער פינסטערניש פון אַן אלול־נאַכט. דאָ בלייבען זיי שטעהען פאַרגליווערטע. דאָ שאָקלען זיי זיך, דאָ קריכען זיי, דאָ שפּרינגען זיי. און קולות האָט מען דערביי גע־הערט, ווי פון פאַרבונדענע סאַראַקעס און חזירים און שלאַנגען אין איין זאַק. אַ שיפּען און אַ כריפּען, אַ קראַצען און אַ קוויטשען, אַ יאַ־מערען און אַ פאַרגעהן זיך אין קראַנקען געלעכטער. אויפן הויכען ראַנד פון די פינסטערע ווענט האָט דאָס נאָך געמאַכט מעהר איינ־דרוק ווי פריהער — פון דער טיף הורבה. ס׳האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די פייערלעך הענגען אין דער לופטען און די קולות טראָגען זיך צווישען הימעל און ערד.

נייך, ניט אַנדערש, אַז פונקט פון אַזעלכע פייערלעך און פון אַזאַ מין זמירות האָט זיך אַמאָל, ביי איצקע דעם משוגענעם, גע־ריהרט אַ „קליאַפּקע” אין מוח. און אָט האָבען די פייערלעך ווי־דער אויפגעלעבט אויף ר׳ ישיעלעס חורבה, ווי מיט דרייסיג יאָהר צוריק.

אין צעבער אויף אַ שטריק

.1

נאָר ביטאָ, זאָגט מען, אַ מכּה אָהן אַ רפואה. דער וועג צו די משוגענע נאַכט־גאַסטראָלען איז טאָקע איצקען געווען אָפּגעשניטען, דערפאַר אָבער האָט ער געקראָגען אַ שטיקעל פּרנסה. וואָרום באַלד, נאָכן פאַרקלאַפּען ר׳ ישיעלעס חורבה, האָבען איהם די לײמערס אָנגעדונגען, ער זאָל זיי העלפען בּרעכען די לויזע וואַנט.

— מיר, אַזוי האָבען די לײמערס אַריינגערעדט אין איצקען, מיר נעמען גאָרנישט... שטאָט וויל — בּרעכען מיר. ניט מעהר — די עטליכע אַלטע ציגעל... נאָר דיר, איצקע, גיבען מיר צוויי גילדען אַ טאָג. שטעל זיך אַרבּייטען!

עס פאַרשטעהט זיך, אַז פּונקט אַזוי ווי אַלעמאָל, האָט מען איצקען מכבּד געווען מיט דער שווערסטער און געפעהרליכסטער אַרבּייט. דהיינו: ער זאָל קודם־כּל מוחל זיין און אָפּקלאַפּען די טינקע, איבער דער גאַנצער הויך פון ווינקעל, אָן וועלכען די פליגעלוואַנט שפּאַרט זיך אָן. אַפריהער פון איין זייט, דערנאָך — פון צווייטען זייט. איצקע מוז זיך בּכלל פאָסטאַרען צו מאַכען אָט די פליגעל־וואַנט וואָס לויזער, וואָס מעהר אָנשפּאַלטען איהר האַלט, בּיי דער פאַרקלאַפּטער חורבה. וועט זיין לײכטער איינצורייסען זי.

און שוין מאָרגען פריה, נאָכן ערשטען מנין, האָט מען איצקע דעם משוגענעם דערזעהן אָנגעטאָן אין זיינע מלאכה־טראַנטעס, דאָס דראָטענע בּערדעל — פול מיט ציגעל־שטויב, אין דער קורצער

האַנט — אַ שפּיציגער ברעך־האַמער. אַזוי זיצט ער זיך, איצקע, אין אַ טיפען הילצערנעם צעבער מיט צווי אויערלעך, און דער צעבער ווערט געצויגען מיט אַ גראָבער שטריק, איבער דער פליגעל־וואַנט פון ר׳ ישיעלעס חורבה. אָט ווערט דער צעבער מיט איצקען אַרויפגעצויגען און אָט — אַראָפּגעלאָזט, ווי אַן עמער אייבער אַ ברונים, און איצקע האַקט מיט זיין ברעך־האַמער איבער דער גאַנצער הויך פון ווינקעל.

אָפּגעטראָסקעט אין איין אָרט, אַנגעגעסען זיך מיט וואַפּנע און מיט ציגעל־שטויב, גיט איצקע אַ הוסט פון צעבער אַרויס און גיט אַ געשריי, מען זאָל איהם אַרויפציהען העכער, אָדער אַראָפּלאָזען נידעריגער. אַלץ — ווי עס קומט אויס. ענטפערען איהם חברה ליימער, פון יענעם זייט וואַנט, מיט אַ געלעכטער און מיט אַ הוידען דעם צעבער אַרויף און אַראָפּ. זיי מאַכען אַלעמאָל אַן אָנשטעל, אַז זיי האָבען איצקען ניט גוט פאַרשטאַנען, און שפּילען זיך מיט איהם, ווי מיט אַ קוקלע אויף אַ וואָגשאָל. דער קאַנאַט איז אַפילו אַריבערגעוואָרפען, איבער דער הויכער וואַנט, אויף אַ שטיק אויסגעבויגטען, אַנגעזייפטען בלעך, כדי ער זאָל זיך גוט גליטשען. פונדעסטוועגען האָט איצקע פּחד, דער קאַנט זאָל זיך, פון אַזאַ שקאַצעריי, ניט פאַרטשעפּען אַן ראַנד פון בלעך און זאָל זיך ניט איבערשניידען, אונטער דער משא פון צעבער און מענשען, ווי אַ דראַטווע אַן אַ שוסטער־מעסער... שרייט ער קולי־קולות און סטראַשעט, אַז ער וועט זיי אַריבערוואַרפען דעם האַמער, אויף די קעפּ. ערשט דאַמאָלסט הערען די ליימערס אויף צו שטיפען און שטעלען אַן דעם צעבער, אַזוי ווי איצקע האָט פאַרלאַנגט.

אַנגעקומען צום סאַמע הויך פון דער פליגעל־וואַנט — פאַרווילט זיך איצקען אַ רייך־טאָן מיט די ליימערס. אַצינד איז ער אויפן פערד און האָט פאַר זיי קיין מורא ניט. פאַררוקט ער דעם ברעך־האַמער אין גאַרטעל און אַליין כאַפּט ער זיך אַרויס פון צעבער, מיט זיינע קרומליכע שטאַרקע פיס און מיט זיינע דראַפּיגע פלינקע הענט, און זעצט זיך רייטענדיג אויף דער חורבה־וואַנט. פון אַזאַ הויך זעהט ער אַצינד סיי די ליימערס, וועלכע ציהען איהם אַרויף און אַראָפּ, סיי די ליידיגגעהער און אינגלעך, וואָס קוקען צו

אַזאַ אומזיסטען טריאַטער. אַלע שטעהען זיי אונטען קליינינקע, נע־באַכדיגע, מיט פאַרריסענע נעזער און מיט אָפענע מיילער, און באַ־יואונדערען איהם. די חדר־יאַטלעך זיינען אַצינד שטאַרק מקנא זיין כראַבּרעקייט. דאָס ווייסט ער אויף געוויס און אפשר האָבען זיי טאַקע מורא אויך? וואָרום ער זיצט דאָך אַצינד אויפן זעלבען אָרט, וואו דער לץ איז געזעסען, מיט דרייסיג יאָהר צוריק, געקוקט פון דער פינסטער מיט שוועבעלדיגע אויגען און געלצעוועט אַזוי, אַז ס'האָט זיך איהם, איצקען, געריהרט אַ „קליאַפּקע" אין מוח...

פון זיין הויכען אויסטערלישען זיץ זעהט אַצינד איצקע די גאַנצע טיפקייט פון דער חורבה, דאָס ווילדע גרינס אויפן גרונט פון די רויטע אָפּגעשיילטע ציגעל, די אויוועגס, די לאַנג־גאָרגעל־דיגע קוימענס אָהן קעפּ, די באַגראָזטע ליעזשאַנקע. די לעכער אין די קעלערס קוקען צו איהם אַרויף, ווי איינגעפאַלענע אויגען פון אַן אויסגעטריקענטער נבלה... היינט די פאַרשלאָגענע פענסטער, פון וועלכע ער איז אַזוי קונציג געשפרונגען אין לבנה־נעכט און אי־בערגעשראָקען דינסטמיידלעך אינמיטען דער נאַכט!... אַ ביינקע־ניש כאַפּט איצקען אַרום נאָך אַזאַ פאַרלוירענעם גן־עדן. קען ער זיך ניט איינהאַלטען און כאַכאַטשעט אַראָפּ אין דער טיף חורבה מיט אַ געצוואונגענעם, באַסאָוועו געלעכטער:

— האַ־האַ־האַ־האַ!

ענטפערט איהם אַ ווידער־קול פון די אויפגעריסענע קעלערס און פון די רויטע פיער־ווענט, ווי פון אַ ריזיגער פוסטער פאַס אַרויס. אַזוי הילכיג־קאַטאָוועסדיג ענטפערט דאָס איהם:

— האַ־האַ־אַן־ן!

מיינען די ליימערס, אונטערן וואַנט, אַז איצקע דער משוגע־נער מיינט דאָס ז י י, נאָר זיי אַליין. העלפען זיי איהם שטיפען און לאַכען אַרויף: „האַ־האַ־האַ"... מישט זיך אויס דער ווידערקול פון חורבה מיט די לעבעדיגע קולות, פון קלאָרע מענשען און פון משוגענעם, אין איין הפקרדיגען, צולאָזענעם און סומנעם געלעכ־טער, אינמיטען העלען טאָג, פ אַ ר אָנבייסען:

— האַ־האַ־האַ־ן!

כאַפּען זיך אָבער באַלד די בכבודיגע ליימערס, אַז איצקע פּראַ־ וועט דאָס זיינע שטיק מיט זיך אַליין און מיט ר׳ ישיעלעס חורבה... מאַכען זיי בייזע פּנימער און שרייען צו איהם אַרויף:

— אין צעבער זעץ זיך, סאַמאַסעץ! (משוגענער).

פיהלט זיך אָבער איצקע אויף דער הויך פון וואַנט, ווי ביים טאַטען אין ווייגאַרטען. ער איז אַצינד העכער און שטאַרקער פון גאַנץ שטאָט, און איז פרייער פאַר אַלעמען משוגע צו זיין וויפיל זיין האַרץ גלוסט. צולאָזט ער זיך נאָך הפקרדיגער, נאָך צולהכעיס־ דיגער:

— הע־הע־הע!

מיט איין האַנט האַלט ער זיך אָן, מיט דער צווייטער — צופּט ער זיך דאָס דראָטענע בערדעל, און, דורך די ציין, שפּייט ער אויף גאַנץ שטאָט, און פיהלט זיך כמעט אַזוי גוט, ווי אין דער ווייבער־ שוהל פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, צווישען אַ כאַפּטע אינגלעך. ווער קען זיך אַצינד צו איהם גלייכען? הע־הע!

.2

ווערען די ליימערס אין כעס: רייסען זיך שונאי־ישראל אויף די העלזער:

— איצקע! דו קריכסט אַראָפּ צי ניט? אַט לאָזען מיר אַראָפּ דעם צעבער, בלייבסטו זיצען וואו דו זיצסט. דו הערסט?

ענטפערט זיי איצקע פון זיין הויכען זיץ:

— כי־כי־כי־כי!

זיינען די ליימערס מקיים־פּסק און הויבען אָן אַראָפּצולאָזען דעם פוסטען צעבער אונטער איצקען, ווייניגסטענס, כדי אָנצושרע־ קען איהם אַביסעל. אָבער איצקע דער משוגענער דערשרעקט זיך אַ האָר אויך ניט. ער לאָזט דעם צעבער אַראָפּפיהרען גאַנץ טיף, דערנאָך גיט ער אַ געשריי צו די ליימערס:

— האַלט גוט! איהר האַלט?

און אַליין לאָזט ער זיך אַראָפּ מיט הענט און קרומע פיס אי־

בערן קאַנאַט און גליטשט זיך אַריין, ווי אַ קונצנמאַכער אין לייי־דיגען צעבער. ער כאַפּט אַרויס דעם ברעך־האַמער פון גאַרטעל און נעמט זיך ווידער האַקען אין געשפּאָלטענעם ווינקעל פון דער פליי־געל־וואַנט. אין אַ וואָלקען פון צושטויסענע אַלטע וואַפּנע און ציי־געל באַמבעלט זיך דער צעבער מיט איצקען צוזאַמען. וואַרפט זיך פון אַ צו־שטאַרקען קלאַפּ. כאַפּט איצקע אָן אַ שטאַרצענדיגע ציגעל, האַלט זיך אָן און מיט דער רעכטער האַנט האַמערט ער ווייטער.

אַצינד, אַז איצקע שוועבט אין דער לופטען, איז געקומען די רעכטע צייט אָפּצאָהלען איהם פאַר זיין פריהערדיגען קונץ־שטיקעל. לאָזען די ליימערס מיט אַמאָל אָפּ אַ פּאָר קלאַפּטער שטריק, און דער צעבער מיט איצקען פליהען ווי אין אַ כף־הקלע, אָט־אָט צושיטען זיך אַלע קליאַפּקעס פון צעבער מיט איצקעס ביינדלעך צוזאַמען. שרייט איצקע מיט באַנומענע קולות, און דער צעבער דרעהט זיך אונטער איהם, ווי אַ חנוכה־דריידעל. עס שווינדלען דעכער און אידען און ציגען, להבדיל. דאָס האַרץ פאַלט אַראָפּ צו די פּיאַטעס... געוואַ־אַ— !

נאָר אַ רגעלע פאַרן טויט מאַכט דער צעבער „האָפּ!“ דער קאַנאַט ציהט זיך אָן ווי אַ סטרונע און איצקע בלייבט הענגען, ווי אין הינהער־פלעט און כאַפּט אָטעם. באַרוהיגט זיך אַביסעל — הויבט ער אָן צו שילטען פון צעבער אַרויס:

— אַ נכפּי אויף אייך! אַ שרפה, אַ מגפה, אַ פּאָהיבעל!

— כיי־כיי־כי! — ענטפערען איהם אַצינד די ליימערס פונקט ווי ער — זיי, בשעת ער איז געזעסען רייטענדיג אויף דער חורבה־וואַנט.

ער הערט נאָר זייער געלעכטערעל, אָבער זעהען זעהט ער זיי ניט מעהר, ווייל זיי געפינען זיך אויף יענער זייט וואַנט, בשעת ער, איצקע, זיצט דאָ אין צעבער און שילט זיך.

— לייבעצקע־גאָרגעל! — אַזוי זידעלט ער דעם עלטערען ליימער, כאָטש זעהען זעהט ער איהם ניט. איהר אויך? אַ זיידע! אַ ניכפּי זאָל אייך לייגען! וואַרט, וואַרט, איכ׳ל מסרן דעם רב!...

ער זידעלט זיך, כלומרשט, מיט שוים ביים מויל, נאָר אַז מען

הערט זיך גוט צו, פיהלט מען, ווי ער אַליין האָט פון זיין כּעס הנאה, אַז ערגעץ וואו, אין טיפען האַרצען, קלייבט ער נחת דערפון, וואָס עלטערע, בכבודיגע ליימערס שקאַצעווען מיט איהם — איצקע דעם משוגענעם. נישקשה! עס זיינען נאָך דאָ „אינגלעך" אויף דער וועלט, אויסער פּיווקע אוריס און אויסער די חברהשע זלידנע „פּופּיקעס". מען שטאַרבט ניט, געלויבט דער אויבערשטער, פּאַר אומעט...

עטליכע שעה נאָכאַנאַנד פאָהרט אַזוי איצקע אַרום, אין צעבער, אויפען שטריק אַרויף און אַראָפּ; פון דעם און פון יענעם זייט וואַנט. אַמאָל וואַרפט ע ר אַרויס אַ שמד־שטיק, אַמאָל — די עלטערע ליימערס. קומט דאָס אויס, ווי אַ מין געפעהרליכע שפּיל אין באַהעלטערלעך, מיט קאָפּ־און־האַלז־ברעכעריי. אַ צושטרויאונג פּאַר די ליימערס, וואָס טוען אַזאַ „שווערע מלאכה", ניט אַזוי צוליב זיך, ווי פון מצוה־וועגען; אַ טריאַטער פּאַר חדר־אינגלעך, וואָס געהען וואַרימעס עסען. זיי, די יאַטלעך, קענען נאָך בשום־אופן ניט פאַרגעסען די וואונדערליכע יאַגדעס אויף ר׳ ישיעלעס ליעזשאַבקע, וואָס מ׳האָט פאַר זיי אָפּגעשלאָסען. איז אָט האָבען זיי, אַנשטאָט דעם, אַזאַ אומזיסטע קאָמעדיע. גאָט פאַרלאָזט זיי ניט...

ס׳איז אַ קוקעניש פאַר אויסגערוהטע באַלעבאַטים, פּאַר קצבים נאָכן שליסען די יאַטקעס, פאַר מעקלערלעך, וואָס האָבען ניט וואָס צו טאָן. ס׳איז אַ פאַררייסעניש פון נעזער, אַ קראַצעניש, פּאַר איינע הוצאות, אונטער וואַליגע בערד. איצקע פאָהרט אַרום אין צעבער, ווי די פוקס אין קרילאָווס משל. און רויטע שטיקלעך ציגעל שפּריצען אַרום איהם אין דער זון, ווי די העלישע פונקען.

אַפריהער זעהט מען דעם זעץ פון זיין שפּיציגען ברעך־האַמער און ערשט שפּעטער, ווען דער האַמער שווינקט אויף צום צווייטען זעץ — דערהערט מען דעם פריהערדיגען קלאַפּ... קוקען אינגלעך מיט אויסגעגלאָצטע קוקערס, שפּיצען אויערען און קענען זיך ניט אָפּוואונדערען. און אויך ביי דערוואַקסענע איז דאָס אַ חידוש. דער קלאַפּ, וואָס פאַלט שפּעטער נאָך דער באַוועגונג, מאַכט דעם איינדרוק פון עפּעס קלעפּיגעס, ווי פון געדיכטע פאַטאָקע אָפּגעריסען: „מ׳צאַק"... און נאָכאַמאָל: „מ׳צאַק־צאַק".

ריידען זיך די לײדיגגעהער איבער מיט די ליימערס וועגען די הכנות, וואָס עס ווערען דאָ געמאַכט. מאַכען די ליימערדס שמאָלינקע אויגעלעך און לאַכען אין די אָנגעשטויבטע בערד:

— הע־הע, נאָר היינט שטעהט איהר אַזוי און פרעגט און מיר הערעוועןָ. מאָרגען אם־ירצה־השם וועט איהר אויך מוזען העלפען...

בלייבען איידימלעך־אויף קעסט שטעהן טויט מיט די ביינער:

— וואָס הייסט: „אויך מוזען העלפען” ?...

— אַזוי און אַזוי איז מען ביים רב אין שטוב מושוה געוואָרען: אַלע זאָלען האָבען די מצוה. ניטאָ קיין יחסנים...

— וואָס זיינען מיר פאַר אַ חורבה־ברעכער און וואָס פאַר אַ... ווענט־איינלייגער?

— אַזוי האָט מען אויף דער אסיפה באַשלאָסען. דער פריסטאַו הייסט איינוואַרפען די לויזע וואַנט — און אַז דער פריסטאַוו הייסט —

— טאָ פאַר וואָס זאָל בעסער איצקע דער משוגענער ניט אָנ־הויבען אַראָפּצורייסען די וואַנט ציגעלווייז, אָנשטאָט אַרומצופאָרען אין צעבער?

— אַ שענע שטיקעל אַרבייט!—פאַרקרימען זיך די ליימערס— וואָס זיינען מיר עפּעס?... דעם נייעם נגידס יורשים? אַזאַ מלאכה קען געדויערען וואָכענלאַנג. און וואָס וועלען מיר דערפאַר האָבען? אַ ביסעל אַלטע ציגעל? פּכע!... און איצקע, אָט דער משוגענער, האָט שכל צו נעמען, פאַר זיין אַרומפאָהרען אין צעבער, צוויי גילדען אַ טאָג...

— טאָ זאָל מען שטעלען לייטערס, בויען שטאָלצען...

— דערצו האָט שטאָט קיין געלט ניט. אויף איינוואַרפען אַ וואַנט קען מען ניט לייגען קיין הוצאות, ווי אויף אויפבויען אַ וואַנט. גאַנץ שטאָט מוז העלפען! נאָר אויף דעם סמך האָבען זיי זיך אונטערגענומען...

האָבען ביי די איידימלעך אויף קעסט גענומען אַרומלויפען די אויגען און די שפּיצען־צינגער האָבען זיך אַרויסגעגנבעט אַ לעק צו טאָן די טרוקענגעוואָרענע ליפּען. און כדי אונטערצוגעבען זיי

וואָס מעהר חשק צו העלפען איינוואַרפען ר׳ ישיעלעס וואַנט, האָט זיי לייבעצקע־גאַרגעל, דער עלטסטער צווישען די ליימער, דער־צעהלט אַ גאַנץ שענע מעשה.

3.

— „שוין ביט צום ערשטען מאָל!...—האָט לייבעצקע אַנגעהויבען און אַ קויקעל געטאָן די אויגען אונטער די ממורישע, שטויביגע ברעמען, — אָט, למשל, מיט אַ צעהן יאָהר צוריק האָט מען געבראָכען פונקט אַזאַ חורבה, אויף רישקאַקי, לעבען אידישען בית־עלמין. עפּעס אַן אַלטער פּאַלאַץ פון אַ פּריץ געווען אַמאָל... שקלאָוו האָט נאָך דאַמאָלסט געהערט צו פּוילען. נאָכן פּוילישען אויפשטאַנד האָט מען דעם מויער פאַרברענט. האָט איהם נאַטשאַלסטווא געהייסען אַראָפּטראָגען. דערמאָנט זיך! באשר ס׳איז אַ סכנה... פונקט אַזוי ווי אַצינד דער נייער פּריסטאַוו, די זעלבע „דודע״... איז משה־לייב דער פּאַדריאַטשיק געשטאַנען און קאָמאַנדעוועט. דאָס האָט ער אונ־טערגענומען דעם פּאַדריאַד איינצורייסען די חורבה. געהערט פון משה־לייבן? וואו עפּעס אַ זאַך איז געווען משה־לייב. האַקען אַ וואַלד, בויען אַ קאַסטיאָל, איינרייסען אַ מויער — אומעטום משה־לייב, אי־דען און גויים רייסען זיך די קישקעלעך שלעפּענדיג די שטריק. ווייבער און קינדער פון גאַנץ רישקאַקי העלפען קרעכצען פון בויך: „האַ־האַ!״ און נאָכאַמאָל „האַ!״ און משה־לייב ריהרט זיך ביט פון אָרט. שטעהט און קאָמאַנדעוועט, די קאַרגע פּיפּקעלע אין מויל. אַזאַ מין פּיפּקעלע האָט משה־לייב שטענדיג געגרויכערט. ביים רוי־כערען האָט פון איהר געשלאָגען מיט אַנגעברענטע צימרינג. פון נגידישען מויל האָט ער זי ביט אַרויסגעלאָזען. „רעביאַטאַ!״ אַזוי שטעהט ער און מאַכט מיט די הענט: „רררראַז!״ „רעביאַטאַ!״ אַצינ־דערט נאָכאַמאָל: „רררראַז!״... און גאַר פלוצים אינמיטען דרינען: „טראַך!״ איינגעפאַלען די וואַנט אומגעריכטערהייט. קיינער ווייסט ביט, ווי אַזוי ס׳איז געשעהן. די וואַנט האָט זיך דאָך אָקאַרשט צושאָ־קעלט... מילא, בקיצור — איינגעפאַלען און באַדעקט אַלעמען. ווער ס׳איז נאָר געשטאַנען צו־נאָהענט. ווער ס׳איז דעמאָלט, ביט היינט

געדאַכט, אַוועק מיט אַ צושפּאָלטענעם קאָפּ, ווער אָהן אַ נאָז, ווער אָהן אַ באַק. נאָר איינער איז מעהר אינגאַנצען ניט אַוועק — משה־לייב דער פּאָדריאַטשיק. ס'טייטש, אָקאָרשט איז ער דאָך דאָ געשטאַנען און געמאַכט מיט די הענט „רראַז" און נאָכאַמאָל „רראַז!" ניטאָ משה־לייב! אַ לאַטקע איז פון איהם געוואָרען... אַ „קאָנקלעט", ניט קיין מענשען, האָט מען געפונען אונטער אַ באַרג ציגעל און וואַפּנע. חאַסיע די נגידיתטע — זיין אייגען ווייב, האָט איהם ניט דערקענט. נאָר אָן דער קאָרענער פּיפּקעלע און צוטרושצעטען מויל האָט מען דערקענט, אַז ס'איז משה־לייב. די פּיפּקעלע איז גאַנץ געבליבען. מען זאָגט, אַז זי האָט זיך נאָך אפילו געהאַלטען אין איין רויכערען זיך...

האָט מען משה־לייבען, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, מקבר געווען אין די בגדים, אָהן תכריכים, אַזוי האָט דער רב ר' ישיעלע, אונז צו לאַנגע יאָהר, געהייסען. אַלע שטיקעלעך ציגעל און פאַר־בלוטיגטע גרעזלעך האָט מען, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, געמוזט צוזאַמענקלייבען און אויך מקבר זיין, אַזוי האָט ר' ישיעלע גע־הייסען"...

מען קען ניט זאָגען, אַז אַזעלכע מעשיות, ווי עס זיינען געשעהן אויף רישקאַקי, לעבען אידישען בית־עלמין, מיט משה־לייב דעם פּאָדריאַטשיק, זאָלען געווען זיין מסוגל צו דערוואַרימען די ווייכע הערצער פון די זיידענע איידימלעך און פון סתם לייידיגגעהער, זיי זאָלען זיך פרייוויליג אויסרופען קומען העלפען איינצולייגען ר' ישיעלעס חורבה. אויסדרייענדיג די אויגען אָן אַ זייט, האָבען זיי אויף גיך אַ בורטשע געטאָן „אַ גוטען טאָג" און אויף גיך אַוועקגע־מאַכט זיך פון דער אומזיסטער פאָרשטעלונג אויף דער שוהל־גאַס, פון איצקע דעם משוגענעם אין צעבער און פון דער חברה פאַר־שטויבטע ליימער. אַנטלאָפען, און אין האַרצען — אַ נדר געטאָן: מאָרגען, אם־ירצה־השם, אַרומצוגעהן מיט זיבען געסקעס אַרום ר' ישיעלעס חורבה, אָדער מאַכען זיך גאָר ניט־אינגאַנצען געזונט. ניט אַרויסגעהן פון שטוב און — פטור.

האָט זיי לייבעצקע־גאָרגעל נאָכגעקוקט מיט די ממזרישע, פאַרשטויבטע אויגעלעך:

— העך, כניאַקעס! וואָס דען האָבען זיי געמיינט? ברעכען אַ חורבה איז עסען פאַמפעשקעס ביי דער שוויגער? זאָלען זיי טאַקע וויסען!...

אָבער ניט דער נדר פון די איידעלע ליידיגגעהער און ניט ליי־בעצקעס מעשות האָבען דאָ געהאָלפען. ווענען ס׳איז באַשערט גע־ווען געהרגעט צו ווערען, דער איז געהרגעט געוואָרען אויך דאָ, אונ־טער די שטיקער וואַפּנע און ציגעל פון ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט.

שלעפּט מען און מען שלעפּט

.1

אין משך פֿון אַ גאַנצען פֿאַרוואַרימעס האָט איצקע דער משוגענער געהאַלטען אין איין אָנשפּאַלטען מיטן האַמער דעם גאַנצען ווינקעל פֿון דער פֿליגעל־וואַנט ביי ר׳ ישיעלעס חורבה. ער האָט קרוכלע געמאַכט איהר גאַנצען האַלט פֿון ביידע זייטען, אָפּגעקלאַפּט איהר פֿאַרעקשנטע טינקע, און איז אַרויס פֿון צעבער אינגאַנצען אָנגעפּודערט מיט רויטעז ציגעל־שטויב און מיט ווייסער וואַפּנע. ווי אַ שטיק ווילדער רוח, עפּעס גאָר ניט פֿון אַ מענשליכען ישוב, נאָר ווי איינער פֿון יענע בעל־דברס, וואָס וואוינען אין חורבות און האָבען ניט קיין געוועהנליכען פּרצוף־פּנים.

דאָס אַלץ איז אָבער געווען ניט מעהר ווי אַ הקדמה צו די הכנות, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אויף מאָרגען, פֿאַר וואַרימעס, איינצורייסען די גאַנצע וואַנט ביזקעל פֿונדאַמענט.

דער קאַנאַט, אויף וועלכען איצקע דער משוגענער האָט זיך נעכטען געבאָמבעלט, בשעת זיין געפֿעהרליכער אַרבייט, איז אַצינד דורכגעוואָרפֿען געוואָרען דורך די הויכע, פּוסטע און פֿאַרקיילעכדיגטע פֿענסטער פֿון דער פֿליגעל־וואַנט. און נאָך עטליכע אַזעלכע גראָבע שטריק האָט מען דורכגעוואָרפֿען, עס זאָל סטאַיען פֿאַר „גאַנץ שטאָט” און פֿאַר יעטוועדערען, וואָס וועט נאָר וועלען צולייגען אַ האַנט צו אַזאַ מצוה, ווי באַשיצען דעם מתנגדישען רב פֿון אַ פּראָטאָקאָל...

האָבן די דורכגעצויגענע קאַנאַטען אויסגעזעהן ווי אָפּגעלאָזענע ריזיגע לייצעס, וואָס הענגען שלאַף אַראָפּ פון ציימעל אין מויל ביי אַ גרויסער שטאַרער חיה... נאָר אָט וועלען זיך מענשען אַ נעם טאָן און אָנציהען די לייצעס, וועט זיך דאָס פאַרגליווערטע עוג־מלך־הבשן באַשעפעניש אַ ריהר טאָן, צעיאָגען, צעיושען זיך, צעשויבערען די אַלטע קאָלטונעוואַטע גריווע פון וואַפּנע, צעבריקען זיך מיט פאַלענדיגע ציגעל, ווי מיט הונדערטער פאָדקעוועס, און ס'וועט זיך טאָן חשך. דערווייל אָבער טשעפּעט זי קיינער ניט און זי טשעפּעט קיינעם ניט, נאָר די גראָבע לייצעס הענגען איהר שלאַף פוןביידע זייטען מויל אַרויס.

און כדי די שווערע, אַלטע וואַנט זאָל ניט איינפאַלען פּלוצלינג און מיט איהר גאַנצען הויך איבער דער ברייט פון שוהל־גאַס, כדי זי זאָל ניט פלעטען קיין מוחות פון די, וואָס רייסען זי איין, ניט אויסברעכען קיין פענסטער אין די אַנטקעגענדיגע הייזער, האָבען זיך די געניטע ליימערס פאַרזיכערט. דהיינו: דעם אונטערשטען טייל פון דער געשפּאָלטענער וואַנט האָבען זיי אונטערגעשפּאַרט, אין דער קרום, מיט אַ גאַנצער שורה פון דיגע בערווענעס, ווי מען שפּאַרט אונטער אַן אונטערגעפוילטען שווערען פּלאַנקען. געווען איז דאָס אויסגערעכענט אויף דעם, אַז ווען די אַלטע חורבה־וואַנט וועט זיך צעוויגען און איינפאַלען, וועט זי זיך ביי איהר לעצטען אַנפּראַל איבערברעכען אינמיטען, אויף צווייען, ווי אַ מצה אויף אפיקומן. די קרום־אָנגעשטעלטע בערווענעס וועלען דאָ דינען ווי ריזיגע שטויספינגער אַזוי, אַז דער אויבערטייל וועט אַראָפּשטורעמען, אונטער אַ שאַרפען ווינקעל, פון אויבען אַראָפּ, צוזאַמען מיט די קאַנאַטען, וואָס שלעפּען זי. און דער אונטערשטער האַלבער טייל, אָפּקלאַפּענדיג זיך אָן די קרומע שפּאַרעס, וועט זיך אויסרייסען פון פונדאַמענט איז איין און דעמזעלבען מאָמענט, און פאַלען פאָראויס, אין אַ פ אַ ר ק ע ה ר ט ע ר ר י כ ט ו נ ג. און פונקט אונטער דעם אויבערשטען טייל, טייל געגען טייל וועלען זיי אַזוי צוזאַמענפּראַלען. און איין אַנידערגעפאַלענע משא וועט אָפּשוואַכען דעם שוואונג און טראַסק פון דער צווייטער משא. אַזוי אַרום וועט זיך דאָס פעלד פון צושאָטענע ציגעל און שטיקער פאַרהאַרטעוועטע וואַפּנע פאַר־

קלענערען אויף אַ העלפט, און די קעפּ פון די ליימערס און פריי־ווילִיגע, וואָס ציהען די קאַנאַטען האַרט ביי די אַנטקעגענדיגע הייזער, וועלען, אם־ירצה־השם, בלייבען גאַנץ.

אַז די קרום־געשטעלטע בערווענעס זאָלען ניט אַנידערפאַלען, באַלד נאָכן ערשטען צעוויגען זיך פון דער חורבה־וואַנט, האָט מען זיך אויף באַוואָרענט. צוליב דעם האָט מען זייערע פאַרשפּיצטע עקען אַריינגעגראָבען אין דער ערד און אונטערגעשפּאַרט מיט ציגעל און שטיינער. און זייערע אויבערשטע טעמפּע אָפּשניטען האָט מען גע־לאָזען לויז ביי דער מיטען וואַנט. צעשאָקעלט זיך די גרויסע משא פון ציגעל און וואַפנע, איז ניט נאָר זי וואַרפט די בערווענעס איין, נאָר זי קלאַפּט זיי אַריין נאָך טיפער אין דער ערד, ביז זי האַלט מעהר אַליין ניט אויס און צעשפּאַלט זיך, אין דעם מיטען, איבער זייערע אויסגעשטרעקטע פלאַכען און צוברעכט זיך אויף גלייכע צוויי טיילען.

דאָס איז געווען אַ פּרימיטיווער, אָבער אַן אויסגעפּרובטער מי־טעל צו פאַרקלענערען די סכנה ביי אַזאַ מין סאָרט איינרייסען אַ חורבה. אמת, ניט אַלע מאָל גיט זיך דאָס אינגאַנצען איין, אַזוי ווי עס האָט זיך ניט איינגעגעבען אויף רישקאָקי, בשעת איינרייסען אַ חורבה, וואו משה־לייב דער פּאָדריאַטשיק איז, ניט היינט געדאַכט, אומגעקומען.

.2

פאַרטיג געוואָרען מיט אָט די אַלע הכנות, האָבען די עטליכע אידישע ליימערלעך, מיט איצקע דעם משוגענעם פון פאָרענט און מיט לייבעצקע־גאָרגעל — דעם עלטסטען פון הינטען, אָנגעכאַפּט זיך מיט פאַרשטויבטע הענטעלעך אָן די אַראָפּגעהאַנגענע קאַנאַטען און גענומען ציהען. צעכראַבּרעט זיך. ביי יעדען ציה האָבען זיי געשמאַק, ווי די האַלצהעקער, געקרעכצט פון בויך אַרויס, געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז זיי רייסען זיך די קישקעלעך און זיינען זיך מוסר־נפש פאַרן רב, אין אַנטקעגענדיגען מויערעל, און פאַר גאַנץ שטאָט...

האָט דאָס אויסגעזעהן ווי אַ חוזק, ווי קאַרליקלעך וואָס ווילען

ריהרען פון אָרט אַ פאַרשטיינערטע מאוימדיגע חיה פון פאַרן מבול. און די חיה קוקט אויף זיי אַראָפּ מיט אַ רויט־געשונדענער ווייס און רויט געפלעקטער פעל און מיט פוסטע אויגען־לעכער....

און באמת... איז דען שייך צו זאָגען, אַז עטליכע נעבאַכדיגע ליימערלעך וועלען מיט זייערע האַריגע אויסגעהאָרעוועטע הענטע־לעך איינרייסען אַזאַ מאַכינע? משמעות, אַז זיי אַליין האָבען אין זייערע גרויסע גבורות ניט געגלויבט, אלא וואָס דען? אַנהויבען מוז מען דאָך... און דאָס איבעריגע איז, ווייזט אויס, געווען מעהר אויס־גערעכענט אויף פרסום, ווי אויף פטרן אַלע כּוחות. ניט אומזיסט האָבען זיי זיך דאָך אויסגעשטעלט אין אַ שערענגע, אויף דער אַנט־קעגענדיגער קלאַטקע, און איבערגעצוימט אַזוי, מיט די אָנגעצויגע־נע קאַנאַטען, די גאַנצע ברייט פון דער שול־גאַס. אויסער דאָס פוסטע כראַברען זיך איז מן־הסתם געווען אויסגערעכענט אויך אויף דעם, אַז די שטריק וועלען אָפּהאַלטען אַלע דורכגעהער און דורכפאָהרער און די קולות פון האַרעוואַניע און מאַטערניש וועלען זיי אונטערוואַרימען צו קומען און העלפען זיבען אָרימע ליימער־לעך, וואָס לייגען אַוועק די כּוחות פאַר גאַנץ שטאָט. „האַ—האַה! האַ—האַה!...” אַזוי זיינען כּלומרשט די ליימערס געקראַכען פון דער הויט. נאָר געהאַט האָט דאָס נאָך אַ טייטש:

— זעהט, אידען, ווי מיר האָרעווען פאַר קהלשע ענינים! אי־דען, וואָס שווייגט איהר? האַה—האַה!...

דערזעהן אַזאַ „עירוב” איבער דער גאַנצער ברייט פון גאַס און דערהערט אַזעלכע אָכצענישען, האָבען שוין דורכגעהער קיין חזירים ניט געקענט זיין. איז ווער ס'איז נאָר דורכגעגאַנגען, האָט אָפּגע־צאָהלט צינז, צוגעלעגט אַ האַנט און אַ העלף געטאָן.

ס'איז נאָך אָבער געווען צו־פריה פאַר אַ גרויסער הילף. דער פראָסטער עולם איז שוין געווען אויפן מאַרק, אין באַלעגאַלישען צער, אין יאַטקע, אין די קראָמען און אויפן ברעג דניעפּער. די גע־זונטע הענט און ברייטע פּלייצעס און פאַרגאַרטעלטע בייכער זיינען געווען פאַרנומען. נאָר איידעלע באַלעבאַטים, וועלכע קריכען ערשט פון צוויטען מנין, מיט אויסגעבלאַסטע פּנימער פון לאַנגען דאַוונען און מיט פאַרחלשטע הערצער — פאַרן אָנבייסען, איידימלעך אויף

קעסט, וואָס זיינען ניט געווען אָנגעשראָקען פון די שענע מעשות מיט איינגעפאַלענע ווענט, וואָס לייבעצקע־גאָרגעל האָט דאָ נעכטען דערצעהלט; און סתּם מפונקדיגע לידיגגעהער, אָט אַזעלכע לייט זיינען דאָס געווען די דורכגעהער, וועלכע האָבען זיך דאָ אינגאַנצען ניט געקענט אַרויסדרעהען, און צוגעלעגט אַ האַנט. אַלץ ניט קיין כוואַטען און ניט קיין מענשען, וואָס האָבען ליב צו שוויצען אינמיטען וואָך, סיידען ערב־שבת אין באָד.

איינציגווייז און אָהן שום חשק זיינען זיי צוגעשטאַנען און געהאָלפען אַ ציה־טאָן מיט איין האַנט. פון דער צווייטער האַנט בשעת־מעשה ניט אַרויסגעלאָזען דאָס טלית־זעקעל, דעם שפּאַציר־שטעקעלע אָדער אַ פּשוטען שמעק טאַבאַק... אַלץ פון יוצא־וועגען, כדי אָפּפּטרן די מצוה פון „עזב תעזב עמו"*). מעהר געהאָלפען שרייען „האָה—האַה!" איידער געשלעפּט. יוצא געווען — און באַלד אַוועקגעמאַכט זיך עסען אָנבייסען. כ'מיין, איינלייגען ווענט איז דאָך קיינער ניט מחויב. אַזוי האָבען זיך באַלעבאַטים געטראַכט. און יונגעלייטלעך מיט שטעקעלעך האָבען זיך אויך זייער מיינונג: יאָ, זאָגען קען מען, וואָס מען וויל, נאָר כאַפּען אַ שפּאַצירעלע צום ברעג דניעפּער איז אַ סך געזונטער, ווי אונטערשטעלען דעם קאָפּ אונטער חרובע ווענט, וואָס האַלטען ביים איינפאַלען.

זיינען די אַוועק און אויף זייער אָרט האָבען זיך אָנגעהאַנגען אַנדערע יאָלדען, געכאַפּט אַ ציה, פאַרקרימט זיך ווי פון קאַלט וואַסער אונטערן קאָלנער; און איינגעהויקערט און פאַרשעמט אַוועקגעמאַכט זיך אָן אַ זייט.

זעלטען ווען אַ פאַרשפּעטיגטער גויעצעל איז אָנגעפאָהרען מיט זיין פוהרעל צום מאַרק. האָט איהם לייבעצקע־גאָרגעל, דער נאַטשאַלניק ביי חברה ליימער, אָפּגעשטעלט מיט גוטע רייד, געבעטען איהם אַראָפּקריכען פון וועגעל. אָבער ווי נאָר דער גוי האָט גענומען דעם קאַנאַט אין די ערדיגע הענט — איז פּאָדאַוואַי קאָמאַנדעווען אויף איהם ווי אויף אַן אָנגעשטעלטען:

---

*) כון העלפען א אידען, ווען זיין פערד אָדער אייזעל פאלט אינמיטען וועג, וכדומה.

— טשיהאַי, כלאַפּיעץ, טשיהאַי! (שלעפּ, בחור, שלעפּ!).

האָבּען אידען, בּיי דער זעלבּער מצוה, דערזעהן, אַז ס'איז דאָ אַ גוי, האָבּען זיי די גאַנצע טרחה פון אַזאַ עולם־הבא געלאָזען אויף די פּויערישע פּלייצעס און געמאַכט אַן אַנשטעל, אַז זיי העלפען שלע־פּען. האָט זיך דאָס פּויערעל אַזוי לאַנג געריסען די קישקעלעך, גע־טאָפּטשעט זיך אויף די לאַפּטיעלעך, ביז ער האָט זיך אַרומגעזעהן, אַז נעמען דעם פערד זיינעם מיטן וועגעל אויף די פּלייצעס וועט איהם זיין אַ סך לייכטער, ווי איינלייגען אַ וואַנט צוזאַמען מיט די „זשידקעס". האָט ער מיט האַרץ אָפּגעלאָזען די לייצע, אויסגעשפּיט און אויסגעשאָלטען ניט־מיר ניט־דיר, משמעות ר' ישיעלעס וואַנט:

— אַ טריאַסצאַ יאַיע מאַטערי! (אַ קדחות אין איהר מאַמען אַריין!).

אַרויפגעכאַפּט זיך אויף זיין וועגעל און, שאָקלענדיג מיטן קאָפּ און מאַגערקע אויף „בּיין, בּיין, בּיין", אַוועקגעיאָגט זיין פערדעל אין מאַרק אַריין.

האָט טאַקע אויף זיי אַלעמען, אויף די ליימער און אויף זייערע העלפער, די חרובע פליגעל־וואַנט געשטירעט די רויטע ציגעל אין די ווייסע וואַפּנע־רעמעלעך. ווי ציינער האָט זי זיי געשטירעט. זי וואָלט געהאַט אַ מויל, וואָלט זי זיי אויסגעלאַכט:

— שלעפּט, שלעפּט, אידעלעך! כ'האָב ליב, אַז איהר מאַטערט זיך. מעגען אייך נאָך אַזעלכע צעהן איצקעס און פּויערימלעך קו־מען צו הילף, וועל איך פאַר אייך אויך ניט פאַלען כורעים. ניין.

3.

אַז פּייוקע אוריס איז, וואַרימעס־צייט, אַנגעלאָפען פון חדר זעהן וואָס עס טוט זיך בּיי ר' ישיעלעס חורבה, האָט שוין דער פּראָסטער עולם געענומען געהן פון מאַרק, קצבים פון די פלייש־גע־זועלבּלעך און נאָסקע־טרעגער פון בּרעג דניעפּער. בּחורימלעך האָ־בּען געענומען געהען פון די ישיבות און שקאָלניקעס פון די עלטע־רע קלאַסען. און בּיי די קאַנאַטען, וואָס צוימען איבּער באַלכסון די שול־גאַס, איז געוואָרען געדיכטער. נו, די פּראָסטע חי־וקימס

ווייסען דאָך ניט פון אַזעלכע חכמות, ווי אַ ציה־טאָן פון יוצא־וועגען און פאַרבייסען מיט אַ שמעק־טאַבאַק. און די יוגענט האָט דאָך התלהבות אין האַרצען. האָט מען גענומען צולייגען אַ האַנט אויף אַן אמת. באַשטיוועלטע קצבישע פיס האָבען זיך פאַנאַנדערגערוקט ווי קאָזלעס, בחורישע שמאָלע מייטקעס האָבען זיך אָנגעשפּאַנט און בלאַסע און רויטע הענט האָבען גענומען שלעפּען בחברותא מיט די ליימערלעך.

דער ערשטער, פון די אמתע העלפער, איז צוגעשטאַנען זאַוועל דער שמייסער, וואָס געהט נאָך אַרום פּוסטאָפּאָס אין פאַרלאַטעטע שטיוועל, זינט קושקע־בראַנד האָט איהם אַרויסגעטריבען. ער האָט פאַרדרעהט דעם צובראָכענעם דאַשיק אָן אַ זייט, כדי בעסער צו זעהן די חורבה־וואַנט, און אַנגעכאַפּט זיך פאַרן קאַנאַט לעבען לייבעצקע־גאָרגעל. כ׳מיין וואָס האָט ער וואָס אַנצוווערען ?... זאַוועל לעבען לייבעצקען, לייבעצקע לעבען די ליימערלעך, ליימערלעך — פאַר די שטריקעלעך, שטריקעלעך פאַרן מויערעל. שלעפּט מען און מען שלעפּט און ס׳איז אַן אַרויסגעוואָרפענע טרחה.

איז צוגעשטאַנען דעם מורה־הוראהס עלטערער זוהן, אהרן־זעליג, אַ דאַרער, שוואַרץ־חנעוודיגער בחור מיט אַ צושאָטען בערדעל אונטער דער מאָגערער גאָמבע. ער האָט זיך אָנגעכאַפּט פאַרן קאַנאַט מיט אַ ברען, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט באַווייזען, אַז כאָטש מען ברעכט אַצינד אַ חורבה פון מתנגדישען רב און ער איז דער בכור פון אַ חסידישען מורה־הוראה, פונדעסטוועגען שפּילט דאָס ביי איהם קיין ראָלע ניט... האָט ער גענומען ציהען מיט דביקות און מיט האַלב־פאַרמאַכטע קורצזיכטיגע אויגען. אהרן־זעליגעל לעבען זאַוועלען, זאַוועלע לעבען לייבעצקען, לייבעצקע לעבען די ליימערלעך. שלעפּט מען און מען שלעפּט און די וואַנט — ניט פון אָרט.

איז אָנגעגאַנגען „אַברעמעלע די געקוילעטע קאַץ“. דערזעהן אַזאַ פאַרשוין ווי דעם מורה־הוראהס זוהן קריכט פון דער הויט, האָט אַברעמעלע געמאַכט אַ פּנים פון אַ גבור, וואָס לאַכט אין האַרצען פון כניאָקעס ביי אַזאַ מלאכה, נאָר ער האַלט זיך איין. איין האַלבער מויל האָט זיך איהם פאַרדרעהט אָן אַ זייט. ס׳האָט געזאָלט הייסען:

אַט לאָזט מיך אַקאַרשט, אַברעמעלען, וועל איך געבען אַ גער־צו מיט די דינע אויסגעהולטייעוועטע פיס אין די גרויסע שטיוועל, וועט די וואַנט אַ ציטער טאָן. האָט מען איהם געלאָזען. אדרבא... האָט אַברע־מעלע מעשה־גבור אַנגעשפּייט אין די הענט און אַ נעם געטאָן זיך. אַברעמעלע לעבען אהרן־זעליגלען, אהרן־זעליגעל לעבען זאַוועלען, זאַוועלע לעבען די ליימערלעך. שלעפּט מען און מען שלעפּט... די נאָז ביי אַברעמעלען האָט זיך אָבער באַלד פאַרשפּיצט; אַ געלקייט איז אַראָפּגעקראָכען פון אונטער זיין היטעלע און צוגאָסען זיך איבער זיין קנאָכיגען פּנים. און די וואַנט האָט קיין ציטער נ י ט געטאָן.

איז אָנגעקומען מלך „מעבר־יבק" פון ערגיץ־וואו. די בעריש׳ע אויגעלעך זיינען ביי איהם, ווי אַלע מאָל בייטאָג, געוועזן מוטנע און ניט אויסגעשלאָפען, פון זיצען אַ גאַנצע נאַכט, מיט אַ פעדערעל אין האַנט, ביי אַ גוסס. דערזעהן אַז אידען רייסען זיך די בייכער, האָט ער פאַרגעסען אויף זיין שלעפערדיגקייט, אויף גיך אַ וויש געטאָן די פליישיגע נאָז מיטן אַרבעל און צוגעכאַפּט זיך מיטביידע קורצ־פינגערדיגע הענט צום קאַנאַט, ווי צו אַ טייגעכץ.

— נו! — מאַכט ער און צושאָקעלט זיך מיטן ברייטען הינטען.

— נו־נו! — ענטפערען איהם אַלע בקאָמפּאַניע און צושאָקלען זיך אויך.

די בערישע אויגעלעך ר' מלדס זיינען אָבער אין אַ מינוט אַרום וואַך געוואָרען. זיי האָבען אַנגעהויבען גלאַנצען מיט אַ ניכטערער בייזקייט פון אונטער די אַראָפּגעהאַנגענע שוואַרצע ברעמען. הען אַ מעשה! ס'איז עפּעס גאָר ניט אַרויסבאַגלייטען אַ אידען אַ חלוש אויף יענער וועלט !... „נו־נו" און „נו־נו", און די וואַנט וויל ניט איינפאַלען.

פּאָר פּייוקעס אויגען זיינען אַזוי דערנאָך צוגעשטאַנען, צו די אָנגעצויגענע שטריק. דער אונטער־שמש פון דער קאַלטער שול, פּיישקע דעם פּעטער זשאַמעס געוועזענער לערן־איינגעל, מיט אויגען פון אַ קאָטער און מיט געלע קלייען אויפן פּנים און אויף די פריקרע־ווייסע הענט; דעם נייעם נגידס בחורל, וואָס זינט ער האָט געזעהן ווי אַנשעל דער פאַראָמשטשיק איז געהרגעט געוואָרען, האָט ער זיך גאָר אויסגעמענשעלט, אויפגעהערט צו פּיעסטשען זיך און רק ער

זוכט צו טאָן עפּעס גוטס. מ׳זאָגט אַפילו, אַז ער איז שטילערהייט אַריין אין חאַצע דעם קירזשנערס קאָמפּאַניע און זינגט מסוכנדיגע לידעלעך, פאַר וועלכע מען פאַרשיקט קיין „סימביר״... מיט אַ פאַרשעמטקייט אין די גרויסע אויגען און מיט אַ זיסקייט פון מסירת־נפש אין די דינע הענט האָט ער אָנגעטשעפּעט זיין האַלב־אײַנגעלשען כוח אָן די קהלשע כוחות ביי די שטריק, געוואָלט אויסמישען זיך כאָטש ווי איין טראָפּען אין אַ וואַסערעל. נאָר אויך זיין כוח האָט דאָ גאָר ניט געהאָלפען.

.4

איז צוגעקומען מאָטע קאַלטע־לאַך דער מאַרשעלאָק. אָבער באַלד, נאָך די ערשטע פּאָר ציה, האָט ער זיך פאַרהוסט און פאַרקייכט, געכאַפּט זיך פאַרן האַרצען און אָפּגעלאָזען די שטריק. האָט ער זיך געוואָלט פאַרענטפערען פאַר די ליימער. נאָר אָנשטאָט דעם האָט ער זיך נאָך מעהר פאַרכלינעט און, קייכענדיג, געפּאָכעט מיט איין האַנט. גערעדט אַזוי אויף שטום־לשון מיט האַנט און בערדעל. יאָ, מיט מאָטע־מאַרשעלאָק האָט דאָ געטראָפען דאָס, וואָס עס טרעפט אַלע מאָל מיט זיין פיאַל אויף אידישע חתונות. יענער פאַרסטרייקט באַלד, ווי נאָר ער צעפּייפעלט זיך און הויבט אָן כריפען און שפייען זיך. און מאָטע — ווי נאָר ער וויל עפּעס טאָן אַן אַנדער מלאכה ווי האַקען גראַמען און פרעהליך מאַכען דעם עולם.

אויף זיין אָרט זיינען באַלד צוגעקומען דעם אַפּטייקערס געהילף. אַן אַפּיקורס אַ בחור, וואָס זאָגט, אַז ס׳איז קיין גאָט ניטאָ אויף דער וועלט, און צוויי ישיבה־בחורים, וואָס איינער פון זיי איז פון דער פרעמד און זאָגט „קומאַסען״ אָנשטאָט קאַמאַשען. פּאַלאַהייקע די וואַסער־טרעגערין האָט אָפּגעשטעלט די פּוסטע עמערס איהרע און געכאַפּט אַ ציה מיט מאַנסביל צוזאַמען. אַן אַנדער נקבה וואָלטען אַזעלכע גאַלאַנטע מאַנסביל, ווי אין שקלאָוו, געוויס ניט צוגעלאָזען צו אַזאַ מלאכה. אדרבא, זאָל פּרובירען אַ אײדענע אָוועקשטעלען איהר קאָשעק אַן אַ זייט און העלפען שלעפּען קאַנאַטען... חס־ושלום! נאָר פּאַלאַהייקע? ווער רעכענט דאָס פּאַלאַ־

הייקען פאַר אַ נקבה ? און אויסטאַן זיך, אין די זומערדיגע היי־
צען, און קריכען אין אַזערע באַדען זיך, שעמט מען זיך פאַר
איהר ? זי איז דאָך עפּעס נאַר אַ מין „אנדרוגינוס״ אויף דער אי־
דישער גאַס. היינט אַ פּשיטא־שויך, אַז זינט כוועדער, איהר גע־
זעצליכער מאַן, האָט געגומען שיכורן און זי אַוועקגעוואָרפען,
האָט פאַלאַהייקע בכלל באַקומען כוועדערס אַנבליק. פון גרויס בענ־
קעניש אַפּנים. ס׳האָבען זיך איהר אפילו געגומען שיטען עטלי־
כע פלאַקסענע האָר אונטער דער גאַמבע. כוועדערס האָר... איז
מילא, וויל זי, אַזאַ יפת־תואר, שלעפען הרובע וועגט אַנשטאָט
עמערס וואַסער פון ברונים ? טאַ זאָל זי שלעפען. וועמען, אַ שטיי־
גער, קען דאָס אַרען ?

— טשיהאַי, טשיהאַי, פאַלאַהייקאַ! (שלעפּ, שלעפּ, פאַלאַהייקאַ!).

אדרבא, מיט איהר מאַנסבילישע־גויעשקען אויסזעהן און מיט
איהר כראַברען זיך הויך אויפן קול: „אַשטשע! אַשטשע טראַשקי!״
(נאָך, נאָך אַביסעל !) ציהט זי נאָך צו פאַרבייפאַהרענדיגע דאָרף־
גויים. מען קען דאָך ניט לאָזען אַן אייגען בלוט־און־פלייש אויסגעהן
מיט די כוחות — קריכט מען אַראָפּ פון אויסגעבעטע וועגעלעך
און מען כאַפּט אַ ציה. פון אַ חזיר אַ האָר, זאָגט מען, איז גוט;
צוויי אָבער זיינען נאָך בעסער.

ביסלעכווייז וואַקסט אַזוי אויס אַן אויסטערלישער געמיש פון
כל־ערליי פאַרשוינען. צוזאַמענגעקראַכען פון אַלע זייטען, ווי מר־
ראַשקעס אויף פאַרגאַסענע פאַטאַקע. און פונקט וויפיל פאַרשידע־
נע פּנימער און תנועות און הענט, אַזויפיל פאַרשידענע קולות פון
סטאַרען זיך און פון אונטערגעבען חשק איינער דעם צווייטען. ביז־
קעל הימעל געהען די קולות און רייסען זיך אָפּ נאָך יעדער אומ־
זיסטער אָנשטרענגונג. בלייבט דער עולם שטעהן, גיבען זיי די
ליימער אונטער חשק; בלייבען די ליימער שטעהן, וואַרימט זיי
דער עולם אונטער. איינער האָט מורא, טאָמער הערט ער אויף,
וועט דער צווייטער אַנטלויפען און די גאַנצע זאַך וועט בטל ווע־
רען. שאַקעלט מען זיך אין איין משונהדיגער בחברותא־שמונה־
עשרה. גויעלע פאַר אידעלע, פאַלאַהייקעלע לעבען אפיקורסל,
אפיקורסל לעבען ישיבה־בחורל, ישיבה־בחורל לעבען שקאָלניקעל,

שקאַלניקעל אַן שמשל, שמשל אַן ליימערעל. שלעפּט מען און מען שלעפּט — — —

נאָר וואָס וועט אַרויסקומען פון אַזאַ שלעפּן און פון אַזעלכע פּוסטע קולות, אַז ר' ישיעלעס שטומע וואַנט איז פאַרט שטאַרקער פאַר זיי. האַלט דאָס לייבעצקע־גאַרגעל, דער עלטסטער פון די ליי־מערס, מעהר ניט אויס. ער שטעלט זיך אָפּ און ווישט זיך דעם זויערדן שווייס. און נאָך איהם שטעלט זיך, ביסלעכווייז, דער גאַנצער עולם אָפּ. אָבער אַנשטאָט אונטערגעבן דעם עולם פרישען חשק און נייע באַגייסטערונג פאַרן מתנגדישען רב און פאַרן פּראָטאָקאָל, וואָס מען וויל איהם מאַכען, צושילט ער זיך גאָר, לייבעצקע, און לאָזט אויס דעם גאַנצען כעס צו דער שטומער וואַנט, פונקט ווי פריהער דער ערל פון דאָרף:

— העך, אַ בייזער יאָהר אויף איהר! אַן אַלטע שקורע!

וויל אַ אינגערער ליימער אָפּוועגדען ר' לייבעצקעס כעס, שרייט ער אויף איצקע דעם משוגענעם אַזוי:

— דיין אַרבייט, איצקע! אַזוי האָסטו דאָס נעכטען לויז גע־מאַכט די וואַנט?

— כאַפּט אונטער אַ דריטער ליימער:

— בלוטיגע צוויי גילדען אָפּגענומען... אַ קלאָג צו דיר, איצקע!

— וואָס איז איצקע שולדיג? — שטעלט זיך פאַר איהם ליי־בעצקע איין — אַז... גראָב איז דאָס ווי אַ קצבישער קלאָץ! לויז גע־מאַכט, ניט־לויז־געמאַכט. נעם, רייס אַ דעמב!

כאַפּען שוין אַנדערע מבינים אונטער:

— אַ פונדאַמענט ביזקעל כף־הקל!

— היינט מאַכט מען גאָר ניט אַזעלכע גרויסע ציגעל!

— היינט אַ וואַפּנע! האַרט ווי... ווי קאַכליעס.

— די פלייצעס וועט מען זיך גיכער אָפּרייסען.

— די אונטערגעשטעלטע סלופּעס וועט מען גיכער איבערברע־כען.

האָט לייבעצקע־גאַרגעל דערזעהן, אַז דער עולם הויבט זיך אָן

צופּויזען, האָט ער גלייך פאַרכאַפּט און גענומען פאַרשרייען זיין איי־גענעם יאוש:

— נו, חברה, ראַזאָם! אַט־אַט־אַט — נאַכאַמאַל! נו־נו־נו — האָפּ! אַי־אַי־אַי — ציהט!

די גרויסע בחברותא־שמונה־עשרה צעוויגט זיך ווידער. היינטענס צעהוידען זיך, הענט קלעמען זיך איין אין די קאַנאַטען, פּיס זוכען אַ האַלט... נאָר אין האַרצען גלויבט מען שוין מעהר ניט, אַז די כּוחות וועלען סטאַיען.

דער איינציגער וואָס קוועלט אָן שטילינקערהייד פון אַזאַ אומזיסטער אַרבייט — דאָס איז איצקע דער משוגענער. אַ נקמה אין גאַנץ שטאָט האָט ער. אַהאַ! פאַרקלאַפּט „זיין" חורבה? ניט פאַרגונען איהם ער זאָל ביינאַכט שפּרינגען פון די פּוסטע פענסטער און איבערשרעקען דינסטמיידלעך? טאָ נאָט אייך! טעג וועלען אַריבערגעהן אין טומעל און אין רעש, קראָמען וועלען זיין פאַרשלאָסען, וואַרימעס וועט מען ניט עסען. גאַנץ שטאָט וועט זיך דאָ צושאָקלען און אָפּגעהן מיט שוויס. כּע—כּע—כּע, אַ טופּעניש און אַ שטופּעניש, אַ הוקעניש און אַ נוקעניש. פאַרריסענע בערד און פאַרגלאָצטע אויגען... ביז ביי גאַנץ שטאָט וועט זיך ריהרען אַ קליאָפּקע אין מוח. ביי יעטוועדערען אַ קליאָפּקע! און פון איין איצקע וועלען ווערען אַ סך איצקעס, אָבער אמתע משוגעים, ניט אַזוי ווי ער... איז נו, חברה, ראַזאָם! אַי־אַי־אַי, נאַכאַמאַל! אַ נכפי זאָל אייך אַלעמען נעמען!

פּונקט ווי אין „כרעסטאָמאַטיע״

.1

צוקוקענדיג, ווי כּל־ערליי אידעלעך און גוימלעך קריכען פון דער הויט און קענען ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט ניט ריהרען, האָט זיך פּייווקען געגומען דוכטען, אַז ערגיץ־וואו האָט ער שוין אַמאָל געזעהן אַזאַ סצענע, און אויב ניט געזעהן — איז געהערט דערצעה־לען. נאָר ער קען זיך ניט דערמאָנען ווען און וואו.

און פּלוצלינג געהט איהם אויף אַ ליכטיגקייט: שאַ! ער האָט זיך דערמאָנט. ס׳איז דאָך דיזעלבע מעשה, ווי מיטן „דיעדקאַ מיט דער רעפּקאַ״*). די „רעפּקאַ״ האָט זיך צעוואַקסען, האָט דער זיידקע איי־בער אַליין ניט געקענט זי אַרויסרייסען. האָט מען צוגערופען צוהילף, איינציגוויז: דער זיידקע די באַבקען, די באַבקע דעם אייניקעל, ס׳איי־ניקעל דעם הינטעל, דאָס הינטעל דאָס קעצעל... הערשקע־קאָפּ, דער רוסישער לעהרער, האָט דאָס מיט איהם געלייענט ווערטערווייז און איינגעטייטשט אין דער רוסישער כרעסטאָמאַטיע. ביי לייבע האָרב דעם פּראָצענטניק אין מויערל, ניט הייגט געדאַכט, איז דאָס געע־שעהן... צוזעהענדיג מיט האַרציהעניש, ווי לייבע־האָרב, עליו השלום, עסט פליישיגען באָרשץ מיט אָנגעווייקטע שטיקעלאַך ברויט, האָט הערשקע־קאָפּ מיט גרויס אַפּעטיט געגריזשעט זיינע האַרטע בעגעל. און מאַכענדיג אַן אָנשטעל, אַז מחמת גרויסע קענטעניש אין

*) זיידקע מיטן ריבען.

רוסיש רעדט ער שלעכט אידיש, האָט ער די טשיקאַווע מעשה גע־טייטשט אַזוי:

— פּאַזוואָל... האָט „די״ הינטעל זנאַטשיט, צוגע... „צוגע־רופט״ דעם... „דער״ קעצעל. קעצעל פאַר הינטעל, הינטעל פאַר איינעקעל, זנאַטשיט, פּאַר, פאַר... קודאַ גליאַדיש? (וואָוהין קוקסטו?) באַבקע פאַר „די״ זיידקע...

יאָ, פונקט אַזאַ סצענע קומט אַצינד פאָר. אינמיטען העלען טאָג, אויף דער שול־גאַס. נאָר דאָ איז דיר ניט קיין צייטיג געוואַ־רענע ריבען. ס׳איז אַ גאַנצע וואַנט! ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט. און קיין קעצעלעך און מייזעלעך און הינטעלעך זיינען דאָ אויך ניטאָ. קעצעלעך און הינטעלעך — דאָס זיינען באָבע־מעשות! דאָ איז אַלץ אויף אַן אמת. דאָ האַלט זיך אַן אידעלע פאַר אַ גויעלע, אַפּיקורסל פאַר פרומאַקעלע, יונגינקע פאַר אַלטיטשקע. אַהן שום כיבודים. פאַ־לאַהייקע די וואַסערטרעגערקע האָט דאָ אויך אַן אָרט... שלעפּט מען און מען שלעפּט. מענשעלעך געהען אָפּ מיט שוויס — און די וואַנט ריהרט זיך ניט פון אָרט. כאַ־כאַ! זי זיצט גוט, די וואַנט, אין איהר אַלטען פונדאַמענט. ס׳איז שוין איינמאָל „אַ ריבען״! הייסט דאָס, אַז די בבא־מעשה, אין דער רוסישער כרעסטאָמאַטיע, איז ניט אינגאַנ־צען אַן אויסגעטראַכטע זאַך. ס׳איז נאָר אַ משל אַקעגען ר׳ ישיעלעס חורבה... און אָט איז טאַקע דער נמשל. אין די גויעשע כרעסטאָ־מאַטיעס האָבען זיי גאָר קיין שכל ניט אויף אַזעלכע גרויסע זאַכען. קעצעלעך און מייזעלעך רייסען ביי זיי ריבען... נאָר איין זאַך פאַר־שטעהט פייוקע ניט: די בעלבנות פון אַזויפיל דערוואַקסענע מענ־שען!... וואָרום אין תוך זעהט דאָס פייוקען אויס ווי איין גרויסע שטיפעריי, מיט אַ גרויסען פאַרנעם. אַ כאָפּטע קלוגע אידען האָבען זיך צושטיפּט אינמיטען העלען טאָג, אין חודש אלול, ווען מען בלאָזט שופר אין אַלע בתי־מדרשים, און ווילען דוקא נאָכמאַכען די גאַנצע קינדערשע מעשה, וואָס שטעהט באַשריבען אין אַ רוסי־שער כרעסטאָמאַטיע... איז מילא דאָרטען, ביים גויעשקען זיידקען, איז כאָטש געווען אַ זיסע ריבען, אַ גרויסע ריבען. האָט געלוינט צו האָרעווען. און דאָ וואָס? בסך־הכל קען מען דאָ אויסגעווינען

אַלטע צובראָכענע ציגעל און אפשר אַ געשפּאָלטענעם שאַרבען אויך...

אָפּלאַכענדיג אַזוי, אין האַרצען, פון אַלע דערוואַקסענע, ווערט פונדעסטוועגען פּיוזקע מיטגעריסען פונם קהלשען אימפּעט. די אידען, אָנגעהאַנגען אָן קרום־געצויגענעם קאַנאַט, שאָקלען זיך אין איין אויסטערלישער בחברותא־שמונה־עשרה, און פּיוזקע שטעהט אָן דער זייט און שאָקעלט זיך אויך. זיי — אַ שאָקעל, ער — אַ שאָקעל. זיי — אַ ציה די שטריק, ער — אַ ציה... אין דער לופטען. ביז ער כאַפּט זיך, אַז ער שטעהט און ברעכט דעם רוקען ווי אַ לעקיש אין „מרדים". פאַרשעמט ער זיך, טרעט אָפּ אַביסעל ווייטער, ווי ער וואָלט זיך דערמיט געוואָלט אַרויסרייסען פון מאַגנעטישען פעלד, וואָס די קהלשע כוחות שאַפען אַרום איהם; און בלייבט אַזוי שטעהן, כדי צו־צוזעהן אויף טשיקאַוועס, וואָס דאָ וועט זיין דער סוף. וויפיל מען־שעלעך מ'וועט נאָך מוזען צורופען, ביז די איינגעפונדעוועטע חורבה־וואַנט וועט זיך איבערברעכען.

און ווער ווייסט, ווי לאַנג עס וואָלט נאָך געדויערט אַזאַ שלעפּען און ציהען, אָהן אַ תכלית, ווען ניט „קוליע בחצוצרות".

2.

קוליע איז אַליין אַ בלעכער. און אַ פּרצוף־פּנים האָט ער אַ ריאַ־בען, מיט ברוינע קליינינקע און צושוואומענע לעבער־פלעקען. אומ־געלומפּערט אויסגעצויגען איז דער דאָזיגער פּנים און דערמאָנט אַ פאַרזשאַווערטע קוואַרטיגע פּושקע. פון באַאַרבייטען כל ימיו בלע־כענע כלים, איז איהם, ווייזט אויס, געקומען נאָך אַ מין סאָרט בלע־כערנער פּעהלער. די נאָז איז איהם אויך געוואָרען ווי פון בלעך, און אַז ער רעדט, קלינגט זי ביי איהם, ווי מיכאַלקע דעם פּאַסטוכס טרובע, בשעת ער רופט צונויף די שקלאָווער בהמות. פאַנפאַטע קען מען אַזאַ חיתוך־הדבור ניט אָנרופען. ס'איז ניט סתם אַזוי אַ פאַנפע. ס'איז ווי ווען מען זאָל אַריינשרייען אין אַ פּוסטען בלעכענעם קע־סעל, און שיטען דערביי האַרטע אַרבעס אויף אַ טאַץ. עס טראַמיי־טערט און עס באַראַבאַניעוועט אין איין און דערזעלבער צייט. פאַר

אַ וויאַרסט קען מען דערהערען קוליע דעם בלעכערס קול. ווערט אַ טומעל אין מאַרק, אידען און אידענעס, גויים און הירזשענדע פערד ווילען איבערשרייען איינער דעם צווייטען. מען הערט ניט און מען ווייסט ניט, וואו מ׳איז אויף דער וועלט. דאַרף מען נאָר בעטען גאָט — קוליע דער בלעכער זאָל אָנגעהן; וועט מען שוין דערהערען און מ׳וועט שוין וויסען. קוליע גיט אַ הויב די נאָז און טראָמייטערט אַריבער אַלע געשרייען און געוואַלדען אין דער וועלט:

— אינגדען, טנו־טנו! וואָנס טונט זיגך דאָנן ביין נב׳איך? טנו־טנו, פען־ען!

ס׳הייסט: אידען, וואָס טוט זיך דאָ ביי אייך? פע!...

פּראָסטע ווערטער, דאַכט זיך! נאָר די הויפענס נונען קלאַפּען ווי אין פּוסטע טשייניקעס, קלינגען אַ טרעוואָגע. און די צווישען קולות „טנו־טנו”, אָט די סתם אָפּגעשפּאָלטענע טענער, פּאַלען צווישען די אויסגעשרייען, ווי שראָט אין אַ מעדניצע. אַזאַ לשון דערהערט מען שוין יאָ. מעג דער מאַרק קאָכען ווי אַ קעסעל. און טאָמער שטעלט זיך אָן עזות־פּנימניק אָקעגען:

— ס׳אייער עסק, קוליע? געהט אייך צו אייערע בלעכענע כּלים!

גיט דאָס ביי קוליען אַ בריאַג אין נאָז און אָן ענטפער שאָלט אַרויס:

— דענר פּרינסטאָוו, טנו־טנו, זאָנל קונמען, טנו־טנו, וועגט דינר, היינסט דאָנס, טנו־טנו, זיין בענסער, ווינן?

ס׳הייסט, דער פּריסטאָוו זאָל קומען וועט דיר זיין בעסער?

און עס ווערט אַ טאָלק.

רופט מען איהם דערפאַר „קוליע־בחצוצרות”. ס׳הייסט: קוליע מיט די טראָמפּייטען. אַ וואונק אויף די אַמאָליגע טרובעס פון רייגעם זילבער, וואָס משה־רבנו האָט געהייסען מאַכען פאַרן „משכן” אין דער מדבר. אַז די זילבערנע טרובעס וועלען בלאָזען — זאָל דער „משכן” מיט די אידען ציהען, און אַז די טרובעס וועלען ווייטער בלאָזען, זאָלען די אידען רוהען...

איז אָט ווי נאָר קוליע דער בלעכער האָט זיך אָנגעלאַזט באַוויזען

אינדערוווייטענס, איז ביי ר׳ ישיעלעס חורבה געוואָרען לעבעדיגער. די ליימער האָבען גלייך אָפגעלאָזען די שטריק און לייבעצקע־גאַר־געל, דער עלטסטער זייערער, איז קוליען פאַרלאָפען דעם וועג און מיט דער פאַרשטויבטער האַנט גענומען פאָכען און ווינקען צו איהם, ער זאָל קומען צו הילף.

איז קוליע־בחצוצרות אָנגעקומען מיט געקלאַפּ און געקלאַנג, ווייל אויף דער פּלייצע האָט ער געטראָגען אַ קראַנץ פון בלאַנקע און בלישצענדיגע צדקה־פּושקעס, פאַר עפּעס אַ נייער חברה, און אין דער רעכטער האַנט האָט ער געטראָגען אַ גאַנצען בונד פון בלעכע־נע טשייניקעס, ספּעציעל פאַר ישיבה־בחורים אין די בתי־מדרשים. אָנגעקומען מיט אַזאַ קראַם און מיט אַזאַ מוזיק, ביזקעל די קאַנאַ־טען איבער דער ברייט פון גאַס, האָט ער געמאַכט אַ פּנים, אַז ס׳איז ניט זיין עסק. דאָ רייסט מען וועגט, ער טראָגט זיין סחורה און געהט זיין וועג. נאָר קוליע דעם בלעכער וועט מען דען לאָזען אַוועקגעהן, ווען מען נויטיגט זיך אַזוי אין זיינע „טראָמפּייטען״? האָבען איהם די ליימער אַרומגערינגעלט, ווישענדיג זיך די ברודיגע הענט אָן די זאַק־פאַרטוכער.

— קוליע, נו, און דו?

— קוליע, געה ניט אַוועק!

— קוליע, דו זעהסט דאָך!

האָט זיך קוליע איין ווייליטשקע געלאָזען בעטען, אויסגעצויגען אַ פּלעקיגען פּנים פון אַ פאַרזשאַווערטער פּושקע. דערנאָך אָנטשלאָסען אָפּגעלייגט די בלעכענע כלים ביים נייעם נגיד אויפן גאַניק, איינגעקלעמט די זשאַווערדיגע הענט זיינע אין קאַנאַט און גענומען העלפען.

זיינען אָבער די ליימער און אַ טייל פון די שטריק־ציהער געוואָרען אונגעדולדיג; גענומען געבען אָנצוהערעניש קוליע דעם בלעכער, אַז... כע־כע, שלעפען קענען אַלע. שיסען קענען דאָך פראָסטע סאָלדאַטען אויך... אַ יענעראַל דאַרף מען דאָ האָבען, אַ באַפוילער מיט אַ טרובע. און ווער קען נאָך אַזוי די מלאכה, ווי קוליע? בקיצור —

האָט קוליע בחצוצרות געפאָלגט. אויפגעגעבען זיין באַשיידענע

הילף און איבערגענומען אַ העכערען פּאָסטען אין אַזאַ קהלשער אַר־בייט. „טנו־טנו״! האָט ער גענומען אויספּרובען זיין בלעכענע נאָז, צי זי שאַלט ווי ס׳געהער צו זיין. און דער עולם האָט גלייך געוואוסט וואָס דאָס באַדייט.

אַ ביסעלע פאַרשעמט, האָט קוליע דער בלעכער אָנגעהויבען צו קאָמאַנדעווען. דערזעהן אַ יונגענמאַן אויף דער קלאַטקע, פונדער־ווייטענס, האָט צו איהם קוליע דער בלעכער אַ טראָמייטער געטאָן:

— טנו־טנו, קומם־מ׳נאָר אַנהער, בנחור! טנו־טנו, און מאַנך זינך ניט אָנוועק, טנו־טנו!

ביסלעכווייז איז אָבער קוליע אַריין אין היץ. גענומען קאָ־מאַנדעווען ווי אַ מאַרשעלאָק אויף אַ חתונה, בשעת עס געהען די קאַראַהאַד־טענץ. דאָ לויפט ער צו, דאָ לויפט ער אָפּ, דאָ פּאַדיעט ער אַרום דאָס רעדעל שטריק־ציהער, און דאָ בויגט ער זיך איין און לויפט דורך אונטער די אָנגעצויגענע קאַנאַטען. און דער קול פון זיין בלעכענער נאָז מיט די קלינג־אַרבעסלעך האָט גענומען שאַלען פון איין עק שול־גאָס ביז דעם אַנדער עק.

.3

און אַזוי האָט קוליע דער בלעכער געבלאָזען אין זיינע טראָמ־פּייטען. יעדעס מאָל — אַ נייע נגינה:

— אינדען! טנו־טנו! וואָס שווייגט איהר?

— אינדען, ס׳איז אַ מנצוה! טנו־טנו!

— אינדען! טנו־טנו! עזב תעזב עמו!*).

— טנו־טנו! דערנלאָזט ניט קיין פּראָנטאָקאָל ביימן רנב!

— אַ—הן המן האָנט זינך אָנגיזענצט אויף שטאָנט!

— אינדען, זעהנט! באַלמענלאָנכעס פאַלען פון די פּינס!

— ניט צון בינסעלעך, אינדען, טנו־טנו! אַלע אויף איין מאָל! ראָנז! (ראָז!).

— טנו־טנו!

---

*) עזב תעזב עמו! העלפען זאָלסטו איהם — אַ פּסוק אין חומש.

אַט אַזוי האָט קוליע געוואָרעמט דעם עולם. און אַלע האָבן גענומען שלעפּן די דיקע שטריק, ווי אויף קידוש־השם. ביז קוליען האָבן די פרייוויליגע געצויגען ביסלעכווייז, אַלע־פינף מינוט, אַזוי צו זאָגן, אַן עסענלעפל. דער געקומען, דער אַוועק. אָבער ווי קוליע דער בלעכער האָט איבערגענומען די קאָמאַנדע, איז אַוועק אַן אמתע ציהען בחברותא. קיינער האָט זיך מעהר ניט דערלויבט אַוועקצומאַכען זיך. מ'האָט זיך אָנגעזעצט אויף די קאַנאַטען: איינמאָל פאַר אַלע מאָל, היינט, און ניט מאָרגען, מוז זי איינפאַלען, די אַלטע וואַנט — קיין גוטער זאָל זי ניט קענען!

און גאָט אַליין האָט זיך צוגעהערט צו קוליע דעם בלעכערס טראָמפּייטען, ווי אַמאָל צו די זילבערנע טרובעס אין דער מדבר. ער, כביכול, האָט זיך אויסגעשפּרייט ווי אַ לייכטער וואָלקען איבער די פאַרמאַטערטע שטריק־ציהער, פאַרשלייערט די שטעכיגע אלול־זון און אָפּגעקיהלט די צוהיצטע אָרעמס און פּנימער. און צו דער איינגעעקשנטער וואַנט האָבן זיך אַצינד אַ שאָט געטאָן: קרעמער מיט שליסעלעך אין די גאַרטלען, קצבים אין פאַרשמאַלצעוועטע זומערדיגע פאַדיאָווקעס, מעהליגע נאָסקע־טרעגער מיט שטריק אַרום די לענדען. באַלעגאָלעס האָבן אָפּגעשטעלט זייערע בריטשקעס, שוסטער האָבן פאַרקאַטשעט די אַרבל און שניידער האָבן טיפער אַריינגערוקט די נאָדעל־פאָדים אין די לאַצען, כדי קיינעם ניט אָפּצושטעכען, און אַריינגעשטופּט זיך אין חברה־ציהער. מיט די הענט געשלעפּט און מיטן האַלז געברומט. אַ פאַרע האָט אַ זעץ געטאָן פון גאַנצען עולם — אַ מין קטרת־רויכערונג פון האָרעוואַניע און שוייס פאַר קהלשען וואוילזיין, און מ'האָט באַשיינפערליך דערזעהן, אַז ווי נאָר עס קומט צו עפּעס אַ קהלשע זאַך, איז ניטאָ מעהר א"ן שקלאָוו קיין חשבונות, קיין רייסעניש. קיין חסידיש און מתנגדיש, קיין באַלעבאַטיש און באַלמעלאָכיש... מען שטעהט אויף ווי איין מענש און יעדער איינער טוט וואָס ער קען.

אָבער קוליע דער בלעכער באַנוגענט זיך ניט. ער שלעפּט אַריין אין דער קהלשער כוואַליע שמחהלע טורערו — פאַנדרעס געוועזענעם חבר אין אָסטראָג, פּעטער זשאָמע דעם סקאָרניאַק, אליה דעם שוחט מיט די פאַרבלוטיגטע העמד־אַרבעל פון אויסווישען דעם

חלף, יאָקע דעם שינדער מיט דעם קורצען פיסעל. אַפּילו לייזשקע דער פּאַקענטרעגער האָט געמוזט אַראָפּלאָזען דעם פּאַק טריף־פּסולע ספרים פון פּלייצע און צושטעהן צו קאָמפּאַניע. אַ אידישער סאָלדאַט אין אַטפּוסק איז פאַרבייגעגאַנגען און געוואָלט זיך אַוועקמאַכען, האָט איהם קוליע דער בּלעכער אויסגעמוסרט:

— דינען פאַניע גנב איז בענסער? אַנט אַנזוי בנחור! און געשלעפּט, טנו־טנו, זאָל ווערען! ראַנז!...

זיידע וואָיטעק, דער אַכציג־יעהריגער בריפטרעגער, איז אויך צוגעקראָכען, מיט דער קאָרענער פּיפּקע אין אַלטיטשקען מויל און מיט די קינדערשע פּיאַלקע־אויגען, אונטער די מאַכיגע ברעמען. סמאָר־סמאָר מיט די אַלטע ברייטנאַזיגע שטיועלעך, אַזוי האָט ער גענומען רוקען זיך צום קאַנאַט. האָט דער עולם געשאַנעוועט זיין עלטער און איהם ניט צוגעלאָזען. ווערט דער אַלטיטשקער ניקאַלאַיעווער סאָלדאַט בייזלעך און הויבּט אָן רויכערען זיין פּיפּקע גיך־גיך, ציה נאָך ציה. אַלע מאָל טוט ער אַזוי, זיידע וואָיטעק, ווען ער ווערט בייז.

— אַ טורטוריאַטער, — מאַכט ער — ווי איך בין אַ באָקסער! שקלאָוו קריכט פון דער הויט און וואָיטעק וועט שווייגען? שמאָנצעס... לאָזט!

אויסגעשפּייט מיט רויך און האַרץ און צוגעכאַפּט זיך צום קאַנאַט מיט צוקנייטשטע בלויע הענט, גענומען שאָקלען זיך און קרעכצען פון בויך מיטן עולם צוזאַמען.

האָט איהם אָבער לייבעצקע־גאָרגעל, דער עלטסטער פון די ליימער, גלייך באַמערקט און ס'האָט איהם אַ טיאַכקע געטאָן אין האַרצען. וואָיטעקס פּיפּקע האָט איהם דערמאָנט אַ צווייטע פּיפּקע. משה־לייב דעם פאַדריאַטשיקס פּיפּקע, וועלכער איז דערהרגעט געוואָרען אויף רישקאָקי מיט צעהן יאָהר צוריק, ביים איינרייסען פונקט אַזאַ אַלטע וואַנט... וואָיטעקס פּיפּקע האָט איהם דאָ אַ שימער געטאָן ווי עפּעס אַ שלעכטער אָנזאָג, אַ ניט־גוטער צייכען. איז ער צוגעלאָפען און ניט דערלאָזען:

— ניין, ניין, זיידע! ס'איז ניט קיין עסק פאַר אייך!

האָט שוין קוליע דער בלעכער אויך געמוזט נאָכטאָן אַזאַ איי־דעלקייט:

— נייו, טנו־טנו! — טרובעט ער אַריין אין וואַיטעקס אָל־טיטשקע אויערען און שיט אויף איהם אויס אַ הויפען קלינגענדיגע נונען — שטעהנט, זיינט מונחל אָן נאָן זיינט און קונקט, זיינט מונחל!

פאַרשעמט זיך זיידע וואַיטעק און גיט זיך אַ קראַץ מיט ביי־דע פלייצעס אונטער זיין אַלטיטשקער אויסגעגרינטער כאַלאַמידע. שמאַנצעס! געוואָלט אַ פּרוב טאָן די אַלטע כוחות, דערמאָנען די באַ־לעגאַלישע יאָהרען, לאָזען זיי ניט, די שקצים!

אָבער לייבעצקע־גאָרגעל איז נאָך ניט צופרידען. וואַיטעקס קאַ־רענע פּיפּקע איז איהם עפּעס ניט צום האַרצען. ער ווייסט אַליין ניט פאַרוואָס...

— איהר וואָלט בעסער — מאַכט ער — זיידע, אינגאַנצען אַוועק, אַז די וואַנט וועט זיך ריהרען און אַלע וועלען כאַפּען לויפען, וועט איהר... וועלען מיר... איהר זיינט ניט קיין לויפער, זיידע וואַיטעק!

— שמאַנצעס! — ענטפערט איהם וואַיטעק, דרעהט אַוועק דעם מאַכיגען קאָפּ און כאַפּט רויכערען גיך־גיך, ציה נאָך ציה. אַלע מאָל כוט ער אַזוי, זיידע וואַיטעק. ווען ער איז ניט צופרידען.

נאָר וואָס קומט אַרויס פון די אַלע „שמאַנצעס”, אַז שקלאָווער אידישע כוחות סטאַיען פאַרט ניט! קוליע דעם בלעכערס פאַנפע שאַלט אפילו ווי די שופרות אין יהושע־בן־נונס צייטען. אָבער „די וואַנט פון יריחו”, ס׳הייסט: ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט, הערט איהם ווי דעם פאַר־אַ־יאָהריגען שניי און פאַלט ניט איין...

שטעהט זיך פּיווקע אָן אַ זייט און דעקלאַמירט פאַר זיך אַ שורה פון יענער טשיקאַווער בבא־מעשה, וואָס ער האָט אַמאָל געלערענט אין דער רוסישער כרעסטאָמאַטיע:

— טיאַנוט פּאָטיאַנוט — זיי שלעפּען און שלעפּען! וויטיאַנוט ניע מאָגוט — און אַרויסשלעפּען קענען זיי ניט!...

אינגעל, וואוהין קריכסטו?

1.

דער עולם מאַטערט זיך אָפּ נאָך אַ גוטע האַלבע שעה בײַ ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט און בלײַבט שטעהן, ווי אויף אַ באַפעהל וואָס קיינער האָט ניט געגעבען. עפּעס ווי רוחות וואָלטען צוגעהאַלטען די פליגעל־וואַנט מיט געהיימע צוואַנגען פון אינווענינ...

ווישט זיך שמחהלע טורערו דעם שוויס מיטן קצבישען אָרבעל און באַדויערט הויך אויפן קול:

— אַך, זשאַלקע! (אַ שאָד) פאַנדרע וואָלט דאָ געווען, וואָלט זי זיך שוין גערירהרט...

האָט דער פאַרשוויצטער עולם גלייך אונטערגעכאַפּט אַזאַ גאָלדענעם געדאַנק. גענומען מאָנען איינער בײַם צווייטען:

— און טאַקע! וואו איז עפּעס פאַנדרע?

— ס׳איז אַ חידוש!

— פאַנדרע זאָל לאָזען שטאָט אָפּגעהן מיט שוויס!

האָבען איהם אָבער אַנדערע קולות פאַרענטפערט:

— אַ מענש האָט זיך נאָך ניט אָטכאַיעט פון אָסטראָג.

— ער וועט שוין פאַרזאָרגען אַ צעהנטען העלפען אַ אידען!

— נאָכן פסק, וואָס ער האָט געהאַט בײַ דער שרפה...

— שש !... דער נייער נגיד קען נאָך דערהערען!

— טו זאָל ער דערהערען!

— די שרפה גאָר !... אַ משל צו אַ טאָרבע מיט פלעקענער !...
פאַנדרע איז דאָך ערשט אויפגעשטאַנען „שבעה"...

מעהר באַהאַוועגטע פאַרשוינען, באַלעגאַלעס פון צעך, האָבען פאַנדרען פאַרענטפערט אַ סך פשוטער:

— אַז ער איז גאָר אין שטאָט ניטאָ.

— אַרויסגעפאָהרען היינט ראַנעטשקע

— אַ פערד האָט איהם צעך אויסגעבאָרגט. ר' סענדערס פאָד־וואָדע האָט ער אַליין פאַרריכט.

— ער פיהרט ציגעל פון זאַוואָד, הינטער די אָרשער ברעמ־לאַך...

איז די שטימונג ביי אַלע שקלאָוער גבורים און שטריקציהער גלייך געפאַלען:

— נו יאָ. אָהן איהם וועט גאָרנישט זיין.

— אַן אומזיסטע טרחה.

— אפשר לאָזען דאָס אויף מאָרגען, ר' לייבע ?

— ר' לייבע ! איהר זעהט דאָך !...

קעגען אַזאַ אויפטו פון פויליאַקעס און פון די וואָס איילען זיך אַהיים אויף קרופניק, האָט זיך אָבער לייבעצקע גאָרגעל — דער עלטסטער צווישען די ליימער — שאַרף אָוועקגעשטעלט:

— וואָס ? נאָך אַ טאָג וועלען מיר דאָ פטרן ?

און חברה ליימער האָבען איהם אונטערגעשטיצט:

— אונזער חורבה אַזוי ווי אייער חורבה !

— מיר לאָזען גלייך די אַרבייט און געהען אַוועק.

— און זאָל אייך דער פריסטאַוו מאַכען פראָטאָקאָלען !

— איצקע, בינד אָפּ דעם פאַרטוך !

— שאַ, אידען ! — האָבען זיך גענומען איינשטעלען פרומע מתנגדים — ווּעמען ווילט איהר דאָ אָפּטאָן ? דעם רב ?

— ער מוז דאָך אַמאָל וואַרימעס עסען דע... דער פאַנדרע !

— ער וועט דאָך הינטער די ברעמלעך ניט בלייבען נעכ־טיגען.

— שמחהלע, אפשר ווּעסטו צופאָהרען אַ זוך־טאָן איהם !

אָבער נאָך אײדער שמחהלע האָט אַ טראַכט געטאָן, האָט זיך אָפּגערופן זאַװעל, קושקע־בראַנדס געװעזענער שמײסער. ער, זאַ־װעל, װעט, הײסט עס, לױפן זען, װאו פאַנדרע איז שטעקן גע־בליבן.

— לױף, לױף! — האָבן אים אַ סך קולות אונטערגעװאַ־רימט.

— לױפן?... — איז זיך זאַװעל מישב הויך אויפן קול — אין אַזאַ היץ ביזקעל די אָרשער ברעמלעך?... אַט, מ׳װאָלט אים אויסגעבאָרגט אַ װעגעל...

— אַזאַ יחסן! — האָבן זיך באַלעגאָלעס געקראַצט אין די פּאַטילניצעס. דאָס האָט געהײסן, אַז אַן אַרויסגעטריבענעם שמײ־סער מיט פאַרלאַטעטע שטיװעל פאַרטרויט מען ניט קײן פערד און װאָגען.

זאַװעל האָט אַ װאָרף געטאָן מיט די ביסטרע אויגען פון אונ־טער זײן צובראָכענעם דאַשיק און דערזעהן, אַז זײן קרעדיט איז נאָך זעהר שװאַך. ניט קוקענדיג אויף דעם, װאָס פאַנדרע האָט זיך מיט אים געחברט, זינט זײן קומען צוריק פון אָסטראָג, און פאַרבעטען אים אַפילו אויף קולאַיע...

נאָר װי אַזוי זאָלן פרעמדע באַלעגאָלעס זײן גוט צו אים? אַז פאַנדרע אַלײן איז אויך ניט בעסער. אָט איז ער הײנט ראַנעצקע אָיועקגעפּאָהרען צו די ברעמלעך, צום ערשטען מאָל אַרויסגעפאָה־רען, און האָט אים, זאַװעלען, אַפילו קײן װאָרט ניט געזאָגט... מערע איז נאָך, אַפּנים, אַלץ אין כעס. װעט אַפּנים, פון מאַכען שותּפות און טרײבען צוזאַמען בוידען אויפן שליאַך, גאָרניט זײן...

נאָר צוריק־אָפּטרעטען האָט שוין ניט געפּאַסט:

— נו, — גיט זאַװעל אַ בורטש, — װעל איך לױפן צו־פוס. נאָר ס׳װעט געדױערען...

קײנער פון די באַלעגאָלעס האָט אויף דעם גאָרניט געענט־פערט, נאָר שטומערהײט איבערגעװאונקען זיך און געלאָזן זאַװעלען לױפן צו־פוס.

.2

ווי די פארמאטערטע חדר־אינגלעך, ביים לערנען א בלאט גמרא, אזוי האט דער עולם, ביי ציהען די שטריק, אויסגעזעהן פייווקע אוריס. ווי די חדר־אינגלעך, וואס זיינען צופרידען פון יעדען אורח, פון יעדען אריינקומען פון דער רביצין — אבי מען הערט אויף א ווײלע צו לערנען — פונקט אזוי האט זיך דא דער עולם מחיה־געווען ביי יעדער געלעגענהייט, אפגעלאזען די אנגעצויגענע קאנאטען ביי דער קלענסטער סיבה. אט אפילו ביי אזא זאך, ווי זאוועלס אוועקלויפען צו די ארשער ברעמלעך, האט זיך יעדער איינער געכאפט, אז ער האט וואס צו ברענגען אין ארדענונג: א נאז — אויסצוניסען זיך; א האלז — אפצוהוסטען; אן ארבעל — אפצעווישען דעם שוויס; א קאפ — א קראץ צו טאן. נאר קוליע דער בלעכער האט געזעהן ניט דערלאזען צו אזעלכע תירוצים. ווי מיט א קאנטשיק האט ער זיך צעפאכעט מיט זיין פאנפע איבער זיינע דערוואקסענע תלמידים:

— אינדען! אינז טאנקע, טנו־טנו, נאנך־אנמאל! רא—אנז! (אידען, איז טאקע נאכאמאל. ראז!).

נאר די „אינדען" האבען דאך שוין געהערט, אז מ'איז אוועק זוכען פאנדרען — האט זיך זייער מסירת־נפש אפגעלאזען: אט, פאנדרע וועט קומען וועט מען זעהן...

אויף זייער גליק איז נאך אנגעלאפען חיה־שרהקע די משוגענע מיט איהר פארבונדענער באק, פונם זעץ מיט א שטיין, וואס זי האט באקומען בשעת לעשען דעם וואלד אונטערבארג, און מיט איהר לאנגינקען פעקעלע שמאטעס אנשטאט איהר קינד, וואס זי האט דערטרונקען, באדענדיג אין קארעטע ביים ברונים.

דערזעהן אזא עדה אידען הענגען מיט די ארעמס אויף גראבע שטריק און שאקלען זיך מיט כוונה, ווי צו שמנה־עשרה, האבען זיך די קנייטשעלעך ארום איהרע פארהולטאיעוועטע אויגען צוטאנצט, איהר פעקעלע האט זי צעהוידעט מיטן טאקט פון די שטריק־ציהער. און דאס משוגענע בויכריידערײ האט פון איהר גענומען ארויסזינגען אין קורצע שורהלעך:

אה—אה, בייאינקע!
ביטשיינע האָב איך אַ קוק געטאָן
דאָ אויכעט, דאָ!
פאַר׳ן רב און פאַר דער רביצין
דאָ טאַקע, דאָ.
נאָך דער וואַנט און נאָך דער חורבה — —

שקלאָווער אידען זײַנען אָבער פון תמיד־אָן אָנגעשראָקען פון חיה־שרהקעס לידעלעך. מען ווייסט, אַז וואו חיה־שרהקע שטעקט אַריין דעם נאָז און צעזינגט זיך, דאָרטען וועט קיין זאַך גלאַט אַזוי ניט אַראָפּגעהן... איז מען שטעהן געבליבען און איבערגעקוקט זיך מיט בלאָנדזשענדיגע אויגען. נאָך איין לייבעצקע גאָרגעל, וועלכער איז שוין פריהער געווען אָנגעשראָקען פון וואָיטעקס פּיפּקע, איז אויף חיה־שרהקען אָנגעלאָפען מיט רציחה און דערלאַנגט איהר אַ פּלעם איבערן אויפגעעפענטען מויל מיט די גראָבע ליפּען, אַז דער משוגענער איז גלייך פאַרגאַנגען יעדער חשק נבואה צו זאָגען און צו פאַרפאַסען אומגליק־לידלעך. „אַי, מאַמע!״, דערלאַנגט זי אַ געשריי אינמיטען זינגען, לויפט אָפּ מיט איהר פּעקעלע אויפן אָרעם און בלייבט שטעהן אַ צומישטע לעבען זיידען וואָיטעק, וועלכער איז שוין פריהער אַרויסגעשטויסען געוואָרען מחוץ־למחנה...

כדי צו פאַרווישען דעם שלעכטען איינדרוק פון חיה־שרהקעס ניט־פאַרענדיגט לידעלע, צוטרומייטערט זיך קוליע־בחצוצרות מיט גאָר אַ נייער פרישקייט אויף אַלע זיינע טראָמפּייטען:

— אינדען, טנו־טנו! וואַרט ניט!
— אינדען, פאַנדרע ווענט אנפשר ניט קונמען!
— אינדען, טנו־טנו!

3.

נייע תושבים קומען־צו און העלפען. „האַ־האַ״ און „נו־נו״ און „אָט־אָט!...״ עס שטרעקען זיך אויס האָריגע און גלאַטע אָרעמס. העמדער־אַרבעל פאַררייסען זיך. און לויט די דאָזיגע אַרבעל אַליין דערקענט פּיוּוקע אוריס: ווער ס׳איז אָרימער און ווער רייכער און

ווער ס'איז גאָר פון די גרויסע קבצנים. ס'איז אַ גאַנצער פּעכער פון אָרימקייט, באַלעבאַטישקייט, באַלמעלאָכישקייט; אַ געמישטע טרעפּ פון געלבליכע, ווייסע, ברודיגליכע און גאָר קויטיגע העמדער־אַרבעל. די בערד שפּיצען זיך צום הימעל און אין די אויגען ביי־טען זיך אַלערליי אויסדרוקען: פאַרקרימענישען פון פּחד — אַ ציי־געל זאָל ניט פאַלען אין קאָפּ, פון כראַבּרען זיך און פון אינערליי־כער שמחה צו טאָן אַ מצוה, אַרויסהעלפען אַ רב, ר' ישיעלעס איי־דים זאָל געזונט זיין... די גרויסע שטורמישע שמונה־עשרה פון מסירת־נפש צושאָקעלט זיך און צופלאַקערט זיך ווייטער. ווי אַ מאַנ־דעל צאַפּעלדיגע פיש, וואָס הענגען ביי די זשאַבּרעס אויף אַ שפּאַ־גאַט, אַזוי הענגט אַצינד האַלב שטאָט אויפן קאַנאַט און צאַפּעלט זיך. און קוליע דעם בלעכערס קול שאַלט איבער זיי אַלעמען:

— אינדען! טנו־טנו!...

— געוואַלד, — לאַכט פּייוקע אין האַרצען פון קוליע־בחצוצרות, — וואו נעמט דאָס אַ איד אַזויפיל נונען? פּיסקון דער מגיד האָט אויך אַ שפּאָר ביסעל נונען אין נאָז, צו קוליע דעם בלע־כער קומט דאָס ניט...

אָבער דער גרויסער האַרמידער פאַרכאַפּט פּייוקען אַליין. די קהלשע אויסגעשרייען פון פּחד, פון כראַבּרען זיך און פון שמחה צו טאָן אַ מצוה פאַרשיכורן זיין קעפּעל, ווי אַ געמיש פון אַלערליי משקאות. אומבאַמערקט פאַר זיך אַליין צעוואַרימט ער זיך און דער־פיהלט באַשיינפּערליך, אַז ס'איז געקומען די צייט פון דער „מיי־זעלע"... אין דער כרעסטאָמאַטיע האָט אויך קיינער ניט געקענט אַרויסרייסען די גרויסע ריבען, ניט דער דידעקאָ מיט דער באַבקע, ניט דאָס אייניקעל, ניט דאָס הינטעל מיט דעם קעצעל. ביז מ'האָט צוגערופען דאָס מייזעלע... ס'איז אַ מעשה ניט געשטויגען ניט גע־פלויגען. ס'איז נאָר אַ משל. און ווער־זשע איז דאָס „מייזעלע", אויב ניט ער, פּייוקע דער חדר־אינגעל, ביי איינרייסען אַזאַ וואַנט?

נאָר געה כאַפּ זיך אָן ביים קאַנאַט פון הינטען, הינטערן גאַנ־צען עולם! אַז „פון הינטען" ווילען אַ ל ע שטעהן. אַלע ווילען זיי זיין „מייזעלעך". מאַלע וואָס עס מאַכט זיך. אַ מצוה, ניט אַ מצוה — נאָר וואָס ווייטער פון דער חורבה־וואַנט!... דאָס איז דער עיקר.

פייוקע האָט דאָ און דאָרטען געפּרובט אַריינשטעקען אַ העני־טעל און ניט געפונען קיין פּיצעל פרייע שטריק. אַ נאָדעל ניט געווען וואו אַריינצושטעקען.

דאָס האָט איהם נאָך מעהר צוהיצט. אַ ברענענדיגע לײדענ־שאַפט אויסצומישען זיך מיט קהל האָט איהם אָנגענומען. דער מוט, וועלכען ער האָט אין זיך אַריינגענומען, נאַשענדיג די פאַרבאַטענע יאַגדעס אין דער חורבה, אויף ר׳ ישיעלעס באַגראָזטער ליעזשאַנ־קע, האָט אין איהם אַצינד אויפגעקאָכט. ניטאָ וואָס מורא צו האָ־בען! ניט פאַר שדים, ניט פאַר אַלטע ציגעל... איינמאָל לעבט מען אויף דער וועלט! אויב דערוואַקסענע מעגען — מעג ער אויך...

קוליע דעם בלעכערס פאָנפּע האָט איהם אַ שאַל־געטאָן אין נאַקען. און מחמת בהילות האָט פייוקע געגעבען אַ שפּרונג, ווי אַ יונגער ביקעל פאַר דער סטאַדע, פאַראויס אַלעמען, און אָנגע־כאַפּט זיך, פאַרן משופּע־אָנגעצויגענעם קאַנאַט, מיט זיינע קינדערשע הענטלעך. דאָ איז געווען די אמתע רחבות! שקלאָווער טרוסען און גיבורים — אַלע זיי זיינען געבליבען הינטער איהם. נאָר די גרויסע אָנגעשפּאַלטענע פליגעל־וואַנט, אונטערגעשפּאַרט אין דער קרום מיט דינע בערווענעס און דורכגעצויגען מיט גראָבע שטריק, קוקט אויף איהם אַראָפּ מיט איהרע פוסטע פענסטער־לעכער, ווי אַ מאָדנער שאַרבען פון אַ גרויסער פאַרשטיינערטער חיה.

— „האַ־האַ!‟ — אָטעמט הינטער איהם שווער און טיף דער גאַנצער שקלאָווער עולם — „נו־נו־נו!‟ — מונטערען זיי זיך בקאָמפּאַניע. און פייוקע מיט אַן אַרויסגעשטעקטען צונג סאָפּעט אויך. ס׳האָט זיך איהם שוין געגומען דוכטען, אַז זיינע אינגעלשע קרעפּטעלעך און זיין גאַנצער מהות, פון די קורצע הויזלעך ביז דער פאַרשאַרטער היטעלע, מישען זיך געשמאַק מיט קהלשע כוחות; אַז נאָר ער אַליין גיט דאָ צו אַ טעם דעם גאַנצען האַרמידער, ווי אַ הייפעלע זאַלץ אין אַ קאָכעדיגען קרופּניק... נאָר מיט אַמאָל דערפיהלט ער גאָר אַ פלעם אויפן פאַרשוויצטען נאַקען און אַ ציה פאַר איין אויער. לויט דער שאַרפקייט פון פראַשק, האָט פייוקע בלינדערהייט דערקענט, אַז ס׳איז אַ משפּחה־פראַשק. איי־נער פונם טאַטענס לייבליכע קרובים מוז דאָס זיין. הענגענדיג

אויף איין אויער, גיט ער מיט גרויסע יסורים אַ קעהר דעם קאָפּ. וואָס דען !... ס׳איז פעטער־זשאַמעס אַ פּאַטש. דער טאַטע אורי איז אויפן ביזשניר יאַריד, פאַרטרעט דערווײַלע פעטער־זשאַמע זיין אָרט. זיינע אייגענע בנים האָט ער שוין אויסגעפּאַטשט און אויסגעגעבן; פּאַטשט ער, אויף די עלטערע יאָהרען, זיינע פלימעביקלעך...

.4

צופרידען פון אַזאַ אומזיסטען צווישען־שפּיל, איז דער עולם ווייטער שטעהן געבליבען. מחיה געווען זיך ווי חדר־איינגלעך ביי אַ האַרבען שטיקעל גמרא, ווען אַן אומגעריכטער גאַסט פאַלט אַריין.

— דו — אויך דאָ ? — ברומט איבער פּייווקען פעטער־זשאַמעס קול און זיין קרובישע האַנט, אַ האַנט פון אַן אַלטען סקאָרניאַק, זויער פון קוואַשעס און צושטאָכען פון נאָדלען, גיט איהם אַ שליידער אויף צוריק.

דערזעהט דער גאַנצער עולם, אַז מען ערציהט דאָ קינדער. אַז מען מאַכט „מענשען” פון צולאָזענע שקצים, און יעדער איינער טוט וואָס ער קען און לייגט צו אַ פינגער צו אַזאַ זייטיגער מצוה.

גלייך, נאָכן פעטערישען ריס פאַרן אויער, דערפיהלט פּייוועקע אַ שטויס מיט אַ קנעכעל פון אַ פויסט, אַ וועהטאָג פון וועלכען ס׳האָט זיך איהם אַזש אַ שלוקערץ געטאָן. דאָס האָט איהם „אַברעמעלע־די־געקוילעטע־קאַץ” מכבד געווען אויף זיין איידעלען שטייגער. נאָכדעם האָט איהם עלע דעם שוחטס קני דערלאַנגט אַן „אונטערפלעצעל” פון אונטען אַרויף אַזוי, אַז ביידע שורות ציין האָבען איהם אַ קלונג געטאָן אין מויל. נאָך איהם האָט דאָ איצקע דער משוגענער געפונען דעם ריכטיגען אָרט וואו אָפּצורעכענען זיך מיט פּייווקען דערפאַר, ווייל יענער גלויבט ניט אין זיין משוגעת און גלויבט ניט אַז ער האָט אַמאָל געזעהן אַ שד אין דער פינסטערער חורבה, נאָר אַ פּראָסטע קאַץ... האָט ער איהם אַצינד גוט אַ בריק געטאָן מיט זיין באָרפיסען פוס.

אַפילו שמחהלע טורערו דער פּיאַניצע, וואָס האָט זעהר וועניג פון קהלשען יושר און שילט אַלע פּרומאַקעס אין טאַטען אַריין, האָט דאָס מאָל געזעהן טאָן וואָס אין זיינע כּוחות איז, כּדי ניט צָפּשטעהן פון קהל און זיין מיט לייטען גלייך. כ׳מיין, און ווען קען דאָס אויספּאַלען נאָכאַמאָל אַזאַ תּענוג מדריך־צו־זיין אַ נגידיש קינד? האָט ער פּייוקען אַראָפּגעלאָזען אַ כּמאָל איבער דער היטעלע, אַז יענעם איז גרין געוואָרען פאַר די אויגען.

טאָמער ווייניג, האָט נאָך יעדער איינער ביים מכבד־זיין געברומט אויף פּייוקען, מיט דעם אָפּקלאַנג פון פּעטער־זשאַמעס הויכען פּאַרוואורף:

— דו, אויך דאָ? וואָ—אָס?

אידען מיט אַ העכערער פאַנטאַזיע האָבען אויף פּייוקען געשריען מיט ווערטער פון אייגענעם ווערטער־בוך:

— אינגעלע! דו? וואוהין קריכסטו?

און איבערגעוואָרפען איהם צו אַ צווייטען שטראָף־זאָגער. זאָל יענער אויך הנאה האָבען.

דעם גאַנצען אָנגעזאַמעלטען כּעס, פאַר די ניט־געלונגענע אָנשטרענגונגען, האָבען זיי, דאַכט זיך, אויסגעלאָזט צו פּייוקען. מילא, ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט קענען זיי נ י ט איינוואַרפען, אָבער אָנשלאָגען אַ יונגאַטש אַ אינגעל — דאָס, געלויבט דער אויבערשטער, קענען זיי נאָך...

— אוי, אוי, איכ׳ל, איכ׳ל... — אַזוי האָט זיך פּייוקע, שטאַמלענדיג געפּרובט פאַרענטפערען. נאָר מ׳האָט איהם דערצו ניט דערלאָזען.

איבערפאַלענדיג אַזוי, פון האַנט צו האַנט, האָט זיך איהם, אין צופּאַטשטען און צוקניפּענעם קאָפּ, געטומעלט אַן עהנליכע מעשה, וואָס דער זיידע חיים, עליו־השלום, האָט אַמאָל דערצעהלט. דער זיידע ר׳ חיים האָט דערצעהלט, אַז בשעת דער גרויסער בהלה, אין ניקאָלאַי דעם ערשטענס צייטען, האָט מען חתונה־געמאַכט חדר־אינגלעך, כּדי מ׳זאָל זיי ניט נעמען פאַר סאָלדאַטען. האָט מען דאַמאָלסט איהם, ר׳ חיימען, אויך חתונה־געמאַכט. כאָטש אַלט איז ער געווען קוים צוועלף יאָהר. ערב־שבּת אין באָד האָט ער זיך, מיט

אַלע בכּבודיגע חסידים, אַראָבגעלאָזט אין שקלאָווער מקוה. צווישן גרויסע בייכער דורכגעשטופּט זיך, אונטער גרויסע לייבער דורכגעקראָכן, און שוין געהאַלטן ביי אַ טובל טאָן זיך דער ערשטער. האָט איהם אָבער אַ בייזער חסיד אַראָבגעלאָזט אַ נאַסן פּליאַסק איבער אַ געוויסן אָרט: „אַרויס דו עכּברוש, דו!" האָט זיך חיימקע נעבאַך פאַרשלאָגן אין אַ ווינקעלע אין מקוה, אונטער דעם גליטשיגן טרעפּעל. דאָס נאַסע גופעלע ציטערט און אַליין ווײנט ער און שווערט זיך:

— ווי איך בין אַ איד, אוי־אוי, איך בין שוין אַ מאַנסביל!

— אַרויס פון מקוה, שייגעץ!

— זאָל איך אַזוי געזונט זיין, ווי איך בין שוין אַ באַלעבעסל!

אַט פּונקט אַזוי ווי דעם זיידן אין דער בהלה־צייט, ווילט זיך שווערן אַצינד פּיווקען, זיין אייניקעל. עס ווילט זיך איהם שווערן, אַז ער מיינט דאָ ניט חס־ושלום שטיפן. ער מיינט דאָ קהלשע טובה, דעם רבס טובה. און אַז ער האָט נאָך ווייניגער מורא, ווי אַ דערוואַקסענער. נאָר ריידן לאָזט מען איהם ניט און צו אַ שבועה קומט דאָס גאָרניט. מיט איין פּליאַסק, ווי דעם זיידן אין מקוה, איז מען דאָ ניט יוצא. אַלע ווילן דאָ נאָכטאָן אַזאַ גוטע זאַך, ווי פּעטער־זשאַמע האָט געטאָן. פליהט ער, פּיווקע, מיט זעץ, קניפּ, פּליאַסק, פּאַטש, בוכצע, בריק — איבער דער גאַנצער לענג פון קאַנאַט, ביז ער ווערט אַרויסגעשטויסן מחוץ למחנה, הינטער דער גאַנצער קופּע פון די שטריק־ציהער... זיין היטעלע פון קאָפּ פליהט פאָראויס, ער — נאָך דעם היטעלע. און... בוכץ צו אימיצנס באַשטיוועלטע פיס. אַט דאָס לאָזט זיך אַלע מאָל אויס פון פּיווקעס שענסטע אידעען. די דערוואַקסענע, ברענען זאָלן זיי! זיי לאָזן אַ קאָפּ ניט אויפהויבן. די גאַנצע וועלט ווילן זיי אַריינכאַפּן. די חורבה האָבן זיי פאַרקלאַפּט באַלד ווי ער האָט דאָרטן אַנטדעקט יאַגדעס אויף ר׳ ישיעלעס ליעזשאַנקע. אַצינד ווילן זיי דאָ שטיפן און כראַבּרען זיך ביי דער לויזער וואַנט אייניקעס אַליין. אַלץ זיי און נאָר זיי אַליין.

— דערהרגעט זאָלט איהר דאָ אַלע ווערן! — שילט זיך

פּיווקע אויס מיט פאַרקלעמטע ציין און מיט ביטערע טרעהרען אין די אויגען. און מיט דער היטעלע אין האַנט שפּרינגט ער אויף פון זיין מיאוסן פאַל־אַבידער.

— כּי־כי!—ענטפערט איהם אָפּ אַ שיטעריגקער, פריקרער געּ־לעכטערעל; און אַ באַקאַנטער אַלטיטשקער קול שרייט אויף איהם אָן:

— שטיל, שייגאַץ!

ער קוקט זיך אום, פּיווקע, דורך די פאַרטרעהרטע אויגען, און דערזעהט זיך צווישען חיה־שרהקע די משוגענע און צווישען וואַיטעק דעם בריפטרעגער... אויך זיי ביידע זיינען אַרויסגעטריבען געוואָרען „מחוץ למחנה", ווי די קרעציגע אין דער מדבר, בשעת גאַנץ שקלאָוו רוישט פון חברותא־כּוחות, פון אויפטועכץ, מיט „אַט־אַט" און „נו־נו" און מיט התלהבות פון טאָן אַ קהלשע מצוה. חיה־שרהקע איז אַרויסגעשטויסען געוואָרען פאַר איהר משוגעת, וואַיטעק — פאַר זיין אַלטקייט, און ער, פּיווקע — פאַר זיין יונג־שאַפט...

דערזעהן אַז פּיווקען ציטערט אַ באַק און אַז עס שמערצט איהם מעהר פאַר בושה ווי פאַר וועהטאָג, האָט וואַיטעק אַרויסגע־בומען די פּיפּקע פון מויל, אַ הויב־געטאָן אונטער דער כאַלמידע מיט די אַלטע פלייצעס און, פאַרשעמט און מיט מאַכאַרקע־רויך, אַ לאַך געטאָן:

— אַט וואָס, אַ?

פּיווקע האָט דעם אומבאַשטימטען „אַט־וואָס" פאַרשטאַנען. דאָס האָט פון זיך אַרויסגערעדט דער זעלבער צער וואָס ביי איהם, ביי פּיווקען, אין האַרצען... ניט די זעלבע סיבה האָט זיי אַרויסגע־שטויסען פון דער קופּע וואַנט־איינרייסער. אָבער דער פּועל־יוצא איז דער זעלבער. דו ביסט צו־יונג, ער — צו־אַלט, טאַ שטעהט־זשע ביידע אַנדערזייט און שווייגט!

איין חיה־שרהקע פיהלט ניט קיין שום צער. איהר איז גוט אומעטום. אַציגד באַזינגט זי פּיווקעס אַנידערפאַל. הויך אויפן קול האָט זי מורא — זשומזשעט זי פאַר זיך:

> ניטשיינע האָב איך אַ פאַל געטאָן,
> דאַ, טאַקע דאַ!...

אין פּיווקען האָט נאָך געבּרויזט דער כּעס. ס׳האָט זיך איהם געחלשט אַ בּריק־צו־טאָן חיה־שרהקען מיטן קאָרעק אין זייט אַריין, נאָר ער האָט זיך איינגעהאַלטען. וואָיטעקס פאַרשולדיגטער אַל־טיטשקער שמייכעלע האָט איהם דערצו ניט דערלאָזען.

און ווער ווייסט, ווען ער, פּיווקע, וואָלט פריהער געקענט ווי־סען, מיט וואָס הייגטיגער שטורעמען די וואַנט וועט זיך סוף־כּל־סוף ענדיגען, וואָלט ער אפשר, בּיים אַנידערפאַלען, זיין בּייזע קללה פון מויל אויך ניט אַרויסגעלאָזען.

האָט מען אַ רוף געטאָן פֿאַנדרעלען...

.1

צעך האָט געהאַלטען וואָרט. דאָס וואָס ס'איז באַשלאָסען געוואָרען אויף דער באַלעגאָלישער אסיפה, בשעת פֿאַנדרע איז נאָך געזעסען שבעה, איז געטאָן געוואָרען. מ'האָט איהם געגעבען אַ פערד אויף אויסצוצאָהלען, ביז ער, פֿאַנדרע, וועט זיך שטעלען אויף די פֿיס.

אָפּגעזעסען שבעה — האָט זיך פֿאַנדרע אויפגעהויבען פון פוס־בײנקעלע מיט אַ פעסטען באַשלוס: מעהר קיין קעסט ביי זיין שוויגער ניט צו עסען. ער האָט אַליין פֿאַרריכט די פֿאָדוואָדע, איבערגעלאַקט די אַלטע ברישקע. שאַיע דער שאָרניק, זיין שכן, האָט איהם פֿאַרלאַטעט, אויף באָרג, דעם פֿאַרזשאַווערטען כאָמעט, מיטן אויפגעריסענעם, פון מייז־צוגעסענעם לעדער.

און שוין אין אַ טאָג אַרום, אינם זעלבען טאָג, ווען שקלאָוו האָט זיך אָנגעזעצט אויף ר' ישיעלעס חורבה־וואַנט, האָט זיך פֿאַנדרע „געפעדערט", אָנגעפלודערט און אָנגעשטיוועלט זיך, אַרומגעגאַרטעלט דעם בויך און באַקאַפּטענט דעם ברייטען רוקען. ניט אַזוי מחמת מורא פֿאַר דער ערשטער קיהלקייט אין די אלול־פריהמאָרגענס, ווי כדי צו דערפיהלען, ביז אין די ביינער אַריין, די אַלטע מתיהדיגקייט פון פרנסה און פון באַלעגאָלישע באַקוועמליכקייט, וואָס פֿאַרלאָזט זיך ניט אויף נסים און באַוואָרענט זיך אַקעגען יעדער פֿאַגאָדע פון פֿאַרטאָג אָן.

אַרויפֿנעמען שודאַקעס אויף דער בריטשקע האָט מען נאָך ניט געקענט. זי האָט זיך נאָך געקלעפּט פון ניט־אויסגעטריקנטע פאַרב. און בכלל, דאָס אַרויספאָהרען ווי אַ שצאָגעל, נאָכן אַסטראָג און נאָך שבעה־זיצען, אויף אַ בלישצענדיגער בריטשקע, אינמיטען מאַרק, אָהן אַ שום איבערגאַנג — האָט זיך פאַנדרען ניט געגלוסט. ס'האָט איהם אויסגעזעהן ווי ניט־אָנשטענדיג. דערפאַר האָט ער זיך אָנגעכאַפּט מיטביידע הענט פאַר אַ „פּאָטשין", וואָס צעך האָט איהם צוגעשאַרט, צו פיהרען ציגעל, הינטער די אָרשער ברעמלעך גלייך פון ציגעלניע אין פּריצישען „הויפעל" אַריין. אַ גראָבע אָבער פּאָרט אַ באַלעגאָלישע אַרבייט. זאָל עס זיין אַ גוטער אָנהויב!

אין דער לאַנגער שמאָלער פּאָדוואָדע, מיט שיטערע און צו־זאַמענגעפּאַרטאַטשעוועטע ברעטער, האָט פאַנדרע געמוזט שטעהן אויף די קני, איבער אַ צוזאַמענגעלעגטער ראָגאָזשע. ניטאָ קיין קעלניע אין אַ פּאָדוואָדע. האָט דאָס פאַנדרען גענומען אויסטרייסלען די געדערים. ער האָט זיך לאַנג אָפּגעוואויגט פון אַזאַ סאָרט פאָה־רען. ס'האָט זיך איהם אָפּגעשלוקערצט די ערשטע צייט פון אַרויפ־שטייגען, צו ר' סענדערן עליו־השלום, אויף דער קעלניע... נאָר די ביט־גוטקייט האָט דאָס מאָל ניט לאַנג געדויערט. פאַנדרע האָט פאַרצויגען דעם גאַרטעל און זי גובר געווען. און באַלד האָט ער פרעהליכער גענומען צוזעהן דעם זייל פון שקלאָוועער שטויב, וואָס קרייזעלט זיך אונטער דעם פערדס פיס און באַגלייט איהם אויף זיין ערשטען אַרויספאָהר נאָך פּרנסה.

שטאָט האָט נאָך געדרימעלט, בשעת פאַנדרע האָט זיך דער־נעהנטערט צו די אָרשער ברעמלעך. וואו־ניט־וואו האָבען קוימענס געגעצענדיג גערויכערט, מיט אַ שיטערינקען רויך פון געשטעלטע סאַמאָוואַרען. לאָדענס האָבען אויפגעריסען שלעפּעדיגע פענסטער מיט פאַרצויגענע פאָרהאַנגלעך. און מיט פרישקייט פון די בחורשע פרייע יאָהרען האָט אויף פאַנדרען אַ וועה־געטאָן פון דער אלולדיג־פאַרגעלטער גרינקייט, הינטער די אָרשער ברעמלעך, וואו דער גרויסער שליאַך און די פעלדער הויבען זיך אָן. אַלע שלאָפען נאָך און ער פאָהרט שוין פאַרדינען. אָנגעלעגט, ווי די שענסטע מתּנה, וועלען זיין די ערשטע פאַר גראָשען פאַר מערען. ווער ווייסט?

אפשר איז גאָרניט געשעהן. אַ בייזער חלום דער אָסטראָג. אַ בייזער חלום סענדערקעס טויט. און אַלץ וועט נאָך זיין ווי ס'איז געווען...

2.

אַ גאַנצען פריהמאָרגען האָט פאַנדרע געפיהרט ציגעל. אַליין אָנגעלאָדען זיי אין ציגעלניע און אַליין אָפּגעלעגט — אין פריצישען הויפעל, ביי אַ פונדאַמענט פון אַ נייעם בנין. אַרומנעמענדיג יעדעס מאָל אַ פיר־עקיגע ציגעל־משא, ביים אָנלאָדען און אָפּלאָדען, האָט ער דערפיהלט דעם תענוג פון דעם געזונטען האַרעפּאַשנעם יונג, וואָס געברויכט נאָר אַ צעהנטעל פון זיין כוח. אַ סך שווערער איז לעשען ברענענדיגע וועלדער, אַנידערוואַרפען צעבושעוועטע אָקסען, אַנטלויפען פון סכאָדקעס... דאָ איז אַ קאַטאָוועס! שפּילענדיג לעגט ער די ציגעל אויף דעם וואַגשאַל פון זיינע שטאַרקע אָרעמס און שמייכעלט פאַר זיך, וואָס נאָך אַ סך, אַ סך משאות מוז מען אַרויפלעגען, כדי אַריבערוועגען זיין אמתע קראַפט. און גיב נאָר אַ קוק! אי ס'איז ניט איבעריג שווער, אי עס פאַרדינט זיך, געלויבט דער אויבערשטער!...

פונדעסטוועגען איז ער אין אַ האַלבע שעה אַרום באַדעקט געוואָרען מיט אַ רויטען שטויב, און דער הייסער שוויס האָט איהם גענומען רינען אין דיקע ריטשקעלעך איבער ביידע באַקען. אויסגעמישט מיט ציגעל־שטויב האָט דאָס איהם געקאַפּעט, ווי שווערע טראָפּענס בלוט, אויף ביידע אַרבעל און ער האָט זיך דערמאָנט אַ פסוק פון חדר: „בזעת אפך תאכל לחם״... מיטן שוויס פון דיין פנים זאָלסטו עסען ברויט.

פון דער ציגעלניע ביז דעם נייעם בנין און פון „הויפעל״ צוריק צו דער ציגעלניע. יעדעס מאָל איז איהם אַזוי אויסגעקומען פאַרבייצופאָהרען די פאַראַדנע אייזערנע טויער מיטן פריצישען גלעקעל. האָט זיך איהם אין זכרון אָפּגעגעבען אַ ווייטער־ווייטער קלונג... עס איז געווען דאָס זעלבע גלעקעל, וועלכען ער האָט, אַ פאָר יאָהר פאַר דער חתונה, געצויגען אַן אויסגעפּוצטער, אַ פאַר־

קאַמטער, אין לאַקירטע שטיוועלעך. עס איז געווען נאָכדעם, ווי ער האָט געראַטעוועט די באַיאָהרענטע פּריצטע פון די פאַנאַנדערגעטראָגענע פערד. דער פּריצטע האָט זיך דאַמאָלסט פאַרגלוסט צו באַדאַנקען אַזאַ בחור אויג אויף אויג. ס'איז געווען אַ באַזונדער קלונג. אַ זינדיגער רוח איז געזעסען אין גלעקעל... און ווי נאָר עס גיט אַ קלונג, וואַקסט אויס אַן אַלטער סטאַראָזש אין אַ רויטען איבערגעגאַרטעלטען העמד, וועלכער פאַרנויגט זיך פאַר איהם און פיהרט איהם, דורך געשלענגעלטע סטיעזשקעס און צווישען געדיכטע בוימער, צו דער אַלטער פּריצטע. אַן אָנגעפאַרבטע, אַן אָנגעפּודערטע זיצט זי, מיט יונגע אויגען.

אַ פאַרוויגטע בענקשאַפט האָט זיך אויפגעכאַפּט אין פאַנדרען און געמען ווייגען, ניט נאָך דער פּריצטעס חנדלעך, נאָר נאָך די בתּורשע יאָהרען, וואָס זיינען אַוועק, ווי דער קלונג פון גלעקעל, און מ'האָרכט זיי ניט מעהר. אַוועק זיינען זיי און ער, פאַנדרע, דרעהט זיך דאָ נאָך אַרום אויף דער רויט־פאַרשטויבטער פּאָדוואָדע. אויפן זעלבען אָרט צוריקגעקומען, און דאָס גלעקעל שמייכעלט צו איהם מיטן אָפּגעפּולירטען מעש ווי אַמאָל...

איהם האָט זיך ווידער גענומען דוכטען, ווי שוין ניט־איין מאָל אין ערטער און ביי מענשען וואָס חזרן זיך איבער, אַז... אַלץ געהט אין קרייז. אַלץ פאַרקירעוועט זיך און דרעהט זיך אויס ווי אַ בייגעל, און אינמיטען איז פּוסט... ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט דער פּריצטע ניט אָפּגעדאַנקט פאַרן שענעם בריף, וואָס זי האָט צוגעשיקט פון פּעטערבורג זיין אַדוואָקאַט, בשעתן משפּט אין מאָהליוו. אין בריף האָט זי מיט איהר אייגענער פּריצישער האַנט געשריבען, און דער נאָטאַריוס האָט איהר כתב באַשטעטיגט, אַז „דער שקלאָווער מעשצאַנין נח פאַנדרע, אַ געוועזענער קצב און אַצינד אַ באַלעגאָלע, האָט זי מיט עטליכע יאָהר צוריק געראַטעוועט פון דריי צעבושעוועטע פערד, און האָט דערביי מפקיר געווען אַ גאַנצען קאָשיק מיט פלייש, וואָס ער האָט פאַנאַנדערגעטראָגען זיינע קונדען...” אמת, דער בריף האָט קיין סך ניט געהאָלפען. דער נייער פּריסטאַוו, דער המן, האָט ניט דערלאָזען אַזאַ עדות־זאָגען זאָל מאַכען אַ צו־שטאַרקען רושם אויף די פּריסיאַזשנע.

און ער, פֿאַנדרע אַליין, האָט ניט געהאַט וואו די אויגען אַהינצוטאָן פון אַזעלכע ווייבעריש־פּריציִשע קאָמפּלימענטען. שקלאָווער אידען האָבען זיך דאָך אַצינד אָנגעשטויסען, אַז די מעשה צווישען איהם און דער פּריצטע איז ניט געווען גאַנץ גלאַטיג... אָבער די אַלטע האָט דאָך פֿאָרט געטאָן פֿאַר אַזאַ אידען, ווי ער, וואָס זי האָט גע־קענט. אַ סך שענער פֿאַרן בייעם־נגיד אַרויסגעוויזען זיך.

האָט זיך פֿאַנדרע ניט געקענט איינהאַלטען און, צווישען איין בערעמע מיט ציגעל און צווייטער, פֿאַרזיכטיג אַ פרעג געטאָן ביי די גויעשקע ליימער אין „הויפעל": פֿאַרוואָס, אַ שטייגער, זעהט מען דאָס עפּעס ניט די פּריצטע אין גאָרטען? פֿאַר אַסיען פֿאָהרט זי דאָך קיינמאָל ניט אַוועק קיין פּעטערבורג...

האָט מען איהם געענטפֿערט, אַז גראַד דאָס מאָל איז זי יאָ פריהער אַוועקגעפֿאָהרען, האָט פיינט צו זיין דאָ, ווען מען בויט. און ווינטער, ווען זי איז ניטאָ, קען מען ניט בויען. די וואַפּנע וועט ניט האַלטען...

3.

טרייבענדיג די לעדיגע פֿאַדוואָדע צוריק צו דער ציגעלניע, איז פֿאַנדרען אויסגעקומען פֿאַרבייצופֿאָהרען ניט ווייט פון דער שטוב מיט־די־גרינע־לאָדען, די שטוב, וואו אַמסטערדאַם דער „ציי־ציליסט" האָט אַמאָל געוואוינט, וואו די סכאַדקע איז דאָ ניט לאַנג פֿאַרגעקומען און וואו מ'האָט חאַצע דעם הינקענדיגען אַרעסטירט. די גרינע לאַדען זיינען געווען פֿאַרהאַקט, די טיר פֿאַרשלאָסען און פֿאַרחתמעט. נאָר דאָס טירעל פון גאָרטען אַרום שטוב איז געווען אָפען. האָט זיך איהם געגלוסט אָפּשטעלען די פֿאַדוואָדע און נעהנ־טער באַטראַכטען די שטוב, פון וועלכער ער איז ביינאַכט אַנטלאָ־פען. ער האָט געוואָלט נאָך אַמאָל אַריינקוקען אין דער הינטער־שטער פענסטער, צווישען די צוויי הויכע פלאַנקענס, פון וועלכער ער איז געשפּרונגען אין דער לעצטער מינוט. נאָר ער האָט באַ־מערקט, אַז אַ זשאַנדער דרעהט זיך דאָ ניט ווייט אַרום, אַפּנים איינער פון יענע זשאַנדערס, וואָס דער בייער פּריסטאַוו האָט

אַראָפּגעבראַכט פון מאָהליוו, און געהייסען איהם האַלטען דאָס
פאַרדעכטיגע הייזעל אויפן אויג. האָט דאָס האַרץ געוואָרענט פאַנ־
דרען, אַז וואָס ווייטער פון דער שטוב־מיט־די־גרינע־לאָדען איז
אַלץ געזונטער. האָט ער דערשטיקט אין זיך זיין הייסע נייגעריג־
קייט און, פאַרבייפאָהרענדיג יעדעס מאָל אויף דער פּאָדוואָדע,
אַוועקגעקוקט אין גאָר אַן אַנדערער זייט.

נאָך אַ קורצע ווײלע פאַר עסען וואַרימעס האָט פאַנדרע,
אַ פאַרשוויצטער און צופרידענער, פאַרקירעוועט די האָלאָבליעס,
כּדי אויף אַ קירצערען וועג אַרויספאָהרען, דורך די אָרשער ברעמ־
לעך, אַהיים. אַ פרייד האָט אין איהם געברויזט, וואָס נאָך אַזוי פיל
זעג פון פּוסטאָפּאַסעווען האָט ער היינט, געלויבט דער אויבער־
שטער, כּשר פאַרדינט זיין וואַרימעס. אָבער גאָר פּלוצלינג האָט
איהם הינטער אַ צובראָכענעם פלעקענער־צוים אַ שימער געטאָן
דער שאָטען פון אַן אַלטער ווילדער באַרנטע. ער האָט זי גלייך
דערקענט. ס'איז געווען די זעלבע צעוואַקסענע, אויסטערליש־
אויסגעקרימטע פעלד־באַרנטע, פון וועלכער ער האָט אינגעלוויין
געטרייסעלט זויערע באַרעלעך אום שבת; די זעלבע באַרנטע, לע־
בען וועלכער ער האָט, אינמיטען דער נאַכט, אַוועקגעלעגט דעם
איבערגעטאָגענעם זשאַנדאַרניק... די איבערלעבענישען פון יע־
נער נאַכט האָבען זיך אָפּגערופען. די פריהערדיגע בייגעריגקייט,
לעבען שטוב מיט־די־גרינע־לאָדען, האָט איהם אָנגענומען מיט
אַ דאָפּעלטער קראַפט: אָנקוקען דעם בוים בייטאָג, פון דער נאָ־
הענט!...

האָט ער זיך גיך אַרומגעקוקט, אָפּגעשטעלט די פּאָדוואָדע און
אַ לאָז געטאָן זיך צום בוים. דער צוים, וואָס ער האָט צוריסען,
לויפענדיג פון דער אָבלאַווע, איז נאָך ניט געווען פאַרריכט. איז ער
לייכט דורכגעלאָפען צווישען די אויסגעקרימטע פלעקענער און גע־
האָט בדעה צו פאַרטאַיען זיך נאָכאַמאָל הינטער דעם ברייטען,
שוואַרצען שטאַם, נאָכאַמאָל צוזאַמענגיסען זיך מיט דער באַרנטע,
אויסבויגען דעם האַרטען אָנגעגרייטען קולאַק ווי אַ סוקעוואַטען
צווייג; נאָכאַמאָל איבערלעבען יענעם ציטער פון אָפּוואַרטען אַ בייזען שונא, יענע שפּאַנונג...

— איך בין נאָך גאָר אַ אינגעל ! — טראַכט פאַנדרע לווי־פענדיג צום בוים — אַ ווייב איין שטוב, און נאָך גאָר אַ אינגעל...

ער שפּרינגט צו צו דער באַרגטע און גיט זיך פלינק אַ דרעה, ווי אין יענער נאַכט, כּדי מיט איין רוק באַהאַלטען זיך הינטערן שטאַם, און... שפּרינגט אָפּ אויף צוריק ווי געביסען פון אַ שלאַנג.

הינטערן שטאַם פון בוים האָט זיך פאַרטאַיעט אַ לעבעדיגער זשאַנדאַרניק. איינער פון יענע חברה־לייט, וואָס דער נייער פּריסטאַוו האָט אַראָפּגעבראַכט פון מאָהליוו אויסצוראַטען די שקלאָווער קראַמאָלע. אפשר איז דאָס דער זעלבער זשאַנדאַרניק, וואָס האָט זיך פריהער אַרומגעדרעהט לעבען שטוב מיט־די־גרינע־לאָדען... פון דער זון באַהאַלטען זיך דאָ אַצינד ? אָדער אויף עמיצען אויסגעקוקט ?

— כטאָ טאַקאָי ? ! — גיט אויף איהם דער זשאַנדער אַ האַרקע אויפן סאָלדאַטסקען שטייגער. פון גאַרטעל כאַפּט ער אַרויס אַ נאַהאַיקע און שפּאַרט זיך אָן, מיט דער צווייטער האַנט, אויפן לעדערנעם שיידעל פון זיין רעוואָלווער. ס'הייסט : אויב דער בייטש וועט זיין ווייניג, איז דאָ עפּעס בעסערס...

— דו, וואָס זוכסטו דאָ ?

פון אַזאַ פּלוצליכקייט פאַלען פאַנדרען איין די דמים. ער בלייבט שטעהן אָהן לשון. איהם דוכט זיך, אַז אין ברייטען שאָטען פון בוים שטעהט דאָ דער זעלבער זשאַנדאַר, וועמען ער האָט אין יענער נאַכט אויסגעהאַקט אַלע ציין. די רציחה ברענט אינם גוי פון דאַמאָלסט אָן. האָט ער זיך איבערגעטאָן אין פאַרמע און וואַרט שוין דאָ אַזוי גאַנצענע טעג און נעכט... ער האָט געוואוסט, אַז סוף־כּל־סוף מוז אַהער צוריקקומען דער, וועלכער האָט איהם דאָ אַזוי מוראדיג אָוועקגעלעגט... ער מוז צוריקקומען אַ שמעק טאָן, ווי אַ וואַלד־וואָלף — דעם אָרט וואו ער האָט צוריסען אַ דאָרפישען הונט.

דאָס האָט געדויערט איין מוראדיגע רגעלע. אָבער די געפאַהר פון אַרויסגעבען זיך אַליין האָט אין פאַנדרען אַרויסגערופען די זעלבע חוצפּה, וועלכע ער האָט געברויכט ביי יאַשקע דעם

שערער, ווען יענער איז געקומען איהם אויסצושפּיאָנעווען. די זעל־בע פלוצלינגע דרייסטקייט האָט איהם אויך אַצינד אַרויסגעהאָלפען.

האָט ער אַראָפּגעכאַפּט דאָס היטעל, קוקענדיג דעם זשאַנדאַר־ניק גלייך איז די שאַרפינקע חזירשע אויגלעך:

— מ׳זאָגט... אין שטאָט זאָגט מען, אַז... מ׳האָט דאָ אַ מענ־שען שיער ניט דערהרגעט...

געפעלט אַפּנים דעם זשאַנדאַרניק, וואָס אַזאַ יונג, וועלכער איז צוויי מאָל אַזוי גרויס און שטאַרק ווי ער, האָט זיך פאַר איהם אַזוי אינגעלש דערשראָקען. לאָזט זיך ביי איהם אָפּ די האַנט פון רע־וואָלווער־שיידעל. ער גיט זיך מיט איהר פּויערי׳ש אַ קראַץ אין גע־גאָלטען קאַרק; ער איבערלעגט זיך; אָוועקפיהרען דעם פאַרשוין אין סטאַן צי ניט?... און באַשליסט, אַז אַזאַ האַמעטנע בריאה קען מיט קראַמאָלע קיין שום שייכות ניט האָבען.

— מען זאָגט!... — קרימט ער איבער פאַנדרעס רייד — סטופּאַי! אָטסיודאָווא! מאָרדאַ!

און די נאַהאַיקע גיט אַ פייף, אַלס אַ סטראַשונאָק, אין דער לופטען.

4.

לויפט פאַנדרע צוריק צו דער פאָדוואָדע. ער שפּרינגט אַרויף און כאַפּט טרייבען מיט די עקען לייצעס דעם אויסגעבאָרגטען שוואַרצען פערדעל. אָפּריהער — פאַוואָליע, כדי דעם זשאַנדער זאָל ניט אויסקומען פאַרדעכטיג, דערנאָך — אַלץ גיכער און גיכער, ביז די אָרשער ברעמלעך פאַרשווינדען הינטער איהם אין אַ וואָלקען פון שטויב.

— גוט? — שאָקעלט פאַנדרע מיטן קאָפּ איבער זיין אייגע־נער אינגעלשקייט און ווישט זיך דעם שוויס מיטן וואַטאָווען אַר־בעל — שיער זיך אַליין ניט פאַרמסרט... טפו!

ער זעהט באַשיינפערליך, ווי מען דאַרף זיך אַצינד היטען מיט די ביינער. ער האָט מורא געהאַט פאַר יאָשקע דעם מסור. און אָט... יעדער איינער קען ווערען אַ יאָשקע. אומעדום זיינען פאַרשפּרייט

נעצען. אומעדום קוקען אויגען. אומעדום שמעקען נעזער. אַ טראַט טאָר מען ניט טאָן אָן אַ זייט...

צום ערשטען מאָל, זינט ער איז געקומען פון אַסטראַג, דער־פיהלט ער קלאָר, אַז די לייכטקייט און פרייקייט, וועלכע האָבען זיך הפקר געוואַלגערט הינטער די ברעמלעך, אין די פריהערדיגע יאָהרען, זיינען מעהר ניטאָ. פעלד און שליאַך האָבען זיך איינגע־קאָרטשעט, אָדער ער אַליין איז אויסגעוואַקסען? ער ווייסט דאָס ניט. ער ווייסט נאָר איין זאַך: ענג איז דאָ געוואָרען די לופט. וואָס האָט ער דאָ צו טאָן אין אַזאַ ענגעניש? פון האַנט צום מויל לע־בען? פון טובות? און יעדעס מאָל אַרומקוקען זיך, צי אַ שוואַרץ־יאָהר קומט ניט אַרויסצוכאַפּען דעם ביסען פון מויל?... טפו! ר׳ סענדער האָט זיך דערטרונקען. סענדערקע — געשטאָרבען. ער און מערע זיינען געבליבען איינינקע אַליין. איז אויף וואָס וואָרט ער נאָך? וואָס זוכט ער דאָ?

ער לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ און זעהט נאָר די עקען לייצעס אין די הענט. דאָס אויסגעבאָרגטע פערדעל האָצקעט זיך אין אַ שוואַכינקען גאַלאָפּ אַראָפּ־שליאַך, אין שטאָט אַריין. און פאַנ־דרעס גרויאינקע גערדאַנקען האָצקען זיך מיט:

— וואָס?... ווייטער אַנהויבען פון אָנהויב? און ווער ווייסט, צי ס׳איז דער לעצטער אָנהויב? קומט אַ שוואַרץ־יאָהר און וואַרפט ווייטער אַראָפּ פון קעלניע... פאַר דער חתונה אַ שמייסער ביי ר׳ סענדערן, אַצינד אַ שמייסער ביי אַ סך ר׳ סענדערס אין צעך... דעם פערד מוז ער דאָך אויסצאָהלען וואָך־איין וואָך־אויס. ביז דאַמאָלסט קען דאָך יעדער באַלעגאָלע פון צעך צוגעהן און איבערצעהלען די סטרונעס אין פערדס עק, צי עס פעהלען ניט... יענעמס פערד און יענעמס עק. ער, פאַנדרע, האָט אַפילו ניט געהאַלטען וואָרט צו זאָוולען פאַר זיין גאַנצער גוטברודערשאַפט. געהט ער אַרום, זאַ־וועל, דער אַרויסגעטריבענער שמייסער, און וואָרט אויף אַ האַלבען אַרשין־זיץ אויף דער אויסגעבאָרגטער קעלניע. אַ געלעכטער ווי איך בין אַ איד! איין קבצן וואַרט דער צווייטער זאָל חתונה־האָ־בען — וועט מען עסען קעסט ביי איין שווער... דאַרף דאָך דער שווער וועלען!

— אַט! — ווערט עפּעס פֿאַנדרע פֿלוצלינג בייז אויף זיין אייגענער פֿאַרצווייפֿלונג און אָפּגעלאָזענקייט — מענשען פֿאָהרען אַוועק! ווייבער מיט פֿאַרבונדענע פּרינעס און מיט טעפּ איינגעמאַכטס פֿאָהרען אַוועק קיין אַמעריקע, האַצקען זיך אַוועק, ווי די קוואַקוכעס, מיט עופּעלעך אין שויס. און איך — פֿאַנדרע, אַ יונג מיט ביינער, מיט צוויי פּאָר מייטקעס און מיט דריי פֿאַרלאַטעטע העמדער, האָב מורא צו ריהרען זיך... פּע—ע!

אינם מיש־מאַש פֿון טענות און פֿאַראַכטונג קעגען זיך אַליין און אינם טראַסקעריי פֿון די הילצערנע רעדער, רייסט זיך דורך אַ באַקאַנטער קול:

— העי! פֿאַנדרע! דו—ו?

.5

פֿאַנדרע שטעלט אָפּ די פֿאַדוואָדע מיט אַ לאַנג־געצויגענעם זאַפּטיגען „טפּררררו!...” און אינם צוגאַנגענעם שטויב וואַקסט אויס זאַוועלס פֿאַרשוויצטער פּרצוף אונטערן אָפּגעטראָגענעם, צו־בראָכענעם דאַשיק. אויפֿן מאָגערן, פֿאַרשוואַרצטען פּנים, מיט די הונגעריג־ברענענדיגע אויגען, לייענט פֿאַנדרע אַ שטומען פֿאַר־וואורף: „אין בודקע — „אונטערבאַרג” און שפּעטער האָט מען אַ סך מאָל גערעדט, אַז מ׳עט זעהן... מ׳עט אפשר שפּאַנען פֿערד צוזאַמען. און אַט ביסטו אַרויסגעפֿאָהרען ראַנעטשקע און מיר אַפֿילו ניט געזאָגט. אַליין צוגעכאַפּט דעם ביין, וואָס צעך האָט געוואָרפֿען. און ניט אָהן מיין הילף געוואָרפֿען דיר...”

— איך... פֿאַ... פֿאַרשטעהסט? — הויבט אָן פֿאַנדרע צו שטאַמ־לען. נאָר זאַוועל שלאָגט איהם איבער:

— אַט איז גוט! איך זוך דיך טאַקע!

— פֿאַרשטעהסט? — פֿאַרענטפֿערט זיך אַלץ פֿאַנדרע — מיר ביידע זאָלען זיך גלייך אַרויפֿזעצען אויף איין קעלבניע איז ווי אַ קבצן מיט אַן אײדעם אויף קעסט... ביים גביר אויף וועטשערע...

נאָר זאַוועל גיט פֿינסטער אַ הויב מיט די פּלייצעס און שווייגט.

— אַט וואָס כ׳וועל דיר זאָגען! — כמורעט פֿאַנדרע אָן די

ברעמען — האָסט ניט וואָס צו מאַכען מיט די פּלייצעס. איך אַליין קלער דאָ ניט צו בלייבען. אויסער שקלאָוו איז נאָך אויך פאַראַן אַ וועלט...

גיט זאַוועל אומגעדולדיג אַ מאַך מיט איין פּלייצע:

— אַך, לאָז! ניט צוליב דעם בין איך געלאָפען דיך זוכען... הער, הער! דו הערסט?

— וואָס איז שוין דאָרטען ווייטער? — שפּיצט זיך פאַנדרע אָן און שטעלט זיך אויף אין פאָדוואָדע. ער דערהערט אַצינד קלאָר אַ ווייטען הו־האָ, עפּעס ווי אַ גרויסע הורבע מענשען וואָלט זיך געריסען די קישקעלעך אַלע אויף אַמאָל.

דערקלערט איהם זאַוועל:

— ס'איז פון שול־גאַס. ר' ישיעלעס חורבה ווילען זיי איינ־לעגען, די כניאָקעס. עה־עה, עה־עה! און יכלען ניט... דאַרף זיך שמחהלען פאַרוועלען אַ זאָג טאָן „פאַנדרע". איז געוואָרען אַ ליאַ־רעם: פאַנדרע און פאַנדרע! סטייטש, פאַנדרע זאָל לאָזען שטאָט אַליין, ביי אַזאַ זאַך!... האָט מען מיך געשיקט נאָך דיר. ווילסטו — קום, ווילסטו ניט — דאַרף מען ניט.

לאָזט זיך פאַנדרע צוריק אַראָפּ אויף די קני אין פאָדוואָדע און טראַכט אַ רגעלע: מערע... פאַר וואַרימעס... ווייטער קריכען אין סכנות?

נאָר דער קינדערשער שרעק, וואָס ער האָט אָקאָרשט איבער־געלעבט, הינטער דער אַלטער באַרנטע אין פעלד, דער יאוש זיי־נער איינצולעבען זיך אין דער אַלטער סביבה האָבען אין איהם ניט־ווילענדיג אויפגערייצט די איינגעדרעמעלטע גבורה. ער האָט אין איהר אַריינגעקוקט ווי אין אַ תהום. ניטאָ וואָס צו שאַנעווען זיך! ווען דער זשאַנדאַרניק מיט דער נאַהאַיקע וואָלט איהם אַצינד ניט אָפּגעלאָזען און וואָלט איהם געפיהרט אין סטאַן, וואָלט זיך דאָך פאַרקאָכט אַ נייע קאַשע... איז שוין גלייכער אָוועקגעבען די כוחות פאַר אידען.

— קום! — מאַכט ער צו זאַוועלען אַנטשלאָסען — קום, זעץ זיך אַריין.

און אין עטליכע מינוט אַרום זיינען זיי שוין ביידע אָנגע־

פאַהרען אין אַ וואָלקען שטויב אויפן מיטען שול־גאַס. און ווי נאָר מ׳האָט זיי דערקענט, האָבען זיך אַלע שוואַכע אָרעמס געשטאַרקט און אַלע מיילער האָבען זיך צעזשומזשעט, ווי ביהנען דערזעהענ־דיג זייער פאַרלוירענע „מאַטקע״. די ליימער, מיט לייבעצקע גאָר־געל בראש, האָבען זיי געמאַכט גאָר אַ באַזונדער וואַרע:

— ברוך הבא!

— פאַנדרע, אַ געזונט צו דיר!

— מאָלאָדיעץ, זאַוועל! געלאָפען און געבראַכט.

און זיידע וואָיטעק האָט מיט אַן אַלטיטשקען כיכיקען צו־געוואונקען צו דער איינגעשפאַרטער וואַנט, ווי צו אַ לעבעדיגער זאַך:

— אַצינד, כע־כע... וועסטו שוין ליגען!

אַ פײַער ברענט אין קרשקען

.1

זינט קושקע־בראַנדן האָט זיך נישט אײַנגעגעבן דאָס, וואָס ער האָט שיכורערהײט געפּלאַנעוועט: ניט מעהר און ניט וועניגער, ווי דערשטעכען פֿאַנדרען, איז זײַן געמיט נאָך שווערער געוואָרען. אַ מרה־שחורהדיגע גרויזאַמקײט איז איהם באַפֿאַלען און אַ פֿינסטערער באַגעהר. און אָט פֿאַרוואָס: טשיקעווענדיג אין יענעם אָווענט, הינטער דער סוכּה, האָט ער דערהערט מערעס יאָמער איבער איהר קינדס טויט און האָט זי איבערגעקרימט מיט ווילדער הנאה... ער האָט אָבער גלײַך אַלײן ניט דערפֿיהלט, ווי מערעס פֿאַרצווייפֿלונג אין שטוב און זײַן איבערקרימען זי אין פֿינסטערען באַהעלטערעל, האָבען איהם אָפּגעסמט. די סימנים פֿון „פֿאַרגיפֿטונג" האָבען זיך באַלד גענומען ווײַזען.

אין זײַן פֿליכעוואַטען, האַלב־שיכּורן און האַרטען קאָפּ האָט זיך מערעס ווייבליכקײט, פֿון דאַמאָלסט אָן, צעוואַקסען מיט אַן אומנאַטירליכען חן. אין אַ נײַער באַלײַכטונג פֿון פּײַן און מוטערליכע יסורים האָט זי זיך צובליהט. אַלײן, דאַכט זיך, אָפּגעלאַכט פֿון איהר האַרצרײַסענדיגען יאָמער און ער אַלײן מוז דערדריקען אין זיך אַ נײַעם ברענענדיגען באַגעהר. אויסגעמישטע אכזריות מיט רחמנות צוזאַמען.

זײַן אַמאָליגע ציהען צו מערען, אַ שטײַגער — ווי אין דער

ווינטער־נאַכט, נאָך דער סעודה פון חברה־קדישא, האָט איהם אַליין אויסגעזעהן, ווי אַ שפּילכעלע, אַנטקעגען איצטיגען אומגע־ צוימטען פאַרלאַנג. עס איז געווען ווי אַ שלעכט פאַרלאָשענער פייער, וואָס האָט די גאַנצע צייט געטליעט אין איין ווינקעלע, און פּלוצלינג אויפגעפלאַקערט און אַרומגעכאַפּט זיין גאַנצען וועזען. עס איז געווען יענע געפעהרליכע ליידענשאַפט, וועלכע באַהאַלט זיך, אָפטמאָל, אונטער די שוואַרצע פּאָלעס פון פאַרליבטע נזירים, צווי־ שען טייוועל און גאָט געיאָגטע, מאָנאַכען; יענע זשעדנע רחמנות, וואָס קאָכט ביי אַן אומגליקליך־פאַרליבטען, בשעת זיין באַגעהרטע יאָמערט איבערן קערפּער פון איהר אומגעקומענעם מאַן; יענע שוואַרצע פאַרצווייפלונג פון אַ פאַרשקלאַפטען נעגער, וואָס פאַר־ גוואַלטיגט זיין ווייסע האַרין און ווייסט, אַז דערנאָך וועט מען איהם דערפאַר לינטשען... עס איז געווען דער בלינדער בלוט־הונגער, וואָס זוכט צו פאַרטיליגען זיך אַליין און דאָס געלעכצטע, אין אויס־ ברוך פון ווילדער באַפרידיגונג. דאָס זעלבע מוטגע נאַטור־גע־ פיהל, פון פאַר טויזענטער און צעהנדליגער טויזענטער יאָהרען, וואָס טרייבט די פיש פון טייכען אין ים אַריין און פון ים — אין טייכען, צו וואַרפען זייער רויג און צו גיסען זייער מילך, און דער־ וויל צוריבען ווערען, צווישען קאָראַלענע־בערג, אינם גרויסען גע־ שלעכטליכען דראַנג און אומקומען אין די קאָנוואולסען פון גרוי־ זאַמען גליק — אויפצושטעלען נייע דורות. עס איז געווען דער אָפּ־ קלאַנג פון יענעם געשלעכטליכען שטורעם, וואָס טראָגט זיך איבער די צוצווייגטע קעפּ פון גרויסע מחנות ווילדע הירשען אין די סי־ בירער סטעפּעס... דער זעלבער שטורעם, וועלכער ברעכט האָרן אָן האָרן און שפּאַלט קאָפּיטע אָן קאָפּיטע, און טרייבט די רויטע וועלף, אין די פּאַמפּאַסען, אָפּצוגריזשען די קעפּ איינער דעם צוויי־ טען אין זייער אייפערזוכט. דאָס זעלבע קנוילען זיך איז דאָס גע־ ווען און דאָס זעלבע קנייכלען זיך און זידען פון בייזע שלאַנגען איבער איין שלאַנגיכע, וואָס פּיעסטשעט זיך אין גראָז... אָה, אָה! ווייט נישט אַלע לעבען אויס אַזוי גלאַטיג זייער לעצט ביסעל יוגענט מיט זייערע אָפּגעמאָרעטע ווייבער; און ווייט ניט אַלע באַנוגענען זיך צו וועלקען שטיל און באַשיידען צווישען זייערע אונטערגע־

וואַקסענע קינדער. אַ ליידענשאַפט קומט אָפטמאָל אָן ווי אַ בראַך און צעוואָרפט דאָס גאַנצע ביזאַהעריגע לעבען, ווי אַ קאָרטען־שטי־בעל.

דער עטליכע־און־פערציג יאָהריגער, שווער־בלוטיגער קוש־קע־בראַנד האָט פון אַט די אַלע טעאָריעס און געדאַנקען געוויס גאָרנישט געוואוסט. וואָרים, ווי קומט אַ קושקע באַלעגאַלע צו ווי־סען פון אַזעלכע זאַכען? ער האָט נאָר געוואוסט, אַז די יוכע קאָכט און ווילדעוועט אין איהם, זינט ער האָט אונטערגעהערט מערעס יאָמערליכען געוויין און זינט יענעם מיאוסן איבערקרימען, וואָס ער האָט זי איבערגעקרימט. ער האָט נאָר געוואוסט, אַז די לופט געהט איהם אויס און... מעהר גאָרנישט.

פאַרשטעלענדיג זיך מערעס פאַרווייַנטע אויגען און איהר אָפּ־געהאַנגענע, פון זויגען־אָפּגעצערטע, מיט גרינע אָדערלעך דורכגע־וועבטע ברוסט, איבער דעם פּוסטען וויגעלע פון איהר טויטען קינד, האָט ער געמוזט צובייסען די אייגענע צונג זיינע, כדי צו ליי־דערען אַ טיפערען און שטאַרקערען שמערץ, און עס איז איהם ניט געלונגען. די שלאַנג, וואָס נאַגט אין האַרצען, האָט זיך דעם קאָפּ ניט געלאָזען אָפּבייסען.

צום אָנהויב האָט ער נאָך געפּרובט אָפּלאַכען פון זיך אַליין, דער קושקע:

— פּכע!... וואָס איז מיט סענדערס טאָכטער אַצינד דער מעהר? פון זיצען שבעה איז זי מיאוס געוואָרען. די קליידלאַך הענגען אויף איהר, ווי אויף אַ ברעט. די נאָז — אויסגעצויגען. די אויגען — ווי ביי אַן אָפּגעשטאַנענעם קאַרפּ...

נאָר די אַלטע שלאַנג פון גן־עדן, די הייס־גיפטיגע, די ביטרע, האָט זיך געטאָן דאָס איהריגע און געזאָגט:

— קושקע גנב, וועסט מיר ניט מיאוס מאַכען! — דוקא נאָך איהר בלאַסקייט שטאַרבסטו אַוועק, נאָך איהר מאַגערקייט, נאָך איהרע פאַרווייַנטע אויגען. אָט אַזאַ מערען ווילסטו! אָט אַזאַ מוזטו זי האָבען...

אַזאַ מוטנע ראַנגלעניש מיט זיך אַליין האָט איהם נאָך מעהר צורייצט, און דאָס באַנעמען זיך מיט אַלץ און מיט אַלעמען האָט אָנ־

געגומען אַזעלכע פּינסטערע פּאַרמען, אַז ער, קושקע אַליין, האָט געמוזט אָנהויבן טראַכטן, אַז ער פאַרלירט דעם קאָפּ און גליטשט זיך ערגעצוואו, אין אַ משופּעדיגען כּף־הקלע.

פון דעם קלעפּיגען אָפּגרונט, וואָס האָט זיך צועפענט אונטער זיינע שווערע פיס, האָט ער נאָך געפּרובט אַרויסקאַראַבקען זיך מיט ווילדען זויפען אין שענק, מיט פייניגען וויב און קינדער, מיט פאַרוואַרפען פּרנסה און אָפּשלאָגען זיך פון אַלע קונדען, מיט ניט־שמירען די רעדער פון בריטשקע, מיט זעצען דעם אָפּגעמאָגערטען פערד מיט די שטיוועל אין בויך, מיט אַרומקריגען זיך אין צעך מיט אַלע באַלעגאַלעס און שמייסער, פון קליין ביז גרויס, און מיט סטראַשען, אַז ער וועט זיך נאָך מיט אימיצען אָפּרעכענען ביז בלוט... אָט־אָה!

אַזאַ בושעווען האָט געדויערט בלויז עטליכע טעג. ביז איהם, קושקע־בראַנד אַליין, איז קלאָר געוואָרען, אַז ניט הרגענען פאַנדרען איז אַצינד זיין מיין, און ניט די מורא עסט איהם, לעבעדיגערהייט — „נחקע דער אָסטראָזשניק" זאָל איהם שלאָגען בפרהסיה. עס איז מעהר ניט ד אָ ס! עס איז גאָר־גאָר אַן אַנדער זאַך...

אפשר פריהער, ווען דער „אָסטראָזשניק" איז געזעסען און אַלע האָבען איהם, קושקען, געהאַלטען אין איין סטראַשען, אַז אָט... „פאַנדרע וועט קומען, וועט ער זיך מיט דיר אָפּרעכענען פאַר קריכען צו זיין וויב!" אפשר ד אַ מ אָ ל ס ט האָט ער פאַנדרען פיינט געהאַט, אויס מורא פאַר איהם. אָבער זינט דער „אָסטראָזשניק" איז צוריק געקומען, זיצט אין איהם, אין קושקען, נאָך אַן אַנדערער שד און טאָרעט איהם און רייצט זיך מיט איהם. ער פאַרגינט ניט פאַנדרען זיין מאַנסבילשען גליק; עס געהט איהם ניט אַרויס פון האַלב־באַטויבטען קאָפּ, ווי אַזוי דער „אָסטראָזשניק" האָט זיך, אַן אויסגעהונגערטער, אַן אויסגעביינקטער, אַ כאַפּ־געטאָן צו מערען און ווי אַזוי זי האָט דערביי ווייבעריש־נאַכגעביג געשמייכעלט, פאַרוואַרפענדיג דעם קאָפּ מיטן לאַנגען מיידעלשען צאָפּ, פאַרמאַכענדיג די קאַרע, פאַרנעפּעלטע אויגען.

— אָר־אָר־אָו! — ברומט קושקע אויף פאַר וואוט און וועהטאָג. ער ברענט זיך ביי אַזאַ איינבילדונג און רייסט זיך, ווי גע־

שמידט אין אַנגעגליהטע קייטען. או־או־או! אָט די זעלבע כלבטע, אָט די מערע איז דאָך שוין, אין אַ שוואַכער מינוט, געווען כמעט זיינע... אינמיטען דער נאַכט, אין דער פאַרהונגערטער שטוב איז דאָס שוין געווען אַזוי נאָהענט. ער האָט שוין אַפילו געפיהלט איהר קורצען זינדיגען אָטעם, די גלאַטקייט פון איהר לייב אונטערן העמד. זי האָט דאָך איהם געוואָלט, די כלבטע! געלאָזען זיך אַפילו אַרומנעמען... נאָר ער, קושקע, האָט אַזאַ מינוט פאַרזעהן. געמאַכט צופיל הכנות. געלאָזען זיך אַרויסטרייבען, געלאָזען זיך בויקערען מיט אַ מאַנסבילשען שטיוועל איבערן רוקען. או־או! שלאָגען האָט ער זי דאַמאָלסט געדאַרפט. מיטן האַרטען פויסט אין ווייכען זייט. האַלב־טויט אַוועקלייגען אַזאַ כלבטע. מיט געוואַלט נעמען זי. עס האָט זיך דיר פאַרגלוסט? טאָ נאָ דיר!...

אָבער באַלד נאָך אַזאַ ווילדען צאָרן צובליהט זיך מערע אין זיין פאַרשיכורטען קאָפּ מיט אַלע איהרע אַנטפּלעקונגען פון מיידעלשאַפט און ווייב און מוטער. הויך ווי אַ באָטשאַן, פאַרהונגערט, ווייבעריש־שוואַך און האַלב־נאַקעט אינמיטען דער נאַכט אין דער חושכדיגער אָרימקייט פון שטוב. דערנאָך — שמייכלענדיג־צופריידען, מיט פאַרשוואָומענע אויגען, בשעת פאַנדרע איז צוריקגעקומען פון אָסטראָג און מען האָט געקאָכט קולאַיע און פאַרבעטען געסט... דערנאָך יאָמערענדיג, ווי אַן אונטערגעשאָסענע חיה, איבער איהר טויטען אינגעלע... ווי קען דאָס גאָר אַ יונגע אידענע האָבען אַזויפיל געשטאַלטען, וואָס יעטוועדער פון זיי קען אַ מאַנסביל משוגע מאַכען? און אָט די אַלע געשטאַלטען פון יוגענט און קומער, פון גליק און פאַרצווייפלונג נעמט אַוועק אַזאַ אָסטראָזשניק, ווי פאַנדרע איז, פאַר זיך אַליין. זיינע... זיינע... אינגאַנצען זיינע? אַזאַ ווי מערע *טאָר ניט זיין* אינגאַנצען זיינע.

און ערגעצוואו אין אַ טונקעלען ווינקעלע פון זיין ניטקלאָרען באַוואוסטזיין וואַקסט ביסלעכווייז אויס אַ מאָדנע אַהנונג פון אַ ווילדען, אַז אַזאַ שענקייט, אַזאַ ווייבערליכקייט, אַזאַ מוטערליכע טרויעריגקייט, מיט אַזאַ לאַנגליכען געזיכט און מיט אַזעלכע הייסע אויגען, *טאָר ניט זיין פאַר איינעם.* עס מוז זיין פאַר אַלעמען, ווי רעגען, און ווי זון, און ווי גראָז אויפן

פעלד. אלא־וואָס־דען, ניט ? קענען אַזעלכע צוויי מאַנסבילען, ווי ער און פאַנדרע, מעהר ניט לעבען בשלום אונטער איין הימעל, אין איין שטאָט. איינער מוז דעם צווייטען דעם קאָפּ אָפּבייסען... און דערנאָך אַ צוביסענער, אַ צומזיקטער, אַ טריאומפירענדיגער צו־קריכען אויף הענט און פיס צו אַזאַ... פּלבטע, ווי מערע איז. און סקאַליען מיט די ציין און שלוכצען צו איהרע סטאַטנע, הויכע קני: כ׳וועל דיך האַליובען, כ׳וועל דיך שפּייזען, כ׳וועל דיך פּאַלגען, ווי אַ הונט. נאָר לאָז דיך!... לאָז דיר מאַכען אַן אַנדער קינד, אַנ־שטאָט דעם, וועלכער איז דיר אַוועקגעשטאָרבען. אַן אַנדערען...

2.

און קושקע־בראַנד האָט אויפגעהערט צו בושעווען. די בייזע פלאַמען פאַרטאַיעט אין זיך. ווי אַ שאָטען האָט ער זיך גענומען אַרומדרעהען אַרום ר׳ סענדערס פאַראַבלטער הייזקע. אויסגעוואַ־רימט מיט זיין צוהיצטען גוף דאָס שטויביגע ווינקעלע, צווישען ר׳ סענדערס סוכּה און צווישען דער בלינדער וואַנט פון דער פוסטער שטאַל. אַזוי אַלע אָוועגטען פון מערעס שבעה־זיצען נאָך איהר קינד. אָבער שוין מעהר ניט אַזוי צוליב אויסקוקען אויף פאַנ־דרען, דעם אָסטראָזשניק, און איהם ממיתן. ס׳איז שוין געווען ניט מעהר ווי אַ פוסטער תירוץ פאַר זיך אַליין. דער עיקר איז געווען: געפינען זיך וואָס נאָהענטער צו מערען, כאַפּען אַ קוק דורך אַ שפּאַ־רונקע אויף אַלע איהרע פאַרענגדערונגען אין איהרע יסורים און אבלדיגקייט. איז איהם געלונגען צו דערזעהן איהר פאַרצרהט גע־זיכט דורך אַ שפּעלטעלע — האָט ער מאָט אָפּגעזיפצט, ווי איינער, וואָס שטאַרבט פון דורשט אַנטקעגען אַ הויכען, שלאַנקען קרוג מיט קיהלע וואַסער, וואָס אָט־אָט דערגעהט עס צו איהם און דערגעהט קיינמאָל ניט... די בלוטיגע שנאה צו פאַנדרען האָט זיך אָפּגערוקט אַלץ ווייטער און ווייטער. קודם־כּל מוז ער האָבען מערען. דער־נאָך ? דערנאָך וועט סיי־ווי־סיי נעמען אַ סוף. אפשר מיט איהם אַליין, אפשר מיט פאַנדרען צוזאַמען. און אפשר טאַקע מיט מערען אויך...

האָט ער געגומען אַרומפּאַדיען אין דער טונקעלקייט פון די סוף־זומער־אָוונטען. אַלץ אויסגעקוקט, ווען מערע בלייבט אַליין אין שטוב. נאָר בשעת שבעה־זיצען איז עס כּמעט ווי קיין איינמאָל ניט געשעהן. סענדעריכע געהט אַצינד זעלטען־ווען אין מאַרק, און פאַנדרע טרעט ניט אָפּ פון שטוב. מנחם־אבלניקעס שלעפּען זיך איינער נאָכן צווייטען. דאָס קומט דער גבאי פון ליובאַוויטשער בית־מדרש. דאָס — „מאַדיע מיטן אמת". זאַוועל טראָגט „די פאָטשט" פון צעך צו פאַנדרען און פון פאַנדרען צום באַלעגאָלי־שען צעך. עפּעס רודערט זיך דאָרטען. מען וויל פאַנדרען צוריק אַרויפזעצען אויף דער קעלניע. וואַיטעק, דער אַלטער כריין, קריכט פון שטוב ניט אַרויס. גאַנצע שעה'ן זיצט ער אָפּ אין ר' סענדערס הייזקע. דאָס בלויאַינקע מאַכאָרקע־רויכעלע, פון זיין קאָרענער פּיפּקע, ציהט זיך און קרייזעלט זיך פון אָפענעם פענסטער. און זיין זיסליכער אַלטיטשקער קולכעל ציהט זיך מיטן רויכעל צוזאַמען. ער באַדערט זיי אַ קאָפּ, באַדערט ער זיי. האַלט אין איין דערצעהלען מעשיות. און ניט איינמאָל, עפּעס ווי איינער וואַלט זי אַ טורקע גע־טאָן מיטן איילענבויגען אין זייט, האָט זיך מערעס בלאָסער קאָפּ אַרויסגערוקט פון פענסטער, און איהרע אָנגעשוואָלענע אויגען האָ־בען פאַרזיכטיג און אויסשפּירענדיג אַרומגעקוקט די גאַס. דער־פיהלט, אַפּנים, אַז איינער ליגט דאָ פון אַ זייט, קוקט־אונטער... און פאַוואָליע, ווי ניט־גלויבענדיג דער פּוסטקייט אַרום שטוב, צו־ריק אַריינגעצויגען דעם לאַנגען האַלז מיטן קליינעם קאָפּ. און קוש־קע־בראַנד, טשיקעווענדיג הינטער דער סוכּה, דערפיהלט אין זיין פאַרגאַסענעם מוח, אַז זיין בייזע פאַרטאַיעטע מחשבה, האָט זיך איהר איבערגעגעבען. זי פיהלט עפּעס און ווייסט ניט וואָס. זי הויבט־אָן ווערען פאַרזיכטיגער, די כּלבטע! עס מוז נעמען אַ סוף וואָס גיכער. ער געהט פון זינען אַראָפּ.

באַלד נאָך „שבעה" האָט קושקע־בראַנד דערזעהן, אַז ר' סענ־דערס אַלטע פאַדוואָדע שטעהט לעבען שטוב. אַרויסגעקראָכען פון איהר באַהעלטער די פאַרשימעלטע מאַכינע אויף פיער פאַרזשאַ־ווערטע רעדער. און פאַנדרע דרעהט זיך אַרום איהר אַרום, ריי־ניגט זי, וואַשט זי, שייערט די איזענס, דיעגאַכצט די אַקסען. האָט

זיך קושקע געגומען רייבען די רויטע, אָפּגעשוואָכטע הענט. פאַנ־דרע פאָהרט אַרויס... איצט וועט נעמען אַ סוף!

און אַ טאָג פאַר איינליייגען די וואָנט פון ר׳ ישיעלעס חורבה האָט קושקע דערהערט אין צעך, אַז מען האָט שוין פאַנדרען דאַ־קאַזשעט אַ פערד אויף אויסצוצאָהלען, און אין „הויפעל״ האָט מען איהם צוגעשאָרט אַביסעל אַרבייט. אָט, מאָרגען ראָנעטשקע, נאָך אָנדערטהאַלבען יאָהר ניט־נעמען אַ לייצע אין האַנט, פּאָהרט ער אַרויס אויף אַ „פאַטשין״, דער נח פאַנדרע.

עס האָט קושקען אַ זעץ־געטאָן, ווי מיט אַ ליידיגער פלאַש, איבערן פליכעוואַטען קאָפּ. מורעשקעס זיינען זיך צולאָפען פון רו־קען ביז די שפיצען נעגעל: אַצינד וועט נעמען אַ סוף!...

אַ נאַכט פול מיט הייסע משונהדיגע שאָטענס איז יענע נאַכט געוואָרען פאַר קושקען. אָט דרימעלט ער איין, אָט כאַפּט ער זיך אויף. מערע און פאַנדרע קוליען זיך אַרום איהם נאַקעטערהייט און כיכיקען; מערע וואַקסט אויס, צופלאַמט און צורייצט, מיטן טאָטענס שטיוועל אין האַנט; און באַלד ווערט זי קליין און פלאַך, ווי אַ שבעה־ביינקעלע, מיטן טויטען קינד אויף די הענט. דער „מאָרגען ראַנעטשקע״ גיט אַלע ווייל אַ זעץ, ווי אַ ליידיגע פלאַש, איבערן פליך, און וועקט־אויף קלאָר און הילכיג פון די מוטנע חלומות:

— ראַנעטשקע... מאָרגען ראַנעטשקע...

ראַנעטשקע פאָהרט פאַנדרע אַוועק מיט דער פאָדוואָדע, ווייט הינטער די אָרשער ברעמלעך, און סענדעריכע, מערעס מאַמעלע, געהט אַוועק צו איהר טישעל אין מאַרק. בלייבט מערע ליגען איי־נע אַליין אין בעט. אַצינד, נאָך שבעה־זיצען, איז זי נאָך שוואַך און אָפּהענדיג. שטעהט זי אודאי ניט אויף אַזוי פריה. ניטאָ צוליב וואָס אויפצושטעהן און צוליב וועמען. עס איז די בעסטע צייט...

אין פאַרשלומערטען שווערען קאָפּ מאָלט זיך איהם, ווי מע־רע ליגט אַזוי איינע אַליין, ווי ער באַפאַלט זי אין צוואָרפענעם בעט און ברעכט איהרע אָפּגעבלאַסטע, לאַנגע הענט מיט די גרינע אָדערלעך. אַזאַ פלוצים־אויפגעפלאַקערט בילד גיט איהם אַזאַ סמאַ־ליע, אַז ער שפרינגט־אויף פון געלעגער און כאַפּט זיך ביים האַרי־

געז האַרצען. און פּעסיע, זיין ווייב, כאָטש זי איז אַזוי דערשלאָגען און צוגעוואוינט די לעצטע צייט צו אַלע זיינע ווילדע שטיק, קריגט פונדעסטוועגען רחמנות און זעצט זיך אַוועק אין בעט:

— קושקע, וואָס איז מיט דיר?

— פאַף, נבלה! — גיט אויף איהר קושקע אַ ברום און וואַרפט זיך צוריק, מיטן פנים צום געלעגער. באַגראָבען לעבעדי־גערהייט וואָלט ער זיך געוואָלט.

נאָך דער דאָזיגער נאַכט, ווי נאָר עס האָט גענומען בלויען אויף טאָג, איז קושקע אויפגעשפּרונגען, ווי אַן אָפּגעברענטער, און, שנורעווענדיג דעם גלאַטען רימען אויף די באַלעגאָלישע פלודע־רען, האָט ער געהאַט אַ מוטנעם פאַרגעפיהל, אַז ה י י נ ט, היינט און קיין אַנדער מאָל, וועט נעמען אַ סוף; צי אַזוי, צי אַזוי... אַ סוף! און דאָס האַרץ האָט איהם ניט אָפּגענאַרט.

קושקעס איבערפאַל

.1

אין יענעם פריהמאָרגען, ווען שקלאָוו האָט זיך אַ נעם געטאָן אײנצולײגען ר׳ ישיעלעס אַלטע וואַנט, האָט קושקע־בראַנד זײן פערד ניט געשפאַנט. דעם בּרײטען באַלעגאָלישען גאַרטעל, וואָס ווערט אַרומגעוויקעלט פינף מאָל אַרום בויך, ניט אָנגעגאַרטעלט. ער האָט דאָס געטאָן ווי אַ זינדיגע אשה, וואָס לאָזט איבער דעם קאָרסעט אין שטוב, ווען זי געהט וואוהין מען דאַרף ניט... נאָר דעם מעסער אין כאָליאַווע האָט ער ניט פאַרגעסען, און די פלאַכע פלעשעל בראַנפען — אויך ניט. פרײ אַזוי און באַוואָפענט איז ער אַוועק אויסצוקוקען זײן קרבן. אַצינד — ניט נח פאַנדרען, נאָר מערען זײן ווײב.

פון פענסטערעל האָט איהם פעסיע זײן אשת־חיל דערזעהן אַוועקגעהן אַזוי, אָהן פערד און וואָגען; האָט זי איהם נאָכגעשריען. נאָר קושקע האָט צו איהר אויסגעדרעהט אַ פּאָר בלוטיג־אָנגעגאָסענע אויגען, אַ קריץ געטאָן מיט די צײנער, אויסגעשפּײט און אַוועק, ניט באַעהרענדיג זי אפילו מיט אַ זידעל־וואָרט.

פון ניט אויסשלאָפען זיך איז איהם אונטערן פליך געלעגען אַ בלײ, דער טראָט איז געווען ניט־זיכער און דער אָטעם — הײס. באַטויבט פון זײן אײגענעם גיפט, וואָס פרעסט איהם, האָט ער זיך ווי אַ דולער קודלאַטער הונט געשאַרט בײ די קוים־אויפגעוואַכטע הײזער און אַרומגעקוקט זיך. פאַר אײן זאַך האָט ער נאָר מורא גע־

האָט: חיה־שרהקע די משוגענע זאָל איהם ניט טרעפען אויפן וועג צו מערען און זאָל איהם ניט אויסזינגען אַ מזמור. נאָך חיה־שרהקעס אַ פּאַסקודנינקע לידעלע קומט קיין גוטס ניט אַרויס. אויך דאָ־מאָלסט ווינטער, נאָך דער סעודה, האָט זי איהם געמאַכט „מי־שברך״, האָט ער ביי מערען ביטער אָפּגעשניטען...

נאָר אָט איז ער אַרויף אויף דער שול־גאַס און דערזעהן, פון־דערווייטענס, אַ קופּע מענשען ביי ר׳ ישיעלעס חורבה, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז היינט וואַרפט מען דאָרט איין אַ וואַנט. אידען וועלען דאָך זעהן ראַטעווען דעם כבוד פון מתנגדישען רבי. נו, און וואו עפּעס אַן איינגעלאַף — דאָרטען וועט שוין זיין חיה־שרהקע און דאָרטען וועט זי זינגען... איז איהם אַראָפּ אַ שטיין פון האַרצען.

דער בעסטער אָרט צו לויערען אויף מערען איז געווען און געבליבען דאָס ווינקעלע, צווישען ר׳ סענדערס סוכה און צווישען זיין פּוסטען שטאַל. ניט איינמאָל האָט ער זיך שוין דאָרטען באַהאַלטען און אויסגעקוקט אַלץ, וואָס קומט פאָר ביי ר׳ סענדערן אין הייזקע. האָט ער זיך, מיט אומוועגען און מיט ענגע געסקעס, צווישען די גרויסע קרויט־גערטנער, גענומען שאַרען אַהין.

שוין פונדערווייטענס האָט ער דערזעהן, אַז די אַלטע פּאָדוואָ־דע, וואָס פאַנדרע האָט געהאַלטען אין האַמערען און פאַרריכטען, מיט אַ טאָג צוריק, איז לעבען שטוב ניטאָ. הייסט דאָס, אַז פאַנדרע איז שוין ראַנעטשקע אַרויסגעפאָהרען אין „הויפעל״. אַצינד דאַרף מען נאָר זעהן, צי די אַלטע שקראַבע — מערעס מאַמעלע — איז אַוועק אין מאַרק אַריין; וועט אַלץ צוגעהן, אַזוי ווי ער, קושקע־בראַנד, האָט פריהער אויסגערעכענט.

האָט ער זיך פּאַוואָליע צוגעשאַרט צו סענדערס הייזקע, פאַר־קראָכען אין יענעם ווינקעלע. פאַרטאַיעט זיך.

לאַנג וואַרטען איז איהם ניט אויסגעקומען. אין עטליכע מי־נוט אַרום האָט ערגעצוואו, הינטער די בערוועגע וואַנט, אַ טיר אַ סקריפּ געטאָן. לויט דעם אָפּשטאַנד פון סקריפּ האָט זיך קושקע משער געווען, אַז ס׳איז די הויז־טיר, אינווייניג, אין ר׳ סענדערס פירהויז.

און באַלד טאַקע, נאָכן הילצערנעם קרעכץ פון טיר, האָט קוש־

קע פאַרנומען סענדעריכעס דריבנעם און פאַרהאַוועטען קולכעל, ווי זי רעדט אַריין צו אימיצען אין אַן אויפגעמאַכטען שטוב:

— פאַרגעס ניט טרינקען מילך! דו הערסט, מערע? שטעהט אָפּגעקאָכט אויפן פּריפּעטשאָק...

אַ ניט־דייטליכער, שוואַכערער קול האָט סענדעריכען אָפּגע־ענטפערט. אַ געצויגענער אַזאַ, אַ פאַרשלאָפענער. ביי קושקען האָט זיך צופּויקט אין האַרצען. אַלץ געהט צו פונקט ווי ער האָט אויס־גערעכענט. מערע איז נאָך פאַראבלט. פוילט זיך אויפצושטעהן אַזוי פריה. וואַלגערט זיך אין צעוואָרפענעם בעט...

און באַלד נאָך די צוויי ווייבערשע קולות — אַ שטאַרקער קלאַפּ פון דער פירהויז־טיר און גיכע מייזישע טריטעלעך. סענ־דעריכע איז אַוועק.

.2

אַ ווייל איז קושקע געשטאַנען אין זיין באַהעלטער מיט אָנ־געשפּיצטע אויערן און מיט אויסגעלופּעטע אויגען. דאָס האַרץ איז איהם שטעהן געבליבען. אַרויסלויפען גלייך האָט ער ניט גע־טאָרט, טאָמער דערזעהט איהם סענדעריכע. און בלייבען דאָ אַזוי פאַרשטעקט צו־לאַנג — טויג אויך ניט. מערע האָט פאַרדאַכטען. די לעצטע צייט קוקט זי זיך שטענדיג אַרום, זוכט עפּעס אַרום שטוב... קען זיך איהר נאָך פאַרוועלען אַראָפּצושפּרינגען אַ באַר־וויסע פון בעט און פאַרריגלען די טיר פון פירהויז. בלייבט ער, קושקע, ווידעראַמאָל מיט אַ נאָז...

און, מורא־האָבענדיג צו בלייבען „מיט אַ נאָז", האָט זיך איהם אין איין און דער זעלבער צייט געדוכט, אַז ערגעצוואו טיף ווילט זיך איהם, אַז טאַקע אַזוי זאָל געשעהן, עס זאָל איהם אַזוי אַרום אָפּגעשניטען ווערען דער גליטשיגער וועג צו מערעס בעט, וועלכע איז אודאי צורודערט ווי אַ כוואַליע און טיף ווי אַן אָפּ־גרונט און פון וועלכען עס איז מעהר ניטאָ קיין צוריק.

נאָר געשעהן איז דוקא דאָס, אויף וואָס קושקע האָט פריהער אויסגערעכענט: מערע איז נאָך געווען צובראָכען פון איהר אומ־

גליק, צודריקט פון איהר איינזאַמקייט אָהן קינד, און געפוילט זיך אויפצושטעהן.

כדי שטאַרקען זיך און איינשטילען דאָס דריבנע צאַפּלענען אין האַרצען, האָט קושקע גיך אַ ציה געטאָן פון פלעשעל, אַ ריס געטאָן זיך פון באַהעלטער און גלייך דערפיהלט, אַז דער וועג, וואָס פיהרט צום זיסען כף־הקלע, האָט זיך אָנגעהויבען בויגען באַרג־אַראָפּ, און די ערד אַנטלויפט פון אונטער זיינע ברייטע שטיוועל.

ווי דער „ביט־גוטער" אַליין וואָלט איהם אַ זעץ געטאָן איבער דעם ניט־אויסגעשלאָפענעם האַלב־באַטויבטען שאַרבען, אַזוי האָט קושקע איינגעטוליעט דעם האַרטען האַלז־און־נאַקען צווישען די דיקע פלייצעס, און אַ לאָז געטאָן זיך צום טיר פון פירהויז.

ניט־אַרומזעהענדיג זיך, צי אימיצער קוקט פון אַ פענסטער אַרויס, צי ניט, האָט ער געשווינד און ווייך אַ דריק געטאָן דעם צינגעל פון קליאַמקע, מיט אַ האַלב־קיילעכדיגען דרעה אַריינגע־מאַכט זיך אין פירהויז און פאַוואָליע פאַרריגעלט. דאָס געקאַרבטע אייזען פון ריגעל האָט נאָר גאַנץ שטיל אַ כאַרכעל געטאָן אונטער קושקעס פינגער, ווי ס'וואָלט געווען אונטערגעבעט מיט געוואַנט. שטי—יל!

די קיהלקייט און שאַטענדיגקייט פון פירהויז האָט איהם אָפּ־געגאָסען ווי מיט אַ פליוך קאַלט־וואַסער, אָפּגעפרישט אַביסעל זיין באַנומענקייט, וואָס יאָגט איהם אָפּצוטאָן אַזעלכע זאַכען.

איז ער איין רגעלע געבליבען אַזוי שטעהן פאַרטאַיעט, ווי אַ גנב, און באַטראַכט: אַריינצורייסען זיך מיט רוגזה און באַפאַלען מערען ווי אַ גזלן? אָדער ווייך אַריינשפּרינגען, מיט פאַרביסענע ציין און מיט אַ יצר־הרע־שמייכעלע אויף די ליפען: „גלייכער, מערע, דו זאָלסט שוויגען! וואָרים אַז ניט..."

אין ווייטסטען טונקעלען ווינקעל פון פירהויז איז איהם פלוצ־לינג אויפגעשוואומען אַ ווייסער פלעק. און קושקע האָט דערקענט, אַז ס'איז דאָס וויגעלע פון פאַרשטאָרבענעם קינד, איבערגעדעקט מיט אַ ליילעכעל... דאָס האָט איהם דערמאָנט מערעס יאָמער אין דער נאַכט, איידער זעצען זיך „שבעה". און אין הייסען קאָפּ האָט איהם אַ זעץ געטאָן יענער רחמנות־געפיהל צו מערען, וואָס איז

אויסגעמישט מיט תאוהדיגע אכזריות... אין דער איינזאַמקייט און שטילקייט פון שטוב, הינטער דער אָנגעפּעלצטער טיר, האָט ער ווי אַ הונט דערשפּירט מ ע ר ע ן, ווי זי ליגט דאָס צעוואָרפען אין פריהמאָרגענדיגען דרימעל, אַ שוואַכליכע און אַ לאַנג־פיסיגע, אַן אויסגעוואַרימטע, אַ זיסע אין איהר ווייבליכקייט און אַ ביטערע אין איהר טרויער. און די תאוה צו טיראַניזירען אַצינד איהר שוואַכקייט האָט גובר געווען. אַריינרייסען זיך און צודריקען זי מיטן האַמעטנעם גוף, אָפּבריהען זי ווי אַן איבערגעהיצטער קעסעל.

אָבער קושקעס פיבערדיגער און קורצער נאַכטראַכטען האָט אַפּנים אַרויסגעשיקט פון זיך אַ געהיימען ציטער, דורכגעדרונגען די בערוועגע־וואַנט, די שווער־באַשלאָגענע טיר. און מערע האָט, מעהר דערפיהלט ווי דערהערט אַ פרעמדען אָטעם, אַ פאַרטאַיעטען שאָרך אין פירהויז... וואָרים איהר בעט אין שטוב האָט אויפגעקרעכצט און מערעס פאַרשלאָפענער קול האָט שוואַך און אַביסעלע געפּיעשצעט אויסגעצויגען אַ מורמלענדיגע פראַגעלע:

— מאַ־מע! דו־או?...

געמיינט, ווייזט אויס — די מאַמע האָט עפּעס פאַרגעסען און, ניט־וועלענדיג שטערען דער טאָכטער, פּאַוואָליע אַריין צוריק אין פירהויז.

3.

קושקע האָט ניט געענטפערט. ער האָט זיך נאָר שווער צוסאָפּעט, אַנטשלאָסען אַ שפּרייז געטאָן צו דער שטוב־טיר און אָנגעכאַפּט די קליאַמקע.

גליכצייטיג האָט זיך אינווייניג, אין שטוב, דערהערט אַ ווייכער שפּרונג פון אַ גרויסער קאַץ, באָרפיסע פיס האָבען אַ לויף געטאָן, הענט האָבען פון אינווייניג אָנגעכאַפּט די זעלבע קליאַמקע און דער אָקאָרשט צופּיעשצעטער ווייבערישער קול, הינטער דער טיר, איז איבערגעגאַנגען אין אַ וואַכען שרעק, אין אַ דערשטיקטער שטאַמלעניש:

— ע... וו... ווע... ווער איז דאָס? אַה?

פונם פלוצלינען שרעק האָט אָבער מערען מעהר ניט געסטאַ־יעט קיין כוח איבערצוציהען די טיר צו זיך און פאַרקייטלען זי. מיט אַ טעמפּען וועהטאָג אין די אָקסלען האָט זי אַביסעל נאָכגע־געבען, און אין אויפגעעפענטען שפּאַלט פון טיר האָט קושקע דער־הערט מערעס קייכענדיגען אָטעם און דערזעהן איהר באַרפיסקייט, איהר העמד אויף די נאַקעטע אָקסלען. איהר צוקרימטער פּנים איז געווען אַזוי בלאַס, ווי דער לייוענט פון העמד... איז ניטאָ מעהר קיין צוריק, קושקע פרעסער! און אין דער ערד וועסטו שוין סיי ווי סיי ליגען...

האָט ער זיך מיטביידע קלאַציגע פיס איינגעשפּאַרט אינם ערדיגען פּאָל פון פירהויז, און מיטן גאַנצען כוח, צום צווייטען מאָל, אַ ריס געטאָן די שטוב־טיר, מיט צופיל כוח...

ווי אַ ניי־אַרויפגעוואָרפענע משא, אויף אַן אומרוהיגען וואָג־שאָל, אַזוי האָט דער דאָזיגער ריס אַריבערגעוואויגען מערעס פאַר־צווייפעלטע אָנשטריינגונג. און צוזאַמען מיט דער אויפגעפּראַלטער טיר האָט מערע אַ פליה געטאָן, ווי אַ ווייסער באַטשאַן איבערן שוועל און, ניט טויט ניט לעבעדיג, האַלב־נאַקעט, אין בלויזען העמד, מיט צופלאַשעטע האָר אַרויפגעפאַלען אויף קושקען, גלייך אָפּגעשפּרונ־גען פון איהם און שטעהן געבליבען אינמיטען פירהויז.

מיט אויפגעריסענע אויגען האָט זי אָנגעקוקט דעם ווילדען גאַסט. ביים ליכט פון דער אויפגעפּראַלטער טיר האָט זי דערזעהן זיין פאַרשוואומענעם ניט־מענשליכען קוק, דאָס פאַרשאַרטע היטע־לע אויפן פּליך, זיין שטעהן דאָ מיט פעסטע צושפּרייטע פיס, די רויקייט פון זיין פּנים. ס'איז געווען גענוג פאַר איהר צו דערקענען, וו אָ ס קושקע זוכט דאָ, אויף וואָס ער איז אַצינד קאַפּאַבעל, און אַז ווערטער און קולות וועלען שוין דאָ אַצינד ניט העלפען. וואָרום אויסער דעם פייער אין קושקעס אויגען איז דאָ פאַראַן עפּעס נאָך אַ געפעהרליכערע זאַך. דער מעסער אפשר... פאַר וועלכען זאַוועל האָט געוואָרענט.

און קושקע האָט ביים זעלבען שיין פון טיר דערזעהן דאָס, וואָס האָט, בלויז אַלס געדאַנק, געמאַכט צאַפּלען זיין זעקס־פודיגען

גוף אויפן געלעגער אַ גאַנצע נאַכט, אַ סך נעכט. מערעס בלאַסע בריסט האָט ער דערזעהן; מיט גרינע אָדערלעך זיינען זיי דורכ־געוועבט. אונטערן קרום־פאַרשאַרטען העמד, אָהן אַרבעל, הענגען זיי אַראָפּ, ווי וואונדערליך־גרויסע פּירות, וואָס קיין אויבסט אין דער וועלט קען זיך צו זיי ניט גלייכען. צווישען זיי, ווי אַ צוגאָסע־נע טייכעל, פליסט אַ טייל פון איהר צופלאָשעטען צאָפּ. און די בלאַנקע באָרפיסע פיס זיינען געשפאַנט, ווי ביי אַ ווייסען וואַסער־פויגעל, וואָס קלייבט זיך אָוועקצופליהען...

די געבוירענע שעמעוודיגקייט, די נאַטירליכע צניעות, האָט אָבער מערען גלייך אומגעקעהרט אַ טייל פון איהר פאַרלוירענעם מוט. ניט אַראָפּנעמענדיג די אויפגעריסענע אויגען פון קושקען, האָט זי, מיט איין האַנט, אַ הויב געטאָן דעם אויסשניט פון העמד, כדי צו פאַרשטעלען איהר ברוסט פון די חיהשע אויגען ביים פרעמ־דען מאַנסביל. איהר האַלב־אָפענעם מויל האָט זי פאַרביסען, און ווי אַן אונטערגעשאָסענער פויגעל אָקעגען אַ יעגער־הונט, אַזוי האָט זי אַציגד אַריינגעקוקט אין קושקעס פאַרסקאַליעטער מאָרדע אַריין. מיט פאַרצווייפלונג האָט זי געקוקט און מיט עפּעס אַ משונה־דיגער נייגעריגקייט פון אַ ווייב, וואָס דערזעהט די מאַנסבילשע גראָבקייט אין אַ גאַנץ נייעם ניט־באַקאַנטען שיין... די קיהלקייט פון דער ערד אין פירהויז האָט געברענט אונטער איהרע באָרפיסע פיס, ווי הייסע קוילען. און ס'האָט זיך איהר געדוכט, אַז פונקט אַזוי, ווי אָקאָרשט, מיט די הענט פון ביידע זייטען טיר, אַזוי ציהען זיי אַציגד איינס דעם צווייטען מיט די אויגען, ווער־זשע איז שטאַרקער? ווער וועמען וועט דאָ אַריבעררייסען צו זיך?

.4

אפנים קושקע איז אויך דאָ געווען שטאַרקער. זיין צווישעטע גראָבקייט האָט אַריבערגעוואויגען. די מענשליכע שאַרפקייט פון מערעס קוק האָט איהם ניט גענומען. מיט אַ בייזען שמייכעלע אויפן רויטען פנים האָט ער זיך געגעבען אַ וואָרף אויף מערען. אַרומ־געכאַפּט זי, און מערע מיט איהר מידען גוף און מיט איהר גאַנ־

צען ניט־אויסגעברענטען צער פאַר די לעצטע טעג, איז אַ האַלב־
אָפּגעשטאַרבענע געבליבען הענגען אויף קושקעס דיקע אָרעמס.

— נו, וואָס? דו!... אָסטראָזשניצע!...

מיט פאַרקריצטע ציין און מיט אַ זשעדנעם שושק האָט דאָס קושקע אַרויסגערעדט אויף מערעס אויער. מיט מאַנסבילשען נצחון און מיט פאַראַכטונג אויך... וואָרים ער האָט זיך בשום־אופן ניט גערעכט, אַז אָט די מערע, סענדערס טאָכטער, פון וועלכער ער האָט אַמאָל געהאָט אַזאַ אָפּשניט, איבער וועלכער ער האָט זיך אַזוי פיל אָנגעליטען, זינט דער סעודה אין חברה־קדישא, זאָל זיך אַרויסווייזען אַזוי שוואַך און אָפּהענטיג. אָט די הייס־בלוטי־גע יונגע אידענע, וועלכע האָט איהם אַמאָל אַזוי האַסטיג און אַזוי וואָגיג געבויקערט מיטן טאַטענס שטיוועל, ווי מען בויקערט אַ גראָבען אָקס, וואָס פאַרקריכט אין היזק, זאָל אַזוי לייכט, אָהן קולות און אָהן ראַנגלעניש, אָפּלאָזען זיך ביי איהם אַ האַלב־באַקעטע אין די אָרעמס. האָט ער זיין פאַראַכטונג און ליידענשאַפט צו איהר אויסגעדריקט אין גראָבע קללות, אין קריצען מיט די ציין:

— נו, וואָס, אַ? אַ בראַנד דיר אין דיינע... בריסט אַריין!

— לאָז... לאָזט... — האָט זי זיך שוואַך געוואָרפען, געבעּ־טען זיך אָפּנים. איהר געזיכט איז געווען צוקרימט. פון עקעלדיג־קייט צו קושקען? צי פון שרעק פאַר זיך אַליין, פאַר דער אייגע־נער מענשליכער שוואַכקייט?... מען קען ניט וויסען. זי האָט דאָס שפּעטער קיינמאָל אַליין ניט געוואוסט. זי האָט נאָר געשעפּטשעט פאַרשמאַכט, מיט צוקרימטע ליפּען: „לאָז!... לאָזט!...” ניט־ווי־סענדיג, צי „איהרצען” דעם איבערפאַלער, צי „דוצען” איהם.

— לאָזען, אַ?... — האָט קושקע מיט בייזער פאַרליבטקייט איבערגעפרעגט, און געפּיהלט דערביי, ווי די גאַנצע זיסקייט און זינדיגקייט פון מערעס לייב, פון וועלכער ער האָט אַמאָל פאַרזוכט נאָר איין טראָפּען, אין דער ווינטער־נאַכט, נאָך דער סעודה, די זעלבע ניט־פאַרגעסענע זיסקייט זייט זיך אַצינד אין שפע, ווי אַ וואַרימער טוי דורך מערעס העמד אויף זיינע גראָבע אָרעמס און נעמט איהם דורך אַלע גלידער. אין דער דאָזיגער מינוט האָט ער זיך געפּיהלט אָפּגעצאָהלט פאַר אַלע בזיונות, בייזע נעכט און

אַנגעווערהטאָגטען האָנער. דורך איהר האָט ער דאָך אין גאַס און אין צעך פאַרלוירען זיין גאַנצען שטעל אַלס איינגעפונדעוועטער באַלע־גאַלע און געזעצטער מאַנסביל. און אָט האַלט ער זי איןביידע הענט ווי אַ קראַנקע הון.

ווי אַ דאָרשטיגער האָט ער מיט די צומאַזאָליעטע הענט איינ־געזאַפּט אין זיך אָט די ווייבערישע אָפּגעלאָזענע ווייכקייט. ער האָט זיך כמעט ווי איינגעהאַלטען ניט איינצובייסען זיך אין מערעס גלאַ־טען אַקסעל, ווי אין אַ צייטיגען עפּעל. און ווער ווייסט ? ער וואָלט זיך אפשר דערמיט אַליין געזעטיגט און וואָלט זי אָפּגעלאָזען. פאַרט אַ אידיש האַרץ. ער וואָלט אפשר רחמנות געקראָגען... „אָפּגערע־כענט” זיך און געגנוג.

נאָר דורך דער אויפגעריסענער שטוב־טיר האָבען זיינע בלאַנדזשענדיגע אויגען דערזעהן מערעס בעט, אַזוי פאַרפּיהרעריש צעוואָרפען, אַזוי פרעך־אויסגעוואָרימט, מיט רויטע און בלויע קוויטלעך אויף די איינגעפּרעסטע קישענס. אויסער מערען האָט זיך אויף זיי, מן־הסתם, אויך פאַנדרע דער אָסטראָזשניק גע־באָברעט... אַזאַ אָנבליק האָט אין קושקען ווידער צורייצט זיין אכזריותדיגען באַגעהר. און מיט אַ פעטען שמייכעלע פון אַ גראָבען יונג, וועלכער איז זיכער, אַז די געבראָטענע טויב, וועלכע איז איהם אַריינגעפאַלען אין האַנט, וועט שוין מעהר ניט אַוועקפליהען, האָט ער נאָך גרעבער אַרומגעכאַפּט מערעס שלאַנקען גוף און גע־מאַכט אַ האַסטיגע באַוועגונג אַריינצוטראָגען זי אין דער ניט־אויפגעראַמטער שטוב, קעגען איהר ווילען.

אדם און חוה אין פּירהויז

.1

פונם פלוצליכען ברוטאַלען ריס פון אָרט, וואָס קושקע האָט זיך אַ ריס געטאָן, האָט זיך מערע אויסגעטשוכעט פון איהר אָפּ־געלאָזענקייט און אַ צאַפּעל געטאָן זיך אין קושקעס אָרעמס. ווי אַן עלענדע וואָלפיכע מיט פאַרשטשירעטע ציין אַ שליידער געטאָן זיך, ווען אַ קודלאַטער פאַרווילדעוועטער הונט באַפאַלט זי מיט זיינע זכרשע שטיק. צאַפּלענדיג אַזוי, האָט זיך איהר קאָפּ אויסגעדרעהט צו דער אויפגעריסענער שטוב־טיר און איהרע אויגען האָבען אויך דערזעהן דאָס צעוואָרפענע בעט. און גלייך דערפיהלט וואוהין קוש־קע רייסט זיך. אָט באַלד וועט איהר חתונה־בעט ווערען דער קבר פון איהר גאַנצען לעבען... אויב זי וועט זיך לאָזען.

האָט זי זיך נאָך שטאַרקער אַ ריס געטאָן, מיט איין באַר־פיסען, לאַנגען פוס דערכאַפּט דעם שוועל צווישען דער אָפענער שטוב־טיר און פּירהויז, און איינגעקלעמט זיך אין שוועל מיטן צווייטען פוס. קושקעס רייסען זיך אין שטוב אַריין האָט איהרע ביי־דע פיס נאָך מעהר איינגעדריקט אין שאַרפען ראַנד פון שוועל, געשניטען ווי מיט אַ טעמפּען מעסער. נאָר זי האָט ניט נאָכגעגע־בען. אדרבא. דער קערפּערליכער וועהטאָג האָט זי נאָך מעהר אויפ־געוועקט צום קאַמף. זי האָט פלוצלינג דערשפּירט דעם ריח פון קושקעס טרונק אויפן ניכטערען מאָגען, זיין דיקען ניט־פאַרגאַר־טעלטען בויך, דעם גאַנצען פרעמדען ריח זיינעם, פון גאָר אַן אַנדער

בלוט ווי פאַנדרע איז און פון אַן אַנדער „פּאַראַדע"... זי האָט אָבער אויך דערשפּירט, אַז נאַקעט ווי זי איז און אויסגעפּייניגט פון איהר אומגליק און שבעה־זיצען, איז זי ניט גענוג שטאַרק צו ראַנגלען זיך מיט אַזאַ מענשען־אָקס און מיט אַזאַ הייסער ווילדקייט, ווי פאַריגען ווינטער, אינמיטען דער נאַכט. און אויסער־זיך פאַר עקעל און שרעק, האָט זי זיך איינגעקלעמט מיט די פיס אין שוועל, געגומען זוכען הילף מיט די הענט און מיט די אויגען. פאַר דער פריטעלקע פאַרזוכט אַנצוכאַפּען זיך, געריסען זיך אויף צוריק צום פינסטערען פירהויז.

אין דער דאָזיגער שווערער רגע פון צאַפּלען זיך אין פרעמ־דע הענט, האָט זיך איהר אויסגעדוכט, אַז ס'איז נ י ט ז י, נאָר הדסה די שענע שענקערקע, אין זיידע וואָיטעקס מעשה, ווען טי־מאָשקאַ דער האַלז־שניידער שלעפּט זי צום בעט און ר' שבתיל איהר מאַן ליגט אַ געבונדענער אויף דער פּאַדלאָגע... דאָרטען איז אַ גלגול פון אַ בער געקומען און געראַטעוועט. און ווער דאָ? אַ נס, אַ נס מוז געשעהן!...

אָבער דער נס איז דאָ געשעהן אַ סך אַנדערש, ווי אין וואָי־טעקס מעשה. ניט קיין בער, נאָר אַ וויגעלע האָט זי דערזעהן. אין אַ טונקעלען ווינקעל פון פירהויז איז דאָס וויגעלע אַרויסגעשוואו־מען, ווי אַ וואונק פון טויט, ווי אַ צייכען פון פיין. דאָס וויגעלע פון פאַרשטאָרבענעם קינד. דאָס פּוסטע וויגעלע, איבערגעדעקט מיט אַ ווייסען ליילעכעל.

דער שטאָלץ פון אַ פאַרביטערטער און גראָב־באַליידיגטער מוטער האָט זיך אין איהר אויפגעכאַפּט מיט אַ נייער קראַפט: ווי? און אַט דער חזיר ווייסט דאָך דאָס און באַפאַלט זי נאָך, ווען זי איז איינע אַליין אין שטוב?... און ביים האַרטען שטוב־שוועל, אין סאַמע מיטען, צווישען דער פרעך־צעוואָרפענער בעט אין שטוב, און צווישען דעם טרויעריג־בלייכען פלעק פון וויגעלע, אין פיר־הויז, האָט זיך צופלאַקערט דער אמתער געראַנגעל צווישען אַן „אדם" און „חוה". דער אייביגער געראַנגעל אין אַ נייעם גלגול.

אינגאַנצען אַרויסרייסען זיך פון קושקעס קלעם איז שוין גע־ווען צו־שפּעט. אינם ערשטען אויסברוך, פון איהר מוטערליכען

צאָרן און באַליידיגטען טרויער, איז מערען געלונגען אַרויסצורייסען נאָר איין אָרעם. מיט דער באַפרייטער האַנט האָט זי קושקען אַראָפּגעלאָזען אַ פּאַטש... איינער פון יענע פּעטש, וועלכע זיינען געווען באַריהמט אין גאַנץ שקלאָוו צווישען אַלע מערעס נאָכלויפער, פאַר איהר חתונה; וואָס אַפילו נח, איהר באַשערטער, האָט איהם ניט געקענט אויסמיידען.

אַראָפּגעלאָזט — און אין קאָפּ איז איהר דורכגעפלויגען אַ מאָדנער געדאַנקעל, עהנליך צו דעם וואָס איז היינט פאַנדרען געקומען אויפן זין, פיהרענדיג ציגעל אין „הויפעל", אפשר אין איין און דער זעלבער צייט, אַז... אַ ל ץ ק ע ה ר ט ז י ך א ו ם. אָט־איז ווידער די זעלבע פירהויז... אַ מאַנסביל... און זי שלאָגט איהם. אַמאָל האָט זי דאָ מכבד געווען פאַנדרען. אַצינד אַ פרעמדען... אַמאָל איז פאַנדרע אויך געווען אַזאַ „פרעמדער"...

צו איהר גרויסען שרעק האָט זי אָבער גלייך באַמערקט, אַז איהר מתנת־יד האָט ניט געמאַכט אַזאַ רושם אויפן גראָב־הויטיגען קושקען, ווי אַמאָל — אויף פאַנדרען. ס'האָט איהם אַ האָר ניט פאַרשעמט, דעם גראָבען יונג, און ניט באַטויבט. גיכער מעהר פאַרשיכּורט ווי אויפגעוועקט. ס'האָט געווירקט ווי אַ נייער טרונק בראַנפען מיט פעפער, וואָס מען דערלאַנגט אַ זויפער. אויפן פּאַטש האָט איהר קושקע געענטפערט מיט אַ האַרטערען קוועטש אַרום די לענדען און מיט אַ זשעדנעם ריטש פון אַ גאַסען־הונט, ווען מען שטערט איהם ביים איינגריזשען זיך אין אַ פעטען ביין.

— דו ווילסט דאָך מיך, דו אָסטראָזשניצע! — האָט ער געריטשעט דורך די ציין. — ווינטער האָסטו מיך געוואָלט, איצטער אויך...

אַ צווייטער פּאַטש איז געפאַלען אויף קושקעס באַק, אָביסעל אַ שוואַכערער. אויף איהם האָט קושקע אָפּגעריטשעט נאָך בייזער, נאָך באַשטימטער:

— דערצעהל מעשות דיין פאַנדרען, דו כלבטע! איך ווי—יים !... קום, דו! אין דיין מאַמען אַריין !...

.2

מערען זענען קושקעס פאַרשוואומענע ווערטער געוועו קלאָר, און זיי האָבען דאָס אָפּגעשוואַכט איהר צאָרן. ער איז דאָך געדעכט, קושקע־בראַנד! און פונוואַנען ווייסט ער דאָס? זי האָט איהם דאָך טאָקע געוואָלט אין יענער ווינטער־נאַכט. און נאָכן שלאָגען מיטן שטיוועל געהאָט אויף איהם רחמנות... זי האָט זיך אָפּילו מודה געווען אין דעם פאַרן מאַן, נאָך זיין קומען פון אָסטראָג און זי האָט געוואָלט פאַנדרע זאָל מיט איהם שלום־מאַכען, פאַרגעסען, פאַרגלעטען. וואָרים זי איז כּמעט אַזוי פיל שולדיג, ווי ער... און אַ פונק פון דער דאָזיגער מאָדנער רחמנות, ווי צו אַ קראַנקען עט־ליכע־און־פערציג־יאָהריגען אינגעל, טליעט ביי איהר אין האַר־צען אויך אַצינד, אַט דאָ אויפן שוועל, אינמיטען פּאַטשען איהם...

וואָלט קושקע ניט געווען קושקע און וואָלט ער, אַנשטאָט זידלען זיך, גערעדט שטיל, מיט געבעט, וואָלט זי נאָך אָפּילו אַצינד רחמנות־געהאָט, ווי איבער אַ גרויסען יתום. און ווער ווייסט צו וואָס אַזאַ רחמנות וואָלט געקענט דערגעהן ביי אַזאַ אמתער נאַטור ווי מערע...

איז דאָך אָבער קושקע דער גרויסער גראָבער יונג, דער אָקס מיט קאָפּיטעס! האָט ער אויך דאָ פאַרפעהלט, ווי אין יענער נאַכט, נאָך דער סעודה. פון זיינע גראָב־ליידענשאַפטליכע זידעל־ווערטער האָט ער זיך אַליין צעהיצט און געמיינט, אַז פּונקט אַזוי, ווי ביי איהם, רופט זיך דאָס אָפּ אויך אויף מערעס פליישליכקייט. ער האָט פאַרגעסען, אַז מערע איז ניט מעהר אויסגעהונגערט, ניט מעהר אויסגעביינקט נאָכן מאַנסביל, ווי דאַמאָלסט אין ווינטער. פאַר־קעהרט, אַצינד איז זי אפשר איבערגעזעטיגט פון פאַנדרעס גבורה, און אָפּגעטעמפּט פאַר צרות פון איהר קינדס טויט איז זי אויך. האָבען זיינע הייסע זידלערייען געהאָט ווייניגער ווירקונג, ווי מערעס פּעטש אויף זיינע לעדערנע באַקען. „זונה, נפקא״! — האָט ער גערייטשעט. — מיט זאַוולען שלאָפסטו, אַ? אויף קולאַיע פאַר־בעטען איהם, אַ? פון מיר מאַכסטו פענדזשע פאַר גאַרנישט, אַ? טו קום, כּלבטע! אויב שוין אַזוי — זאָל זיין פאַר אַן אמת!...״

האָט מערעס צאָרן פון דאָס ניי אויפגעפלאַקערט. ער זידעלט און זי פּאַטשט. ס'האָט אויסגעזעהן ווי אַ משוגענער געוועט אויפן שוועל פון שטוב. לאָמיך זעהן, אַ שטייגער, ווי לאַנג דיין באַק וועט אויסהאַלטען און ווען מיין דלאָניע וועט מיד ווערען!

אָבער אַזוי ווי איין האַנט, מערעס, איז נאָך געווען פאַר־קלעמט אין קושקעס אָרעמס, זיינען איהרע פלינקע און שאַרפע פּעטש געפאַלען נאָר אויף איין באַק־און־אויער, און ווי קאָכעדיגע וואַסער, וואָס מען גיסט אויף איין אָרט, דורכגענומען קושקעס לע־דערנע הויט. ער האָט אויפגערעוועט פון וועהטאָג, אָבער ניט גע־נוג הויך מען זאָל הערען אין די שכנישע הייזער. די פאַרקלעמטע לאַפּעס האָבען זיך אויפגעמאַכט און אַ כאַפּ געטאָן זיך צו באַשי־צען אויג און אויער.

אַצינד האָבען זיך פּעטש און קולאַקעס אַ שאָט געטאָן פון צוויי געזונטע ווייבערשע הענט איבער זיין פליכעוואַטען קאָפּ. בלינד פאַר וועהטאָג האָט ער אַריינגעטראָפען מיט איין לאַפּע אין מערעס צע־פּאַטעלטען צאָפּ און אַ שלעפּ געטאָן זי ביז צו דער ערד. האָט זי איהם גלייך אָפּגעענטפערט מיט אַ האַק פון עלענבויגען אין די ציין.

ווי צוויי גרויסע קעץ אין אַ זאַק האָבען זיי זיך געריסען, און אַלע מיטלען זיינען געווען כשר. דער קאַמף איז אַצינד אָנגעגאַנ־גען אום דער שטוב־טיר, ווער פוןביידען עס וועט זי אָפּשלאָגען פאַר זיך. מערען האָט זיך געוואָלט איינשליסען אין שטוב און קוש־קע האָט געזעהן — ניט דערלאָזען. לייכטער איז עס אָנגעקומען קושקען. ער איז געווען באַשטיוועלט און אָנגעטאָן. שווערער איז עס געווען מערען. וואָרים אויסער שלאָגען און דראַפּען זיך האָט זי נאָך געמוזט באַשיצען איהר נאַקעטקייט, ניט דערלאָזען דאָס העמד זאָל איינגאַנצען אַראָפּפאַלען פון די אַקסלען. דערפאַר איז זי אָבער געווען אינגער און פלינקער. אין דער אונטערשטער שורה האָט איינעמס מעלה אויסגעפילט דעם צווייטענס חסרון, און דער קאַמף איז געווען אַ גלייכער. האָבען ביידע הייס געסאָפּעט און געקריצט מיט די ציין, אָבער ניט פאַרלוירען דעם קאָפּ און ניט געשריען, כדי ניט אָנמאַכען צופיל טומעל, ניט אַרויסרופען קיין אָנגעלויף מיט לייטישען געלעכטער. „אַי, מאַמע!" האָט מערע געקוויטשעט

פאַרביסען, ווען קושקע האָט זי געצויגען פאַרן צאָפּ. „אין דיין מאַ־מען אַריין!" האָט איהר קושקע אָפּגעענטפערט מיט האַרץ און אַליין, מיט אַ פאַרשטיקטען ברום, געכאַפּט זיך פאַר די ציין:
„אוי—אוי—כּלבטע!"

קושקען איז אָבער באַלד קלאָר געוואָרען, אַז די „אַנפיהרונג" איז אַרויס פון זיינע שווערע לאַפּעס. פון אַריינטראָגען די „נפקא" אַ צאַפּעלדיגע אין שטוב אַריין און אַריינפּרעסען זי אין איהר צע־וואָרפענעם בעט קען דאָ מעהר קיין רייד ניט זיין. די חיה האָט זיך אויפגעכאַפּט אין סענדערס טאָכטער. און ער אַליין איז שוין צו־ווייט פאַרקראָכען. און די שאַנדע צו שלאָגען זיך מיט אַ האַלב־נאַקעטער אידענע און אַנטלויפען מיט אַ צוהאַקטען אויג און מיט צובלוטיגטע ציין איז גרויס. ער האָט אַלץ געוואָרפען אין קאָן און פאַרלוירען. טו זאָל דער מעסער מאַכען אַ סוף!

3.

ריטשענדיג און טוליענדיג דעם צופּאַטשטען קאָפּ אין די פּע־טע פּלייצעס, האָט זיך קושקע איינגעשפּאַרט, מיטן ברייטען געזעס, אין דער אָפענער שטוב־טיר, כּדי אָפּצושניידען מערען דעם וועג צום איינשליסען זיך. און האָט זיך אַ וואָרף געטאָן מיט ביידע ידים צו די כאַליאַוועס. צומזיקט ווי ער איז געווען, האָט ער ניט־קלאָר געדענקט, אין וועלכער כאַליאַווע דער מעסער שטעקט. און כּדי ניט צו פאַרלירען קיין איבעריגע רגעלע — אַריינגעלאָזען ביידע גראָ־בע הענט אין די שטיוואַלעס. אין איין כאַליאַווע האָט ער אָנגעטאַפּט דאָס פלאַכע פלעשעל בראַנפען און אין דער צווייטער... האַ־האַ, דאָס גלאַטע הענטעל פון מעסער. ער האָט שוין פאַראויס דערפיהלט די זיסקייט פון זיין רציחה, ווי דער לאַנגער מעסער, וואָס איז ביי איהם אָנגעגרייט זינט פאַנדרע איז צוריקגעקומען, וועט זיך אַריינ־גליטשען צווישען מערעס ריפּען. אין אָט דעם פאַרהאַסטען און באַ־געהרטען לייב אין איהרען.

אָבער אַרויסכאַפּען דעם מעסער און צעפּאַכען זיך מיט איהם האָט ער ניט פּאַספּייעט. וואָרים מערעס אויגען זיינען געוואָרען נאָדעל־שאַרף ווי נאָר קושקע האָט זיך איינגעשפּאַרט מיטן געזעס

אין טיר. מיט איהר גאַנצען מהות האָט זי באַגריפען וואָס דאָ וועט פאַרקומען, אויב זי וועט אַצינד ניט זיין אַנטשלאָסען און פלינק. אייך איבעריגער ריהר, אייך אומזיסטער קעהר און דאָס מאוימדיגע טרעפּט זי אין ברוסט אָדער אין רוקען. האָט זי אַ זוך געטאָן מיט די אויגען נאָך וואָפען. אינם נאָהענטסטען ווינקעל, דאָרטען וואו דאָס שטוב־וועגעל לויפט זיך צוזאַמען מיטן אַנגע־בויטען פירהויז, האָט זי עפּעס דערזעהן. אייך טראָט פון איהר איז דאָס געשטאַנען אַנגעלעהנט. זי האָט אַליין ניט געוואוסט וואָס דאָס איז און זיך אַ כאַפּ געטאָן אָן דעם, ווי אַ מענש וואָס טרינקט זיך. די וואַגיגקייט אין האַנט האָט איהר געגעבען צו פיהלען וואָס דאָס איז.

ס'איז געווען ניט מעהר און ניט ווייניגער, ווי דער האַלבער איינוועניג פון אַלטען כאָמעט, וואָס פאַנדרע האָט געלאָזען פאַרריכטען און פאַרבייטען אויף אַ נייעם. דעם אָפּגענוצטען טייל האָט דער שאָרניק אָפּגעבראַכט און האָט עס דאָ אַוועקגעשטעלט, ניט וויסענדיג, אַז ס'וועט מערען אַזוי צוניצקומען. סענדעריכע האָט דאָס גערעכענט צו פאַרברענען, ווי אַ שייט האָלץ, אין אויווען, און האָט פאַרגעסען. ס'האָט געהאַט אַ געשטאַלט פון אַ צולעכערטען האַלבען בויגעל, אויבען לייכטער, אונטען — שווערער, און איז גע־ווען אַן אָפּגענוצטער טייל פונם זעלבען כאָמעט, אויף וועלכען פאַנ־דרע איז אַמאָל געבליבען זיצען מיט אַ צובלוטיגטער נאָז און מיט אַ פאַרלאָפענעם אויג, נאָכן טשעפּען זיך צו מערען, בחורוויז... פול מיט אַלטע כוחות און מיט ר' סענדערס פרומען אָנדענקען איז אָט דער שטיק כאָמעט געווען. און ער האָט זיין אַלטע געטריישאַפט און כוח איבערגעגעבען מערען, ווי נאָר זי האָט איהם אַ כאַפּ גע־טאָן אין האַנט... אינם הייסען מאָמענט, ווען קושקע האָט אַנגעכאַפּט דעם מעסער און געגומען ציהען, האָט איהם איבער זיין אַראָפּגע־בויגענעם רויטען קאַרק געטראָפען אַ טעמפּער און אומגעריכטער זעץ. אַ קראַקווע פון אונטער דעם פירהויז־דאַך וואָלט זיך אָפּגעריי־סען און איהם דערלאַנגט איבערן שאַרבען, וואָלט דאָס איהם אַזוי ניט צוטומעלט.

מיטן געצויגענעם מעסער אין האַנט האָט קושקע, וואַקלענ־

דיג, צושפּרייט די פיס, ווי אַ נאַסקע־טרעגער, וואָס האָט ניט אויס־געדעכענט זיין כּוח און גענומען אויף זיך אַ צו־שווערע משא. מיט אַ געזעגענונגס־קלאָנג בייז־נייז־נייז, האָט ער צוּשאָקעלט דעם גרויסן פליכעוואַטען קאָפּ, איין טראַט געטאָן און אַ פאַל געגעבן מיטן פּנים צו דער ערד, ווי אַן אַנגעשטויסענע און אַנגעפּלודערטע הור־בע פלייש. בוכץ אינמיטען פירהויז; און געבויטשעט ווי אַ טויט־שיכּורער מיטן פליך צו דער שוואַרצער ערד.

די אויפגעריסענע שטוב־טיר איז אַצינד געווען פריי. ניט לאַנג געקלעהרט האָט זיך מערע, מיט דער פרייער האַנט, אַנגע־כאַפּט ביי דער קליאַמקע, אַ שפּרונג געטאָן איבערן שוועל אין קאָך־שטוב, מיט דער גאַנצער קראַפט צוגעקלאַפּט די שווערע אַנגע־פעלצטע טיר און פאַרלייגט ביידע אייזערנע קייטלעך פון אינ־ווייניג. ראַץ, ראַץ! האָבען די אייזענס שאַרף אַ גרילץ געטאָן און אָפּגעשלאָסען. איהר ווייבערשע העמד אָהן אַרבעל, וואָס איז איהר גאָך קוים געהאַנגען אויף איין אַקסעל, האָט זיך פון מערעס שפּרונג־אַריין אַראָפּגעגליטשט צו איהרע געטאָקטע פיס. און נאַקעט ווי די מוטער חוה, איידער זי האָט געזינדיגט, מיט ווילד־צעפלאָשעטע האָר, מיט אויפגעבלאָזענע דיגע נאָזלעכער, מיט פלאַקערנדיגע אויי־גען, מיט קייכענדיגע בריסט און מיט אַ משונהדיגען אויסגעבויגטען שטיק האָלץ אין האַנט, איז זי אַזוי געבליבען שטעהן, האָרט ביי דער פאַרקייטעלטער טיר, שווער געאָטעמט און געהאָרכט: צי דער באַזיגטער „אדם״, ז׳ער באַטויבטער קושקע־בראַנד, אָטכאַ־יעט זיך שוין פונם קלאַפּ, צי ניט.

זי האָט געהאָרכט און דריבנע געציטערט. די גאַנצע ווילדע סצענע, וואָס האָט זיך אָקאָרשט אָפּגעשפּילט אין פירהויז, האָט זיך איהר הייס געטומעלט אין קאָפּ. זי האָט אַפילו ניט געוואוסט, ווי אין איהר טאַטענס הויז און אין איהר געשפּאַנטער נאַקעטער גע־שטאַלט איז לעבעדיג געוואָרען אַ שטיק מענשען־געשיכטע פון אור־אַלטע צייטען, פון דער שטיין־צייט אפשר, ווען דאָס פרייע ווייב האָט זיך געשיצט קעגען גראָבע איבערפאַלען, אין איהר נאָרע; און מיט אַ שטיק שטיין, צי מיט אַ ביין, פאַרטריבען ווילדע זכרים, וועלכע געפעלען איהר ניט.

ניטאָ מעהר וואָס אָנצוּווערען

.1

קושקע האָט זיך אויסגעטשוכעט אין מערעס פירהויז און גע־שאָקעלט מיטן פליכעוואַטען קאָפּ, ווי אַ חולי־נופלים. ער האָט זיך אַרומגעקוקט אין דער קיהלער האַלב־טונקעלקייט, אויסגעשפּייט שוואַרץ און געדיכט. הפנים מיט אַ שטיק פאַרקיהלט בלוט פון די צעהאַקטע ציין. אָוועקגעזעצט זיך. וואו איז ער דאָס דאָ אין דער וועלט ?...

ער האָט גענומען שאַרען אַרום זיך און אָנגעטאַפּט זיין אייגע־נעם מעסער און מעכאַניש אַריינגערוקט איהם אין כאָליאַווע. ווען, אַ שטייגער, איז דאָס איהם אַרויסגעפאַלען פון האַנט? און באַגריי־פענדיג, אַז ער, קושקע, בכבודו ובעצמו, האָט געמוזט אַ פאַל־טאָן און אויסציהען זיך פון מערעס אַ קלאַפּ מיט אַ שייט־האָלץ איבערן קאַרק, האָט איהם אַ הייסע כוואַליע בלוט אַ זעץ געטאָן אין פנים. ער איז רויט געוואָרען ווי פייער. פאַרשעהמט זיך פאַר זיך אַליין. און דערביי געפיהלט אַ מאָדנע ביטערע הנאה, וואָס דאָס האָט איהם געשלאָגען מערע, סענדערס טאָכטער, די האַלב־נאַקעטע, די וואונדערליכע הויכע מערע, וועלכער ער האָט אַזוי גראָב און אומ־ברחמנותדיג געשלעפּט צום צעוואָרפענעם בעט אין שטוב, און ניט דערשלעפּט. מיט איהרע אָנטבלויזטע אָרעמס — געשלאָגען איהם. אָט וואָס פון זיינע נאַכטיגע חלומות איז געוואָרען, און פון אַלע זיינע פּלענער צו נעמען זי מיט געוואַלט !... צעמזיקט האָט זי איהם, די אָסטראָזשניצע. נאָך בעסער ווי דענסטמאָל, נאָך דער סעודה.

ווי אַ חזיר געשלאָגנ איהם אין פירהויז. אַפילו איבערן שוועל האָט ער ניט פּאַספּייעט אַריבערצוטראָגען איהר ביסעל נאַקעטקייט...

און באַלד האָט איהם פון הייסער בושה אַ וואָרף געטאָן אין קעלט. די קעלט פון אַ נאָהענטען סוף איז דאָס געווען, פון אָפּ־צאָהל פאַר אַלע מעשים וואָס ער האָט דאָ אָפּגעטאָן. ער האָט באַ־גריפען, אַז דאָס פאַרטאַיעטע מורא־האָבען פאַר פאַנדרען ביז אַהער איז געווען אַ שפּילכעלע אַקעגען דעם, וואָס עס וואַרט אויף איהם פון היינט אָן. אַצינד איז שוין מעהר ניטאָ קיין צוריק. און קיין שום איבערבעטען זיך — איז דאָ ניט שייך. אפשר האָט זיך פאַנדרע געקווינקעלט ביזאַהער צו געבען איהם די גוטע קלעפּ, אָבער נאָך אַזאַ איבערפאַלען מערען אינמיטען העלען טאָג, עטליכע טעג נאָך איהר שבעה־זיצען, וועט שוין פאַנדרע ניט פאַרשוויגען, עס זאָל איהם אַפילו אויסקומען צו געהן זעצען זיך אין אָסטראָג נאָך אַמאָל. קיינער אין דער וועלט וואָלט אַזאַ זאַך ניט דורכגעלאָזען. ער, קושקע אַליין, וואָלט דאָס ניט פאַרשוויגען אויף זיין אייגענער ווייב. כאָטש ליבען האָט ער זיין פעסיען ליב, ווי זאַלץ אין די אויגען...

זיצענדיג אַזוי אַ פּריטשמעליעטער, אויף דער קאַלטער ערד, האָט ער זיך צוגעהערט צו דער פאַרהאַקטער שטוב־טיר. דאָר־טען האָט זיך גאָרניט געריהרט. ווי אַ חיה אין נאָרע האָט זיך מערע פאַרטאַיעט. ווי אַ חיה, וואָס האָט אָקאָרשט צעמזיקט אַ צווייטע חיה, און לעקט אַצינד בלוט פון די נעגעל...

קושקע האָט אַפילו ניט געטראַכט פון פּרובען רייסען די טיר נאָכאַמאָל. די טיר איז דאָך געוויס פאַרקייטעלט און מערע איז שוין געוויס אָנגעטאָן און באַוואָפענט. ביסט גוט אין דער ערד, קושקע פרעסער !... און מאָדנע איז דאָס, וואָס קיין שום כעס אויף דער „אָסטראָזשניצע״ פיהלט ער גאָרניט. נאָר אַ ביינקשאַפט נאָך איהרע נאַקעטע הענט, וואָס האָבען איהם געשלאָגען. שאַרף ווי צאָהן־וועהטאָג איז די ביינקשאַפט און אַזוי שטאַרק ווי געזיסטע בראָנפען...

— אפשר גאָר אונטערצינדען די שטוב מיט דער פירהויז, מיט דער נפקא צוזאַמען ?...

קושקע האָט בייז געטאַפּט זיינע פּלודערען. שיער ניט גע־וויינט, דאַכט זיך, וואָס ער איז ניט קיין פּיפּקע־רויכערער, ווי זיידע־וואַיטעק, און טראָגט ניט מיט קיין שוועבעלעך. נאָר ביי־נאַכט... אָט ביינאַכט וועט ער אונטערצינדן. איז ניט זיין נאָמען קושקע־בראַנד, אויב ער וועט סענדערס „סאַפּאַכע״ ניט אונטער־צינדען!... אַזוי האָט קושקע פאַרזיכערט זיך אַליין. כאָטש פּיהלען האָט ער געפּיהלט, אַז ס׳איז נאָר אַ תּירוץ, אַ פאַלשע טרייסט, כּדי וואַרפען אַ ביינדעל דער אייגענער אָפּהענטיגקייט, וואָס קען שוין מעהר פון בלאָטע ניט אַרויס. אַ באַהאַלטענער שרעק האָט איהם אונטערגעשושקעט, אַז ביז דער נאַכט וועט דאָס מעהר אַזוי ניט געדויערען. עס קען מעהר ניט געדויערען. ביז פאַרנאַכט וועט איהם שוין פאַנדרע דער אָסטראָזשניק אויפזוכען. און מ׳וועט זיך אייג־קלעמען איינער אין צווייטען, ווי צוויי משוגע־געוואָרענע הינט, אי־בער איין הינטיכע.

אָט דער פאַרטאַיעטער שרעק האָט איהם אויפגעהויבען פון דער ערד, געצוואונגען — אָפּצווישען שטילערהייט דעם צע־בלוטיגטען פּנים און פּאָוואַלינקע, ווי אַ גנבֿ, אויפפּראַלען די טיהר פון פּירהויז, וואָס ער אַליין האָט פריהער אָפּגעריגעלט הינטער זיך, כּדי אָפּצושניידען מערען יעדען וועג צום אַנטלויפען. ווייך, ווי אונטערגעבעט מיט געוואַנט, האָט דער אייזערנער, געקאַרבטער ריגעל ווידער אַ כאַרכעל־געטאָן אונטער זיינע פאַרזיכטיגע פינגער. און אַלץ אַזוי ווי אין חלום, ווי אין אַ שווערען חלום.

אויפגעוואַכט האָט ער זיך דערפיהלט נאָר דאַמאָלסט, ווען די זון־ליכטיגקייט, אויף דער מיטען שטויביגער גאַס, האָט איהם אַ זעץ־געטאָן אין צעפּאַטשטען און צעמזיקטען, מיט בושה און שמאַרץ פאַרגאָסענעם פּנים.

2.

אַ בלאָז פון אַ שופר האָט איהם דערמאָנט, אַז ס׳איז אלול־צייט און ס׳איז נאָך פריה. אינם נאָהענטען ליובאַוויטשען בית־מדרש האָלט מען ערשט נאָכן צווייטען מנין. לייט טוען תּשובֿה.

לייט זיינען זיך מכין צו די ימים־נוראים, אויסבעטען אַ גוט־יאָהר. און דו, קושקע — פאַרשפּילט דיינע טעג און יאָהרען. קאָפּ אָן דער וואַנט, קושקע!

קיין לעבעדיגען נפש זעהט מען ניט אויף דער פריהמאָרגענ־דיגער גאַס. פונדעסטוועגען קוקען אויגען פון אַלע זייטען. די פּלע־קענער פון אוגערקע־גערטנער ווייסען ווער דו ביסט. דער דאַך פון ליובאַוויטשען בית־מדרש איז אָנגערוקט, ווי אַ מאַכיגע יאַר־מעלקע, איבער האָרבע פיר־עקעדיגע אויגען, אַזוי גרויס ווי פענ־סטער...

אַ דאָרפישער פויערל, אַ באָרפיסער, פיהרט ערגעצוואו אַ וועגעל האָלץ און קייט געשמאַק אַ שטיק שוואַרץ־ברויט. אָבער קושקען דוכט זיך, אַז אויך אָט דער גויעצעל נעמט איהם דורך מיט פינסטערע קוקערלעך. און, אַראָפּרוקענדיג דעם פאַרשמאָלצוועטען באַלעגאַלישען דאַשיק איבערן נאָז, לאָזט זיך קושקע לויפען מיט האַסטיגע טריט הינטער די גערטנער־צוימען, צו דער נאָהענטער אָזערע, צו איהר זומפּיגען, מיט אייאיר און טראָסטינעס באַוואַקסע־נעם ברעג. אַלע שקלאָווער געשלאָגענע חזירים לויפען אָטכאַיען זיך אין בלאָטע, אויפן ברעג וואַסער. טאָ לויף־זשע, קושקע, אויך! פאַרשטעק די רילע דיינע! ביסט ניט בעסער ווי אַ געשלאָגענער דבר־אחר. אַ אידענע מיט אַ שייט־האָלץ האָט דיך געשלאָגען. קריך ווייטער ניט אין אַ פרעמדען פירהויז נאָך קאַרטאָפליעס!...

אַ מין זיסקייט פון נקמה אָן זיך אַליין האָט קושקע געפיהלט פון אָט די בייזע מחשבותלעך, כמעט הנאה געהאַט פון פייניגען זיך אַליין; און דאָס פאַרגרעבט האַרץ האָט דערביי שטיל געוויינט. אַזוי איז ער מיט די ברייטע שטיוועל אַריינגעלאָפען אין אַ גע־מייזאַכץ, צווישען די הויכע טראָסטינעס.

דאָס זאַפּטיגע גראָז אויפן געמייזאַכץ איז נאָך געווען גוט פייכט פון טוי. נאָר קושקען האָט דאָס ניט געאַרט אַ וואַרף־צו־טאָן זיך אינם גרינעם באַהעלטער. ניטאָ קושקע.

אין אַ בלאָטקעלע אַרומגעזוימט מיט וואַסער־גראָזען האָט ער, ווי אין אַן איינגעראַמטען שפּיגעלע, דערזעהן זיין צופּלאַמטען פּנים, די אָנגעדראָלענע נאָז, די צוקראַצטע אויבערשטע ליפּ, די

פאַרלאָפענע אויגען. און כדי איגגאַנצען איבערצייגען זיך, אַז ס׳איז ע ר אַ ל י י ן, האָט ער געפּרובט אַ דרעה טאָן מיטן בייקישען האַלז און דערשפּירט אַ טעמפּען וועהטאָג אין נאַקען. ס׳איז קלאָר ווי דער טאָג. ע ר אַ ל י י ן זיצט דאָ אין געמייזאַבץ. מיט אָט די רויטע, גראָבע פינגער געלאָזען גוטע סימנים ביי דער נפקא אויפן לייב, צוקוועטשט איהר די זייטען. די בלאַסע ליטקעס איהרע צור־סיניאָקעוועט... און גאַרנישט אויסגעפיהרט. פע, פע!

— אפשר שעכטען זיך?... איין פיהר מיטן מעסער. כיק!... און אויסגעהן דאָ איינער אַלייך. שטיל, אָהן רעש, אָהן לייטישען געלעכטער. אָפּגעפּידעלט, קושקע!...

ווי אַ מענש, וואָס טרינקט זיך, אַזוי האָט ער זיך אָנגעכאַפּט פאַר זיין לעצטען ראַטונעק, פאַר זיין מעסער אין כאַליאַווע. ליג, חזיר! ניטאָ מעהר וואָס אָנצווערען.

נאָר דאָ האָט זיך, צו זיינע באַטויבטע אויערען, דורכגעשלאָ־גען אַ ווייטע הודזשעריי. פון דער שול־גאַס־זייט האָט דאָס דער ווינט אָנגעטראָגען אַ מין געשטויב פון קולות. אַך, יאָ! דאָרטען פּרובען ליימערלעך איינצולייגען ר׳ ישיעלעס חורבה־וואַנט. כניאָ־קעס העלפען זיי. קריכען פון דער הויט.

דאָס האָט קושקען געבראַכט אויפן געדאַנק, אַז אָהן פאַנדרען וועט מען זיך דאָרטען ניט באַגעהן. פריהער שפּעטער — ער וועט שוין קומען, דער אָסטראָזשניק, און באַריהמען זיך מיט זיין שוואַר־צער גבורה: אָט, אָהן מיר, הייסט דאָס, איז גאַרנישט!... טאָ פאַר־וואָס עפּעס שעכטען זיך?... וואָס עפּעס זיין אַזוי גוט און פרום? וואָס עפּעס אַוועקגעהן פון דער וועלט ווי אַ נעבאַכקע, איבערלאָ־זען אַזאַ מערען, די גאַנצע מערען, פאַר דעם אָסטראָזשניק? אַ מכה!...

אַז ער, קושקע־בראַנד, אַ פרעמדער מאַנסביל, האָט עפּעס אויך אַ געהיימען חלק אין מערען, איז ער כמעט ווי געוועזן זיכער. מיט זיין דיקען בלוט האָט ער דאָס געפּיהלט, זינט דעם ערשטען איבערפאַל זיינעם, אינמיטען דער נאַכט נאָך דער סעודה. און ניט קוקענדיג אויף די דאַמאַלסטיגע קלעפּ מערעס, מיטן טאַטענס שטי־וועל, און אויף די יעצטיגע — מיט אַ שייט־האַלץ, האָט ער ערגעצ־

וואו פאָרט געשפּירט, אַז אינגאַנצען גלייכגילטיק צו איהם איז מע־רע נ י ט. די קלעפּ האָבעןביידע מאָל געהאַט אַ באַזונדער טעם, אַ יצר־הרעדיגע זאַלציגקייט. ער, קושקע, איז נאָר אַ מגושמדיגער שלימזל, און די הענט זיינען ביי איהם ווי פּאָדקעוועס. אַז ער וויל אַ שמייכעל טאָן, שילט ער און זידעלט, און ווייסט קיינמאָל ניט פון וואָסער זייט אָנצוכאַפּען דאָס ווייב. ווייל ער איז אַ פּרעסער. אַזוי עסט ער פלאָדען און געפילטע בלינצעס. ווייסט קיינמאָל ניט מיט וואָס זיי זיינען געפילט. צי מיט קעז, צי מיט געברוינטע פעטע מעל. כאַפּט ער און לאַפּט און שלינגט, בשעת אַנדערע האָבען הנאה פון יעדען ביסען. אַזוי איז ער זיך אַלעמאָל באַגאַנגען מיט פּע־סיען — זיין אָפּגעפּאָהרענע ווייב. אַזוי האָט ער געמיינט טאָן מיט סענדערס טאָכטער אויך. און זי, נאָכן לאָזען זיך, האָט זיך אַרויסגע־גליטשט, ווי אַ הייסע בלינצע, פון האַנט. שוין צוויי מאָל אַזוי איז ער געבליבען מיט אַ צוברענטען מויל, און צווישען די ציין אַ ביסען ניט געקראָגען. בלייבט זי אַצינד אינגאַנצען פאַר פאַנדרען... אינ־גאַנצען? אַ מכה! זאָלען בעסער ביידע געהן אין דער ערד מיטן קאָפּ. ביידע. ער און פאַנדרע צוזאַמען.

— ביידע, ביידע! — האָט פאַר זיך קושקע געחזרט ווי אַ באַ־בומענער. — ביידע!

ער האָט זיך אַפילו צושמייכעלט פון אַזאַ צוטשעפּעניש־גע־דאַנק. ס׳איז איהם קלאָרער געוואָרען אין קאָפּ פונם דאָזיגען וואָרט, ווי פון חלשות־טראָפּענס פאַר נעילה. דאָס געהן אין דער ערד אַריין פאַר דער צייט האָט באַקומען אַ ציל. „ביידע, ביידע!...“ האָט ער געסמאַקעוועט און געקוקט אין דער באַלויכטענער בלאָטקע, ביים געמייזאַכץ, ווי אין אַ שפּיגעל. ער האָט מיט באַרוהיגונג דערזעהן, ווי זיין אָנגעדראָלענער פּנים גלייכט זיך אויס, ווערט מענשליכער, און די אויבערשטע אָנגעשוואָלענע ליפּ צושמייכעלט זיך אונטער דער געדיכטער געלער וואָנסע.

ווי אַזוי „ביידע?“... ס׳איז פּראָסט און פּשוט. ער, קושקע, וועט זיך אַריינשטופּען צווישען עולם לעבען ר׳ ישיעלעס חורבה. ער וויל פלומרשט אויך העלפען ציהען די שטריק. און דוקא האַנט ביי האַנט מיט פאַנדרען. וואו פאַנדרע, דאָרטען ער. ווער קען איהם

דאָרט ׳שטערען? אַלעמענס הענט וועלען דאָך זיין פאַרנומען און אַלעמענס אויגען — געווענדעט צו דער צעוויגטער חורבה־וואַנט. פאַנדרעס אויגען אויך... אָט וועט ער, קושקע, איהם העלפען „פאַר־דינען אַ מצוה״ — כאַ־כאַ! אָנשטאָט ציהען די שטריק, וועט ער ציהען פון כאַליאַווע עפּעס גאַר אַן אַנדער מאַכערייקע, און אַריינ־זעצען פאַנדרען אין נאַקען. וואו מערע האָט איהם געשלאָגען מיט אַ שייט־האָלץ, דאָרטען זעצט ער פאַנדרען אַריין דעם מעסער. אין טומעל וועט דאָס געהן ווי אַ מזמור. און אפשר וועט די וואַנט איינ־פאַלען אויף ביידען? — איז נאָך בעסער. אויף ביידען, אויף ביי־דען...

.3

ער האָט זיך האַסטיג אַ הויב־געטאָן פון זיין נאַסען אָרט אין גראָז. נאָר באַלד באַרעכענט, אַז ס׳איז נאָך צו־פריה. פאַנדרע קען נאָך, סיי־ווי־סיי, פון „הויפעל״ ניט זיין צוריק. ער קען ערשט קו־מען צו וואַרימעס. סיידען די מערידאַלניקעס וועלען איינוואַרפען די וואַנט ביז זיין קומען. נאָר ס׳איז אַזוי מעגליך זיי זאָלען ריה־רען די וואַנט אָהן אָסטראָזשניק, אַזוי ווי ס׳איז מעגליך ער און דער אָסטראָזשניק זאָלען אַצינד ווערען גוטע־ברידער... איז בעסער אויסרוהען זיך דאָ אין דער שטיל, אַרומוואַשען דאָס בלוט אַרום מויל; לאָזען אָפּקיהלען די אויגען, נעמען אַ טרונק בראַנפען פון פלעשעל און אָפּטאָן די זאַך מעשה־מענש. כאָטש דאָס לעצטע מאָל אין לעבען ניט כאַפּען און ניט שלינגען און ניט ברענען זיך. ס׳איז דיר ניט קיין הייסע בלינצעס, קושקע פרעסער!...

ווי אַ פאַרמשפּטער צום טויט, וואָס אַלץ לויכט איהם אויף, מיט אַ מאָדנער העלקייט, אונטער שוואונג פון תלינס האַק, אַזוי איז פלוצלינג קושקען אַלץ העל און קלאָר געוואָרען. פון דער אָקאָרשטיגער טעמפּער צוטומעלטקייט איז ער איבערגעגאַנגען צו אויסרעכענען אַלץ אין פּינטעל, צו באַוואָרענען יעדער קלייניג־קייט.

און אָט די זעלבע כיטרע אויסגערעכענטקייט האָט טאַקע

קושקען אויפגעהויבען פון אָרט און געפיהרט איהם צו ר׳ ישיע־לעס חורבה אין דער ריכטיגער צייט. לויטן ווייטען פאַרשוואומע־נעם טומעל אויף דער שול־גאַס האָט קושקע משער געווען, ווען דער עולם כניאָקעס איז מיד געוואָרען פון אומזיסטע אָנשטריינ־גונגען, און ווען מ׳האָט געשיקט זוכען נח פאַנדרען. עפּעס ווי ער, קושקע, וואָלט געווען אַ בייזער יאַגד־הונט, פאַרשטעקט צווישען טראָסטינעס און אייאיר, און פאַנדרע — אַ ווילדע און פרייע חיה, וואָס קומט אָן רוהיג און איז גאָרנישט ניט חושד... אַלץ וואָס ער האָט אויסגערעכענט, זיצענדיג אין באַהעלטער און ציהענדיג פון פלעשעל, איז געשעהן. און ווען ער, קושקע, אָן אויסגערוהטער און אָנטשלאָסענער, האָט זיך דערנעהנטערט צו דער חורבה, האָט גראָד דער אויסגעמאַטערטער עולם געמאַכט פאַנדרען אַ וואָרע.

ווי אַ לאַנג־דערוואַרטעטער יענעראַל איז פאַנדרע אַראָפּגע־שפּרונגען פון דער פאַדוואָדע און נאָך אים — זאַוועל זיין אַדיו־טאַנט, מיטן צובראָכענעם דאַשיק און מיט די פאַרלאַטעטע שטי־וועל. רייבענדיג זיך די גרויסע הענט, איז פאַנדרע מיט זיינע לייכטע לייבען־טריט, צוגעטראָטען צו די אָפּגעלאָזענע קאַנאַטען.

איין רגעלע איז קושקע אַליין שטעהן געבליבען און מיט טי־פער קנאה אָנגעקוקט אָט די אייזערנע זיכערקייט און זיין שונאס טראָט. די שמחה פון העלפען שוואַכערע האָט אַרויסגעקוועלט פון יעדער באַוועגונג זיינער. דער רויטער שטויב פון בייע ציגעל, וועל־כע ער האָט געשלעפּט אין „הויפעל״ אַ גאַנצען פריהמאָרגען, האָט איהם באַדעקט, פון קאָפּ ביז די פיס, מיט אַ מין יום־טובדיג־קייט, מיט אַ פרישער צופרידענקייט. און דער געזונטער פנים, מיט די גרויע אויגען, האָבען איהם געשיינט פון פאַרזוכען דעם כשרען טעם פון פרנסה, נאָך אַזאַ לאַנגען „זיצען״ אין טרפהנעם אָסטראָג.

און קושקע האָט דאָ, אין זיין לעצטער פאַרצווייפלונג, דער־פיהלט, אַז אַזאַ טראָט און אַזאַ פנים פעהלען איהם און האָבען איהם אַלעמאָל געפעהלט. דאַכט זיך, ביידע — באַלעגאַלעס, גראָבע יונ־גען! און פונדעסטוועגען... ס׳איז אַ געווירע אַזאַ, וואָס מאַכט גוט־מוטיג און פריי און באַליבט; וואָס געפעלט אַזעלכע ווייבער, ווי

מערע איז, און רייצט־אויף אַזעלכע הינטישע נשמות, ווי ביי איהם... ער, קושקע, איז פאַרשאָלטען צו כאַפּען און שלינגען און וואַרפען זיך אויף פרעמדע פלייש, ווען דער באַלעבאָס איז אַוועק פון שטוב.

מחמת דעם פרעהליכען טומעל אַרום פאַנדרען האָט קיינער ניט באַמערקט קושקעס אַנקומען. מ׳האָט אפילו ניט באַמערקט, אַז דער פּנים איז ביי איהם צוקראַצט, די אויבערשטע ליפּ — גע־שוואָלען און די אויגען — פאַרלאָפען מיט בלוט. אַזאַ פאַרהאַוועט־קייט אַרום איהם האָט קושקען דוקא זעהר גוט געפאַסט. ער האָט שוין געהאַט בדעה אַ לאַז צו טאָן זיך נאָך פאַנדרען, אָבער אַ פּאַס־קודניקער באַנומענער קולכעל האָט איהם געטראָפען, ווי אַ פליוך פאַמינעס אין צעפּאַטשטען פּנים:

ניטשיינע האָב איך אַ פליה געטאָן,
דאָ אויכעט, דאָ!
פון ר׳ סענדער מיטן שטענדער
דאָ טאַקע דאָ.
אַי, צודראַפּעט און צוליאַפּעט —
איכאַ—איכאַ—כאַ!

ער קוקט זיך אום — זי איז דאָ חיה־שרהקע!... וואָס דען? זי וועט דאָ ניט זיין? אָהן איהר וועט מען זיך אפשר באַגעהן ביי אַזאַ איינגעלאַף?... מיטן ברודיגען פעקעלע אויף די אָרעמס, אָנ־שטאָט אַ זויג־קינד, שטעהט זי דאָ אָן אַ זייט, צווישען די אַרויסגע־טריבענע מחוץ למחנה: צווישען זיידע וואַיטעקן מיט זיין פויער־שער פּיפּקע און צווישען פּיווקען, פעטער־אוריס חדר־אינגעלע. פון אונטער איהר ברודיגען קאַפּ־טיכעל קוקט זי אַרויס אַזוי פאַר־שייט, ווינקט איהם, דאַכט זיך, אונטער מיט איין שוואַרצען משוגע־נעם אויגעל. און די דינע קנייטשעלעך, אַרום איהר דיקען מויל מיט די יצר־הרע־ליפּען, טאַנצען און שפּרינגען. אַט־אַט פּלאַצט זי פאַר איינגעהאַלטענעם געלעכטער. און בשעת־מעשה שטעהט זי גרייט, מיט אַ זייטעל, צו אַנטלויפען מיט באָרפיסע לייכטע פיס, ווי נאָר קושקע וועט זיך אַ וואָרף טאָן צו איהר...

אָבער קושקע וואַרפט זיך ניט. ער בלייבט נאָר שטעהן אַ פּאַר־גאַפּטער פון איהר זמרל, וועלכען קיינער הערט דאָ ניט אינם טו־מעל, נאָר ער אַליין, און וועלכער ווערט געזונגען דריבנע און גע־מיין נאָר צוליב זיין כבוד וועגען. פון וואַנענט, אַ שטייגער, ווייסט זי שוין, די משוגענע, אַז ער איז „געפלויגען"?... דערמאָנט זי דאָס איהם, וואָס זי האָט אַמאָל אונטערגעקוקט הינטער סענדערס שטוב, אין יענער ווינטער־נאַכט, נאָך דער סעודה? אָדער לייענט זי אויף זיין פּנים דאָס, וואָס איז אָנגעשריבען מיט מערעס נעגעל און דלאָניעס?... ניט אַצינד איז אַ צייט צו עסקן זיך מיט אַזאַ „סאַמאַסעץ"!

און ווי איינער, וואָס וואַרפט זיך קאָפּ־אַראָפּ אין אַ קאָכיגען אָפּגרונט, אַזוי האָט ער זיך אַ לאָז געטאָן אין געדיכטען עולם אַריין.

אײנגעלײגט די װאַנט

.1

דער עולם האָט, דערװײל, פרײ געמאַכט פֿאַנדרען אַן אָרט. געגעבען איהם, אַזוי צו זאָגען, דעם אויבענאָן בײם קאַנאַט:

— לאָזט איהם! לאָזט איהם!... — אַזוי האָט מען זיך אײבערגעשריען מיט בײעם מוט, און אַלײן אָנגעהאַנגען זיך אויף די אָפּגעלאָזענע גראָבע שטריק, װי די צאַפּעלדיגע פּישלעך בײם פּישער אויף אַ שפּאַגאַט. קאָפּ אויף קאָפּ און אָרעמס איבער אָרעמס. דערפּיהלענדיג אַזאַ פרישען יונג צװישען די פֿאַרשװיצטע און אָפּגעמאַטערטע לײבער, האָבען זיך אַלע געשטופּט אין זײן נאָהענטקײט, כּדי װאָס קירצער צו ציהען די יניקה פון זײן אומבאַריהרטער גבורה.

אין דער געדיכטער שטופּעניש פון לײבער האָט זיך אָבער פֿאַנדרע ניט געפילט װי עס באַדאַרף צו זײן. ניט געװנוג האַלט האָט ער דאָ געהאַט פֿאַר זײנע שטאַרקע און צושפּרײטע פיס. האָט ער דערפאַר אָפּגעלאָזט דאָס שטיקעלע קאַנאַט, װאָס מען האָט איהם געגעבען אין די הענט, אַ געה געטאָן פאַראויס, פאַרן גאַנצען עולם, און אָנגעכאַפּט — פון פאָרענט, דאָרטען, װאו דער קאַנאַט איז אײנגאַנצען פרײ פון הענט מחמת דער גרויסער סכּנה.

ער האָט נאָר אײנמאָל אַ דרעה געטאָן דעם קאָפּ צום עולם. אָפּגעמאָסטען מיטן קוק די מחנה אידען הינטער זיך. װיפיל, הײסט דאָס, זײ פאַרמאָגען כּוחות און װיפיל ער מוז דאָ צולעגען פון זײן

אייגענעם כוח. און איז אויג אויף אויג געבליבען שטעהן מיט דער איינגעעקשנטער וואַנט. אַ מעסט געטאָן זיך אויך מיט איהר. די טויטע מאַטעריע האָט דאָ אָנגעקוקט דעם לעבעדיגען ווילדען מיט אויפגעריסענע פוסטע פענסטער־לעכער: האַ? ווער איז ד אָ ס? עפּעס ניט דאָס...

— פאַנדרע! — האָט מען איהם צוגעשריען, — ניט אַזוי נאָהענט!...

אַנשטאָט אַן ענטפער האָט פאַנדרע אַ וויג געטאָן מיט די פלייצעס פון פאָרענט אויף הינטען, אָנגעצויגען די דיקע קאַנאַטען און גלייכצייטיג אַ ברום געטאָן פון די פולע לונגען אַרויס, אַזוי שטאַרק און אַזוי מוטיג, אַז די בלעכערנע פאַנפע פון „קוליע־בחצוצרות" איז דאָ געבליבען אינגאַנצען איבעריג. מען האָט זי כמעט ווי מעהר ניט אָנגעהערט.

און דער עולם האָט גלייך אונטערגעכאַפּט דעם טאַקט פון זיין ציהען און איהם נאָכגעטאָן. פאַנדרע פון פאָרענט, זיי — פון הינטען. אין זיינע ברייטע פלייצעס, אין זיין מסירת־נפש און אין זיין שטעהן פון פאָרענט זיינען זיך, דאַכט זיך, צוזאַמענגעלאָפען אַלע ביזאַהעריגע אומזיסטע באַמיהונגען פון גאַנצען עולם, זייער בייזע התעוררות און לעצטע האָפענונגען. און ווי די נעילה־טענער פון מידע דאַוונער אינם געזאַנג פון אַ גוטען חזן, אַזוי האָט זיך צוזאַמענגעגאָסען זייער הודזשעריי מיט פאַנדרעס ברומען.

הפנים דער צוגעקומענער כוח איז אַריינגעפאַלען ווי אַ גרויסע הכרעה (איבערוואָג) אין קהלשען וואָגשאָל. וואָרים עס האָט זיך דערהערט אַ מאָדנער טרוקענער קרעכץ. די פליגעל־וואַנט פון דער חורבה האָט זיך צום ערשטען מאָל פאַר היינטיגען טאָג אַ וויג געטאָן און אָנגעשלאָגען זיך, מיט איהר מיטען, אָן די קרום־אָנגעשטעלטע בערווענע־שפּאַרעס.

— אָט־אָט־אָט! — האָט זיך דער עולם צורוישט מלא־שמחה, וואָס די ערשטע עטליכע ציה מיט פאַנדרען צוזאַמען זיינען אַזוי געראָטען.

— קוקט, קוקט! — האָבען אַנדערע קולות געוואָרענט.

— זי שאָ—קעלט זיך!

— אַסטאַראַזשנע!

אַפילו דער צעהן־יאָהריגער פּיוּוקע־אוריס, וועלכער איז דאָ געשטאַנען אָן אַ זייט לעבען זיידע וואַיטעקן און דאָס האַרץ האָט איהם געקאַכט דערפאַר, וואָס די דערוואַקסענע האָבען אַזוי מבזה־געווען זיין הילף, איז גאָר נתפּעל געוואָרען פון פאַנדרעס ציה, און זיין קינדערשער כּעס האָט גענומען אָפּגעהן:

— אפשר, טראַכט ער, בין איך טאַקע ניט דאָס „מייזעלע״ אין דער מעשה מיטן „זיידקען מיט דער ריבען״, וואָס עס שפּילט זיך דאָ אָפּ? אָט ווער דאָס מייזעלע איז! פאַנדרע דער באַלעגאָלע... נישקשה פון אַ מייזעלע! לויט דער מאָס פון דער „ריבען״, וואָס איז אַזוי גרויס ווי די חורבה־וואַנט, פּאַסט אַזאַ „מייזעלע״... נאָר פאַרוואָס שלעפּט עפּעס דאָס מייזעלע פון פאָרענט? אין דער כרע־סטאָמאַטיע שטעהט דאָך, אַז עס שלעפּט פון הינטען. הע־הע! וואו — איך, דאַרטען — ער...

אַפילו וואַיטעק האָט אַרויסגענומען זיין פויערשע פּיפּקע פון מויל און גערופען צו פאַנדרען מיט אויפגעלויכטענע זיידישע אויגען:

— עי, נח! עי, עי!...

האָט ער איהם דערמיט געוואָרענט, ער זאָל זיין פאַרזיכטי־גער? וואָרים עס איז נאָך דאָ אַ מערע אויף דער וועלט... האָט ער איהם דערמיט געוואָלט נאָך מעהר אויפמונטערען?... נח האָט סיי־ווי־סיי ניט געהערט זיין אַלטיטשקען קול. מיט לייב און לעבען אַריין אין זיין מיה. אָנגעיאָכט אויף זיך אַלע יאָכען פון שטאָט:

— ראַז!

דאַמאָלסט האָט חיה־שרהקע אויפגעעפענט איהר משוגענעם מויל, מיט ווייסע גרויסע ציינער, און אויסגעזונגען נאָך קושקען, וואָס האָט זיך פון איהר אָקאָרשט אָפּגעטראָגען:

ניטשיינע האָב איך אַ פאָל געטאָן
דאָ טאַקע, דאָ.
נאָכן קושקע מיט זיין דושקע
אונז צו לאַנגע יאָהר.

נאָר מחמת דעם באַגייסטערטען רעש האָט זיך קיינער מעהר ניט אומגעקוקט אויף איהרע נביאות. אַפילו קושקע אַליין האָט זיך מעהר ניט אומגעקוקט. און ווער וועט זיך דאָ איינהערען אין אַזעלכע פּאַנפאַטע, דריבנע לידעלעך, ווען דאָס לעבעדיגע האַלט אינמיטען מנצח זיין די טויטע מאַטעריע, און דאָס באַוועגליכע — אַזאַ טעמפּען און פאַרגליווערטען גולם ?

— דנוואָ (דוואָ) ! — כאַפּט אונטער קוליע־בחצוצרות מיט זיין בלעכערנע נאָז, — טנו, טנו ! פּאָסטאַנרעט זינרך אינדעלעך (פאַר־סטאַרעט זיך, אידעלעך!).

נאָר אומזיסט איז דאָ קוליע דער בלעכער אַריינגעפאָהרען מיט זיינע „טראָמפּייטען”, דערמאָנט אָן זיך... אידען באַפליגעלט, מיט אַ נייעם חשק, אויסצומישען די כוחות מיט פאַנדרעס גבורה, האָבען ניט קוליען געענטפערט צום טאַקט, נאָר פאַנדרען. זיי האָ־בען זיך נאָר אַ ווײלענקע אויסגערוהט און ווי נאָר פאַנדרע האָט אַ ברום געטאָן „דוואָ !” האָבען זיי אַלע אויף איינמאָל אַ ריס גע־טאָן און מיטגעברומט ווי אַ ברייטע, שוימיגע כוואַליע :

— דוואָ—אָ !

און דוקא אויף גוייש : „דוואָ !...” וואָרים ווי אידען קומען נעהענטער צו עשוס עלעמענט, ווי נאָר זיי טרעפען אַריין מיט זייע־רע קרעפטעלעך אין גראָבע אָנשטרענגונגען, אַזוי הויבען זיי גלייך אָן צו רעדען רוסיש...

די וואַנט האָט אַ ציטער געטאָן. פון איהרען אַ פוסטע פענ־סטער האָט זיך אָפּגעריסען אַ ציגעל און אַרויסגעפאַלען מיט אַ „בום” איבער די אונטערגעשטעלטע הילצערנע שפּאַרעס ; ווי אַ מוטנע שווערע טרעהר פון איהרע שאַרבען־אויגען... זי אַליין האָט, דאַכט זיך, דערפיהלט, אַז איהרע מינוטען זיינען שוין גע־צעהלט.

אין דער קהלשער פרעהליכקייט איז דורכגעלאָפען אַ דריבנער ציטער פון געפאַהר. אַ קוואָקצען פון ווייבער האָט די דאָזיגע גע־פאַהר נאָך מעהר אויפגעבלאָזען. מען האָט גאָרניט באַמערקט, ווי זיי זיינען פון אַלע זייטען צוזאַמענגעלאָפען, די שטוביגע סעדיי־כעס. ווייבער מיט קאָשיקעס און ווייבער מיט קאָכלעפעל און וויי־

בער מיט שפּיזלען און האַלבע זאָקען אין די הענט. און יעטוועדער אידענע האָט אימיצען גענומען אויפן אויג ביי דער קהלשער אָר־בייט. ווער דעם מאַן, ווער אַ לייבלּיכען ברודער און ווער אַ וויי־טען קרוב. לויט דער שאַרפקייט אָדער שוואַכקייט פון קוויטש וואָלט מען געקענט דערקענען, ווי נאָהענט אָדער ווי ווייט דער אָנגע־שריענער מאַנסביל שטעהט צו איהר משפּחה... אינגאַנצען האָבען די אידענעס דערמאָנט אַן צושראָקענע פישערקעס ביים ברעג ים, בשעת די ווייטע זעגעל־שיפלעך וואַרפען זיך און די פישער וויאָס־לעווען מיט די לעצטע קרעפטען... דאָ האָט זיך די חורבה־וואַנט געשאָקעלט אינם שטורעם פון קהלשע כּוחות, די מאַנסביל האָבען זיך מיטגעשאָקעלט און זיפגעמונטערט איינער דעם צווייטען, גע־כראָבּרעט זיך. און די ווייבער האָבען זיך געטאָן דאָס זייעריגע און געקוויטשעט:

— לייבעצקע! זעה... היט זיך!

— דער ערשטער מוזטו זיין? אַברעמעלע?

— שמחהלע, ציה אָן אַ זייט! אָן אַ זייט!

— לייזשקע, רייס זיך ניט אַזוי! ווערסט זיך נאָך אָנרייסען...

— אוי, אוי, הירשעל!

די מאַנסביל האָבען אָבער די ווייבער זייערע דאָס מאָל ניט געפאָלגט, ניט געקענט פאָלגען, ניט געצויגען „אָן אַ זייט", ווי די אָדער יענע שרעקעדיגע אידענע האָט געקוויטשעט. יעדער איינער איז געווען פאַרפלאָכטען אין צווייטען. אַלע פּאָר איינעם, איינער פּאַר אַלעמען. האָט מען געצויגען בחברותא אַזוי שטאַרק, ווי די כּוחות האָבען געטראָגען. און פאַנדרע איז דאָ געווען דער גאַנצער אָנפיהרער:

— ראַז־דוואַ! ראַז־דוואַ!

די שווערע חורבה־וואַנט צעוויגט זיך נאָך שטאַרקער. מען זעהט ווי דער שפּאַלט איהרער ביים ווענגעל ווערט ברייטער. שטי־קער ציגעל און וואַפנע שיטען זיך פון איהר אויבען, פאַלען ווי אַ צובראָכענע קרוין פון איהר וויסטקייט, פון איהר אַלטער הער־שאַפט איבער דער גאַנצער שול־גאַס. מיט יעדען שאָקעל, וואָס זי

טוט, שלאָגט זי אַריין אַלץ טיפער אין דער ערד די קרום־אָנגע־שטעלטע שפּאַרעס אַנטקעגען איהר מיטען, אונטערדרייסענדיג אַזוי זיך אַליין, דעם אייגענעם אַלטען פונדאַמענט.

.2

אין אַזאַ קריטישען מאָמענט, אויף וועלכען שטאָט האָט געוואַרט פון אינדערפריה אָן, ווען די וואַנט האָט שוין גענומען וואַרפען מיט ציגעל און שפּריצען מיט וואַפּנע, האָט זיך קושקע דורכגעשלאָגען צווישען עולם און אַ כאַפּ געטאָן פאַרן קאַנאַט, האַרט הינטער פאַנדרעס פּלייצעס. דער עולם האָט דאָס אָנגענומען פאַר אַ בראַבערעקייט פון אַ מענשען, וואָס וויל זיך שטעלען אויפן צווייטען געפעהרליכען אָרט נאָך דעם שקלאָווער שמשון־הגבור. מ׳האָט אַלע מאָל געוואוסט, אַז קושקעס משפחה קאָנקורירט מיט ר׳ סענדערס משפחה. ווער זאָל דאָס וויסען וואָס ביי קושקען איז היינט אויפן האַרצען?... אין דער אמתן האָט קושקע אויסגערעכענט אַזוי: מיט איין האַנט וועט ער בלומרשט העלפען ציהען דעם קאַנאַט און מיט דער צווייטער האַנט — דעם מעסער פון כאַליאַווע און בינו־לבינו, אין טומעל און קהלשער מורא פאַר דער סכנה, וועט ער —

נאָר וואָס איז שייך „אויסצורעכענען” ביי אַזאַ ניט־אויסגעשלאָפענעם, פאַרצווייפעלטען, האַלב־שיכורען און געשלאָגענעם קושקען? אפשר האָט ער נאָר געוואָלט ניט דערלאָזען פאַנדרען אַנטלויפען, ווען די וואַנט וועט איינפאַלען, אָפּשניידען איהם דעם וועג מיטן אייגענעם שווערען גוף און אומקומען מיט איהם צוזאַמען? ביידע, ביידע... אין דער ערד מיטן קאָפּ ביידע!... אַזוי ווי ער האָט פריהער געכיכיקעט, ליגענדיג אין אייאיר.

וואָס ביי קושקען זאָל דאָרטען ניט געווען זיין אויפן האַרצען — איינס איז זיכער, אַז ווי נאָר ער האָט דערזעהן פאַר זיך פאַנדרעס געזונטען קאַרק, זיינע דריי־אַרשיניגע פּלייצעס, איז קושקען באַפאַלען אַ ווילדער צאָרן. די ציינער, וועלכע האָבען נאָך וועה־געטאָן פון מערעס פּעטש, האָבען זיך פאַרקלעמט: צי די מיאוסע וואַנט וועט איינפאַלען, צי ניט — ער, קושקע, קען מעהר

ניט לעבען אינם שרעק, אַז אָט־אָ דער אָסטראָזשניק וועט איהם שלאָגען. אָט גלייך מוז נעמען אַ סוף! אָט דאָ אויף אַן אָרט. קיין אי־בעריגע מינוט ניט וואַרטען.

און די פרייע האַנט האָט זיך אַראָפגעלאָזט און גענומען כאַ־פען די ברייטע כאַליאַווע.

אָבער ניט אַזוי גיך איז דאָס איהם געלונגען. דאָס ריטמישע ציהען פון אַזאַ מאַסע הענט האָט איהם, קושקען, מיטגעריסען, ווי אַ שווערע כוואַליע; עטליכע מאָל נאָכאַנאַנד מיטגעוויגט נאָך פאָ־רענט און נאָך הינטען.

האָט זיך קושקע געגען זיין אייגענעם ווילען געמוזט שאָקלען מיט קהל צוזאַמען און צו דער טיפעניש פון כאַליאַווע, צו פאַנדרעס גליק, ניט דערגאַנגען. זיין אומזיסטע אָנשטרענגונג האָט אין איהם נאָך מעהר צופלאַקערט די געירשנטע שנאה, וועלכע ציהט שוין איהר יניקה פון גאַנצע דורות קאָנקורענטען, אין פרנסה און אין כוח... די זעלבע שנאה, וואָס האָט איהם געטריבען צו פאַרשמייסען „שמענדריקען״ — ר׳ סענדערס געכאַליעטען פערדעל — אויף טויט; צו באַפאַלען צוויי מאָל מערען, איינמאָל מיט גוטען און איינמאָל מיט בייזען, און גאַרנישט אויספיהרען. און אָט די ווילדע און שלאַנקע באַלעגאָלטשיכע בלייבט אינגאַנצען פאַרן אָסטראָזשניק, פאַר אָט דעם־אָ!...

און פאַנדרע? האָט ער געוואוסט וואָס פאַר אַ טרפהנע יוכע עס קאָכט הינטער איהם? ער האָט דאָס ניט געקענט וויסען. ער האָט אפילו קושקען אין די אויגען ניט געזעהן, ניט באַמערקט ווען יענער האָט זיך אַריינגעשטופּט צווישען איהם און עולם, הינ־טער זיינע פּלייצעס. ער האָט איהם נאָר דערשפירט ווי אַ ריח פון סמאָלענעס, ווי די אָנגעלאָדענקייט פאַר אַ שטורעם.

און געשעהן איז דאָס אַזוי:

פאַרטאָן אין זיין הייסער אָנשטרענגונג און מסירת־נפש, האָט פאַנדרע געצויגען מיטן גאַנצען כוח די קאַנאַטען, געשאָקעלט זיך צו דער הורבה־וואַנט, ווי אַ חזן צום עמוד, און מיט דער זעלבער אחריות פון אַ שליח־צבור, וואָס ווייסט, אַז אויף איהם לייגט זיך אַן דער גאַנצער עולם און העלפט איהם מעהר קרעכצען ווי זינגען.

פונדעסטוועגן האָט ער, דורך שוויס און היץ און פאַרהאַוועטקייט, פּלוצלינג דערפּיהלט עפּעס אַ פרעמדקייט הינטער זיך. דערפּיהלט, אַז עפּעס באַוועגט זיך דאָרטן, גייט ניט אין טאַקט, פּלאָנטערט זיך.

האָט ער, ניט־אָפּלאָזענדיג די שטאַרקע הענט פון שטריק, אַ דרעה געטאָן דעם קאָפּ. דערזעהן קושקעס קרומליכען קוק און זיין צודראַפּעטען ניט־געוועהנליך אויפגעלאָפּענעם פּנים; און ס'האָט איהם אַ טיאָכקע געטאָן אין האַרצען. פּונקט אַזאַ פייערל אין די רויטע אויגען האָט אַמאָל געהאַט טשורילאָ קאַטאָרזשניק, זיין שונא, ווען זיי האָבען זיך באַגעגענט, געפיהרט פון קאָנוואָי, אין מאָהליווער וואַלד. קושקעס פּלוצליכע נאָהענטקייט איז איהם אויך אויסגעקומען פאַרדעכטיג. דאָס נאַטור־געפיהל האָט איהם אונטערגעזאָגט, אַז די סכנה דאָ, פון פאָרענט, וואו די צוטרייסעלטע וואַנט קען פּלוצלינג איינפאַלען, איז ניט אַזוי גרויס, ווי די סכנה, וואָס האָט זיך פאַרטאַיעט פון הינטען. האָט ער פון די צוויי סכנות אויסגעקליבען די קלענערע און, ציהענדיג די שטריק, בכיון אַ וואָרף געטאָן די ברייטע פּלייצעס אויף צוריק און אַזוי שטאַרק, אַז קושקע־בראַנד האָט גלייך פאַרלאָרען דעם אָנהאַלט ביי די שטריק, אָפּגעשלאָגען זיך אָן דעם עולם ציהער פון הינטען, און אַרויסגעשטויסען געוואָרען אָן אַ זייט דורכן דרוק פון קהלשע כוחות.

איז קושקע נאָך מעהר צוקאָכט געוואָרען. ער האָט ניט באַגריפען די ערנסטקייט פון פאַנדרעס מאַניעוור. איהם האָט זיך געדוכט, אַז פאַנדרע וויצעלט זיך דאָ מיט איהם, שטויסט איהם גראָב אַרויס מיטן געזעס פון קהל, ווי אַ באַלעבאָס שטויסט אַוועק, אום ווינטער, אַן אָרימאַן פון דער הייסער הרובע אין בית־מדרש. איהם האָט זיך געדוכט, אַז פאַנדרע האָט דאָ געפונען דעם ריכטיגען אָרט צו פאַרטשעפּען איהם, כדי צו אָנהויבען מיט איהם די אָפּרעכענונג פאַר קריכען צו מערען... ער האַלט איהם, הייסט עס, פאַר צו־שוואַך און נישטיג צו אָנהויבען מיט די הענט, ווי מיט אַ גלייכען, הויבט ער אָן מיטן געזעס...

באַפרייט פון דער קהלשער כוואַליע, וואָס האָט איהם אָקאָרשט

געוואָרפֿען אַהין און אַהער און ניט געלאָזען צוצוקומען צו דער כאָליאַווע, האָט ער זיך אַ וואָרף געטאָן צו זיין וואָפען ווי אַ באַנומענער. אָבער אָנצײלען זיך מיטן געצויגענעם מעסער אין פּאַנדרעס אַ שוואַכע שטעלע איז געווען ניט אַזוי לייכט. וואָרים פּאַנדרעס אויבערטייל פון גוף האָט זיך געשאָקעלט מיטן גאַנצען עולם צוזאַמען, אַקעגען דער חורבה־וואַנט, ווי אַן אומרוה פון אַ גרויסען זייגער. און קושקעס אָרעם האָט אויך געציטערט פון אויפרעגונג... און דאָ דאַרף מען דערלאַנגען איין מאָל און ניט איבערחזרן; ניט לאָזען דעם „אָסטראָזשניק” קומען צו זיך...

דערפיהלט פּאַנדרע, אין וויגען זיך אויף איין אָרט, אַז הינטער איהם איז געוואָרען פרייער. די סכּנה פון הינטען איז אַוועקגעשטויסט געוואָרען. נאָר זי איז ערגעצוואו דאָ נאָהענט, גאָר נאָהענט. דאַרף מען קודם־כּל וואָס גיכער אָפּפטרן די וואַנט...

פּאַרדאָפּעלט ער די כּוחות און גיט אַ ריס דעם קאַנאַט איין מאָל און צוויי מאָל. און מיט יעדען ריס, ווי האַמער אויף האַמער, איבער אַ ריזיגער קאָוואַדלע, גיבען אַ זעץ די קהלשע כּוחות הינטער איהם, גיסען זיך צוזאַמען מיט זיין גבורה און דערשיטערען אַזוי דעם לעצטען ווידערשטאַנד פון דער איינגעשפּאַרטער וואַנט. זי שאָקעלט זיך שוין צו איהם אַ קרעכצענדיגע, אַ האַלבבאַזיגטע און סטראַשעט מיט פּוסטע פענסטער־לעכער. ס'הייסט: „אויב שוין אַנידערפאַלען, איז מיט דיר צוזאַמען!...” מוז מען זי האַלטען אויפן אויג און מיט דער צווייטער אויג זוכען קושקען, וואו ע ר איז דאָ אַהינגעקומען מיטן רויטען פייערל אין קוק.

זוכענדיג איהם אַזוי, אינם שטויב און געפילדער פון צוכראַברעטע מאַנסביל און קוויטשענדיגע ווייבער, דערכאַפּט פּאַנדרע, מיט איין אויג, אויפן אַנטקעגענדיגען גאַניק פון דעם רבס מויערל, דעם בלייכען אויסגעצוואָגענעם פּנים פון רב — ר' ישיעלעס איידעם, און די פאַרקרימטע איידעלע צורה פון דער יונגער רביצין אונטערן פּאַריק. עס טוט זיי, ווייזט אויס, וועה ביז צום וויינען, וואָס צוליב זיי און זייער טובה־וועגען איז אויסגעבראָכען אינמיטען העלען טאָג אַזאַ האַרמידער מיט אַזאַ סכּנות־נפשות. דאָס גיט פּאַנ־

דרעך צו אַ באַזונדער מוט און אַנטשלאָסענקייט צו פאַרענדיגען וואָס גיכער די אומזיסטע ענויים און האַרץ־קלאַפּעניש פון אַזעלכע טייערע אידען. פאַרגעסט ער איגנאַנצען אויף זיך און וואַרפט אַריין זיין גאַנצען כוח ווי אין אַ פלעט אַריין. געווינען אָדער פאַרשפּילען. און וואָס עס מוז זיין — זאָל זיין...

עס גיט אַ מוראַדיגער קראַך אַקעגען איהם. ער פאַספּייעט נאָר צו באַמערקען, אַז די אויבערשטע האַלבע וואַנט פון חורבה האָט זיך אַ בוק געטאָן אַראָפּ און פליהט, ווי אַן אַראָפּגעריסענער דאַך, איבער די קרום־אַנגעשטעלטע בערוועגע־שפּאַרעס. פונקט ווי די ליימערלעך האָבען לכתחילה אויסגערעכענט. און אין דער זעלבער מינוט, ווען דער אויבערשטער טייל פּראַלט אַראָפּ איבער די שפּאַ־רעס, פאַלט דער אונטערשטער טייל וואַנט אַריין א ו נ ט ע ר זיי. ווי אַ מין גרויסער שטיינערנער ספר, וואָס פאַרמאַכט זיך פון שטור־רעם, אַזוי קלאַפּען־צוזאַמען מיט דונער און שטויב־וואָלקען, איין האַלבע וואַנט אַקעגען דער צווייטער העלפט. אַלץ ווי די ליימער־לעך האָבען אויסגערעכענט.

נאָר איין זאַך האָבען זיי ניט אויסגערעכענט. זיי האָבען בפירוש נישט געקענט אויסרעכענען, אַז אַ טייל פון די אונטערגע־שטעלטע שפּאַרעס, וואָס שקלאָווער זעגער האָבען געשענקט צוליב אַזאַ קהלשע מצוה, זיינען צוגעלעגען, פון טשערוואָטאָשינע דורכ־געלעכערט און וועלען ניט אויסהאַלטען דעם אָנפּראַל פון דער גרויסער וואַנט־משא, פון קהלשע כוחות און פון פאַנדרעס שטור־מישער גבורה. האָבען זיי טאַקע א י ן א י י ן אָ ר ט נ י ט אויס־געהאַלטען; אַביסעלע לינקס פון פאַנדרען, דאָרטען, וואו קושקע־בראַנד איז אַרויסגעשטויסען געוואָרען, האָבען זיי זיך איבערגע־בראָכען מיט אַ הילך פון איבערגעטריקענטע פוסטע העלצער. און ווי אַן אויפגעריסענע שטיק הרעבליע געלאָזען דורכשפּרינגען אַ גאַנצען שטראָם פון גרויסע און קליינע שטיקער ציגעל און וואַפּ־נע. ביזקעל די אַקעגענדיגע הייזער האָבען זיי דערגרייכט.

אינם שטויב־וואָלקען, אינם קראַך פון געשפּאַלטענע העלצער, צוקנאַקטע ציגעל און טינקע גיט עפּעס אַ שימער פאַר פאַנדרעס

אויגען. אַ דריי־פּודיגער צוזאַמענגעהאַרטעוועטער שטיק פליהט, ווי אַן אונטערגעשאָסענע רויב־פויגעל, גלייך אויף איהם. כּדי דאָס אויסצומיידען, גיט זיך פּאַנדרע אַ וואָרף אַן אַ זייט און דער־פיהלט, אַז זיין אַרבעל טרענט זיך, מיט אַ געוואַלד־ריס ביים סאַמע פּלייצע. אימיצער האָט דעם אַרבעל געהאַלטען איינגעקלעמט ווי מיט צוואַנגען. אין דער זעלבער סעקונדע וואַקסט אויס אַקעגען איהם קושקע־בראַנד, וועלכען ער האָט געהאַט פאַרלאָרען פון אויג. אָהן אַ היטעל דערשיינט קושקע, מיט צושויבערטע פּעקלעך געלע האָר פון ביידע זייטען פּליך, מיט משוגע־אויפגעריסענע אויגען, מיט פאַרסקאַליעטע ציין. מיט אַ גרויסען מעסער צילט ער איהם אין לינקען שלייף. ער איז אַזוי באַנומען, קושקע, אַז איהם אַרט אַפילו ניט די סכנה פון דער קראַכענדיגער וואַנט. טויב איז ער און בלינד צו אַלץ אַרום און אַרום. אין די רויטע אויגען ברענט נאָר איין אומענדליכע שנאה, איין ווילדער געדאַנק: „אַ טויט מיר און דיר!...”

אַפּוואַרפענדיג דעם קאָפּ אַן אַ זייט, פּאַספּייעט נאָך פּאַנדרע קורץ און הייזעריג אַ בריל צו טאָן:

— קושקע, לויף!...

און ניט פאַרלירענדיג קיין איינציגען צאָל באַוועגונג אומ־זיסט, ווי אַלע מאָל בשעת ער איז אין גרויס געפאַהר, ציהט פּאַנדרע אויס זיין וואָרף־טאָן דעם קאָפּ מיטן גאַנצען קערפּער נאָך רעכטס, דאָרטען, וואו לויט זיין השערה זיינען די בערוועגע־שפּאַרעס גאַנץ געבליבען און דאָס פעלד פון די פליהענדיגע ציגעל איז קירצער. אַ האַסטיגען ציה נאָך רעכטס, אַ וואָרף דעם באַקען און די פּלייצעס און אַ דרעה זיך אויס, ווי פון אונטער אַ מוראדיגען שליאַבאַם, וואָס פאַלט אַראָפּ, און אַ לאָז־איבער דעם אויפגעטרענטען אַרבעל אין קושקעס פאַרקראַמפטער לאַפּע. אַזוי מיידט ער אויס דעם אָנגעצילטען מעסער און פליהענדיגען שטיק מויער צוזאַמען. ער ראַטעוועט זיך און פיהלט מיט מוטנעם שרעק, אַז קושקעס האַמעטנער גוף דינט איהם דערביי, ווי אַ ווייכער פּאַנ־צער אַקעגען דעם שווערען שטראָם ציגעל, וואָס האָט זיך דאַ דורכ־

געריסען... אַלע איבעריגע פּרטים ווערען פאַרשוואומען אין געבּרום פון דער איבּערגעבּראָכענער חורבה־וואַנט, אין ווייבּערישען קוויטש, אין געלויף פון אַ סך פּיס.

און ניט איינמאָל, שפּעטער מיט יאָהרען, נאָכדעם וואָס איז דאָ געשעהן, ווען פּאַנדרע האָט זיך איבּערגעלייגט אַלע קלייניגקייטען פון אַזאַ מוראדיגען מאָמענט, האָט ער זיך גאַנץ קלאָר פאָרגעשטעלט, אַז ווען ניט קושקעס אָנגעצילטער מעסער, וואָלט ער, פּאַנדרע, זיך ניט אַזוי האַסטיג אַ ריס געגעבּען פון אָרט. ער וואָלט זיך בּכלל ניט פאַרנאַנדערגעקליבּען, צי מען דאַרף לויפען רעכטס, צי לינקס. און דאָס וואָס איז געשעהן מיט קושקען וואָלט געוויס געשעהן מיט איהם אַליין. ס'איז אַ גאָט־זאַך.

און קושקע? קושקע אַליין מיט פּאַנדרעס אַרבּעל אין איין האַנט גיט וואָגיק אַ פאָהר־אַריין אין פאַרהאַסטען, מיט בּלוט און גבורה אָנגעגאָסענעם האַלז. נאָר אָנשטאָט אַריינצוטרעפען אין אַ ווייכען לייבּ, גיט זיך דער שפּיץ־מעסער אַ זעץ אָן אַ שטיק פאַרהאַרטעוועטע ציגעל־און־וואַפּנע און שפּרינגט אַוועק. און ער אַליין גיט אַ פאַל אויפן פּנים און ציהט זיך אויס. דאָס, וואָס איז פריהער געשעהן בּיי מערען אין פירהויז, האָט זיך דאָ איבּערגעחזרט. דער זעלבּער טערעבּענץ איבּערן קאַרק, ווי בּיי מערען אין פירהויז. נאָר דאָ איז די שייט האַלץ צעהן מאָל אַזוי שווער און שפּיציג און מערע איז צעהן מאָל אַזוי שטאַרק... זי באַנוגענט זיך ניט מיטן באַטויבּענדיגען טראַסק אַליין. זי בּאַראַבּאַנעוועט איהם איבּערן גאַנצען גוף מיט אַ סך, אַ סך קולאַקעס... און יעדער קולאַק איז אַזוי שווער ווי אַ ציגעל. בּיזקעל בּיין דערגעהט יעדער שלאָג. אַצינד שטיקט זי איהם מיט איהר גאַנצען ריזיגען גוף. אויפן רוקען זיצט זי בּיי איהם, איהרע שפּיציגע בּריסט זיינען צופלאָשעט, ווי דער געדיכטער שטויבּ פון ציגעל און וואַפּנע. אַזאַ מכשפה!

— האַ־האַ־האַ! — אַזוי לאַכט זי און בּויגט זיך אַראָפּ צו זיין אין בּלוט איינגעגנורעטען פּנים. איהר געלעכטער איז גראָבּ ווי שפּרינגענדיגע שטיקער מויער און איהרע ציינער רויטלען זיך ווי ציגעל אין וואַפּנע־רעמעלעך. גלוסט זיך אויך קושקען אַ לאַך טאָן מיט בּיטערען יאוש און קען ניט. אַ מוראדיגע יצר־הרעדיגע

זיסקייט, אויסגעמישט מיט שאַרפע ווייטאָגען, צוגיסט זיך איהם איבערן חוט־השדרה. ניטאָ קיין אָטעם. שוואַ—אַרץ — — — —

און ערגעצוואו אַרויף שול־גאַס לויפט שוין חיה־שרהקע מיטן לאַנגינקען פעקעלע אויפן אָרעם. פריהער פאַר אַלעמען לויפט זי מיט באָרוויסע פיס און זאָגט אָן די שלעכטע בשורה אין די אָפענע פענסטער. און אַ משוגענע שמחה קייכט ביי איהר אין בולטען מויל:

נאָכן קושקע מיט זיין דושקע,
איכא, איכא־כאַ!

די חיה שרייט אין מערען

.1

„...הקיצור, איינגעפאלען און באדעקט אלעמען. ווער ס׳איז נאר געשטאנען צו־נאהענט. ווער ס׳איז דאמאלסט, ניט היינט־געדאכט, אוועק מיט א צושפאלטענעם קאפ, ווער אהן א נאז, ווער אהן א באק, נאר א י י נ ע ר איז מעהר איינגאנצען ניט אוועק...״

אין א בייזער שעה האט דאס לייבעצקע גארגעל, דער עלטסטער פון די ליימערלעך, געמוזט ארויסריידען. ווארים דאס אלץ, מיט וואס ער האט, מיט א טאג פריהער, אנגעשראקען די זיידענע פוסטאפאסניקעס, איז היינט מקוים געווארען. איינפאלענדיג, האט ר׳ ישיעלעס חורבה־וואנט צובלוטיגט א סך קעפ און נעזער. דער שקלאווער פערשעל האט געהאט ארבייט ביז פארנאכט. און איינער איז מעהר איינגאנצען ניט אוועק. קושקע־בראנד איז געווען דער „איינער״.

האט דערפאר לייבעצקע דער ליימער געהאט הארצקלאפעניש; געמיינט אז ער איז שולדיג. א איד דארף ניט האבען קיין צולאנגע צונג. מען פראוועט ניט קיין ליצנות ביי אזא געפעהרליכע מלאכה. מען ווייזט ניט דעם טייוועל קיין דרך...

און צוריקקלערענדיג — האט דא אפשר אויך זיידע וואיטעק א חלק... די פיפקע, די פיפקע זיינע! פונקט ווי משה־ליב דער פאדריאטשיק האט ער זיך דא צערויכערט... ניט אומזיסט, הייסט דאס, האט איהם, לייבעצקען, א טיאכקע געטאן אין הארצען, דער־

זעהענדיג וואָיטעקס פּיפּקע. און כּך הוה! וואָס עס איז געשעהן אויף רישקאָקי, מיט צעהן יאָהר צוריק, איז אויך דאָ געשעהן. דאָרטען — משה־ליב דער פּאָדריאַטשיק, דאָ — ניט מיר ניט דיר — קושקע־בראַנד.

קאָלעמוטנע אויפן האַרצען איז אויך געווען פייוקען, אוריס חדר־אינגעל. ניט־טויט ניט־לעבעדיג איז ער אַנטלאָפען אַהיים באַלד נאָכן אומגליק; צו מומע־פייגעס וואָרימעס ניט צוגעריהרט זיך. ער, ניט קיין אַנדערער ווי ער, איז דאָ שולדיג! די צונג, די צונג זיינע!... נאָכן אָוועקיאָגען איהם פון די שלעפּ־שטריק האָט ער דאָך געשאָלטען, אַז... מ׳זאָל געהרגעט ווערען!... און אָט איז מען געהרגעט געוואָרען!...

זיידע וואָיטעק איז אָבער געווען זיכער, אַז ניט קיין אַנדערע, ווי חיה־שרהקע די משוגענע, האָט דאָ צוגעדינט. זי, אַ בייזער יאָהר אויף איהר! — האָט דאָך געהאַלטען אין איין אונטערזינגען „נאָכן קושקע מיט זיין דושקע...״ און ס׳האָט נאָך אין שקלאַוו ניט פּאַסירט, אַז חיה־שרהקעס געזאַנגעלע זאָל אימיצען ניט מזיקן. אַך, אַך! באַצייטענס געדאַרפט אַוועקטרייבען זי פון ר׳ ישיעלעס חורבה. ניט געדאַרפט דערלאָזען. געה, שלאָג זיך מיט אַ משוגענער! פון־דעסטוועגען... אַך, אַך!... האַרט לעבען איהם האָט זי דאָך די גאַנ־צינקע צייט געפּאַנפעט. און ער — גאָרנישט. געשטאַנען און גע־פּיפּקעט.

ווער ס׳האָט זיך גענומען דאָס לעבען מעהר ווי אַלע, דאָס זיי־נען געווען דער מתנגדישער רב, ר׳ ישיעלעס אידעם, און צער־טעל — די איידעלינקע רביצין זיינע. פאַר זייערע אויגען איז גע־שעהן אַזאַ זאַך. און דורך וועמען? דורך ז י י ע ר ח ו ר ב ה. די ירושה פון ר׳ ישיעלען, עליו־השלום, האָט גורם געווען אידיש בלוט זאָל פאַרגאָסען ווערען!... מ׳האָט זיי ביידען געמוזט מינטערען.

געקומען צו זיך — איז דאָס ערשטע, וואָס דער שמש האָט דערהערט פון רב, געווען אַ פאַרשטיקטער יאָמער, ווי פאַר די תקיעות אונטערן אַראָפּגעלאָזטען טלית:

— מ׳עט גוזר־תענית זיין!

ווי אַ בליץ האָבן זיך דעם רבס ווערטער צוטראָגן איבערן שטאָט. אַ חושך איז אָנגעפאַלן אויף די פרומע מתנגדים. נאָר די חסידים פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, אָנהענגער פונם חסידישן מורה־הוראה, זאָל לעבן, זיינען געווען אַביסעל קיהלער. זיי האָבן נאָר גענומען שמעקן טאַבאַק מיט האַרץ, הויבן מיט די אַטלעסענע פלייצעס, קוקן מיט אַ ווינק איינער צום צווייטן: אַ תענית גאָר? פאַר גאַנץ שטאָט? המ... מיר האָבן דאָך געלערענט אין גמרא, אַז... „די, וואָס טוען אַ מצוה ווערן ניט געניזוקט" (שלוחי מצוה אינם נזוקין). היינט ווי אַזוי זיינען דאָס אידען געניזוקט געוואָרען ביי טאָן אַזאַ מצוה? טרייבט מען, ווייזט אויס, איבער ר׳ ישיעלעס גדלות, עליו־השלום. דורך זיין חורבה איז דאָס געשעהן...

האָבן דאָס דערהערט די מתנגדים פון דער קאַלטער שול, די לייב־גוואַרדיע פון דעם רב, זאָל לעבן, זיינען זיי אַריין אין גרימצאָרן:

— שיכורים, זיידענע גאַרטעלעך, נאָסע פאותלעך! האָט דאָך טאַקע ר׳ ישיעלע, עליו־השלום, ניט געוואָלט, בשום־אופן ניט געוואָלט איינוואַרפען זיין אָפגעברענטען מויערל. ניט איינוואַרפען, ניט איבערבויען. ספרי־תורות זיינען דאָרט פאַרברענט געוואָרען בשעת דער גרויסער שרפה. האָט ער דערפאַר ניט דערלאָזען... איז דאָך גאָר אַ פאַרקעהרטע ראיה, אַז זיין וואָרט איז געווען פייער. אש־להבה. אָט האָט מען אַ טשעפּ געטאָן די חורבה, איז געוואָרען חושך...

צו פעטש איז עס שיער געקומען.

האָט זיך גאַנץ שטאָט אָפּגעגעסען דאָס האַרץ און אויסגעגאָסען דעם כעס צום נייעם פריסטאַוו, צו זיין קאָפּ און לייב און לעבן! דורך איהם, דורך אַזאַ צורר־היהודים, הייסט דאָס, איז געקומען צו אַזאַ תוכחה אויף די פרייוויליגע איינרייסער פון ר׳ ישיעלעס וואַנט, אויף קהלשע מצוה־טוער. וואָס וואָלט איהם, אַ שטייגער, געאַרט, דעם ערל מיט די קנעפּלאַך, די חורבה זאָל בלייבן שטעהן ווי זי איז געשטאַנען? ס׳איז דאָך ניט קיין ביין אין זיין טרפהנער האַלז!

אַז עטליכע אונטערגעשפּאַרטע סלופּעס זיינען געווען אָנגע-

פוילט און ניט אויסגעהאַלטען דעם אָנפּראַל פון וואַנט און פון מענשליכע כוחות, דאָס האָט קיינער ניט געוואָלט וויסען. אַז אַ העלפט ציגעל האָט זיך אַזוי־אַרום דורכגעריסען און געפאַלעט מוחות — אויף דעם האָט קיינער ניט געקוקט. איינמאָל פאַר אַלע־מאָל:

— הענט און פיס, רבונו־של־עולם, זאָל זיך דער פריסטאַוו ברעכען, אַזוי ווי קושקע האָט זיך געבראָכען!

גאָר אַנדערש, אַנדערש ווי אַלע, האָט אָפּגעשאַצט די זאַך „מאָדיע מיטן אמת". ער האָט זיך אָקאָרשט, מיטן פאַרעכאָד, אומגעקעהרט פון מאָהליוו, וואו ער האָט גענומען אינסטרוקציעס נאָכן אַרעסט פון חאַצע־קירזשנער, ווי ווייטער צו פיהרען שקלאָווער חברה־ציציליסטען. דערהערט פון זיינע חברים, ביים ברעג דניעפער, וועגען דער מעשה מיט צושפּאָלטענע קעפּ און מיט קושקען, האָט ער אַזוי געזאָגט:

— דעם אמת, חברים, מוז איך אייך זאָגען. אַז אַלטע וואַנט איז אייגנעפאַלען, כדי אָפּצוראַמען אַן אָרט פאַר עפּעס נייעס. איז דערביי געניזוקט געוואָרען אַביסעל „אַלטוואַרג". עס מאַכט ניט אויס, חברים! אַזוי דאַרף זיין!

האָט מען זיין קורצע דרשה אויסגעהערט מיט אויפגעריסענע אויגען און אַראָפּגעלאָזט די קעפּ און געטראַכט זיך: אַז דאָס שניידט ער זיך, „מאָדיע־מיטן־אמת", אויף חאַצע דעם הינקעדיגענס דרך. מיט זיין לשון וויל ער רעדען. חאַצע, דאַכט זיך, און, פונדעסטוועגען, פאָרט ניט חאַצע.

מלא־שמחה פון דער גאַנצער בלוטיגער געשעהעניש איז געווען נאָר איין איצקע, איצקע דער משוגענער. געכיכיקעט האָט ער, געצויגען דאָס דראָטענע בערדעל פון אונטען אַרויף, געשפּייט און אַרומגעקוקט זיך צי קיינער הערט ניט. חסר־דעה ווי ער איז געווען, האָט ער פונדעסטוועגען מורא געהאַט, ווי אַ קלאָרער, מ'זאָל זיך ניט דערוויסען פון זיין הנאה און געבען קלעפּ. אַהאַ! די חורבה אַליין האָט זיך פאַר איהם אָפּגערעכענט. אַהאַ! ניט פאַרגונען איצקע זאָל פאַרברענגען זיינע נעכט אין ר' ישיעלעס חורבה?

ניט פאַרגונען איצקע זאָל שפּרינגען ווי אַ קאָזיאָל פון די פּוסטע
פענסטער, איבערשרעקען דינסטמיידלעך? פאַרקלאַפּט אַלע לעכער
מיט ברעטער? איז נאָט איך, כי־כי־כי! נאָט איך!...

2.

אָבער אויסער „מאָדיען־מיטן־אמת" און איצקע דער משוגע־נער, זיינען נאָך דאָ, געלויבט דער אויבערשטער, גענוג ווייכע הער־צער אין שקלאָוו. בשעת די קצבים האָבען קושקען, אַ גוססדיגען, אַוועקגעטראָגען אין דער אידישער באָלניצע, האָבען פרומע און ניט־פרומע נאָכגעשאָקעלט מיט די קעפּ:

— העך, אַ מענש האָט זיך מוסר־נפש געווען פאַר אַ קהל־שער זאַך! און אָט...

אמת, אינם גרויסען רעש פון אַנטלויפען און קוויטשעריי פון ווייבער, בשעת די וואַנט איז איינגעפאַלען, האָט קיינער ניט גע־זעהן, ווי אַזוי קושקע־בראַנד האָט דאָ „געהאָלפען". אַז זיי וואָל־טען געזעהן, וואָלטען זיי אפשר גערעדט ניט בעסער פון מאָדיע דעם „ציציליסט".

אמת, אונטער די שווערע, פאַרבלוטיגטע שטיקער ציגעל און וואַפּנע, אַרום קושקען, האָט מען געפונען אַ מעסער מיט אַ פאַר־בויגטען שפּיץ, נאָר קיינעם איז אַפילו ניט איינגעפאַלען, אַז ס'איז קושקעס. הפנים ביי אַ בעל־מלאכה פון שייד אַרויסגעגליטשט זיך... מ'האָט נאָכגעפרעגט ביי די ליימער, ביי די קצבים, ביי קו־ליע דעם בלעכער. אָבער אַלע האָבען זיך מיט אַ שפּלדיגער מינע אָפּגעשאָקעלט פון דער מאָדנער מציאה.

אמת, אין קושקעס פאַרקראַמפּטער לאַפּע האָט מען געפונען איינגעקלעמט אַן אָפּגעטרענטען גראָבען אַרבעל. מ'האָט דאָס ביים גוססדיגען ניט געקענט אַרויסציהען פון צווישען די צוקרימטע פינגער. דער אַנגעלאָפענער דאָקטאָר חישין האָט אָבער ניט דער־לאָזען צו טאַרמאָשען צופיל אַזאַ שווער־פאַרוואונדעטען. און אַזוי, מיטן פרעמדען אַרבעל אין פויסט, האָט מען איהם אַוועקגעטראָגען אין דער אידישער באָלניצע.

איין נח פֿאַנדרע וואָלט אפשר יאָ געקענט דערצעהלען וועמעס אַרבעל דאָס איז. ער וואָלט געקענט דערצעהלען, אַז די מצוה, וואָס קושקע האָט דאָ געטאָן, האָט געהאַט אַ גלאַנץ פֿון אַ מעסער און פֿון בלוט־פֿאַרלאָפֿענע אויגען. נאָר גראָד ער האָט זיך ניט אָפּגערופֿען. ניט געשטופּט זיך צווישען די נייגעריגע און ניט דערצעהלט. זיין נאַטירליכע עניוות האָט איהם ניט דערלאָזט צו געבען, הויך אויפֿן קול, געגרעכט דעם מוראדיגען פּסק וואָס דאָ האָט געטראָפֿען קושקע־בראַנד — זיין דם־שונא. פֿאַרקערט, ער איז ביי זיך געווען שטאַרק אַראָפּגעפֿאַלען, וואָס דורך זיין אַריינוואַרפֿען די גאַנצע גבורה, אינם לעצטען ריס־טאָן דעם קאַנאַט, איז די וואַנט צו־גיך און צו־שטורמדיג איינגעפֿאַלען און אָפּגעטאָן אַזעלכע מעשים. און צוזאַמען מיט דער נאַטירליכער פֿרייד, וואָס ער אַליין איז ניצול געוואָרען, סיי פֿון קושקעס מעסער, סיי פֿון דער איינגעפֿאַלענער וואַנט, האָט זיך איהם אַלץ געדוכט, אַז ער איז דאָ עפּעס שולדיג.

ווי אַן אַראָפּגעקייקעלטע שווערע וואָג ביי אַן אָפּגעריסענער וואָגשאָל, אַזוי האָט זיך פֿאַנדרע דערפֿיהלט צווישען די הורבעס ציגעל און וואַפּנע. אַזוי האַמעטנע, און איבעריג, און אומגליקליך האָט ער זיך דערפֿיהלט. וואָס האָט ער דאָ נאָך צו זוכען צווישען די שפּרינגענדיגע, קוויטשענדיגע, זשוואַווע אידעלעך? די גאַנצע פֿרייד פֿון געבען הילף און זיך מוסר־נפש זיין האָבען זיי שוין ביי איהם אָפּגענומען. אַצינד קען מען זיך שוין באַגעהן אָהן איהם...

האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט אויפֿן אָפּגעריסענעם אַרבעל און אויפֿן גאַנצען זשעדנעם טומעל אַרום די געניזוקטע, וועלכער איז איהם מיטאַמאָל געוואָרען פֿרעמד און פֿריקרע; און פֿאַרשעמט, ווי אַ גרויסער פֿאַרזינדיגטער אינגעל, פֿאַוואָלינקע אַרויפֿגעכאַפּט זיך אויף זיין לעדיגער פֿאָדוואָדע און אַ טרייב געטאָן דעם אויסגעליהענעם שוואַרצען פֿערדעל. דעם פֿערדס ליטקעס האָבען זיך צוטאַנצט פֿאַר זיינע בלאָנדזשענדיגע, מיט שוויספֿאַרגאָסענע אויגען. שוואַרץ אויף דער נשמה איז איהם געוואָרען פֿונם פֿערדס זאָדעק. אָט וואָס עס לאָזט זיך שטענדיג אויס פֿון זיין גוטען ווילען, פֿון זיין סטאַרען זיך פֿאַר קהל!... איין מערע,

זיין ווייב, וועט איהם אפשר פאַרשטעהן. צו איהר מוז ער אַצינד לויפען, מיט איהר מוז ער זיך טיילען, דערצעהלען איהר אַלץ וואָס ס'איז מיט איהם דאָ געשעהן. ווי אַ חדר־אינגעל איז ער אפילו גרייט מקבל־באהבה זיין מערעס פסק, דערפאַר, וואָס ער קריכט שטענדיג אין סכנות און טוט זיך אַליין אָן די גרעסטע צרות און פאַרגעסט אויף זיין ווייב און היים. מיט פאַרגעניגען וועט ער לאָזען פאַלען אַלע איהרע שטעכיגע ווערטער איבער זיין קודלאַטען, מיט ציגעל און וואַפנע פאַרשטויבטען קאָפּ, אַבי זי זאָל איהם דערנאָך אויסהערען וואָס צווישען איהם און קושקען איז היינט פאָרגעקומען, און זאָל זי איהם באַרוהיגען און זאָל זי איהם אַראָפּנעמען אַ שטיין פון האַרצען. דערנאָך... דערנאָך מעגען זיך שוין אַלע דערוויסען. אויב מערע וועט זאָגען יאָ — מעגען זיך אַלע דערוויסען.

פונם געדאַנק אַליין ווי אַזוי ער, פאַנדרע, וועט באַלד ווערען קליין און שוואַך לעבען מערען זיין ווייב, ווי אַ פאַרזינדיגטער דרדקי־אינגעלע, און ווי אַזוי מערע וועט אויסוואַקסען, גרויס און קלוג, ווי אַ מאַמע, אַפריהער בייז, דערנאָך גוט — פון דעם אַליין איז איהם געוואָרען לייכטער.

נאָר צו אַזאַ אויסרעדען זיך דאָס האַרץ, ווי פאַנדרע האָט זיך פאָרגעשטעלט, איז בכלל ניט געקומען.

3.

שוין דערנעהענטערענדיג זיך, מיט דער שווערער פאָדוואָ־דע, צום שטוב, איז פאַנדרען געוואָרען קשה, וואָס מערע לויפט איהם ניט אַנטקעגען. וואָרים באַלד נאָכן קראַך פון דער וואַנט האָט זיך פאַנאַנדערגעטראָגען אַ קול איבערן שטאָט, אַז ס'איז גע־שעהן אַ גרויסער אומגליק. האָבען זיך פון אַלע טירען אַרויסגע־שאָטען ווייבער מיט בריהש־פאַרבונדענע קאָפּטיכלעך און מיט פאַרטוכער און געלאָזען זיך לויפען זוכען זייערע מענער. מ'איז געלאָפען צו ר' ישיעלעס חורבה, אויף דער שול־גאַס, פאַרביי פאַנ־דרעס פאָדוואָדע, און, לויפענדיג און קייכענדיג, געפרעגט וואָס

דאָרטען איז געשעהן. מ׳האָט אָנגעכאַפּט ווען מ׳האָט באַגעגענט. אויך פאַנדרען האָט מען געוואָלט פאַרהאַלטען. נאָר פאַנדרע האָט זיך ניט געלאָזען. ער האָט זיך געאיילט אַהיים. טרייבענדיג מיט פינסטערען אימפּעט זיין פערדעל, האָט ער דער אָדער יענער אי־דענע פון וואָגען־אַראָפּ צוגעוואָרפען:

— אַזוי אַלעמען — גאָרניט, נאָר קושקען...

— וועלכען קושקען? וועלכען?

— קושקע־בראַנד!

מיטן מויל האָט פאַנדרע אַראָפּגעברומט צו די פאַרסאָפּעטע אידענעס, מיט די הענט געפּאַכעט און געצויגען די לייצעס און מיט די פאַרשעמטע אויגען געזוכט מערען.

ניטאָ מערע.

אפילו ווען ער איז שוין צוגעפאָהרען מיט דער פאָדוואָדע צו דער שוויגערס הייזקע, איז איהם מערע אַלץ ניט אַרויסגעלאָ־פען אַקעגען.

האָט ער שוין דערפיהלט, אַז עפּעס איז דאָ ניט גלאַטיג.

באַדעקט מיט וואַפּנע און ציגעל־שטויב, פאַרשוויצט און אָהן איין אַרבעל, ווי אַ צוריקגעקומענער פון אַ פאַרלוירענער שלאַכט, אַזוי האָט זיך פאַנדרע אַריינגעמאַכט אין שטוב. און כּך־הוה: ווי נאָר ער איז אַריבערגעטראָטען דעם שוועל, אַזוי האָט ער דער־זעהן מערען ביים קאָכשטוב־טישעל, דער פּנים איינגעצוירעט אין פאַרוואָרפענעם אָרעם, און כליפּעט. דער אויוען איז ערשט קוים פאַנאַנדערגעהייצט... אַבי ער, נח, איז געווען זיכער, אַז ער קומט צו־שפּעט צו וואַרימעס און מערע וועט דערפאַר זיין ברוגז.

— מערע, מערייבעלע... — האָט ער גענומען שטאַמלען — זעה... וואָס איז מיט דיר?

מערע האָט שווער אויפגעהויבען דעם קאָפּ. און מאַן און ווייב האָבען זיך אָנגעקוקט מיט אויסגעלופּעטע אויגען. מ׳האָט זיך קוים דערקענט. וואָרים מערעס פּנים און האַלז און פאַרקאַטשעטער אָרעם זיינען געווען באַדעקט מיט בלויע צייכענס, די פאַרווייגטע אויגען אונטערגעשלאָגען. און פאַנדרע, אָהן איין אַרבעל, מיט

מוטנע און בלאָנדזשענדיקע אויגען און מיט ריטשקעלעך שוויס אויסגעמישט מיט ציגעל־שטויב אויף די באַקען — איז אויך גע־ווען ניט שענער:

— נח! — האָט מערע שטיל אַ געשריי געטאָן — מיט... מיט קושקען געשלאָגען זיך?

פאַנדרע איז געבליבען שטעהן פאַרגאַפּט און געשוויגען.

— זאָג, זאָג! — שרייט מערע.

— זעה... און וואָס איז דאָס? — ווייזט נח אויף איהרע בלויע צייכענס.

שרייט מערע ניט צו דער זאַך:

— אָנגעפאַלען אויף דיר מיט אַ מעסער?

שטאַמעלט פאַנדרע:

— פונוואַנען ווייסטו?

— איך, איך?... — כליפּעט מערע מיט אַ צוקרימטען שמייכעל — פונוואַנען א י ך ווייס?

און נאָך די ערשטע פאַרפלאָנטערטע שטאַמעל־ווערטער, וואו איינער האָט ניט געענטפערט אויפן צווייטענס שאלה און איינער האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס דער צווייטער רעדט, האָט מערע דערצעהלט, כליפּענדיג און פאַרלירענדיג דעם סדר דער־צעהלט: וואָס קושקע־בראַנד האָט זיך דאָ היינט פריה פאַרמאָסטען אָפּצוטאָן מיט איהר, ווען זי איז געווען איינע אַליין, אין בלויזען העמד... ברוין און בלוי האָט ער זי געמאַכט, קושקע. נאָר דער שטיק אָפּגעשיילטער כאָמעט האָט זי געראַטעוועט פון זיינע לאַ־פּעס. אָט שטעהט נאָך דאָ דאָס שטיק האָלץ, וואָס שאַיע דער ריי־מער האָט אָפּגעבראַכט מיטן פאַרריכטען כאָמעט!... ווען ניט דאָס — וואָלט זי אפשר מעהר ניט געקענט זיין זיין ווייב. קושקע וואָלט זי... וואָלט אפשר גענומען זי מיט געוואַלט.

— מיט... מיט געוואַלט? — שטאַמעלט פאַנדרע — וואָס הייסט?

נאָר גאָר פּלוצלינג גיט ער ווילד אַ קריץ מיט די שטאַרקע ציין.

— ווי קען מען נעמען מיט געוואַלט? כהע... מערע סענ־דערס מיט געוואַלט...

— וואָס כהע? — קוקט איהם מערע אָן.

— כ׳געדענק נאָך דיין פּאַטש, — מאַכט פאַנדרע אַ ניט־שענע מינע — אָט דאָ אין פירהויז... ווען כ׳האָב דיך, פאַר דער חתונה, געוואַלט נאָר אַ טשעפּ טאָן...

— ער האָט געצויגען אַ מעסער, — ענטפערט מערע קאַלט און טרוקען.

— קעגען דיר אויך אַ מעסער? — שפּרינגט פאַנדרע אויף — וואַ־אָס?

— אויך? — מאַכט מערע צושראָקענע אויגען — און אויף דיר?

— זאָלסטו וויסען, — שרייט פאַנדרע רויט פאַר כעס און ניט ענטפערענדיג איהר צו דער זאַך — זאָלסטו וויסען, אַז ס׳איז אויס קושקע! אַ מיאוסן סוף האָט געהאָט דיין קושקע! טאָקע זעהר רעכט אויף דיין קושקען!

— מיין קושקע? — הויבט מערע באַליידיגט מיט איין פּליי־צע — וואָס עפּעס מיינער? וואָס —

זי בלייבט אָבער שטעהן אינמיטען וואָרט. איהרע אונטערגע־שלאָגענע אויגען עפענען זיך ברייט אויף. איהרע ליפּען ווערען בלאַס און ציטערן:

— וואָס האָסטו מיט איהם געטאָן? — שעפּטשעט זי — זאָג, זאָג!

— איך מיט איהם? — פאַרקרימט זיך פאַנדרע — טפו!

— וואָס האָט ער מיט זיך געטאָן? — שרייט מערע פלוצ־לינג אויף — זאָג, זאָג!

— האָסט זיך גוט דערשראָקען, וואָס? — אַזוי ציהט נח אומישנע, און וואונדערט זיך אַליין, וואָס אָנשטאָט פריהערדיגער רחמנות אויף קושקען, פיהלט ער אַצינד נאָר אַ ברענענדיגע נקמה, — ר׳ ישיעלעס חורבה האָט איהם „געטאָן". אָט! הענט און פיס האָט זי איהם געבראָכען...

— ער האָט זיך אומישנע אונטערגעשטעלט ! — שרייט מע־רע — נח ! אומישנע...

— ווי ?... אומישנע ? — קרימט פאַנדרע איבער — דו זעהסט מיין אַרבעט ? פאַרוואָס פרעגסטו עפּעס ניט, וואו איז דאָס אַרבעט ?

— וואו איז עס ? — פרעגט מערע ווי אַ פאַרגליווערטע.

— זיין מלאכה ! אָט וואָס ער האָט היינט אָנגעראַבאַטע־וועט, דיין קושקע...

און קייכענדיג מיט אַן אָפּגעריסענעם אָטעם און מיט בלאַנ־דזשענדיגע אויגען, דערצעהלט איהר פאַנדרע, וואָס ביי ר' ישיע־לעס חורבה־וואַנט איז געשעהן.

מערע בלייבט זיצען מיט אָפענע שטאַרע אויגען. אין האַלז איז איהר טרוקען און ביטער. אַצינד איז זי טאַקע זיכער, אַז קושקע האָט זיך, אויף אַזאַ אופן, דעם לעבען גענומען. ניט שטע־כען פאַנדרען איז דאָ געווען דער עיקר. ניין. זי ווייסט דאָס אַצינד אויף געוויס. זי פיהלט... ס'איז נאָר געווען אַן אויסרייד פאַר זיך אַליין. אַז מ'וויל אויף־אַן־אמת אימיצען הרגענען לאָזט מען דאָס ניט אויף דער לעצטער מינוט, גראָד דאַמאָלסט ווען די וואַנט פאַלט איין. אומברענגען זיך אַליין האָט ער געוואָלט.

גיט זי מיטאַמאָל הייזעריג אַ פרעג:

— ווי איז ער געשטאַנען צו דיר, נח ? האָסט, דאַכט זיך, געזאָגט — מיטן רוקען צו דער וואַנט...

— וואָס איז דיר די נפקא־מיני ?

— ס'איז אַ גרויסע נפקא־מיני.

— ווי דו וואָלסט געווען דערביי — מאַכט נח — מיטן רו־קען ! אויף דער וואַנט האָט ער זיך אפילו ניט אומגעקוקט.

— געצילט מיטן מעסער ? געמאַכט שהיות ?...

— יאָ, דאַכט זיך, אַז... אַז...

— איך בין שולדיג ! — געהט פלוצלינג מערע אַרויס מיט אַ נייעם געוויין — איך, איך !...

הויבט פאַנדרע מיט די פלייצעס:

— איז וואָס־זשע האָסטו געזאָלט טאָן, מערע ? לאָזען זיך...
— ניט געדאַרפט איהם שלאָגען אַזוי, — צאַפּעלט זיך מע־רע — ניט געדאַרפט...

A

אַ קלאָג צום קרופּניק אין יענעם שפּעטען נאָכמיטאָג. ער האָט גאָרניט געהאַט יענעם טעם, אויף וועלכען פּאַנדרע האָט זיך גע־ריכט אַ גאַנצען פריהמאָרגען, צוליב וועלכען ער האָט זיך אַזוי הרחבהדיג אָנגעפּלודערט היינט אינדערפריה, אָנגעשטיוועלט זיך און אַזוי פרעהליך געהאָרעוועט ביי דער פריצטע אין „הויפעל״. נייך, דער מחיהדיגער טעם פונם ערשטען כשר־פּאַרדינטען קרופּ־ניק, נאָך אָנדערטהאַלבען יאָהר אָסטראָג, האָט ער נ י ט געהאַט. נאָר עפּעס אַ ביטערליכען בייגעשמאַק פון צוגאָסענער גאַל, ווי צו־געברענט פון אייפערזוכט... פּאַנדרע האָט געלאָזען שטעהן, כּמעט פול, די טיפע באָלעגאָלישע שיסעל. דעם שווערען לאַבען ברויט אינגאַנצען ניט אָנגעריהרט. ער האָט אַ וויש געטאָן די קליינע שוואַרצע וואָנסעלעך און פאַרטראַכט זיך:

— הייסט דאָס, האָט זי איהם טאַקע געוואָלט ?... אפילו היינט ?...

און נאָך שאַרפער, נאָך בולטער, ווי היינט הינטערן באָרנ־בוים, נאָכן אָנשרייען פון זשאַנדאַרניק, איז איהם קלאָר געוואָרען, אַז ער וועט דאָ מעהר ניט קענען זיין, אַז ער וועט זיך דאָ שוין מעהר ניט קענען איינלעבען. און שפּעטעלע דעם גנבס ווערטער, אויפן מאָהליווער שליאַך, האָבען אַזוי דייטליך אָפּגעקלונגען אין די מאָטע אויערען:

„...וואו ווערסטו אַהינטאָן דיין כּוח, פּאַנדרע ? אַצינד... נאָכדעם ווי מ׳האָט דיר אָנגעטאָן די געברענטע צרות אומזיסט און אומ־גישט ?... מייסט אפשר, אַז דו וועסט אַצינד וייטער קענען פּיה־רען די מערידאַלניקעס פ ו ן פאַרעכאַד און צ ו ם פאַרעכאַד ? אידענעס מיט קאָשיקעס אָרומפיהרען און קוים דערהאַלטען די נשמה ?... ס׳איז ניט פאַר דיר, פּאַנדרע ! געדענק !״

— איז ער דאָך געדעכט, דער גנב! — שאָקעלט צו זיך נח מיטן אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ — עס געהט ניט מעהר. עס קלעפּט זיך ניט. איבערגעריסען די לייצע. מיט דער אייגענער מערען געהט עס ניט מעהר. עס סקריפּעט, ווי אַ ניט־געשמירטער ראָד. אַוועק מוז מען פונדאַנענט. אַוועק...

איז מען געזעסען יעדער אין זיין ווינקעל און געשאָקעלט צו זיך אַליין קוים־קוים, ווי בשעת אַ שטילען ודוי־זאָגען. דער ניט־דערגעסענער קרופּניק שטעהט אויפן טיש און קיהלט זיך אין דעם ליימענעם שיסעל. פֿאַנדרע עסט ניט. און מערען, ווי עס ווייזט אויס, אַרט דאָס ניט. איינער וואַרט דער צווייטער זאָל איהם איבערבעטען. כאָטש קריגען האָט מען זיך, דאַכט זיך, ניט געקריגט. נאָר קיינער בעט ניט איבער.

— וואָס איז מיט איהר געוואָרען? — ווערט ביי זיך פֿאַנדרע אומרוהיג — זינט דאָס קינד איז געשטאָרבען איז זי אויס מענש. אָט צו גוט, אָט צו שלעכט...

פון דער זייט האָט אויף איהר פֿאַנדרע געקוקט, און איהם האָט זיך געדוכט, אַז ער דערקענט אין איהר אַצינד יענע חיה פון איהר קידער־ווידערדיגער פייערדיגער מיידעלשאַפט, וועלכע האָט איהם אַמאָל אַזוי געשלאָגען און צובלוטיגט, בשעת ער האָט זיך גע־חתנט צו איהר. געשלאָגען און צובלוטיגט, אַמאָל—איהם, היינט—קושקען. אינם זעלבען פירהויז... און וואַרפט זיך און שליידערט זיך נאָך. וואָס וויל זי אַצינד?... אַ מאָדנע זאַך — אַזאַ נקבה ווי מערע. מ'איז מיט איהר קיינמאָל ניט זיכער, מיט סענדערס טאָכ־טער. שוין, דאַכט זיך, געהאַט אַ קינד, פֿאַרלאָרען דאָס קינד — און גאָרנישט. טשעפּעט מען זי, אָט די חיה, איז זי קאַפּאַבל די אויגען אַרויסצוקראַצען. אַנטלויפט מען אַ צומזיקטער — איז זי צו־רייצט?... פאַרוואָס איז זי צורייצט? דאָס בעסטע וואָלט אפשר גע־ווען אַצינד, אָט ווי ער שטעהט און געהט, מיט דעם שטויב פון ציגעל אין די האָר, אָהן אַן אַרבעל, מיטן איבערגעלעבטען דאָפּעלטען טויט־שרעק ביי ר' ישיעלעס וואַנט אַ... וואָרף צו טאָן אויף דער ניט־פאַרבעטער בעט אָט־די ניט־צופרידענע חיה, און טאָן דאָס

וואָס קושקע האָט געוואָלט טאָן, מיט הייסער גראָבקייט, מיט זידעל־ווערטער, מיט נייע בלויע צייכענס אויף איהר בלאַסען, ניט־געזע־טיגטען לייב. דאָס וואָלט זי אפשר באַרוהיגט און זי וואָלט צוריק געוואָרען מערע, זיין מערע־מעריינעלע, זיין „צעפּצעכעלע״, זיין „פּאַיעטאָנטשיק״...

נאָר ווער טוט אַזעלכע זאַכען אינמיטען העלען טאָג, ווען שטאָט געהט אויף רעדלעך און קושקע געהט אויס אין שפּיטאָל?...

באַצוואונגען די חיה

1.

מיט גיכע און סמאָרענדיגע טריט, אַזוי ווי עס הילכען צו־שנאַפּערטע און צו־גרויסע שטיוועל, מיט אויסגעקרימטע אָפּצאָסען, איז אָנגעקומען זאַוועל, קושקעס געוועזענער שמייסער. אין זיין אויסגעהונגערטען פּנים האָבען די שוואַרצע אויגען געגליהט מיט פאַרטאַיעטער נקמה. נאָר ער האָט זיך, קענטיג, איינגעהאַלטען, כדי ניט אויסצושיסען זיין גאַנצע אויפרעגונג מיט איין מאָל און כדי הנאה צו האָבען פון דער נקמה ביסלעכווייז.

— נו ? — גיט פאַנדרע אַ פרעג, ווי נאָר ער האָט איהם דערזעהן. וואָרים ער האָט דערקענט, אַז זאַוועל איז אָנגעלאָדען מיט די „לעצטע נייעס".

— וואָס נו ? — קוקט זיך זאַוועל אום אויף מערען אין ווינ־קעל, כדי צו זעהן, אויב זי איז אויך נייגעריג. אָבער מערע דרעהט אפילו דעם קאָפּ ניט אום. איינגעוויקעלט אין איהר שטוב־פאַ־טשיילע זיצט זי און שוויגט.

דערפיהלט זאַוועל, אַז די בייזוויליגע פרייד מוז מען דאָ אינ־גאַנצען איינהאַלטען.

— המ... — מאַכט ער כלומרשט גלייכגילטיג. — כ'קום אַהער גלייך פון באָלניצע. די גאַס איז דאָרטען שוואַרץ פון מענ־שען...

— נו, נו !... — שלעפּט איהם פאַנדרע פאַר דער צונג.

— וואָס, נו? — ציהט זאַוועל די ווערטער — מיט קוש־קען איז „פלאַכע" (שלעכט). ער איז נאָך דערוויל ניט געקומען צו זיך. זעהט אויס, זאָגט מען, ווי אַ פאַרבינטעוועטער פּאַק וואַטע מיט איין אויג און מיט אַ... האַלבען מויל, און פון מויל, ניט... ניט פאַר אונז געדאַכט, גיסט זיך בלוט...

— און דער דאָקטאָר? וואָס זאָגט דער דאָקטאָר?

— איין דאָקטאָר? צוויי דאָקטוירים! ביידע דאָקטוירים פון שטאָט. דער דאָקטאָר קראָל האָט שוין אַ מאָל געטאָן מיט דער האַנט און איז אַוועקגעפאָהרען. ער איז דאָך עפּעס אַ יחסן. האָט פיינט אומזיסט צו היילען אַ נאַש־בראָט. דאָקטאָר חישין איז פאָרט אַ אונזעריגער... זיצט ער נאָך דאָרטען. נאָר זאָגען זאָגט ער אויך... אפשר, זאָגט ער, וועט ער דערציהען ביז האַלבע נאַכט, אפשר ניט...

און ווי זאַוועל דבּרט אַזוי, הויבט מערע אויף פּאַוואָליע דעם קליינעם קאָפּ מיטן שווערען צופלאָשעטען צאָפּ. איהר פּנים איז בלאַס, איהרע אויגען פלאַמען. באַמערקט דאָס זאַוועל שמייסער און נעמט דאָס אָן אַלץ פאַר אַ גוטען סימן. זי האָט, הייסט דאָס, אין דער שטיל אויך אַביסעל נקמה, וואָס איהר אַמאָליגער איבער־פאַלער אינמיטען דער נאַכט, נאָך דער ווינטערדיגער סעודה ביי חברה־קדישא, איז אַזוי באַשטראָפט געוואָרען. פאַרגעסט ער זיך און געהט אַרויס מיטן גאַנצען שמייסערישען לשון:

— וואָס איז דאָ לאַנג צו דרעהען אַ קאָפּ, ברודער נח? הענט און פיס האָט ער זיך צובראָכען, דער קושקע פרעסער. דאָס, זאָגט חישין, וואָלט מען נאָך געקענט אויסהיילען. ביי אַזאַ גראָ־בען ביין, זאָגט ער, ווי קושקע, וואָלט מען נאָך געקענט. איז ביי איהם אָבער דער גאַנצער חוט־השדרה — פיו־וט! אין דריי ער־טער צוקאַליעטשעט. דערפאַר, זאָגט חישין, איז פלאַכע. טאָמער ווייניג — האָט ער נאָך ביי זיך אין כאַליאַווע געהאַט אַ ניט־דער־טרונקענע פלעשעל ספּירעט. ביים צוקוועטשען דעם פוס, זיינען איהם די שטיקער גלאָז אַריין אין פלייש. אַלע אָדערען דורכגע־שניטען. דאָס ביסעל בראַנפען האָט זיך צוגאָסען... נו, נו! גאָט האָט איהם שוין איינמאָל אָפּגעצאָלט.

בלאָס, ווי קרייד, הויבט זיך מערע אויף פון אָרט. איהרע לי־פען ציטערען.

— און דו? — שטעלט זי אויס בײדע אויגען אויף זאַוועלען, — דו פסקנסט דאָס? דו ביסט בעסער? דו?

מאַכט זאַוועל אַ טראָט אויף צוריק. ער איז באַטויבט פון מערעס פלוצלינגדיגען כעס. ער זעהט, אַז ער האָט דאָ אַביסעל איבערגעפעפערט. נאָר די חוצפה פון אַ שמייסער רעדט פון איהם אַרויס, כמעט געגען זיין ווילען:

— זעה, זעה! — גיט ער זיך אומישנע אַ ווענד צו פאַנ־דרען — וואָס שטעלט זי זיך אַזוי איין, וואָס? איז ער אפשר ניט געקראָכען אַהער אינמיטען דער נאַכט, קושקע, ווען דו ביסט, ניט־היינטגעדאַכט, געווען אין אָסטראָג? וואַ־אַס?

שאָקעלט פאַנדרע פינסטער צו, ניט קוקענדיג אויף קיינעם:

— וואָלסט נאָך געוואוסט, וואָלסטו, וואָס דער קושקע האָט נאָך היינט גע... געוואָלט אָפטאָן. היינט ראַנעטשקע...

כאַפּט זיך זאַוועל אָן פאַר פאַנדרעס אומגעריכטער הילף און שמונצערט מיט די ליפּען:

— אַזוי? היינט אויך, זאָגסטו? אַי־אַי!

אויסער זיך פאַר כעס, שפרינגט מערע צו צו נחן. איהרע אויגען שיסען פייער:

— שוויג שוין בעסער! געפונען פאַר וועמען אויסצוגיסען די „געפיהלעכצען". שוויג!

איצט געפינט זאַוועל דעם ריכטיגען אָרט צו באַליידיגען זיך. ער האַלט דאָך עפּעס בלאָט מיט נחן — איז ער ביי זיך תקיף:

— כ'וויס דאָך... — פאַרדרעהט ער דעם מויל מיט אַ גראָ־בען צווידייטיגען שמייכעל, — וואָס איז דאָ וואָס צו ריידען...

— וואָס ווייסטו? — גיט זיך צו איהם מערע אַ קער. דאָס האַרץ בלייבט איהר שטעהן. איהר אויג איז פאַרשטיינערט. איהרע ציין פאַרביסען. זי מיינט, אַז זאַוועל שטויסט זיך אויף עפּעס אָן. אַז ער גיט דאָ אַ ווינק אויף איהר פאַרבאַרגענער לוסט צו קושקען.

— איך? — דערשרעקט זיך זאַוועל פאַר איהר קוק — כ'האָב גע... איך מיין... איך ווייס גוט, אַז איהר זענט מיר אַ שונא.

דאָס דערלאָזט איהר ניט נחן אַרויפצונעמען מיך אויף דער קעלניע...

אַ שטיין געהט מערען אַראָפּ פון האַרצען. זי דערקענט, אַז איהר חשד איז אומזיסט. זי קען שוין אָבער איהר אַנגענומענעם טאָן נישט ענדערען. עס רייצט זי אויף דאָס, וואָס זי באַהאַלט עפּעס פון איהר נחן, פון איהר אייגענעם מאַן. איהר גראָדע נאַטור האַלט דאָס נישט אויס. גליטשט זי זיך מיט איהר צאָרן ווי פון אַ באַרג־אַראָפּ.

— כ'גיב דיר קיין שום חשבון ניט אָפּ! — רעדט זי האַרט און קלאָר צו זאָוולען — האָסט גאָרניט צו זאָגען אויף קושקען. ביסט צעהן מאָל ערגער! דאָס האָסטו געפיהרט אַהער דעם בער! דו! מיינסט כ'ווייס ניט? ווער האָט זיך, דאַמאָלסט ווינטער, באַהאַלטען הינטער דער סוכּה? האָסט געוואָרט אויף דיין חלק נאָך קושקען... ניין?

— מערע! — שטעלט זיך פאַנדרע צווישען איהר און זאָוולען — ביסט משוגע, ביסטו!

— לאָז, נחן! — שטופט איהם מערע אָפּ — עס מוז אַמאָל אַרויסגעהן אַלצדינג. קושקע־בראַנד איז כאָטש געווען אַ מאַנסביל. געגאַנגען אויף טויט און אויף לעבען. ווייב און קינדער פאַרגעסען. די גאַנצע פּרנסה געשטעלט אין קאָן. מיט צעך צוקריגט זיך. אַזוי איז ער מיר נאָכגעלאָפען... און וואָס אָט דער דאָ? ווי אַן אָפּגעבריהטער הונט. ווי... ווי...

— מערע, מערע! — כאַפּט זי פאַנדרע אָן.

— לאָז! — רייסט זיך מערע אַרויס מיט בייזער ליידענשאַפט — ווי אַ הונט. יאָ. פּעטע ביינדלאַך האָט זיך איהם געגלוסט קלייבען נאָכן בער. ער אַליין האָט מיט גאָרניט ריזיקירט. באַהאַלטען זיך הינטער דער סוכּה און אָפּגעוואָרט... נאָר עס האָט זיך ניט איינגעגעבען, און ער איז אַראָפּגעפלויגען פון קושקעס קעלניע — לעקט ער דיך. לכתחילה מורא געהאַט פאַר דיינע קלעפּ. דערנאָך באַקלערט זיך, אַז מען קען נאָך פון דעם מאַכען אַ קרעמעלע און פאַרקויפען דעם געוועזענעם באַלעבאָס שטיקלעכווייז. אַצינד, ווי דו קוקסט איהם נאָר אָן, האָט ער שוין טענות, וואָס

מען טיילט מיט איהם ניט די גרויסע גליקען פונם אויסגעבאָרגטען פֿערדעל. ער דרעהט נאָך מיט דער נאָז: א י ך דערלאָז ניט...

— שאַ, שאַ, שאַ! — האָט נח געפּאָכעט מיט ביידע הענט און דער פּנים האָט זיך ביי איהם פֿאַרקרימט. ער איז געווען ריהדענד אין זיין אומבאַהאָלפענקייט לעבען דער צוקאָכטער מערען. ווי אַ לייב איבער אַ זידענדיגער שלאַנג האָט ער געפּאָכעט מיט די לאַפּעס.

— וואָס „שאַקעסטו״, וואָס? — נעמט זיך מערע ניט איין — כ׳האָב שוין גענוג געשוויגען. כ׳האָב אַפילו אָט דעם נייעם חברל דיינעם פֿאַרבעטען אויף „קולאַיע״, אַ גליקליכע קולאַיע געווען...

מערען פֿאַרקוועטשט אַ ווילע דאָס האַרץ. זי דערמאָנט זיך אָן איהר קינד. נאָר באַלד שטאַרקט זי זיך ווידער.

— אַ אינגעל ביסטו, נח! אַ גרויסער חדר־אינגעל. מען קען דיר אַלץ איינשמועסען. קושקען האָט ער פֿאַרפיהרט. דיך פֿיהרט ער נאָך עד־היום פֿאַר דער נאָז. ביסט נאָך מעהר אינגעל פֿאַר קושקען, ביסטו! מיינסט אפשר אין בודקע, „אונטערבאַרג״, האָט ער דיך באַגעגענט על־פּי־צופאַל? טאָג און נאַכט האָט ער דיך דאָרטען אָפּגעוואַרט, כדי איבערכאַפּען דיך גלייך ווי דו קומסט פֿון אָסטראָג, איבערשמירען דיך מיט האָניג. אָט, זאָל ער מיר קוקען גלייך אין די אויגען און זאָגען — אַז ניט!

פֿאַנדרע קען מעהר ניט צוזעהן זאַוועלס צער, ער קען איהם אין פּנים ניט קוקען. עס טוט איהם אויך וועה, וואָס מערע האָט געקראָגען אַזאַ לשון און וואָס זי אַליין נעמט זיך אַזוי דאָס לעבען. צופיהרט ער מיט ביידע גרויסע הענט:

— אָבער... וואָס עפּעס מיט אַמאָל, מערע? פֿאַרוואָס האָסטו מיר פֿריהער ניט געזאָגט?

— כ׳האָב פֿריהער געוואָלט, עס זאָל זיין שלום. — פֿאַרטייטשט איהם מערע מיט אַ מאָדנער אַנטשלאָסענקייט — כ׳האָב דיר אַפילו געזאָגט, מען זאָל פֿאַרבעטען צו דער „קולאַיע״ אַזאַ... שונא ווי קושקע אויך. אפילו איהם... עס זאָל זיין שלום. עס וואָלט געווען גלייכער. האָסטו מיך ניט געפֿאָלגט. איז אָט וואָס עס האָט זיך פֿאַרקאָכט. איצטער אַרט מיך שוין מעהר ניט...

— איצטער — ניט?

— ניין! איצטער אַרט מיך מעהר ניט. אַז קושקע איז אַזוי... האָט אַזוי פאַרגאָסען זיין בלוט... פאַר מיר... — אַרט מיך מעהר ניט...

דערזעהט שוין פאַנדרע, אַז זי רעדט ווי אַ באַנומענע, ווי עפּעס אַ ניט־גוטער וואָלט אין איהר אַריין. און אַ דריטער מענש שטעהט נאָך אויך דערביי און האָרכט, פאַרלירט ער אינגאַנצען דעם מוט.

— מערע, מעריינעלע, — בעט ער זיך — זאָל מיך נעמען אַ פּאָפּלעקסיע, דאָ אויף אָן אָרט... איך דערקען דיך גאָרניט...

נחס אומבאַהאָלפענקייט און זיינע וויכע ווערטער טרעפען מערען ווי אַ פליוך קאַלטע וואַסער. זי בלייבט אַ ווילע שטעהן. אַוועק די גאַנצע בייזקייט. אויסגעשאָסען דעם פולוועה. מיט וואַקעלדיגע טריט לאָזט זי זיך צום ווינקעל, זעצט זיך אַוועק, אַ געבראָכענע, אויף דעם פריהערדיגען אָרט.

— אַך־כאַ, — גיט זי פון דאָרטען אַ לאַך אַרויס שטיל און ביטער — קענסט מיך נאָך טאַקע ניט, נח, וואָס פאַר אַ מרשעת עס שטעקט אין מיר. איצטער ווייסטו!

— נו, נו! — לאָזט זיך צו איהר פאַנדרע, ווי ער וואָלט געהאַט בדעה איבערצובעטען זי, אַרומנעמען.

— געה, געה! — פאַכעט זיך פון איהם מערע אָפּ מיט ביידע הענט — אַ כלבטע בין איך — אָט וואָס! אַזוי האָט קושקע מיך גערזידעלט. געוואָרגען און גערזידעלט: „אַ כלבטע ביסטו, אַ כלבטע!“... אַזוי האָט ער מיך טאַקע גערזידעלט.

פאַנדרע האָט ניט וואו דעם פּנים צו באַהאַלטען: נאַ־נאַ! אַצינד זידעלט זי שוין גאָר זיך אַליין. פריהער איהם גערזידעלט, דערנאָך זאָוולען, איצטער זיך אַליין. ער דערפיהלט אומקלאָר, אַז די באַליידיגטע, ניט־באַפרידיגטע חיה זידעלט דאָס פון איהר אַרויס. קושקע האָט זי היינט פריה צוריצט, האָט זי זיך פאַר כּעס אָפּגעריסען פון קייט, די חיה, און דראַפּעט זיך. דערהויפּט איז זי אין כּעס דערפאַר... וואָס ער, פאַנדרע, איז אַזוי יאַלדיש און אָפּהענדיג. וואָס ער ווייסט ניט ווי אַזוי צובינדען זי צוריק

צום קייט. אַזאַ גרויסער און געזונטער מאַנסביל און קען זיך קיין עצה ניט געבען. פאַר אַלץ און פאַר אַלעמען סטאַיען ביי איהם כּוחות און מוט, פאַר איהר — ניט. דערפאַר ברענען ביי איהר אַזוי די באַקען, דערפאַר טרייבט זי איהם אַזוי פון זיך... זיין שווער בלוט גיט זיך אין איהם אַ ריהר. אַ בייזער באַגעהר כאַפּט איהם אַרום צו לעשען אין איהר דעם טרפהנעם, ניט־געזונטען דורשט. צו מאַכען זי פאַרגעסען אַן קושקעס ווילדער חוצפה, אַן אַלע מאַנסבילען אין דער וועלט... נאַר טאַן עפּעס קען ער ניט איצט, זאַוועל איז דאַ. פאַנפּעט ער, ניט וויסענדיג, ווי אַזוי צו בלייבען מיט איהר אויג־אויף־אויג. עפּעס ניט צו זאַוולען פאַנפּעט ער, ניט צו איהר:

— נאַ, זעהט איהר דאָך!... זי... זי וויסט שוין גאַרניט וואָס זי רעדט. אַט!...

כאַפּט זיך אַן זאַוועל פאַר פאַנדרעס ניט־דייטליכע ווערטער, ווי פאַרן לעצטען אַנהאַלט, כּדי ניט אַוועקגעהן פון שטוב מיט בזיונות. פאַרדרעהט ער איין האַלבען מויל אַן אַ זייט. כּלומרשט מיט גוטמוטיגער קאַטאַוועס פון אַ געניטען מאַנספאַרשוין:

— אפשר ניט, אַ?... אַט אַזוי זיינען זיי אַלע... די נקבות.

פון זיין פאַרלעגענהייט פיהרט נחן אַרויס מערע אַליין. זי האָט דערכאַפּט נחס קרומליכען קוק, זיין באַזונדערען סאָפּען מיט דער נאַז. זי האָט גוט געקענט די דאָזיגע סימנים.

— איך וויס יאָ, וואָס איך רייד! — שרייט זי אויף פון איהר ווינקעל — איך וויל ניט, ער זאָל מעהר געהן אַהער אין שטוב... טראָגען די פּאַטשט... אין מיין טאַטענס שטוב...

אַ צוטומלעניש איז אַנגעפאַלען אויף זאַוולען. ער האָט דער־זעהן, אַז דאָ קאָכט עפּעס ווי אין אַ קעסעל. נאַר וואו דער פייער ברענט און פון וועלכער זייט מען קען דאָ לעשען — דאָס האָט ער נישט געוואוסט. ער האָט זיך נאַר, ווי אין טונקעלקייט אַנגעשטוי־סען, אַז דאָס אומגליק מיט קושקען האָט דאָ אויפגעבלעזעלט די גאַנצע שטוב, צורייצט ווייב קעגען מאַן. און אַלץ שווימט איצטער אַרויף ווי ניט־פרישע פעטס אויף קאָכיג וואַסער. וואָס מעהר ער וועט דאָ שטעהן, אַלץ מעהר וועט ער זיך אָפּבריהען. אַ מורא־

דיגע, ניט־באַהאַלטענע שנאה האָט זיך צופּלאַקערט אין זיינע הונ־געריגע אויגען. „טאַקע אַ כּלבטע!”, האָט ער געוואָלט אַ געשריי טאָן צו מערען. נאָר די מורא פאַר פאַנדרען האָט איהם אָפּגע־האַלטען. האָט ער זיך באַנוגענט מיט געבען אַ רוק־אָן דעם צו־האַקטען דאַשיק איבער די אויגען, באַלעגאַליש־קרום, מיט איין זייט מויל צושמייכעלט זיך, און, הויבענדיג מיט איין אַקסעל און בורטשענדיג עפּעס אונטער דער נאָז, אַרויסגעמאַכט זיך פון שטוב. נייך, אַז פון זיין היינטיגען ברענגען אַזעלכע „גוטע נייעס” אין סענדערס שטוב וועט זיך אויסלאָזען אַזאַ טייך, האָט ער זיך כּלל ניט גערעכט. אַלץ די כּלבטע, די „פאַרדאַניכע”, סענדערס טאָכטער, אין איהר טאַטענס טאַטען אַריין!

.2

וויי נאָר זאַוועל איז אַרויס פון שטוב, האָט עס ביי מערען געפּלאַצט אין האַלז, ווי אַן איבערגעצויגענע סטרונע: פּוּם!... און מיט אַ זינגענדיגען געוויין וואַרפט זי זיך אַריין אין דער נאָך ניט־פאַרבעטער בעט, וועלכע האָט נאָך היינט פריה אַזוי צורייצט דעם צעווילדעוועטען קושקע־בראַנד. אַלץ וואָס זי האָט זיך אַנגעליטען פון היינט אינדערפריה, זינט זי איז געבליבען איינע אַליין אין שטוב: דער פאַרצווייפעלטער קאַמף אין בלויזען העמד מיט קוש־קען, דער באַזונדערער געפיהל פון חרפה אויסגעמישט מיט באַ־געהר אין אַלע אברים, איהר ווייבערשער נצחון, דערנאָך — די פּלוצלינגדיגע ידיעה פון קושקעס בראַך ביי דער חורבה־וואַנט, איהר סומנע זיכערקייט, אַז צוליב איהר האָט זיך דאָס קוש־קע געגומען דאָס לעבען, איהר ניט־קענען מעהר איינהאַלטען דעם פאַרבאַרגענעם האָס קעגען אָט דעם געמיינעם זאַוועל־שמייסער, איהר פּלוצלינגדיגער אויסברוך פון צאָרן און זידלעריי, אָט דאָס גאַנצע צוזאַמענגעלויף פון געשעהענישען און ערשיטערונגען אין איהר אַנגעווייטאָגט האַרץ, וואָס איז נאָך ווייט ניט פאַרהיילט נאָך סענדערקעס טויט, — דאָס אַלץ האָט מיט איין מאָל אַריבערגע־וואויגען יעדען ווידערשטאַנד פון ווילען און שטאָלץ, און זי איז

אַרײַנגעפּאַלען אין ספּאַזמעס, מיט אַ קוויטש, וואָס זי האָט זיך באַמיהט צו דערשטיקן אין קישען.

פּאַנדרע האָט שטילערהייט פאַרקייטעלט די שטוב־טיר און מיט ווײכע, בערישע טריט צוגעלאָפן צו איהר בעט, כּדי צו באַרוהיגען זי. נאָר אַ פייער פון אייפערזוכט האָט איהם געסמאַליעט אין האַרצען, געמאַכט זיין רחמנות אויף מערען קיהלער, צוריקגעהאַלטענער.

— נו, מערע, מערע, גענוג וועט זיין.

ער גלעט זי מיט זיין גרויסער האַנט איבער איהר אייגגענורעטען קאָפּ און עס גלוסט זיך איהם ווערגען איהר געטאָקטען האַלז אין איין דער זעלבער צייט.

מערע ענטפערט ניט, נאָר איהרע פּלייצעס ציטערען דריבנע. זי קעמפּט מיט זיך אַליין, זי באַמיהט זיך איינהאַלטען איהר ניט־שענעם געוויין.

און מיט אַמאָל געהט פּאַנדרען אַליין אויס דער אָטעם. זיין שטאַרקע גאָמבע מיט דער געגאָלטער בלויער גריבעלע הויבט אָן צו שפּרינגען. ער דערמאָנט זיך וואָס איהם איז איינגעפאַלען היינט ביי די אָרשער קרעמלאַך, אַנטלויפענדיג אויף דער פאָדוואָדע פון זשאַנדאַרניק.

— אַך, מערע! — ברומט ציטערדיג זיין קול — לאָמיר גאָר אַוועק פון דאַנען! אַוועקגעפאָהרען... ניט קיין קינד, ניט קיין פריינט. אַלע זיינען זיי אַזוי. רשעים. אויף קיינעם קען מען זיך ניט פאַרלאָזען. געמיינט, זאַוועל איז אַ גוטער פריינט. און אָט...

מערעס אָקסלען הערען־אויף צו ציטערען. זי האָט זיך באַהערשט. זי האָרכט. איבער איהר קאָפּ גיסט זיך פּאַנדרעס בעטענדיגער קול, ווי אַ בוימאייל:

— לאָמיר אַוועק קיין אַמעריקע, מערע! אידענעס מיט פאַרבונדענע פּערינעס און מיט טעפּ־איינגעמאַכטס לאָזען זיך אויך אַוועק אַהין. פאַרוואָס ניט מיר?...

אונטער זיין איינגעהאַלטענעם כליפּ, וועלכער ברומט ווי אַ פאַרבלאָנדזשעטע ביהן, ווערט מערע אינגאַנצען אַנטשוויגען. זי דרעהט זיך אום און ציהט צו זיך מיטביידע אָרעמס זיין שטאַר־

קען פאַראומערטען קאָפּ, ביז ער לייגט זיך געבעט צווישען איהרע בריסט.

אונטער אַזאַ פּלוצלינגדיגען איבערגאַנג, פון פרעמדקייט צו הייסער צאַרטקייט, ווערט נח אַנטשוויגען. זיי קוקען־אָן איינער דעם צווייטען מיט באַגייסטערונג. איןביידענס אויגען ברענט אַ מין רעליגיעזער פייער, ווי ביי פאַנאַטיקער־סעקטאַנטען, ביי וועלכע דאָס געשלעכט ווערט אַן אָפּגאָט, וועלכע שטעלען זיך ניט אָפּ פאַר קיין זאַך אין זייער הייסען עקסטאַז, אַפילו פאַר בלוט. פאַרקערט — וואָס מעהר גרויזאַמקייט — מעהר פרומקייט, מעהר איבערגעגעבענקייט.

מיט אַ פאַרגליווערטער תּפילה אין די אויגען האָט מערע, צום ערשטען מאָל נאָך דער חתונה, געצויגען אָט דעם אָפּגאָט צו זיך. מיט אַ הייליגער פרעכקייט האָט זי דאָס געטאָן און מיט אַן אומבאַקאַנטער ציטערדיגער פאַרגעטערונג. ערגעץ־וואו, אויף די ציגעל פון אַ צובראָכענעם מזבח, וואָס זעהט־אויס ווי ר׳ ישיעלעס איינגעפאַלענע חורבה־וואַנט, האָט נאָך ניט אָפּגעטריקענט קושקע־בראַנדס פאַרגאָסען בלוט, און זי דינט דאָ דעם אָפּגאָט פון קרבן, זי פאַלט פאַר איהם, זי קושט איהם. די פוסטקייט אין שטוב, נאָכן פאַרשטאָרבענעם קינד, די ליכטיגקייט פון טאָג אין די פענסטער פאַרשטאַרקען נאָך די אויסערגעוויינליכקייט און די שיכּרות פון דינען אַזאַ לעבעדיגען, אַזאַ משונהדיגען בלינדען אָפּגאָט.

— איז ביסטו טאַקע אַ כּלבטע ?... — אַזוי מורמעלט־צו פאַנ־דרע, אויך ווי אַ שיכּורער.

— אַ כּלבטע, נח ! אַ גרויסע כּלבטע.

— וועל איך אין דיר ממיתן די כּלבטע.

— ממית, ממית ! — רעדט מערע ווי פון היץ און ציהט איהם אַלץ שטאַרקער צו זיך — קיין גאַנץ שטיקעל לייב זאָלסטו אין מיר ניט לאָזען. ברוין און בלוי מאַך מיך...

— וואָס טוט זיך מיט דיר היינט, מערע ? — קעמפט נאָך נח אַ ווײַלע. ער האָט פאַר איהר אַביסעל מורא. נאָר איהר ווילדער באַגעהר גיט זיך איהם איבער צו טאָן איהר רצון ביזן סוף. איין חסרון איז נאָר דאָ, וואָס זי אַליין איז צו־נאָכגיביג. זי וואַלט

זיך בעסער ניט געדאַרפט לאָזען. מיט געוואַלט וואָלט מען זי גע־דאַרפט נעמען, אַזאַ ווי זי איז איצט.

פּאַנדרעס געזונטער נשמה איז בעצם פריקרע אַזאַ קריינקלי־כער אויסברוך פון מוטער־חוהס ליידענשאַפטען, ביים סאַמע שטאַם פון עץ־הדעת, מיט דער רויט־גליהענדיגער פרוכט אין דער שמאָ־לער ווייבליכער האַנט. נאָר מיט זיין אויפגעברויזט בלוט און מיט אייגענער צורייצקייט דעם גאַנצען טאָג האָט ער באַגריפען, צום ערשטען מאָל אפשר אין לעבען באַגריפען די פינסטערע תהומען וואָס דאָס ווייב טראָגט אין זיך. די טונקעלע קעלערען פון גן־עדן האָבען זיך איהם אַנטפּלעקט. און עס גלוסט זיך מוראדיג אַריינקו־קען אויך אין זיי. ער האָט פיבערדיג דערשפּירט די הייליגע אומ־פאַרשעמטקייט פון אַריינדרינגען אין פרעמדען לייב, ווי אַ רוצח מיט זיין מעסער, ווי אַן אַריינברעכער אין פרעמדען אוצר, און שרייען: ס'איז מיינע, מיינע, מיינע! איך מאָג אַלץ!

אָבער טונקעל זיינען די קעלערען פון גן־עדן. זיינע אויפגע־ריסענע גרויע אויגען זעהען דאָ גאָרנישט. ער טאַפּט דאָ נאָר אין דער פינסטער מיט האַמעטנע, מאַנסבילשע לאַפּעס. פינסטער.

ווי אַ פאַרבלענדעטער האָט ער גענומען רייסען פון איהר איהרע לייכטע שטוב־קליידער. דערדריקען, דערשטיקען די חיה מוז ער איצט אין ווייב, אָפּברעכען איהרע שאַרפע נעגעל, אָפּנע־מען איהר פרייהייט, אָנבינדען זי אָן קייט. אַה, די חיה וועט איהם נאָך דאַנקען דערפאַר. אָט דאַנקט זי שוין, דאַנקט און בעט זיך:

— טו מיר וועה, נח! ביסט צו־גוט צו מיר! זיי צו מיר שלעכט. טו אַזוי ווי ער האָט געוואָלט טאָן, אַזוי ווי ער...

— דו ביסט אַ כלבטע, מערע!

און ער האָט געטאָן איהר רצון. ער האָט געמוזט טאָן. ער האָט מעהר ניט געהאַט זיין אייגענעם ווילען, נאָר זיין רויען כוח אין לייב. אינמיטען פון זיין גבורה איז געזעסען אַ פרעמדער ווילען, מערעס ווילען. זי פראַוועט מיט אַלע זיינע חושים. שפּילט ווי אויף אַ פידעל איבער זיין גוטסקייט און בייזקייט, איבער זיין שטילקייט און שטו־רעם.

ערשט אַצינד, זייענדיג איינגאַנצען אין איהר רשות, האָט ער

טעמפּ באַגריפֿן, וואָס פֿאַר אַ באַהאַלטענער טייוועל עס האָט אַלע־מאָל געשטעקט אין זיין מערען, און פֿאַרוואָס זי האָט מיידעלווייז געשלאָגען אַלע מוטיגע בחורים, וואָס האָבן זי געטשעפּעט. און אויך איצטער אַלס ווייבעל... אָט די אַלע, וועלכע זי האָט געשלאָגען, האָט זי באַגעהרט. נאָר זיך אַליין אויף צו־להכעיס, דעם איינגענעם טייוועל אויף צו־להכעיס, געשלאָגען זיי און געבלוטיגט. איהם, פֿאַנדרען, האָט נאָר אָפּגעגליקט. ער האָט זיי אַלעמען גע־ירשענט. ער פֿאַרטרעט זיי אַלעמען ביי סענדערס טאָכטער. מוז ער איהר דערפֿאַר אויסצאָלען מזומן פֿאַר זיי אַלעמען. ניט שעמען זיך, נח! ניט קמצענען.

— נאָך, נאָך! — ענטפֿערט מערע, ווי אַ ווידערקול אויף זיינע ברויזענדע געדאַנקען, אויף זיין עהרליכער איבערגעבענקייט צו איהר, צו זיין ווייב.

קאַטערינושקען אין מיקיטאָס שייער, אין מאַקאַראָווקי, האָט זי איהם איצטער דערמאָנט, נאָר אַ סך בייזער און צאַפּעלדיגער און מוטיגער ווי קאַטערינושקאַ. דאָרטען, אין מאַקאַראָווקי, געהענ־דיג פֿון אָסטראָג, האָט ער זי באַגנבעט, מערען זיין ווייב, טאָ זאָל זי איצטער צוריק באַקומען איהר חלק. אַלץ, אַלץ זאָל זי צוריק באַ־קומען אַזאַ ווייב, אַזאַ וואונדערליכע כלבטע. אַ געזונט אין אַלע איהרע ביינדעלאַך. אַ דאַנק דיר, גרויסער גאָט, וואָס דו האָסט באַ־שאַפֿען אַזאַ ווייב!

* *
*

פֿון זייער טשאַד האָבן זיי זיך ביידע גענומען אויסטשוכען ערשט דאַמאָלסט, ווען די קליאַמקע אין פּירהויז האָט אַ קלאַפּ גע־טאָן.

ווי פֿאַרזינדיגטע גרויסע קינדער, וואָס וואַרטען אויפֿן קאַנ־טשיק, וועלכער דאַרף קומען און באַשטראָפֿען פֿאַר געגנבעטע עץ־הדעת־עפּעל, אַזוי האָבן זיי זיך, מיט פֿאַרטאַיעטען שרעק אין האַרצען, אַרויסגעריסען איינער פֿון צווייטענס אָרעמס. אָט איז דער

קאַנטשיק געקומען!... קוים וואָס זיי האָבן פּאַספּעיעט צו ברענגען זיך אַביסעל אין אָרדענונג.

אימיצער האָט געריסן די צוגעקייטעלטע שטוב־טיר און אומגעדולדיג געבורטשעט.

פּאַנדרע האָט געמאַכט אַ פּנים פון אַ פאַרהאַרעוועטן מענטשן, וואָס מען האָט אָקאָרשט אויפגעטרייסעלט פון טיפן שלאָף. אַזוי איז ער צוגעלאָפן צום טיר און אָפּגעקייטעלט.

אָהן אַ גוטען־טאָג האָט זיך אַריינגעקייקעלט אין קאָכשטוב מלך „מעבר־יבק" פון חברה־קדישא. ווי אַ פּוכטשער היי האָט ער זיך אַריינגעקייקעלט מיט זיין ברייטען געזעס און מיט זיינע שוואַרץ־גרויע קוטשעראַווע, צוזאַמענגערינגעלטע האָר פון קאָפּ און באָרד און וואָנסעס. אין זיינע בערישע שווער־באַבּרעמטע אויגעלאַך האָט געצינגעלט יענער פרעהליך־כיטרער פייערעל, וועלכער שפּילט ביי איהם שטענדיג, ווען ער זאָגט־אָן די נאָהענטע, אַז דער גוסס איז שוין געוואָרען אַ בר־מינן... דאָס זעלבע פרעהליך־פייערעל איז דאָס געווען, ווי בשעת אָוועקטראָגען סענדערקעס טויטען־גופעלע אין אַן אויסגעבעטען קערבעלע. כאָטש דער גאַנצער אויסדרוק פון זיין באַוואַקסענעם פּנים איז געווען פינסטער ווי געוועהנליך.

אַריינגעקייקעלט זיך און גלייך אַ בורטש געטאָן:

— נאָ, ביסטו דאָך דאָ!

— האָ? — דערשרעקט זיך פּאַנדרע און צועפענט דעם מויל — איהר דאַרפט מיך?

ניט ענטפערענדיג פּאַנדרען, פאַרקאַטשעט מלך „מעבר־יבק" איין פאָלע פון זיין ראַצעמאָרענער קאַפּאָטע און הויבט־אָן ציהען פון איין הויזען־קעשענע עפּעס אַ לאַנגע טונקעלע זאַך.

— אָט, — מאַכט ער — קושקע שיקט דיר אָפּ!

אַ טויטער איז פּאַנדרע געבליבען שטעהן. ער קוקט זיך צו און דערקענט זיין אייגענעם אַרבעל, וואָס קושקע־בראַנד האָט ביי איהם אָפּגעריסען.

— נעם, נעם! — מאַכט צו איהם מלך „מעבר־יבק" און דאָס כיטרע פייערל צושפּילט זיך אין זיינע בערישע אויגלאַך — קיין בלוט איז אויפן אַרבעל ניטאָ. אַזוי וואָלט מען דעם אַרבעל גע־מוזט מקבר־זיין מיט איהם צוזאַמען.

— שוין נאָך אַלעמען? — פרעגט נח מיט אַן אָפּגעשטאָרבע־נעם קול.

— נאָך ניט, — קראַצט זיך מלך אין דער קוטשעראַווער פּאַ־טילניצע — נאָר מסתּמא ניט־לאַנג נאָך...

ווי אין חלום נעמט פאַנדרע צו זיין אַרבעל, טאַפּט איהם און באַמערקט אַפילו ניט, אַז מערע איז אויסגעוואַקסען הינטער איהם אַ מאַטע, אַ בלאַסע, אַן אַנגעטאָנענע.

מאַכט מלך אומגעדולדיג:

— טו קום שוין! קושקע רופט דיך!

— ער... מיך?

— ער האָלט ביי שטאַרבען. ער וואַרט אויף דיר...

אַריבערשפּרינגענדיג מיט זיין בערישען קוקעלע אויף מע־רען, גיט ער אַ שטעק מיט זיין קורצען און גראָבינקען פינגער אין דער לופטען:

— און אויף דיר אויך!

מלך־מעבר־יבק דוצט דאָך אַלעמען. ער פיהלט זיך אומעטום ווי גאַנס פּאַראָמשטשיק, אַנגעשטעלט פון חברה־קדישא. און באַ־שאַפען געוואָרען און אויסגעוואַקסען איז ער ספּעציעל צוליב דעם, כדי אַריבערצופיהרען אַלע שקלאָווער פּאַרבייאיגע אידען אויפן עולם־האמת. מאַכט ער זיך דערפאַר קיין צימעס ניט פון יונג און אַלט, אַפילו פון יונגע שענע ווייבלאַך, ווי מערע איז. עט! סוף־כל־סוף זיינען זיי דאָך אַלע זיינע קונדען. פריהער, שפּעטער...

פאַנדרע און מערע האָבען זיך שטומערהייט אַנגעקוקט. אַ שטומע עצה געפרעגט איינער ביים צווייטען מיט די אויגען. און פאַנדרע האָט קוים־קוים אַ שעפּטשע געטאָן:

— געהן?

— מ׳מוז געהן, נח! — איז מערע גלייך געוואָרען אומ־רוהיג — קום, קום!

אַליין געכאַפּט און אָנגעוואָרפען אויף זיך די גרויסע שטוב־פּאַטשיילע.

פון איהר וויכען קול און וויכער באַוועגונג האָט פּאַנדרע קלאָר דערזעהן, אַז די צורייצטע חיה אין מערען, זיין ווייב, איז שוין איינגאַנצען באַצוואונגען.

קושקע אין שפיטאָל

.1

דער שקלאָווער שפיטאָל איז גאָר אַ געהויבענער שפּיטאָל, מיט אַ גרויסען אָפּגעלאָזענעם סאָד; און אַ ביסטרע וואַסערל פּלייצט דורך צווישען די בוימער און פאַלט אַריין אין דניעפּער. די צוויי קאַמערען פאַר קראַנקע מאַנסביל און ווייבער זיינען גרויס און ליכ־טיג, און דאָס גרין פון סאָד קוקט אַריין אין די פענסטער. אפילו די טירען פון איינגאַנג זיינען געהויבענע. האַלב פון גלאָז מיט גע־צאַצקעטע ראַמען. און אַלערליי קאָלירטע שייבעלעך זיינען איינגע־פאַסט צווישען די הילצערנע צאַצקעס, ווי איבער אַן אָרון־קודש להבדיל, כמראה חקשת (אין געשטאַלט פון אַ רעגענבויגען)... איז דאָך די קשיא, ווי אַזוי קען זיך דאָס שקלאָוו פאַרגינען האָבען אַזאַ באַלניצע? איז דער תירוץ: טאַקע ניט שקלאָוו, ניט איהר עשירות און ניט איהר פאַנטאַזיע האָבען אויסגעבויט אַזאַ בניך. נאָר דוקא אַ איד פון דער פרעמד, וואָס האָט געהאַט אי עשירות אי פאַנטאַזיע, און וועלכער האָט געהייסען שמחה טשאַרנער. ער האָט אָבער גאָר אומגעריכט פאַרלאָזען שקלאָוו, געיאָגט און געפּלאָגט פון אַ בייזען מזל, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט. גאַנץ שקלאָוו האָט ביי איהם דאַמאָלסט געכאַפּט מציאות, נו, האָט חברה „רופא־חולים” אויך גע־כאַפּט אַ מציאה.

אַ געהיימניספולער פאַרשוין איז געווען אָט דער שמחה טשאַרנער. אַליין אַ שענער אַ מאַנסביל, מיט אַ גרויסער שוואַרצער

און צופעכערטער באָרד; זיין ווייב אַן „אָסאָבע“, ווייס ווי מילך, מיט סאַמעטענע אויגען; און זיינע דריי טעכטער — איינע שענער פאַר דער צווייטער, האָבן זיי זיך אַלע געהאַלטען פון מענשען אָנדערזייט. אפילו זייערע זעהר זעלטענע געסט פלעגען אויך אָנקומען מיט פאַיעטאָנען פון דער ווייט. אַלע אומבאַקאַנטע, אין גרויסשטעטישע היטעלעך און קאַפעליושען.

אָנגעקומען איז שמחה טשאַרנער פון ערגעצוואו מיט אַ מטמון געלט. וואָרים ער האָט באַלד אָפגעקויפט ביי דער פריצטע דעם שענסטען פלאַץ אינמיטען שטאָט, אויף דער „פאָזניע“ (פליין), לעבען דער אַלטער אָפגעברענטער קאַזאַרמע פון יעקאַטערינאַס צייטען, וואו עס וואַקסען די צווי הונדערט־יעהריגע דעמבעס און פאַרבינדען צווי שליאַכען ווי אַ מין גרינער שאָטענדיגער קאָרידאָר.

אָפגעקויפט אַ שטיק ערד און באַלד אַ נעם געטאָן זיך בויען הייזער. אַ גאַנצען קוואַרטאַל אויסגעבויט פון די בעסטע געהילצען און פון געברענטע ציגעל. קאַכליעס מיט צאַצקעס פאַר די הרובעס — אויסגעשריבען פון מאָהליוו און פון וויטעבסק. געפלאַנצט סעדער אַרום די הייזער און פאַרדונגען זיי פאַר גוט געלט. און אויף זיין אייגענער הויז, מיט קאָלירטע שייבעלעך אין איינגאַנג, געלאָזען אַרומשפאַצירען לעבעדיגע פאַוועס. שבת פאַר מנחה לויפט גאַנץ שקלאָוו קוקען אויף די פאַוועס. ווי זיי צולאָזען דאָס די עקען אין גרויסע רעדער און האָלדערן. מען אָטכאַיעט זיך פשוט מיט די גאָלדיגע וואונדערליכע פאַרבען פון די פאַוועס. עס זעהט גאָרניט אויס ווי פעדערען, נאָר ווי געשטוקעוועטע קייזערליכע בראָקאַטען. קוקט מען מיט אָפענע מיילער. העז, וואָס אַ איד אַ נגיד, אָהן אַן עין־הרע, פאַרגינט זיך! פאַוועס אויפן דאַך. היינט אויב אויפן דאַך אַזוי פיל עשירות — וואָס טוט זיך ביי איהם א ו נ ט ע ר ן דאַך? פון זיינע שווערע קאָמאָדען אין שלאָפצימער לאָמיר שוין בעסער ניט רעדען...

אויף איהר מילך־ווייסען האַלז האָט די טשאַרניכע געטראָגען דריי ראָנדען טונקעלע פערל, ווי פון דער זון אָפגעברענט. זעלטענע פערל. פון דעם האָט מען גערדונגען, אַז גאַנצע פיער טעפ מיט

אַזאָלכענע פערל האָט שמחה טשאַרנעס באַהאַלטען אויפן בוידעם. ניט קיין ווייסע פערל, נאָר דוקא שוואַרצע. און אין וואָס לעגט מען אַריין אַזעלכע טייערע זאַכען? — אין טעפ. קיין בעסערע כלים פאַר שוואַרצע פערל האָט זיך גאָר שמחה טשאַרנער דער נגיד ניט געקענט אָפזוכען. און פונקט פיער טעפ. ניט דריי און ניט פינף, נאָר דוקא פיער. און וואו באַהאַלט מען אַזעלכע אוצרות זיי זאָלען גאַנץ זיין? אויפן בוידעם. קיין בעסערער אָרט פאַר שוואַרצע פערל איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. אונטערן דאַך פרייען טעפ מיט פערל, איבערן דאַך שפּאַצירען אַרום פאַוועס. אַ מלוכה, ניט קיין אידישע הויז.

און מ׳האָט אַזוי לאַנג געקוקט און מקנא געווען די פאַוועס, ביז מ׳האָט אַן עין־הרע געגעבען. ניט אַנדערש — אַן עין־הרע געגעבען. וואָרים גאָר אינגיכען האָט דער שוואַרצער שלימזל גענומען פאַרפאָלגען ר׳ שמחה טשאַרנער. זיין פּנים איז געוואָרען אַלץ פינסטערער און פינסטערער, ביז עס איז געוואָרען חושך ווי די ערד. מ׳האָט איהם געזעהן לויפענדיג עטליכע מאָל אין סטאַן, און מ׳האָט גענומען דערצעהלען, אַז ער באַקומט סטראַשונקעס פון ערגעצוואו און בעט ראַטונעק ביים פּריסטאַוו. דערנאָך, ווייזט אויס, האָבען די סטראַשונקעס אָנגעהויבען מקוים ווערען. זעקס מאָל האָט מען זיינע הייזער אונטערגעצונדען, און דער פּריסטאַוו מיט זיינע דעסיאַטניקעס האָבען דאָ, ווייזט אויס, גאָרניט געקענט העלפען. דריי מאָל האָט מען זיינע הייזער אָפגעראַטעוועט און דריי פון זיי האָבען פאָרט אָפגעברענט. גאַנץ שקלאָוו איז געווען־אויף פון די געהיימע אונטערצינדער. האַ, וואָס? מען קלינגט שוין ווייטער? מ׳האָט שוין מסתמא ווידער אונטערגעצונדען ר׳ שמחה טשאַרנער. שוין ניט פרעגענדיג איז מען געלאָפען אויף דער „פאָזניע״, היג־טער יעקאַטערינאָס קאַזאַרמע. אויב אַ שרפה, איז עס ביי שמחה טשאַרנער אויף דער „פאָזניע״.

און איינמאָל איז גאָר ר׳ שמחה טשאַרנער געקומען פון וועג מיט אַ פאַרבונדענעם קאָפּ. אַוועקגעלעגט זיך אין בעט אויף גאַנצע צוויי וואָכען און אויפגעשטאַנען מיט אַ גרויסען שראַם אויפן שטע־רען. פון דאַמאָלסט אָן האָט מען מורא געקראָגען פאַר זיין נאָהענט־

קייט. ווי קינ'ס צייכען האָט זיך דער שראַם געראוויטעלט אויף זיין שענעם ווייסען שלייף. און מיט אַ שושק און מיט פאַרקוועטשען איין אויג האָט מען זיך איבערגעשמועסט אין דער שטיל:

— אַי, אַי, אידען! ס'איז עפּעס ניט קיין גלאַטע מעשה...

פון דאַמאַלסט אָן, אַז מען האָט זיך מיט איהם באַגעגענט אויף דער שמאָלער הילצערנער קלאַטקע אין גאַס, האָט מען אויף גיך, ווי ריצענאייל, אַראָפּגעשלונגען דעם „גוט מאָרגען", און באַלד אַ נעם געטאָן זיך אָן אַ זייט, מוחל געווען די גאַנצע קלאַטקע און אַוועקגעלאָזען זיך טיאָפּען אין בלאָטע. אַבי ר' שמחה טשאַרנערס שלימזל זאָל זיך ניט אָנקלעפּען...

די פּאַוועס זיינען פאַרשוואונדען געוואָרען פון טשאַרנערס דאַך. און מ'האָט בפירוש ניט אָנגעהויבען צו וויסען, צי מ'האָט זיי, מחמת גרויסע צרות, פאַרגעסען קאָרמענען און זיי זיינען געפּגרט, צי מ'האָט זיי אַוועקגעשענקט, כדי ניט צו וואַרפען זיך מעהר אין די אויגען מיט אויסטערלישע עשירות און מיט גבירישע קאַפּריזען. צי אפשר האָבען עס גאָר אַוועקגעגנבעט, די פּאַוועס, טשאַרנערס שונאים; די געהיימע אונטערצינדער, די ניט־געכאַפּטע קאָפּ־שפּאַל־טער...

מיט די פיער... פונקט פיער טעפּ מיט שוואַרצע פּערל אויפן בוידעם האָט עפּעס אויך געמוזט טרעפען אַ סיבה. וואָרים דאָס דיקע, גרין־באַפּאַרבטע בלעך אויף ר' שמחה טשאַרנערס דאַך, האָט מען איינמאָל אינדערפריה, נאָך אַ שטורעמדיגער נאַכט, דערזעהן ברייט אויפגעריסען. מאָדנע שוואַרצע לעכער האָבען חושכדיג אַראָפּגע־קוקט פון דער פרעהליכער משופּעדיגער גרינקייט, לעבען סאַמע לייטער ביים קוימען. אמת, אַ סך פון די צוויי־הונדערט־יעהריגע דעמבעס, אויף דער פּאָזניע, זיינען פונם זעלבען נאַכטיגען שטורעם איינגעפאַלען, קוימענס האָבען זיך אָפּגעשאָטען. נאָר — אַ טשיקאַווע זאַך! קיינער האָט בשום־אופן ניט געוואָלט גלויבען, אַז דער זעלבער שטורעם־ווינט האָט צוריסען ר' שמחה טשאַרנערס דאַך. „אייסעך וואָס!" האָט מען פילדייטיג געהויבען מיט סטולע פּלייצעס, ווינט, שמינט! טאָקע אַ גרויסער ווינט, נאָר... נאָר... טשאַרנערס שונאים האָבען זיך, מאָלט אייך אויס, גאַנץ פיין באַנוצט מיטן ווינט, כדי

קיינער אין שטוב זאָל ניט הערען, אַז מען רייסט אויף די בלעכען און מען גנבעט אַרויס די... פיער טעפּ מיט שוואַרצע פּערל.

משמעות — אַ שטיקל אמת איז דאָ טאַקע געווען. וואָרים ניט אַלע אויפגעריסענע בלעכען, פון טשאַרנערס דאַך, זיינען געשטאַנען דיבאָם, אויפגעפעכערטע פון שטורעם. אַ טייל פון זיי זיינען געהאַנגען אַריינגעבויגטע אין די דאַך־לעכער, צווישען די קראָקוועס, ווי מיט שווערע דלאַטעס און האַמערס אַראָפּגעשלאָגען.

באַלד נאָכדעם, און מיטען זעלבען וועג ווי די פּאַוועס, זיינען אַוועק די ברוינע פּערל פון דער טשאַרנערכעס הויכער ברוסט. און שקלאָווער קרעמער, וואָס האָבען זיך אין יענע טעג אומגעקעהרט פון מאָהליוו, האָבען עדות געזאָגט, אַז זיי אַליין, מיט זייערע אייגענע אויגען, האָבען געזעהן ווי ר׳ שמחה טשאַרנער געהט אַרויס פון אַ דאָרטיגען משכּנות־הויז, עפּעס גאָר־גאָר אַ פאַרזאָרגטער. אַ פּנים, הייסט דאָס... אַז, אַז... האַ? ווי זאָגט איהר?

אַזוי האָט דאָס געדויערט, ביז דער לעצטער גרעסטער אומגליק האָט ווי אַ דונער אַריינגעשלאָגען אין טשאַרנערס הויז. מ׳האָט נאָך ניט פּאַספּעיעט צו פאַרפאַרבען די לאַטעס פון נייע בלעכען אויפן דאַך, און ר׳ שמחהס מיטעלע טאָכטער, סלאַווע, אַ הויכע בלאַסליכע קראַסאַוויצע, איז נעלם געוואָרען. צוויי טעג און נעכט האָט מען זי אַרומגעזוכט; און געפונען האָט מען זי אַ דערטרונקענע, אינם ניט־טיפען וואַסערל, וואָס פליצט דורך אין גרויסען סאָד ביי די טשאַרנערס און פאַלט אַריין אין דניעפּער. ס׳איז פריהער קיינעם ניט איינגעפאַלען, אַז אַזאַ הויכע סטאַטנע מויד קען זיך דאָרטען דערטרינקען, און מ׳האָט זי דאָרטען ניט געזוכט. געפונען אין וואַסער האָט מען זי אַן אָנגעטאָנענע און איהר רוסיש ביכעל, וואָס זי האָט געלייענט, האָט זיך געוואַלגערט אויפן ברעג. ניין, אָהן געוואַלט קען זיך אַ דערוואַקסענער מענש אין אַזאַ וואַסערל ניט דערטרינקען. הייסט דאָס, אַז פרעמדע רוצחישע הענט האָבען דאָס געטאָן...

אַ כמאַרע האָט זיך זינט דעם אַראָפּגעלאָזט איבער שמחה טשאַרנערס הויז. פונקט ווי דעם באַלעבאָס אַליין האָט מען זיין

שטוב געגומען אויסמיידען, ווי אַ פאַרכישופטען נעסט פון כּל־ערליי אומגליקען. גאָט זאָל אונז שומר־ומציל־זיין, זאָל ער!

אין שמחה טשאַרנערס שוואַרצער באָרד האָבען זיך, באַלד נאָך „שבעה", באַוויזען סיווע צייכען האָר. ער האָט געגומען הוסטען. די טשאַרנערכע האָט זיך מעהר אין מאַרק ניט באַוויזען. אַנשטאָט איהר האָבען איינגעקויפט איהרע דינסטמוידען. אויף קיינעמס שאלות ניט געענטפערט. געהאַלטען מויל. און אַלץ איז דאַכט זיך אַוועק כּשורה. פון די געוויסטע קוימענס אויפן גרינעם דאַך איז געגאַנגען אַ רויך, פוהרען האָבען געפיהרט געהילץ אויף דער פאַזניע און אָפּגעלאָדען אַקעגען שמחה טשאַרנערס שטוב, כּדי אָפּצובויען די אָפּגעברענטע פליגעל־הייזער.

נאָר עפּעס גאָר אומגעריכט, אין איין העלען טאָג, איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז שמחה טשאַרנער פאָהרט אַוועק און פאַרקויפט אַלצדינג, בכל מכל כל. פון זיין פיאַנע, אויף וועלכער די דערטרונקענע שענע טאָכטער האָט געשפּילט, ביז די הורבעס געהילץ אַקעגען זיין הויז. און אַלע זיינע הייזער און ניט־פאַרבויטע פלעצער פאַרקויפט ער אויך.

איז אַוועק אַ כאַפּען מציאות. ווער אַ קאָמאָד, ווער אַ טיש, ווער אַ בעט. מ׳האָט פאַרזעצט אַ משכון און געקויפט מציאות. ווי די אויסגעהונגערטע פעלד־הינט אַ טויטען לייב, אַזוי האָט מען שמחה טשאַרנערס צוטראָגען.

דער נייער־נגיד, וואָס אַקעגען די יאַטקעס, האָט איינגעהאַנדעלט די פאַראַבלטע פיאַנע פאַר אַ שבוש. און דער שמש פון בית־מדרש, וואו די טשאַרנערס האָבען געדאַוועגט — דעם פאַרזילבערטען סאַמאָוואַר. אַנדערש ווי פון אַ פאַרזילבערטען סאַמאָוואַר פאַסט איהם מעהר ניט צו טרינקען טיי, דעם ליאַדען שמש! און שטאָט אַליין האָט זיך אויך אונטערגעגאַרטעלט, אין אַזאַ הייסער מינוט פון מציאות, און אָפּגעקויפט שמחה טשאַרנערס שענסטע הויז, זיין אייגען הויז, מיט די קאָלירטע שייבעלעך אין דער געצאַצקעטער איינגאַנג־טיר און מיטן וואַסערל אין סאָד.

אַ טונקעלער פאַרהאַנג האָט, זינט דאַמאָלסט, זיך אַראָפּגעלאָזט איבער שמחה טשאַרנער און איבער זיין גאַנצער אַנטלאָפענער פאַ־

מיליע. פון וועמען אַנטלאָפען? וואוהין אַוועק? אין וועלכער שטאָט באַהאַלטען זיך מיט די בני־בית? וואָס טוט ער און פון וואָס לעבט ער אין דער פרעמד? — דאָס אַלץ איז געבליבען אַ סוד, אַ שוואַרצער סוד, ביז צו היינטיגען טאָג. אַזוי שוואַרץ און אָנצי־הענד, ווי די פיער טעפ מיט טונקעלע פערל, וואָס זיינען פאַר־שוואונדען געוואָרען פון זיין בוידעם.

מילא, אַוועקגעפאָהרען — פאָהרט געזונטערהייט! אַן אַנטלאָ־פענעם תושב פאַרגעסט מען ווי אַ טויטען. זיין הויז מיטן גרינעם דאַך, וואו פאַוועס האָבען אַמאָל אַרומגעשפּאַצירט, איז אָבער שטאָט גוט צוניק־געקומען. הילצערנע בעטלעך האָט מען דאָרטען אָנגע־שטעלט, אויסגעבעט מיט שטרויענע מאַטראַצען. און באַלד האָבען זיך פון אַלע קאַמערען אויסגעוועפט די גוטע ריחות און פאַרפומען פון טשאַרנערס טעכטער — דער אָפקלאַנג פון זייער מיידעלשאַפט, פון זייער איידעלקייט, פון זייער אומעטיגער גבירישקייט. און פון די גרויסע פענסטער און פון דער גלעזערנער געצאַצקעטער טיר האָט אַ שפּאַר געטאָן מיטן כאָליערע־ריח פון קאַרבאָלקע, מיט גראָבען יאָדאָפאָרם און מיט היסטערישער וואַלעריאַנקע. פון שמחה טשאַרנערס הויז איז געוואָרען אַ שפּיטאָל.

.2

אין דער גרעסטער קאַמער פאַר קראַנקע מאַנסביל, וואו עס זיינען געשטאַנען נאָר עטליכע בעטלעך, האָט זיך קושקע־בראַנד גענומען אויסטשוכען פון דער געדיכטער שוואַרצקייט, וואָס האָט איהם פלוצלינג דערדריקט, בשעת ער האָט שוין געהאַלטען ביים אַריינפאָהרען נח פאַנדרען מיטן מעסער אין שלייף. זיין באַוואוסט־זיין האָט זיך גענומען אַרויסגראַבלען פון מיש־מאַש און וועהטאָג ווי פון אונטער אַ באַרג אָפּשיט און ציגעל. אָך, יאָ. אַצינד דער־מאָנט ער זיך: פון מערען איז אין דער לעצטער מינוט געוואָרען אַ שטייענערנע מאַוים־גרויסע נקבה מיט שפּיציגע בריסטן און מיט אַ דונערנדיגען געלעכטער, מאָדנע עהנליך צו אַ וואַנט פון אַ מויער, וואָס גיט אַ פאַל איין...

האָט קושקע געפּרובט אַ ריהר טאָן אַ האַנט און ניט געקענט, פוס — און ניט געקענט. די אויגען געפּרובט אויפמאַכען — שוואַרץ! בלייבט נאָר — שרייען. עס שרייט זיך אָבער ניט. אַ טויט־שרעק האָט ערשיטערט דאָס ביסעל לעבען וואָס טליעט נאָך אין איהם. און ער איז ווידער געבליבען ליגען אַ פאַרחלשטער.

האָט די „זיצערקע" אַ קוק געטאָן, אַ שאָקעל געטאָן מיטן טשעפּטשיק און איז אַרויס. איז אַריין דער פערשעל, צוגעהערט זיך מיט אַ שוואַרצען טרייבעלע צו קושקעס ברוסט, און אַ מעקע גע־טאָן:

— מ'נע... ער דיאַוועט נאָך.

און הויבענדיג מיט די סוטולע פּלייצעס, געלאָזען זיך געהן צום טיר. פאַר דער סאַמער טיר אָפּגעשטעלט זיך און אַ זאָג געטאָן, ניט צו דער סטעליע, ניט צו דער זיצערקע:

— אַ... אַ גבר אַ איד!

ניט נאָר דעם פערשעלס מיינונג איז דאָס געווען. חישין דער דאָקטאָר און קראָל זיין קאָנקורענט האָבען אויך אַזוי געזאָגט. זיי האָבען זיך ביידע ניט געקענט אָפּוואונדערן, וואָס דער גרויסער פּליכעוואַטער און פאַרבינטעוועטער קאָפּ לעבט נאָך, וואָס דאָס האַרץ שלאָגט נאָך, בשעת דער גאַנצער קערפּער איז שוין, כמעט אַזוי גוט, ווי אָפּגעשטאָרבען. ניט קוקענדיג, וואָס זינט די וויבאָרעס אויף ראַבינער זיינען ביידע דאָקטוירים געווען אויף מעסערס, און אַז איינער האָט געזאָגט טאָג האָט דער אַנדערער געזאָגט נאַכט, און אַז איינער האָט געזאָגט ריצענאייל, האָט דער צווייטער גע־זאָגט ריבאָרבערים — זיינען זיי אויף דער מיינונג, ביי קושקעס בעט, מושוה געוואָרען: אַ זעלטענער גבר אָט דער קושקע!...

און ס'איז קיין חידוש ניט. עס רעדט זיך נאָר אַזוי אַצינד „קושקע". קושקע־בראַנד איז בכלל ניט מעהר עהנליך צו אַ מענ־שען, נאָר צו אַ שניי־באַבוק מיט בלוט־פלעקען, צו אַ ווייסער מו־מיע פאַרבינטעוועט מיט וואַטע און מיט גיפּס און מיט מאַרלע, פון וועלכער עס קוקט אַרויס נאָר איין האַלב־געשלאָסענע אויג און איין שטיקעל מויל מיט אויסגעזעצטע ציין. טאַקע אַזוי, ווי זאַוועל שמיי־סער האָט דערצעהלט ביי פאַנדרען אין שטוב. דער גאַנצער שטאָר־

קער קערפּער איז געווען פּאַראַליזירט דורך דאָס צוקאַליעטשען די חוט־השדרה. געלעבט האָט נאָר דער קאָפּ. מ׳שטיינס־געזאָגט — געלעבט. באַוואוסטלאָז איז ער געלעגן אויף דעם שטרויענעם קישען, נאָך דער לעצטער חלשות; און נאָר אַ דינער כריפּ האָט אין איהם געזאָדען, געצויגען זיך, ווי אין אַן אָפּגעקיהלטען סאַמאָוואַר.

נאָר ביסלעכווייז האָט, אינם קנויל פון וועהטאָגען און וואַטע און פאַרגעסענקייט, ווידער גענומען אויפגעהן אַ העלער פלעק. פון מוטנע־גרוי איז דער פלעק געוואָרען געלב, גאָלדיג. דערנאָך — ליכטיג. און קושקעס איינציגער, האַלב־אָפענער אויג האָט דערקענט אַ פיערעק פון אַ פענסטער. אין פענסטער גרינען אַריין בוימער. די בלעטער שיטערע, האַלב־פאַרגעלבטע. און צווישען די בלעטער הענגען נאָך פּירות, גרויסע לאַנגע באַרען. „גדוילען״ הייסען זיי אין שקלאָוו. וואו האָט ער דאָס געזעהן אַזעלכע גדוילען? אַנומעלטען, אָפּפיהרענדיג דעם צומזיקטען זשאַנדאַרניק פון סטאַן אין אידישען שפּיטאָל, האָט ער געזעהן פונקט אַזאַ פענסטער און פונקט אַזעלכע באַרען. פון שמחה טשאַרנערס סאָד האָבען זיי אַריינגעקוקט. ער האָט געהאָלפען אַוועקלייגען דעם ערל אויף אַ בעטעל און געדענקט. און דאָ שטעהען עפּעס אויך בעטלעך... איז ער אפשר אויך אין שפּיטאָל?

נעהענטער צום פענסטער איז געלעגן נאָך אימיצער אַ גרויסער, אַ שווערער, מיט אַ פאַרבינטעוועטען האַלבען פנים. דערזעהן, אַז קושקעס אויג פינטעלט, אַז זיין קאָפּ איז אומרוהיג, האָט עס גויעש אַ כאָרכעל געטאָן אין יענעמס האַלז און אַ כריפּלער פּאַנפאַטער קול האָט מיט אַן אָפענער בייזוויליגקייט אַ פרעג געטאָן:

— העי, זשיד! לעבסט?...

קושקע האָט ניט געענטפערט. ערשטענס, האָט זיך ביי איהם די צונג ניט באַוועגט. און צווייטענס, האָט ער געהאַט עפּיס וויכטיגערעס ווי מאַטערען זיך און רעדען מיט כריפּלע גויים. קודם־כל מוז ער פאַרשטעהן, ווי ער קומט אַהער, אין שכנות מיט דעם גוי. דאָס איז אפשר טאַקע דער זשאַנדאַרניק, וועלכען ער אַליין האָט אַהער געבראַכט אויף זיין בריטשקע און געהאָלפען אַוועקלייגען...

— שווייגסט? — האָט זיך דער ערל ווידער אַמאָל צופּאַנפּעט

— מ'האט דא גערעבאטעוועט ארום דיר ביזקעל זיבענטען שוויס. ווילסט א „דאכטור"? איז א „דאכטור" (דאקטאר). נאך א דאכטור? אט איז ער דא! ווילסט א „כפערשעל"? אט איז ער דא! א זיצער־קע — אויך. דער גאנצער זשידאווסקער שפיטאל איז געגאנגען כאדאראם. „שא" און „שא"!... ניט רעדען און ניט אויסשפייען. ניע־טא־שטא ארום מיר. ניט אן אייעריגער... טאק־טא בראטעץ! המ... און ווער, לאמיך זאגען, פרימיערנא, האט דאס דיך אזוי מכבד גע־ווען? ניט די זעלבע חברה, די בונטאווטשיקעס, די קראמאלני־קעס? אין זייער מאמעס מא־מען... שווייגסט? נו, שוויג דיר, שוויג! שלעכט שטעהט דיין עסק. טאק־טא!... איך וועל אבער ניט שווייגען. אט וועל איך אויפשטעהן. ווא־א־רט! איך וועל שוין יא געפינען ווער ס'האט מיך צוקאליעטשעט... א גרויסע קונץ אין דער פינסטער... איינעם אליין. ניטשאווא! איך וועל שוין געפי־נען!...

קושקע האט ניט געענטפערט. ער האט אפילו ניט קלאר פארשטאנען וועמען דער גוי סטראשעט אזוי. ער האט נאר פאר־שטאנען, אז ס'איז טאקע דער זשאנדארניק, וועלכען אימיצער איז אריינגעפאהרען מיט א שטיק האלץ, אין דער נאכט פון דער אבלאווע אויף די ציציליסטען, אינמיטען פעלד, הינטער די אר־שער ברעמלעך. געמאכט פון איהם א „קאנקלעט" פון חזירשען האלבען פרצוף און באק־ציינער. זינט דאן היילט מען איהם דא. ווארים שטאט וויל זיך אויספיינען, דערווייזען דעם נייעם פרי־סטאוו וויל מען, אז מ'האלט ניט מיט די יונגע חברה־לייט, אז פאר פראוויטעלסטווע איז ביי שטאט ניט שייך — איד צי גוי...

ביי קושקען אין אפגעלעבטען קאפ האבען זיך ארומגעטראגען גאר אנדערע זאכען: שטיקלעך צוריסענע בילדער פון א פאר־טאג. ווען איז דאס געווען? היינט? נעכטען? ניין. שוין לאנג, לאנג... עס גרויט אינדרויסען. פעסיע זיין ווייב רופט איהם פון פענסטערל. און ער קריצט מיט די ציין און לאזט זיך אוועק צו מערען — סענדערס טאכטער. אחן דעם באלעגאלישען גארטעל לאזט ער זיך אוועק... א גראנגעל אין קיהלען פירהויז. א זעץ אין פאטילניצע. דערנאך ליגט ער אין אייאיר ביי דער אזערע, א גע־

שלאָגענער, און שפּיגעלט די געשוואָלענע נאָז אין אַ וואַסערל. דערנאָך — ר׳ ישיעלעס חורבה. אַ האַרמידער פון אַ סך אידען, מצוה־טוער. האַ־האַ און האַ־האַ סטאַרען זיי זיך אַלע איבאיינעם. און ער לאַכט זיך אויס פון דער גאַנצער מצוה. ער ציהט דאָס מע־סער הינטער פאַנדרען. און אַלץ קייקעלט זיך אין תהום אַריין. פון יענעם אינדערפריה אָן קייקעלט ער זיך אין תהום... ס׳האָט אַנ־דערש ניט געקענט זיין. אויס מיט דיר, קושקע!

אינם דאָזיגען תהום פון געפּאַלענקייט און ניט־מענשליכע יסורים שאַלט ערגעצוואו אויף איין מענשליכער געשריי. איין ברי־דערליכער קול, אַ וועה־געשריי פון אַ מענשען וואָס וויל איהם באמת ראַטעווען:

— קושקע, לויף!

וואו, אַ שטייגער, האָט ער דאָס געהערט אַזאַ וואָרנונג? אין דער לעצטער מינוט האָט ער דאָס דערהערט. ס׳איז שוין געווען צו שפּעט.

אַ ליכט געהט איהם אויף, ווי אָקאָרשט דאָס פיער־עקיגע שטיק ליכט פון פענסטער. נאָר אַ טיפערע, אַ זיסערע ליכט. ס׳איז דאָך געווען דעם אָסטראָזשניקס קול. נחקע פאַנדרעס קול. און גראָד דאַמאָלסט ווען ער, קושקע, האָט איהם געהאַלטען פעסט ביים אַר־בעל און די וואַנט האָט זיך צושאָקעלט... אָן אמתער טויט־שרעק האָט גערעוועט פון זיין שונאס האַלז: „קושקע, לויף!״ ווי האָט דאָס דער פאַנדרע געהאַט קאָפּ צו וואָרענען איהם? ער האָט דאָך גוט געזעהן ווער עס צילט איהם מיט אַ מעסער אין שלייף. ניט דער שרעק פאַרן מעסער איז דאָס געווען, נאָר דאָס זאָרגען זיך פאַר זיין אָנפאַלער, פאַר קושקע־פרעסער, וועלכער האָט פאַרשמי־סען זיין בעסטען פערדעל. געקראָכען צו זיין ווייב און אַרומגע־זוכט איהם אַ שיכורער מיטן מעסער אין כאַליאַווע...

אַצינד שאַצט ער דאָס אָפּ. אין יענער רגע האָט ער ניט פאַר־ספּעיעט אָפּצושאַצען אַזאַ ברידערליכען געשריי. וואָרים עפּעס אַ שפּיציגע משא האָט איהם אַ זעץ געטאָן אין רוקען, אַרויפגע־וואָרפען זיך אויף איהם פון הינטען, און געשלאָגען איהם ווי מע־

רע, ווי אַ גרויסע שטיינערנע מערע געשלאָגען איהם און געכאַבאַ־טשעט. יעדער „כאַ־כאַ" ווי מיט אַ שטיק ציגעל. דערנאָך איז גע־וואָרען שוואַ—אַרץ...

אַ וואַרימע ליבליכקייט צושפּרייט זיך איהם איבערן טייל פאַרבינטעוועטען גוף, וועלכער לעבט נאָך. עס באַרוהיגט די מוראדיגע יסורים ווי אַ באַלזאַם. אַ מין שווערע לאַסט פון שנאת־חנם פאַלט איהם אַראָפּ פון אָפּגעשוואַכטען האַרצען. געטראָגען, געטראָגען די לאַסט און אַט האָט ער זיך באַפרייט. אַלץ וואָס איז פריהער געווען אַזוי וויכטיג צו זיין אין כעס — פאַרלירט דעם ווערט. ער גיט אַ שמייכעל צו זיך אַליין מיטן האַלבען, גאַנץ־גע־בליבענעם מויל: אַי, קושקע, ביסטו דאָס אַ בלייענער פויגעל! געצויגען, געצויגען דאָס מעסער און ניט דערצויגען. ביי מערען אין פירהויז געצויגען, דערנאָך ביי דער חורבה־וואַנט, און ניט דער־צויגען. אפשר געננג מוט ניט געהאַט? בעסער אַזוי, קושקע! ניט דערצויגען. שעם זיך אַז דו ווילסט. אַבי קיינעמס בלוט ניט פאַרגאָ־סען. בעסער אַזוי, קושקע! ווי? טאַקע קיינעמס ניט?

קושקעס איינציגע, ניט פאַרבינטעוועטע אויג הויבט אָן צו פינטלען גיך, גיך. ער איז אין ספק צי דאָס צווייטע מאָל ציהען דאָס מעסער, ביי ר' ישיעלעס וואַנט, האָט טאַקע קיינעם ניט גע־שאַדט. ער געדענקט גוט, אַז מיטן אָנגעצילטען מעסער האָט ער זיך יאָ צופּאַכעט. נאָר צי האָט ער געטראָפען פאַנדרען אין שלייף, צי ניט — דאָס געדענקט ער מעהר ניט.

אַן אומרוהיגקייט הויבט אין איהם אָן צו וואַקסען. אַן אומרו־היגקייט און אַ גלוסטעניש, אַזוי שטאַרק ווי אַ הייסער דורשט, צו זעהן נח פאַנדרען אַ גאַנצען, אַ געזונטען.

דער פאַרבינטעוועטער קאָפּ זיינער הויבט זיך אָן צו וואַרפען. דאָס אויג דרעהט זיך, און דאָס שטיקעל מויל שרייט, אַזש עס טריפט פון איהם מיט פרישע טראָפּענס בלוט אויף דער ווייסער מאַרלע.

— ע... מע... — דערהערט זיך אַ ניט־מענשליכער בעטענדי־גער קויל.

— מע—ע! — מישט איהם איבער דער גוי מיט דער פאַר־בונדענער באַק ביים פענסטער — טאַק־טאַ, בראַטעץ!

— מע—העם—לעם—מעל... — באַרוהיגט זיך ניט קושקעס קאַפּ.

ביז די „זיצערקע" מיט איהר ניט זעהר זויבערען פאַרטוך, וועלכער דינט דאָ סיי אַלס „שוועסטער" סיי אַלס קעכין, איז אָנגע־לאָפען פון קאָכשטוב און געבליבען שטעהן ביי קושקעס בעט אַ פאַרגאַפטע, וואָס אַזאַ „פאַרבייאיגער" האָט נאָך כּח צו מעקען, צו פאַרלאַנגען.

— קושקע, ווילסט עפּעס? — בויגט זי זיך פּאַוואָליע איין איבער דעם פאַרבונדענעם קאָפּ.

— פּאָ—פּאַי—פּאַנ—, — באַמיהט זיך קושקעס קאָפּ צוזאַ־מענצובינדען איין וואָרט — גי־גיכ—געי—אָה!

האָט די זיצערקע אָנגעהויבען טרעפען ווי אַ רעטעניש, דאָס וואָס קושקעס קאָפּ מיינט דאָ צו זאָגען:

— פעסיע? דיין ווייב? זי איז דאָ אין פּירהויז. זי וואַרט. דער דאָקטאָר האָט ניט געהייסען אַריינגעהן. זי קומט. וואַרט.

— הן—הן—ניי—ניע! — האָט קושקעס קאָפּ געפּרובט שאָקלען זיך אויף „ניין".

— פּאַן—פּאַן—ניע! — האָט איבערגעמישט דער קראַנקער זשאַנדאַרניק ביים פענסטער — טאַק־טאַ, בראַט! ניט קיין „פּאַן", ניע! שלעכט זיינען דיינע געשעפטען...

און נאָך אַ היבשע ווײַלע האָט זיך די זיצערקע אָפּגעמוטשעט מיט קושקען. פעסיע איז אַנגעלאָפען מיט אַ יאָמער. דער פערשעל האָט זי קוים אַרויסגעפיהרט צוריק. ס'האָט קיין זאַך ניט געהאָלפען. קושקעס קאָפּ האָט זיך ניט געוואָלט באַרוהיגען. אַלץ געמעקעט, גע־בעטען עפּעס. געכניקעט ווי אַ קינד. ביז „מלך־מעבר־יבק" איז אָנ־געקומען. מלך איז צוגעגאַנגען און דערגאַנגען אַ טאָלק. הברה־קדישא האָט איהם נאָר געשיקט אָפּצוואַרטען, מיט אַ פּע־דערל אין האַנט, די יציאת־נשמה ביים פאַרבייאיגען קושקען, זאָ־

געץ מיט איהם ודוי... אָבּער ער, מלך־מעבר־יבק, דער געניטער אַרויסבּאַגלייטער פון אַלע פאַרבּייאיגע אויף יענער וועלט, וועלכער קען דאָס שטאַמלען פון כל־ערליי גוססדיגע, ער האָט זיך באַלד פאַ־נאַנדערגעקליבּען אין דעם טעלעגראַם־לשון פון קושקע־בּראַנד, אַז דאָס מיינט ער פ אַ נ ד ר ע ן... זיין לעצטער רצון איז צו זעהן זיך מיט פאַנדרען און מיט מערען זיין ווייב. בּעטען ביי זיי מחילה וויל ער...

בירזע אויגען

.1

אַן אומעט פון פאַר ימים־נוראים איז געלעגען אויף דעם פאַרוועלקטען גראָז פון שקלאָווער „פּאָזניע״, ווען פאַנדרע און מערע זיין ווייב האָבען זיך דערנעהנט צום אידישען שפּיטאָל. דער אלול האָט צושאָטען פון זיין טאָרבע אָפּגעבליאַקעוועטע שטיקער גאָלד און ליכט אין די בלעטער פון די דעמבעס — די צוויי־הונדערט־יאָהריגע ריזען, וואָס זיינען נאָך גאַנץ געבליבען פון אַלע שטורעמס. הורבעס פון ניט־אויסגענוצטע בערווענעס, דראַניצעס און לאַטעס זיינען נאָך געלעגען ביי די לאַנג אָפּגעברענטע הייזער אויפן פּאָזניע — ירושה פון ר׳ שמחה טשאַרנער, פון זיינע שרפות און פון זיין אַנטלויפען... פון דער חרובער, לאַנגער קאַזאַרמע, פון יעקאַטערינאַס צייטען, האָט זיך אויפגעהויבען אַ שוואַרצע סטאַיע מיט קראָהען און געלאָזען זיך פליהען מיט פויגעלשע הפקרדיגע געשרייען צום עקשטאָט. דאָס האָט פאַרשטאַרקט דעם אָנזאָג אויף אָסיען, אויף תשובה־צייט, און אויפן סוף פון מענשען.

אָנגעזאַפּט מיט דער אַרומיגער מרה־שחורה האָבען זיך פאַנדרע און מערע זיין ווייב אויפגעהויבען אויף די טרעפלעך פונם גלעזערנעם גאַניק מיט די קאָלירטע שייבלעך. שוועך, ווי אַ בערענפיהרער, איז זיי פאָראויסגעקראָכען, מיט די קורצע פיס און ברייטען געזעס — „מלך־מעבר־יבק״. ער פאָראויס און זיי — נאָך איהם; ווי אָנגעבונדען אָן אַ קייט. פון אַלע שווערע איבערלעבע־

נישען, פאַר הייגטיגען טאָג, זיינען זיי ביידע, מאַן און ווייב, געווען דערדריקט און ניט־זיכער אין טראַט. כמעט צופרידען, וואָס אימיצער פיהרט זיי צו אַזאַ ניט־געשמאַקען באַזוך, און זיי דאַרפען נאָר נאָכגעהן און זיך ל אָ ז ע ן פיהרען.

די שענע גאַניק־טיר האָט, ביים עפענען זיך, אויפגעטרייסעלט אַ העגג־גלעקעל. און אַז יענער איז פאַרשטומט געוואָרען, האָט זיך, אין דעם ברייטען פירהויז, דערהערט אַ פאַרשטיקטער יאָמער. אויף אַ באַנק איז געזעסען אַ אידענע און ביטער געוויינט.

מערען האָט אַ טיאָכקע געטאָן אין האַרצען. זי האָט זיך עפעס דערפיהלט שולדיג אינם פאַרשטיקטען געוויין. אַליין ניט געוואוסט, פאַרוואָס.

— ווער איז דאָס ? — גיט זי אַ פרעג ביים וועגווייזער, ביי „מלך־מעבר־יבק".

— זי ? — גיט זיך מלך אַ קראַץ אין באָרד — ס'איז דאָך פעסיע. המ...

— וועלכע ? זיין ווייב ?

די פאַריאָמערטע אידענע איז אַנטשוויגען געוואָרען, אָנגעשפיצט זיך. דערהערט, אַז מ'רעדט פון איהר, האָט זי אויפגעהויבען דעם קאָפּ פון אונטער דער פאַטשיילע, און אַ שאַרפער קוק פון צוויי אָנגעדראָלענע אויגען האָט מערען געטראָפען, ווי מיט אַ מעסער. זי האָט נאָך ניט פאַספּעיעט אָפּצוּווענדען דעם קאָפּ פונם שטעכיגען בליק, ווי אַ געה־אַרויס מיט אַ נייעם געוויין און מיט מאַרק־לשון, פון דער זעלבער אידענע, האָט זי נאָך שמערצליכער געטראָפען :

— אָט געהען זיי ! מיינע רוצחים...

דאָס האָט אין פעסיען אויפגעקאָכט די שנאה פון צוויי משפחות, וואָס קריגען זיך שוין אַרום דורות־לאַנג און קאָנקורירען איינער מיטן צווייטען. עס האָט פעסיען אויך געמוזט באַקאַנט זיין, אַז דורך מערען זיינען געקומען אַלע קושקעס בזיונות. זינט ס'איז אַוועק אַ קלאַנג איבערן שטאָט, אַז סענדערס טאָכטער האָט קושקען געבוּיקערט מיטן טאַטענס שטיוועל, האָט ער דאָך אָנגע־

הויבען צו טרינקען, קושקע. אפּגעלאָזען זיין פּרנסה, צוריסען זיך מיט אַלעמען אין צעך, זי און די קינדער געשלאָגען...

נאָר מערען איז איינגעפאַלען דאָס הארץ פון אַזאַ יאָמער מיט אַזאַ לשון. איהר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז פּעסיע ווייסט שוין אַ סך מעהר... אַז אַלץ וואָס איז היינט געשעהן ווייסט זי אויך.

אַ טיר האָט זיך אויפגעמאַכט אין אַ גרויסער ליכטיגער קאָך־שטוב, און נאָך אַ צווייטע טיר. אַ זיצערקע איז זיי אַרויס אַקעגען. נאָר „מלך־מעבר־יבק" האָט איהר געגעבען אַ צייכען זי זאָל אַוועקגעהן. און מערע און פאַנדרע האָבען זיך, ווי די אָפּגעבריהטע, אַריינגעכאַפּט אין דער מאַנסבילשער אָפּטיילונג פון שפּיטאָל און געכאַפּט אָטעם. די שפּיטאָל־לופט האָט זיי אָבער כלל ניט דער־קוויקט נאָך אַזאַ אויפרעגונג. דאָ איז געשטאַנען אַ ריח פון קאַר־באָלקע און יאָדאָפאָרם. און נאָך עפּעס אַ ביי־גערוך איז דאָ געווען, וועלכער האָט פאַנדרען דערמאָנט זיין אַמאָליגע קצבישע פּאָדיאָוו־קע, פאַר וועלכער ר׳ סענדערס פערד האָבען מורא געהאַט, און די קוילער־שטיבעל הינטער דער שטאָט. ס׳איז געווען דער זיסליכער געשטאַנק פון אָפּגעשטאַנען בלוט. אַפּנים, אַז אויך דאָ האָט זיך היינט אָזוינס עפּעס געגאָסען... קושקעס אפשר?

אינם רויטליכען שיין פונם אלול־פאַרנאַכט האָט זיי אַקעגען געקוקט איין גאַנץ־געבליבענע שטאַרע אויג פון אַ גרויסער ליאַל־קע. עפּעס גרויסע קינדער האָבען דאָ גרויזאַם געשפּילט, אַריינגע־לעגט אין בעט אַ מענשען־גרויסע צובראָכענע ליאַלקע און אַרומ־געוויקעלט זי מיט וואַטע. קוקט זי אַצינד אַרויס פון דער רויט־באַפלעקטער מאַרלע מיט איין שטאַרען, אַ קאַפּעלע־פאַרמאַכטען אויג... אַן אויסטערלישע שפּיל און אַזאַ אמתדיגע!

און שטיל זיינען מיט אַמאָל געוואָרען די טריט פון די דריי אַנגעקומענע פאַר גרויס דרך־ארץ. ווי אויף געוואַנט אַרויף. ווי זיי וואָלטען אַנגעטראָטען אויף דער שאָטענדיגער פאַלע פון טויט אַליין.

פרעגט מערע ביי מלכן, קוים־אָפּכאַפּענדיג דעם אָטעם:

— פאַרוואָס זיצט זי עפּעס... פּעסיע, אין פירהויז?

ענטפערט מלך מיט אַ קראַץ אין דער דראָטענער באָרד, ווי אַלע מאָל ווען ער קומט אין פאַרלעגענהייט:

— אַז... אַז זי מאַכט באַלד קולות־געוואַלדען, מאַכט זי... האָט חישין דער דאָקטאָר אָנגעזאָגט: למען השם!... זי איז איהם מקצר די לעצטע מינוטען, איז זי...

— פונדעסטוועגען... — הויבט מערע גאַנץ פאַרגאַפּט מיט די פּלייצעס — אַ ווייב!...

גיט זי מלך אַ בריה־אָפּ מיט די בערישע ביסטרע אויגעלעך:

— אַז קושקע אַליין וויל ניט... אָט! געשיקט בעסער נאָך דיר...

און ניט וואַרטענדיג, ווי אַזוי מערע וועט אויפנעמען אַזאַ אָנ־צוהערעניש, גיט ער אַנטשלאָסען אַ געה־צו און אַ בויג־זיך־איבער, איבער קושקעס פאַרבינטעוועטען קאָפּ:

— נו, אָט איז דאָ פאַנדרע און זיין פאַנדריכע...

דאָס אויג קושקעס לעבט אָפּ, רייסט זיך אויף. אַ רויטליכער פונק פון אָוועגט־שיין ברענט אין סאַמע שוואַרצאַפּעל. און פאַנדרע דערקענט קושקעס אויג, וואָס האָט נאָך היינט בייטאָג געגליהט, אונטער דער צושאָקעלטער חורבה־וואַנט, מיט אַ ווילדען גלאַנץ פון רצחנות. אַצינד איז דאָס זעלבע אויג פול מיט גנאָד און מיט מענש־ליכען גוטען אומעט.

.2

נאָר ער האָט נאָך ניט פּאַספּעיעט אַריינצוקוקען טיפער אין קושקעס אומעט, און אַ מאָדנע אומרוהיגקייט האָט איהם אַרומ־געכאַפּט, ווי אין דער נאָהענטקייט פון אַ פאַרטאַיעטער געפאַהר. ס'איז עפּעס געווען איבער זיינע קרעפטען. ווי אַ בייזער שרץ וואָלט איהם אָנגעריהרט מיט אַ טאַפּ־האָרן אין נאַקען.

ער גיט אַ דרעה דעם קאָפּ — כך־הוה! צוויי אַנדערע אויגען באַטראַכטען איהם. אין אַ ברייטען פּאָגישען פרצוף־פנים זיצען זיי. די נאָז און איין באַק פונם פרצוף זיינען אויך פאַרבינטעוועט מיט מאַרלע. פון אַ בעטעל לעבען פענסטער ציהט זיך דער קוק, אַ קלעפּיגער און אַ מוטנער, ווי ביי אַ וואַסער־שרץ. וואָס, אַ שטיי־גער, האָבען אָט די פרעמדע קוקערס צו אַרומטאַפּען איהם? ער

קען זיך בשום־אופן ניט דערמאָנען, ער זאָל אָט דעם פאַרענדער־טען, האַלב־מאַסקירטען פּרצוף ערגעצוואו האָבען געזעהן. און פונ־דעסטוועגען פיהלט ער, פאַנדרע, אַז אַ טיפער שרעק קריכט איהם פון הארצען אַראָפּ צו דער קני.

— נו־נו! — רופט איהם „מלך־מעבר־יבק”, ער זאָל צוגעהן נעהנטער צו קושקעס בעט. אָבער פאַנדרע ריהרט זיך ניט. ער קוקט גאָר אין אַן אַנדער זייט.

ווערט שוין מלך אומגעדולדיג:

— נח! נו?

גיט זיך פאַנדרע אַ כאַפּ און אַ טראַט־צו. ער באַמיהט זיך זיין גראַבליך און קאַלטבלוטיג, גיט ער אַ וואונק מיט איין אויג צו מלכן:

— און ווער איז דאָס יענער יאַלד? לעבען פענסטער...

— אַך, דער? — פאַהרט זיך מלך אַריין מיט די פינגער אין דער דראַטענער באָרד — אַן ערל.

און גיט צו אַביסעלע שטילער:

— ששש!... ס׳איז יענער, וועלכען מ׳האָט מכבד געווען בשעת דער אַבלאַווע, ביי די אָרשער ברעמלעך, אַ מאָהליוועד זשאַנדאַרניק.

ס׳איז אַ גליק, וואָס די אָוונט־ליכטיגקייט אין שפּיטאָל איז געווען קאַרג, פאַרטונקעלט פון די בוימער אין סאָד, און דאָס וואָס פאַנדרע איז אַצינד געשטאַנען מיטן רוקען צום פענסטער, ווען ניט — וואָלט דער ערל געוויס באַמערקט, ווי די קאָלירען בייטען זיך אין פאַנדרעס געזונטען פּנים. אָבער, אַז מען שעפּטשעט זיך איבער איהם האָט ער, ווייזט אויס, יאָ דערשפּירט. וואָרים ער האָט מיט כריפּלען פאַרדאַכט און פאַנפאַטע אַ ריטש געטאָן פון זיין גע־לעגער:

— נו, טשאָווא טאָם?

ס׳הייסט: פון וואָס רעדט מען דאָרטען?

ווי אַ ווידער־קול פון אַ שווערער איבערלעבונג האָבען די פּאָר ווערטער גראָב אָפּגעקלונגען אין פאַנדרעס אויערען. אַנומעל־טען, אין יענער נאַכט פון דער אַבלאַווע, בשעתן שפּרינגען פון

פענסטער און ליפען צווישען די פינסטערע גערטנער, האָט שוין פאַנדרע געהערט אַזאַ כריפּלען און חוצפּהדיגען קול, נאָר אהז דער פאָנפע:

— סטאַי—אַי! דער;שי—י!

אַפּנים די צוקאַליעטשעטע נאַז האָט אַצינד צוגעגעבען דאָס פאַנפען... הייסט דאָס, אַז ניט אומזיסט האָט ער דערשפּירט אַזאַ שנאה אינם ערלס קוק. דער ערל, ווייזט אויס, האָט עפּעס אויך דערשמעקט; ווי אַ געשלאָגענער הונט דערשמעקט זיין שלעגער פונדערווייטענס...

און ווי אַלעמאָל, בשעת אַ גרויסע געפאַהר, באַהערשט זיך פאַנדרע מיט אַלע כוחות. אַזוי ווי בשעת יאַשקע דער מסור איז איהם געקומען אויספרעגען, אַזוי איצטער. ער דערמאָנט זיך, אגב, אַז בשעת ער האָט, פון הינטער דעם בוים, מכבד געווען דעם זשאַנ־דאַרניק, מיט אַ ביין־ברעכענדיגען קנאַק אין פנים, איז געווען שטאָק־פינסטער. און דער אַנגעלאָפענער ערל האָט בשום־אופן ניט געקענט זעהן זיין פנים, ניט זיין וואוקס, ניט זיינע מלבושים. געהט דערפאַר איבער זיין באַהאַלטענער שרעק פאַרן זשאַנדאַרניק אין אַ מין אַרויספאָדערונג. גיט ער פאַוואָליע אַ קעהר דעם שטאַרקען קאָפּ צום ערלס געלעגער און וואַרפט איהם צו מיט פריינטליכער גלייכגילטיגקייט, טרייבט אַביסעל איבער:

— דאַ ניטשאַוואַ, זעמליאַק! (גאָרניט, לאַנדסמאַן!).

און דרעהט זיך ווידער אויס צו „מלך־מעבר־יבק״, ווי איי־נער וואָס בינדט אָן אַן איבערגעריסענעם געמיטליכען שמועס:

— קייז אַנדער אָרט ניט געפונען פאַר... אַט אַזאַ?...

שאָקעלט איהם מלך צו, ווי אַ בער, וואָס באַקומט אַ ביסען:

— אונזערע באַלעבאַטימלעך!... געוואָלט אויספיינען זיך פאַרן פריסטאַוו. און דער ערל טוט איין זאַך: ליגט און טשעפּעט זיך. אַלע חולאים קרימט ער איבער...

נאָר פלוצלינג דערמאָנט ער זיך, מלך, אַז ער רעדט דאָ פון זייטיגע זאַכען. גיט ער בייזלעך אַ ציה פאַנדרען פאַרן אַרבעל:

— געה שוין צו! אַ סוף!

פאַנדרע האָט, מיט געמאַכטער זיכערקייט, אַ שפּרייז געטאָן

און שטעהן געבליבען האַרט ביי קושקעס בעטל. ער פון איין זייט, מערע, מיט דער אַנגערוקטער שטוב־פּאַטשיילע, פון דער צווייטער זייט. ער האָט אָבער ניט אויפגעהערט צו פיהלען, ווי די אויגען פון צומזיקטען גוי דרינגען דורך זיין ברייטען רוקען, ווע־גען־אָפּ, ווי אויף אַ וואַגשאָל, זיינע פּלייצעס, זיינע אָרעמס. צי ס׳איז דער, וועלכער... אַ? דאַכט זיך נאָר אַזאַ גבר קען געבען אַזאַ זעץ...

און ווי אַ בליץ איז פּאַנדרען דורכגעלאָפען דער צוטשעפּעניש־געדאַנק, וועלכער עגבערט איהם אַזוי אָפט די לעצטע צייט, אַז... אַלע וועגען לויפען זיך סוף־כל־סוף צוזאַמען און מען קען פון איי־גענע מעשים ניט אַנטלויפען. פריהער, שפּעטער... און עפּעס איז דאָ אַ צוזאַמענהאַנג צווישען דעם טשורילאַ־קאַטאַרזשניק, וועמען ער האָט צובראָכען די נאָז אין אָסטראָג, און צווישען אָט דעם צו־מזיקטען מאַהליוער זשאַנדאַרניק. איין קוק איז ביי זיי ביידען. פריהער־שפּעטער וועט ער זיך נאָך מיט זיי באַגעגענען...

דעם ערלס מוטנע אויגען אין נאַקען און דאָ, אַקעגען איהם — אייין אויג, קושקע־בראַנדס גאַנץ־געבליבען אויג... ווי צווישען צוויי מאַגנעטען איז פּאַנדרע געבליבען הענגען. די איבערמענשלי־כע אָנשטרענגונגען און צורודערונג פון היינטיגען טאָג האָבען זיך פּלוצלינג געלאָזט פיהלען. ער האָט פאַרביסען אַ ליפּ. נאָר ס׳האָט ניט געהאָלפען. ווען עס דויערט אַזוי נאָך איין וויילע, וואָלט דער מאַגנעט פון הינטען אַריבערגעצויגען. ער, פּאַנדרע, וואָלט זיך אַ ריס־געטאָן פון אָרט און, קריצענדיג מיט די ציין, וואָלט ער צו־געשפּרונגען צום ערלס בעט:

— האָסט ניט וואָס צו קוקען, חזיר! ס׳האָב איך דיר דער־לאַנגט אין באַק הינטערן בוים... ועסט שיסען, אַ?

.3

ניט אַנדערש — פּאַנדרעס מזל האָט איהם אויך דאָ אַרויס־געהאָלפען. ווארים דאָס שפּיטאָל־גלעקעל האָט ערגעצוואו אַ קלונג געטאָן. קולות האָבען אויפגעהודזשעט; די טיר צו דער מאַנסביל־

שער אָפּטיילונג האָט אויפגעפּראַלט און, מיט אַ ילָלָה, האָט זיך אַריינגעריסען פּעסיע, קושקעס ווייב. נאָך איהר — זאָוועל דער שמייסער, מיט זיינע פאַרלאַטעטע גרויסע שטיוואַלעס, וואָס מאַ־כען אָן אַזאַ הילכיגען רעש. נאָך זיי לויפט נאָך דער קורצינקער „פערשעל" און פּאַכעט אומבאַהאָלפען מיטביידע דיקע הענטלעך. די זיצערקע טוט אויך, וואָס זי קען און העלפט דעם פערשעל אויסטענהען זיך:

— שאַ—שאַ! וואָס איז דאָס? איהר זעהט דאָך!...

די אומגעבעטענע געסט פאָלגען אָבער ניט און שטופען זיך ווייטער. אין זאָוועלס אויגען ברענט אַ צו־להכעיס־פייער. אַפּנים— ער האָט דאָס אויפגעבונטעוועט קושקעס ווייב — וואָרים אויף איהם האָט זי געהאַלטען אין איין אָנווייזען, געשטעלט איהם פאַר אַן עדות און געשרייען:

— אַט זאָלען מענשען זעהן! שונאים מעגען? אַ ווייב טאָר ני—יט? ראַזבאַיניקעס!...

— שאַ—שאַ! — האָט זי „מלך־מעבר־יבק" באַגעגענט מיט דער זעלבער הענט־פּאַכעניש, ווי דער „פערשעל". נאָר אַלס גאָטס פאַראָמשציק, וואָס פיהרט אַריבער מענשען אויפן עולם־האמת, האָט ער דאָס געטאָן מיט אַ סך מעהר ווערדע און אַנטשלאָסענ־קייט:

— שטיל זאָל דאָ זיין!

פאַר איהם האָט זיך פּעסיע יאָ דערשראָקען. איהר „מענה־לשון" האָט זי אָבער מעהר ניט געקענט איינהאַלטען:

— איהר... ר' מלך אויך? בו—בו!... אויף וועמען לאָזט ער מיך, מיט פיצלעך קי—קינדער... בו—בו!

דערפאַר איז אינגאַנצען פאַרלאָשען געוואָרען דער צו־להכעיס־פייערל אין זאָוועל־שמייסערס אויגען. קושקעס איינציגע אויג אין וואַטע, דאָס בלוטיגע לעכעל אָנשטאָט אַ מויל, „מלך־מעבר־יבקס" פייערליכקייט, מערעס און פאַנדרעס שווייגען פון ביידע זייטען בעט, דאָס גאַנצע בילד האָט איהם געטראָפען ווי

אַ טעמפּער זעץ אין חוצפּהדיגען פּנים. ער איז בלאָס געוואָרען און געבליבען שטעהן אַ צוזומעלטער. ניט אַהער און ניט אַהין.

און דאָ ווערט נאָך קושקעס איין־איינציג אויג אומרוהיג. זיין פאַרבינטעוועטער קאָפּ הויבט זיך אָן צו וואַרפען. און פון דעם בלוטיגען לאָך, אַנשטאָט אַ מויל, הויבט זיך אָן ציהען אַ קול, אַ ניט־מענשליכער קול, גיכער אַ הייזעריגער ציגלען־זיך פון אַ האַלב־געשאָכטענעם צאַפּ:

— אוי, אַה—אַה! אַ אוי—אויס—פּיה—ררר! —

— אַרויספּיהרען! — פאַרטייטשט גלייך „מלך־מעבר־יבק" פאַר אַלעמען. און נאָך שטרענגער טייטש ער דאָס איין פּעסיען:

— אידענע איינע! אַז אַ גוסס הייסט, מוז מען פאָלגען.

— פרעמדע מעגען, פרעמדע—ע? רעוועט פעסיע — אָט די טייערע פריינד זיינע—ע...

מיט דער סומאַטאָכע באַנוצט זיך זאָוועל־שמייסער. ער קומט צו זיך, לויפט צו קושקעס בעט און בויגט זיך צו איהם צו.

— באַלעבאָס! — רוימט ער איהם איין מיט אַ ציטערדיגען קול, ווי מען רוימט איין אַ סוד — איך... איך בעט אייך מחילה. זייט מיר מוחל!...

— אייכל, אייכל, — שאָקעלט קוים־קוים קושקעס קאָפּ אויף דער האַרטער שפּיטאָל־קישען. זיין אויג שטעהט שטאַר.

מערע און פאַנדרע קוקען זיך איבער. זיי פאַרשטעהען זיך איינער דעם צווייטען אויפן וואונק. עס געפעלט זייביידען זאָוועלס פּלוצליכער מחילה־בעטען ביי זיין געוועזענעם באַלעבאָס, אין וועל־כען ער האָט נאָך דאָ, מיט אַ פּאָר שעה צוריק, געהאָט אַזאַ בייזע נקמה. אַ פאַרדאָרבענער יונג דאַכט זיך? און פאָרט אַ אידיש האַרץ.

— גע—גע... אַ אוי—גע... — שטאַמעלט קושקעס קאָפּ און וואַרפט זיך — פּעס... זאָוו... אוי—גע... אַה, אַה!

— פעסיע און זאָוועל זאָלען אַרויסגעהן, — פאַרטייטשט גלייך „מלך־מעבר־יבק".

און, ניט מאַכענדיג מעהר קיין שהיות, שפּרייט ער אויס ביי־ דע דיקע אָרעמס זיינע, שאַרט צוזאַמען פּעסיען מיט זאַוולען און פיהרט זיי אַזוי, פריינטליך אָבער אַנטשלאָסען, גלייך צו דער טיר.

— איהר זעהט דאָך! — טענהט ער צו זיי מיט געבעט — אַ... וידוי. מען טאָר ניט. איין ווייַלעטשקע גאָר. איין ווייַלעטשקע.

דער ווידוי

.1

אויסער „מלך־מעבר־יבק" און אויסער דעם פֿאַרבינטעוועטען ערל ביים פענסטער איז קיינער ניט געבליבען אין שפּיטאָל, בשעת קושקע־בראַנד האָט זיך מתודה געווען פֿאַר פֿאַנדרען און פֿאַר מע־רען זיין ווייב.

— נעה... נענט !... — איז קושקעס צוקאַליעטשעטער קאָפּ ווידער געוואָרען אומרוהיג, באַלד ווי מ'האָט אַרויסבאַגלייט די ניט־געבעטענע געסט.

— נעהענטער, נעהענטער ! — האָט דאָס גלייך איבערזעצט מלך־מעבר־יבק אויף מענשליכען לשון.

— נען־נען ! — האָט געגומען איבערמישען דער קראַנקער ערל ביים פענסטער, וועלכער האָט זיך דאָ געפּיהלט ווי ביים טאַ־טען אין וויינגאָרטען. — טאָק־טאָ בראַט !

— שווייג דאָרטען ! — האָט אויף איהם מלך־מעבר־יבק אָנ־געשריען — דאָ איז דיר ניט קיין שענק.

דער ערל איז געבליבען ליגען פאַרגאַפּט, וואָס אַ איד אין אַ קאַפּאָטע האָט אַזאַ העזה קעגען איהם — אַ מאַהליוער זשאַנ־דאַרניק, וועלכען שקלאָווער זשידעס האָבען אַזוי צומזיקט — האָט ער נאָר עפּעס קורץ אַ סטראַשע געטאָן, אָפּגעבורטשעט און אַנט־שוויגען געוואָרען.

האָט זיך מערע מעהר ניט געקענט דערוואַרטען, ביז קושקע

וועט אָנהויבען רעדען מיט רמזים און מיט האַלבע ווערטער. איהר לאַנגלּיכער געטאָקטער קין האָט אָנגעהויבען צו שפּרינגען:

— קושע, רבּ, רבּ קושע! כ'האָבּ ניט... גע...גע...

שרייט אויף איהר אָן מלך־מעבר־יבּק מיט אַ שאַרפען שושק:

— צוטומעלט איהם ניט! לאָזט איהם!

פון דער נאָהענטקייט צו דעם, וועלכער געהט דאָ אויס פאַר זייערע אויגען, פון דעם, וואס קושקע האָט אַלעמען געהייסען אַרויסגעהן און זיי לאָזען, און בכלל פון אַלע ערשיטערונגען ביז אַהער, איז מען עפּעס געוואָרען פאַרוועבט צוזאַמען. און קושקעס טעלעגראַם־לשון איז געוואָרען זייער אַלעמענס לשון. זיי האָבען איהם אָנגעהויבען פאַרשטעהן אויפן וואונק, ווי אין אַן ענגער משפחה, וואו איינער איז שטום און אַלע רעדענדיגע פּאַסען זיך צו איהם אָן.

— אי—איכ'ל... אַליי—דע...דע... מייכל... עטען! — אַזוי טריפט הברותוויז פון קושקעס פאַרבלוטיגטע ליפען. און זיין אייב־ציג אויג איז געווענדעט צו מערען.

— איך אַליין דאַרף מחילה בעטען! — פאַרטייטשט מלך. נאָר ער באַמערקט שוין, אַז זיין טייטש איז איבעריג. פאַנדרע און מערע פאַרשטעהען איהם.

— מוחל, מוחל! — שאָקעלט צו איהם מערע, און גרויסע טרערען שטעהען איהר אין ביידע ברוינע אויגען.

— אַ דאַן, אַ דאַן!... — באַמיהט זיך קושקעס קאָפּ אַרויס־צוברענגען פון זיך אַ מענשליך וואָרט און עס געלינגט איהם.

— אַ דאַנק! — קלינגט פלוצלינג אָפּ קלאָרער. און אַלע דריי רעדענדיגע אַרום איהם קוקען זיך איבער. דער „שטומער" פון דער ענגער משפחה הויבט אָן צו רעדען.

— דו אוי... נייך! — פיהרט איבער קושקע זיין אָפענעם אויג אויף פאַנדרען. און פאַרענדיגט קלאָרער:

— נה, דו אויך... אייכעל!

— מוחל, מוחל! — שאָקעלט צו איהם פאַנדרע מיטן שטאַר־קען קאָפּ — גאָט זאָל אונז שוין אַלעמען מוחל זיין!

— אָט, אָט! — ריהרט זיך קושקעס קאָפּ אויפן קישען, און

אַ פרייד שיינט איהם אויף אין גאַנץ־געבליבענעם אויג. — אַלע, אַלעמ!... אַט!

די אַנגעלאָפענע הייסע טרערען הויבען אָן גיך־גיך צו קאַפּען פון מערעס אויגען. זי רוקט אָן די פאַטשיילע — קושקע זאָל דאָס ניט זעהן.

— ני—ני—וויינ—מער... ניט. — שטאַמעלט צו איהר קוש־קעס צובלוטיגטער מויל פון פּאַק וואַטע אַרויס.

— ניט וויינען, מערע! — פאַרטייטשט איהר פאַנדרע שטי־לערהייט.

נאָר מערע גיט צו איהם אומגעדולדיג אַ וואָרף מיט איין פּלייצע:

— כ׳פאַרשטעה שוין!

און אויפגעטרייסעלט פון מערעס טרערען, אמתע טרערען פון מערע סענדערס אויגען, נאָך וועלכע ער האָט אַזוי געלעכצט אין די פאַרוואָגעלטע נעכט, צוליב וועלכע ער האָט פאַרשפּילט זיי־נע בעסטע יאָהרען, פלאַמט אויף דאָס לעצט ביסעל לעבען אין דעם פאַראַליזירטען גוף. שטאַרקט זיך קושקע ווי אַ לייב. אַנט־שטומט ווערען אַלע וועהטאָגען פון די האַלב־טויטע אברים. אָבער דער קאָפּ לעבט, די צונג איז זיכערער, דער קול קלאָרער. און ער־שטוינט ווערען אַלע דריי עדות פון זיין אָקאָרשטיגען אומבאַהאָל־פענעם וידוי. אַ דייטליכען באַפעהל דערהערען זיי פלוצלינג פון קושקעס צובלוטיגטע ליפען:

— פעסיען!... רופט פעסיען!

2.

פעסיע איז אַריינגעלאָפען מיט דער פאַטשיילע אויף איין פּליי־צע און מיט צעפלאָשעטע גרויע האָר, אויפגעעפענט אַ מויל און שוין געוואָלט אָנהויבען געוואַלדעווען לויט איהר נוסח. זי איז אָבער גלייך פאַרשטומט געוואָרען פון דעם, וואָס האָט זיך אַנט־פּלעקט פאַר איהרע אָנגעשוואָלענע אויגען:

קושקעס פאַרבינטעוועטער קאָפּ איז אַצינד געווען אַביסעל

אויפגעהויבען און אָנגעלעהנט אויף מלך־מעבר־יבקס דיקע דלאָ־ ניעס. סיי קושקעס קאָפּ, סיי מלכס — האָבען געלויכטען, הייס באַ־ גילדט, אינם רויטליכען אָפשיין פון דער אלולדיגער אָוועַנט־זון, און צופאַסעוועט דורך דינע שאָטענס פון צווייגען, ווי מיט געהיימ־ ניספולע צייכענס. קושקעס איין־איינציג אויג האָט שטאַר און פריי־ דיג געשטראַהלט, פאַרגלאָצט ווי ביי אַ גוטען־אידען בשעת תורה־ זאָגען. און פוןביידע זייטען בעט, אין טיפען שאָטען, זיינען, ווי די שוואַרצע שומרים, געשטאַנען מערע און פאַנדרע איהר מאַן. מערעס הויכע וואוקס איז געווען איינגעבויגען און איהר פאַטשיי־ לע אַראָפּגערוקט איבערן פנים, ווי דער טלית ביי אַ חסיד פאַר די תקיעות. ביידענס הויכע טונקעלע פיגורען זיינען דורך שוואַרצע שאָטענס געווען צוזאַמענגעוועבט מיטן בעט, ווי אַ טייל פון קוש־ קעס צופוסען. מאוימדיג און פייערליך איז דאָס געווען. אין אָט דער פייערליכער מינוט האָט טאַקע פאַנדרע אַליין פאַרגעסען, אַז אימיצער, אַ שונא, קוקט אויף איהם פון הינטען; און מערע — אַז פעסיע האָט זי אָקאָרשט געשאָלטען...

אַ פרומער שרעק האָט פעסיען אַרומגעכאַפּט ביי אַזאַ אָנ־ בליק. אַ פאַרגאַפטע, מיט אַ האַלב־אָפענעם מויל, איז זי שטעהן געבליבען. צום ערשטען מאָל אין איהר לעבען־צוזאַמען מיטן מאַן, האָט זי, דאַכט זיך, דערפיהלט, אַז קושקע שטעהט העכער פאַר איהר, אַ סך העכער. זיין פרעסען איז געווען אַן אָנשטעל, זיין שיכורן — אַן אָנשטעל. אָבער זי איז אַלעמאָל געווען אַ קליינינקע, אַ נישטיגע, אַ נעבעכדיגע. האָט איהר אייגענעם מאַן ניט געקענט.

— הער נאָר, פעסיע, דו זאָלסט הערען!... — אַזוי האָט קוש־ קע מיט איבערמענשליכער אָנשטרענגונג גענומען רעדען, ווי נאָר פעסיע איז אַקעגען איהם שטעהן געבליבען.

ווי אַ באַנומענע האָט איהם פעסיע צוגעשאָקעלט מיטן קאָפּ. מורא געהאַט צו קוקען איהם גלייך אין אויג אַריין.

האָט קושקע ווייטער גערעדט, אויף וויפיל ס'האָבען איהם ערלויבט די אַרויסגעזעצטע ציין:

— כ'האָב באַרעדט סענדערן, עליו־השלום! געגראָבען אונ־ טער איהם, ווען ער האָט געלעבט און ווען ער איז געשטאָרבען.

זיינע קינדער האָב איך שלעכטס געטאָן, מערען, זיין טאָכטער, בין איך באַפאַלען ווי אַ גוי אַ רוצח, און נחן, זיין איידעם —

— קושע, לאָז!... — פאַרשעמט זיך פאַנדרע און קעהרט אָפּ דעם קאָפּ. אַ רויטער שטראַהל טוט איהם אַ שפּריץ אין פּנים. זייַנע שטייפע ליפּען זיינען פאַרדרעהט ווי פון צאָהן־וועהטאָג.

אָבער קושקע קימערט זיך ניט אַצינד איבער פאַנדרעס שעמעוודיגקייט. ער הערט נאָר דעם קול פון זיין האַלב־אָפּגעשטאָרבענעם האַרץ, פון זיין געוויסען:

— „לויף, קושקע!״ — האָסטו צו מיר, נח, היינט אַ געשריי געטאָן... בשעת דער גרעסטער סכנה... אויף זיך אַליין ניט געקוקט. דאָ האָב איך דיך דערקענט. ווער דו ביסט און ווער איך בין.

קושקעס קאָפּ האָט אָפּגעכאַפּט אָטעם:

— פעסיע! אַז מען גראָבט אַ גרוב אויפן צווייטען... ווייסטו דאָך! אָט בין איך אַריינגעפאַלען. גוט אַזוי.

— פעסיע! מיין טאַטע האָט זיך געקריגט מיט ר׳ סענדערן. איך — מיט סענדערס קינדער. איך וויל ניט, אַז מיינע קינדער זאָלען מיינען, אַז זיי קומט נאָך עפּעס אַרויס. נחס פאַדעשקע בין איך ניט ווערט און מערעס אויך ניט. אַזוי זאָלסטו זיי זאָגען: דער טאַטע האָט געזאָגט...

אַ מאָדנער שוידער איז דורכגעגאַנגען נחס שטאַרקען גוף. קושקעס זינגענדיגער קול האָט איהם דערמאָנט דאָס לערנען חומש אין חדר, דאָס געזעגענען־זיך פאַרן טויט פון יעקב אבינו מיט זיינע קינדער און קינדס־קינדער. מיט וואָס פאַר אַ געהויבענעם טרויעריגען ניגון דער רבי האָט דאָס איינגעטייטשט: „האָספו... זאַמעלט אייך צוזאַמען קינדער פון יעקבן, און כ׳וועל אייך טאָן זאָגען, וואָס עס וועט מיט אייך טאָן־טרעפען אין די לעצטע טעג!״... עפּעס אַ גרויסער טאַטע זעגענט זיך מיט גאַנצע דורות, מיט פעלקער; איצטערדיגע, שפּעטערדיגע. און יעדער וואָרט איז ווי אַ בליץ אין אַ שוואַרצער כמאַרע. די האָר האָבען זיך איהם דאַמאָלסט אויפגעשטעלט אונטערן היטעל, פונם רבינס ניגון און טייטשוואָרטער... אַצינד פון קושקעס קול און פון זיינע ווערטער — אויך אַזוי. די זעלבע אימה.

מיט פאַרדאַכט האָט ער זיך איינגעגעסען אינם פאַרבינטע־וועטען רויט־באַלויכטענעם פּנים אקעגען איהם: אַט דאָס איז קושקע־פּרעסער? אַט דאָס איז דער גראָבסטער יונג אין באַלע־גאָלישען צעך?...

און קושקע, פּונקט ווי ער וואָלט געוואָלט באַשטעטיגען, אַז פּאַנדרעס שוידער איז ניט קיין אומזיסטער, ווענדעט זיך גלייך צו איהם, קוקט איהם אָן מיט זיין רויט־פאַרגלאָצטען אויג. און מען זעהט, אַז קושקע זאַמעלט די לעצטע כּוחות זיינע, זיין לעצט ביסעל לעבען און פאַרשטאַנד, כּדי אַרויסצוזאָגען אין אַ פּאָר ווערטער אַלץ וואָס מען קען, אַלץ אויף איין מאָל. אַריינכאַפּען וואָס מעהר. נאָר אַ פאַרדעכטיגער כאָרכעל אין האַלז שטערט איהם אַביסעל:

— נח! כ'האָב געלעבט, אַ לעבען געלעבט פאַר זיך, נאָר פאַר זיך. פרעסען, זויפען, הולטאַיעווען. דו, נח, פאַר אַלעמען... אַט ווייסטו איצטער...

— נח... ביסט ווי שמשון אין „שוואַרבע". ווי שמשון־הגבור ביסטו אין שטאָט. מיט די קינדער פון מערען דייך ווייב וועט מען זיך בענשען. זעה... גאָט וועט אייך ביידען העלפען — אָה!...

ער האָט נאָך, ווייזט אויס, געהאַט וואָס צו זאָגען. נאָר זיין גאַנצע איבערנאַטירלעכע אָנשטרענגונג אַרויסצורעדען זיך מיט אַזאַ קאַליע־געוואָרענער כּלי, האָט פּלוצלינג אָפּגעלאָזען. איבער־געצויגען די סטרונע. דאָס אָפענע אויג זיינס האָט גענומען ציטערען, ווי אַ ליכט וואָס געהט אויס. און דאָס לעצטע וואָרט „העל־פען" איז זיך פאַרגאַנגען מיט אַ זיפץ און מיט אַ כאָרכלען.

„מלך־מעבר־יבק" האָט עפּעס גענומען מאַכען מיט די דיקע ליפּען, אַראָפּגעלאָזט קושקעס קאָפּ אויפען קישען און מיט די פרייע דלאָניעס גענומען אומגעדולדיג פּאַכען אויף פּאַנדרען און אויף מערען:

— נו, גוט... איצטער געהט... געהט!

3.

פֿאַרדרעהט און פֿאַרקרימט פֿון שטיקען אין זיך די טרערען, איז מערע אַרויס פֿון שפּיטאָל. און פֿאַנדרע האָט זי, האַלבּ־אַרומ־גענומען, געפֿיהרט אַהיים.

אַרויסצוגעהן פֿון שפּיטאָל און וויינען הויך אויפֿן קול האָט דאָך ניט געפּאַסט. דאָס וואָלט געהייסען אָנטרעטען פּעסיעס רעכט. וואָס פֿאַר אַ פּנים וואָלט דאָס געהאַט, ווען אַ פֿרעמד ווייבּעל זאָל באַוויינען אַ פֿרעמדען מאַן מעהר ווי די אייגענע ?

פֿאַנדרע אַליין האָט סתּם ניט געוואוסט וואָס עס טוט זיך מיט איהם. דערהויבּען איז ער געווען און דערשלאָגען אין איין און דער זעלבּער צייט. דערשלאָגען — פֿון מענשענס סוף, פֿון קושקעס לעצ־טע יסורים; און דערהויבּען פֿון אַזאַ גרויסען וידוי. קושקעס הייסע ווערטער האָבּען איהם צונומען און געשטאַרקט, אַראָפּגעבּויגען דעם קאָפּ מיט זייער וואָגיגקייט און געגעבּען מוט צו נייע מעשים. די גאַנצע סצענע אין שפּיטאָל, בּיים לעצטען פֿייער פֿון טאָג, האָט איהם באַשיינפּערליך באַוויזען, אַז סיי גוטע, סיי בּייזע מעשים ווערען ניט פֿאַרפֿאַלען. פֿריהער — שפּעטער, אַלץ רעכענט זיך אָפּ און אַלץ צאָהלט זיך אָפּ.

פֿאַרזונקען אין אַזאַ פֿיבּערדיגען טראַכטען, האָט ער געפֿיהרט מערען זיין ווייבּ קרום איבּער דער גראָזיגער „פּאָזניע״, דער פֿיהרט זי בּשלום בּיז דער חרובער אַלטער קאַזאַרמע פֿון יעקאַטע־רינאַס צייטען, און געהאַט בּדעה פֿאַרקירעווען אַהיים.

נאָר דאָ האָט מערע ניט אויסגעהאַלטען. זי האָט זיך אַ ריס־געטאָן פֿון זיין אָרעם, צוגעטוליעט זיך צו דער שטיינערנער קאַל־טער וואַנט און אַרויס מיט אַ געוויין.

ס'איז שוין געווען פֿינסטער, פֿייערלעך פֿון לאָמפּען האָבּען שוין דאָ און דאָרט געצינגעלט אין די טונקעלע ווייטע גאַסען. און אין דעם לעדיגען מרה־שחורהדיגען פּלאַץ האָט זיך מערעס געוויין אָנגעהערט טיפֿער און געצויגענער. עס האָט אָפּגעהילכט אין די פּוסטע פֿענסטערלעך פֿון דער אַלטער קאַזאַרמע. און מאָדנע ניט־גלייכטאָניגע ווידער־קולות האָבּען פֿון דאָרטען אָפּגעענטפֿערט.

וויינענדיגע נשמות פון פארמוטשעטע זעלנער פון יעקאטערינאס צייטען, קאנטאניסטען — פון ניקאלאי דעם ערשטענס צייטען. אלע די, וועלכע זיינען דא געפייניגט געווארען מיט אונמענשליכער דיסציפלין. אידישע חדר־אינגלעך, אפשר, וועלכע מ'האט אמאל אפגעריסען פון דער מאמעס פארטוך און פארשפארט דא און גע־שמדט און געשלאגען מכות־רצח...

א פארציטערטער איז פאנדרע געווארען. אלע מעשות פון זיידע־וואיטעק און פון סענדערן, עליו־השלום, האבען דא אויפגע־לעבט דורך מערעס געוויין. איז ער צו איהר צוגעפאלען און גענו־מען בעטען זיך:

— מערע, מערינקע! אינמיטען שטאט? פון אלע גאסען וועט מען זיך דאך באלד צוזאמענלויפען...

האט זיך מערע נאך שטייפער פארוויקעלט אין איהר וואלי־גער פאטשיילע. פארשטיקט אזוי איהר ניט־אנשטענדיגען גע־וויין. אבער פאנדרעס טרויעריגע דערהויבענקייט איז שוין סיי־ווי־סיי געפאלען פון איהר גאנצער הנהגה. מיט בלאנדזשענדיגע אויגען האט ער זיך ארומגעקוקט אין דער טונקעלקייט, צי קיינער געהט ניט, צי קיינער הערט ניט. אלע טייוואלים האבען זיך, דאכט זיך, הייבט ארויסגעלאזען צו יאגען איהם פון שרעק צו שרעק און פון איין פלאג צו א צווייטער: פון פארטאיעטען זשאנדארניק, היני־טערן בוים ביי די ברעמלעך, צום וואנט פון ר' ישיעלעס חורבה; פון דער חורבה־וואנט צו קושקעס מעסער; פון מעסער צום ווילדען ברוגז מיט מערען, דערנאך די מיאוסע קריגעריי מיט זאוועל שמיי־סער, פון זאוולען צום צומזיקטען גוי אין שפיטאל, וועלכער האט איהם, דאכט זיך, דערקענט, געטאפט מיט די מוטנע אויגען; וועל־כער וועט איהם נאך מסתמא קיין גוטס ניט טאן אזוי גיך ווי די באק ווערט זיך איהם פארהיילען. דערנאך קושקעס גסיסה... זיין אייגען ווייב האבען די ליצנים ארייגגענומען אין שפיל. אט וויינט זי שוין ווייטער. וואס וויל זי אצינד? שוין, דאכט זיך, נאך אלע־מען, ביי איהר — נאך ניט. זי איז נאך ניט פארטיג...

א שלעכט געפיהל האט זיך אין איהם ווידער א צאפעל גע־טאן, ווי א שפין דערהערענדיג א פליג. דאס זשעדנע מענשעלע,

וואָס צאַפּלט זיך ביי יעדען, ווען מען ריהרט אָן זיין אייגענטום, אָדער דאָס וואָס ער רעכענט אַלס זיין אייגענטום... האָט זי, הייסט עס, פאַרט געוואָלט קושקען, ווען ער האָט געלעבט; און באַוויינט איהם נאָך אַצינד, ווי אַ חתן וואָס איז געשטאָרבען פאַר דער חופּה ?... זעהט, זעהט, זי קען גאָרניט פאַרגעסען...

און כּדי צו פאַרטויבען אין זיך דעם וועהטאָג פון אָט דאָס קליינינקע ניט־פאַרגינערישקייט, האָט ער מערען אָנגעכאַפּט פאַר אַ האַנט און, האַסטיג און ניט־צו־דער־זאַך, גענומען אַרויסרעדען פון זיך דאָס, וואָס האָט זיך איהם אַ גאַנצען טאָג געבאַמבעלט אין מוח:

— מערע, דו הערסט? איך זאָג דיר, לאָמיר אַנטלויפען פון דאַנען!... קיין אַמעריקע לאָמיר אַנטלויפען.

מיט ליידענשאַפטליכער בייזקייט האָט ער פון זיך אַרויסגע־וואָרפען די עטליכע ווערטער. דאָס האָט געווירקט. דאָס געוויין איז פאַרשטומט געוואָרען. מערעס איינגענורעטער קאָפּ האָט זיך אָפּגעריסען פון דער אַלטער שטיינערנער וואַנט. די פּאַטשיילע האָט זיך אויפגעשפּאָלטען און מערעס ליבליכער פּנים, וואָס איז מאָגער געוואָרען פאַר היינטיגען טאָג, האָט זיך באַוויזען צווישען די פּאָל־דען. אַ נאַכטיגע פויגעל־וויב צווישען צוויי ווייכע וואָליגע פליג־לען.

נאָר פאַנדרע האָט די דאַזיקע באַוועגונג אָנגענומען אַלס פאַלש. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז מערע איז אַצינד ווייט פון איהם, נאָך ווייטער ווי וואָרימעס־צייט, איידער ער האָט זי אַזוי שטורמיש און אַזוי נאַכגיביג געטרייסט. האָט ער דערפאַר איהר ליבליכען פּנים אויפגענומען מיט געדיכטע אָנגעכמורעטע ברעמען:

— שוין ווייטער אָנגעהויבען, אַ? וועניג דיר?

מערע האָט וויידר אַ שמייכעל געטאָן אין דער פאַלדיגער ראָם פון איהר פּאַטשיילע, אויסגעשטרעקט אַ האַנט און געפּרובט אַ גלעט טאָן די האַרטע באַק זיינע:

— מיין מאַן!...

אָבער נח האָט ברוגזדיג אָפּגעקעהרט דעם קאָפּ און אַ שוויי־

גענדיגער געלאָזען זיך געהן, און מערע, מיט ניט־זיכערע טריט, נאָך איהם.

אַז זיי האָבען זיך אויסגעגלייכט, האָט מערע אָפּגעזיפצט און אַ זאָג געטאָן קורץ און שטיל:

— אָך, נח, נח!

און מעהר האָט זי שוין דעם גאַנצען וועג ביזקעל שטוב ניט גערעדט מיט איהם.

ווי אין יענער נאַכט, ווען ער איז געקומען צוריק פון אָפּ־טראָג, האָט ער אויך אַצינד איהרע סתם ווערטער אָנגענומען אַלס זוייבערשע חנדלעך, כּדי צו מאַסקירען זיך, כּדי עפּעס צו פּאַרדע־קען. אין דער אמתן האָט זי איהם דערמיט נאָר געוואָלט זאָגען, בעטען איהם, ער זאָל גאָרניט מיינען, אַצינד אַז קושקע איז אַזוי ביטער געשטאָרבען — אודאי ניט. זי האָט איהם דערמיט געוואָלט זאָגען, אַז זי דאַרף קיינעם ניט, אַז ער איז ביי איהר איינער און פּאַרטרעט ביי איהר אַלע מענער אין דער וועלט. זי האָט נאָר גע־מיינט זאָגען, אַז אַלס טאָכטער פון מוטער־חוה פאַרשטעהט זי ערשט אַצינד וואָס פּאַר אַ פייער עס האָט געברענט אין אָט דעם קושקע־בראַנד, אַזוי שטאַרק געוועזען דער פייער און אַזוי טיף גע־ברענט, ביז עס האָט איהם אַליין פאַרברענט אויף אַש. אַ שווערער יונג געוועזען אָט דער קושקע. אַ רויהער נפש. יאָ. אָבער אַזעלכע ליידענשאַפטען ווי עס האָבען געבושעוועט אין אָט דעם יונג וואָל־גערן זיך ניט אין שטויב פון שקלאָווער גאַסען. ניין. אָט דאָס פאַר־שטעהט זי אַצינד, און נאָר ד אָ ס האָט זי באַוויינט, לעבען דער אַלטער וואַנט אויף דער פּאַזניע, ווי לעבען אַ מצבה... ער, נח, מעג עס אויך פאַרשטעהן. ער איז דאָך אַזאַ גוטער, אַזאַ שטאַרקער...

אין איהר פּשוטקייט האָט זי בלויז קיין פּאַסיגע ווערטער ניט געפונען, האָט זי זיך דערפאַר באַנוגענט מיט די פּאָר אָרימע ווערטער:

— אָך, נח, נח!...

אַ פּאַחיבעל אויף הינער

1.

אָנגעהויבען האָט זיך דאָס אַזוי:

אין די שקלאַווער קיכען האָבען באַלעבאָסטעס באַמערקט אַ מאָדנע אומרוהיגקייט ביי די „פּרייסען"... פּרייסען זיינען אַפילו בטבע אַ זעהר אומרוהיגע נאַציע. רק מען לויפט אַרום אויף אַלע זעקס פיסלעך און רק מען מאַכט מיט די וואָנצעס און רק מ'איז פאַרשמייעט. נאָר אַט די ערב ימים־נוראימדיגע אומרוהיגקייט איז שוין באמת געווען ניט־געוואוינטליך. צופיל האָט זי זיך שוין געדואָרפען אין די אויגען. אַט לויפט מען זיך צוזאַמען ווי אויף אַ שרפה. מען טאַפּט זיך איינער דעם צווייטען מיט די לאַנגע, געלע וואָנסעס, און אַט צולויפט מען זיך ווי פון אַ שוואַרצען פּע־פּער. די לאַנגע בייכלעך זיינען ביי אַלעמען בלאַסלעך, דורכזיכטיג־ברוין, ווי אָנגעבּרענט פאַפּיר, און אינדערפריה געפינט מען זיי טויט־אויסגעלעגט אויפן מילכיגען ביינקעל, מיט די דאַרע פיסלעך אַרויף.

איז דאָך גוט? מ'ווערט פּאַוואָליע פּטור פון די פּרייסען, אָהן סם און אָהן אויסצורויכערען זיי... ניין. נאָך בעסער! וואָרים מ'האָט באַלד געגומען באַמערקען די זעלבע חתונה מיט מייז און מיט שטשורעס. עפּעס זיינען זיי מעהר ניט אַזוי פלינק צו אַנטלויפען, ווען מען איבערראַשט זיי. גיבען אפילו קיין צייכען ניט, די קרובים

זייערע, מיט א מייזישען פייף, ווי זייער שטייגער איז ווען זיי זיינען ביים בעסטען געזונד: „פיו־פיו! א מענש געהט...״

אפטמאל דערזעהט מען אפילו, אז זיי שלעפען נאך די הינטערשטע פיסלעך זייערע, ווי די חזירימלעך וואס מ׳האט געשלאגען אין אידישע גערטנער. כאטש נעם און שיק זיי אין דראכלע אריין אויף פאפראווקע. זיי זיינען נעבעך אזוי שוואך די מייזלעך, אז אפילו אידישע יענטעוואטע הינער צוכראבערען זיך און פיקען זיי אין קאפ און אין ווידעל, ווען זיי דערטאפען איינע אזא אין א ווינקעלע. קען מען שוין ניט צוזעהן דעם צער פון גאטס באשעפענישן און מ׳שיקט אויף די קראנקע מייזלעך אן די קאץ, זי זאל זיך אביסעל גיכער ספראווען מיט זיי. פוילט זיך אבער די קאץ נאכצולויפען אזעלכע שלימזלדיגע מיאוסקייטען. זי האלט זיך אן א זייט, ווי א שצעגאליכע אין הענטשקעס, מיאוקעט און וואשט זיך די לאפּקעס, ווי איינע זאגט: „פע, חלשות! מיט אזעלכע מיאוסקייטען זאל איך מיך באשעפטיגען?...״ ווי אן אויפגעקומענע נגידיכע אויף געבאקטע קארטאפליעס, אזוי קרומט זי זיך, די קאץ.

מיט א טאג שפעטער הערט מען שוין אינמיטען דער נאכט א מאדנע שפרינגעריי אין קיך, א קדחת־טאנץ. און צו־מארגען פריה געפינט מען זיי, די קראנקע מיאוסקייטען, מיט די העלע בייכלעך ארויף, מיט פארקארטשעטע לאפקעס. און אין די אפענע פיסקלעך — געלע ראפע. זעהען אויס ווי די פארסמטע. כאטש קיין מייזען־גיפט האט קיינער ניט געשטעלט. און צווישען אונז רעדענדיג, ווער מען ליגט דאס איי קאפ ערב ראש־השנה צו עוסקן זיך מיט מייז?

איז מילא, נאכאמאל א שענע־ריינע כפרה! צום הארצען האט זיך דאס קיינער אין שקלאוו ניט גענומען. דער שווארץ־יאהר אליין האט זיך אנגעזעצט אויף אזעלכע צוויי פלאגען אין די אידישע הייזער. הלואי זאל מען פון זיי צום נייעם יאהר אינגאנצען פטור ווערען.

און מ׳וואלט אן דעם פארגעסען, ווי מ׳פארגעסט אן אלץ. אט, להבדיל, איז ערשט איין וואך צייט נאך קושקע־בראנדס טויט און מ׳הויבט שוין אויך אן צו פארגעסען אן איהם, אן דער אלמנה זיי־

נער מיט די פיער קינדער, אַן ר׳ ישיעלעס חורבה, אָן אַלע אידישע געפּלעטע מוחות...

אַריין אין נאָז איז די זאַך באַלד נאָך די ערשטע סליחות, ווען די זעלבע סימנים פון דער חולאת האָבען זיך באַוויזען ביי הינער אויך. און גראָד ביי אַזעלכע הינער, וואָס האָבען זיך צוכראַבּרעט און געפּיקט די קראַנקע מייז.

ווי אין הינערפלעט געהען זיי אַרום די עופות, האָבען אויפ־געהערט צו עסען און לאָזען, פונדעסטוועגען, אומעדום איבער זייע־רע הינערשע סמנים. שטעלען זיך אומעטיג אַוועק אונטער אַ סטרעכע און שטעהען. און ניט אויף איין פיסעל שטעהען זיי, ווי בשעת אַ רעגען, נאָר דוקא אויףביידע פיס. אויף איין פיסעל קענען זיי זיך, וויזט אויס, ניט האַלטען פאַר שוואַכקייט. די בלאַסע אויגען־פאַרטעכלעך האָבען זיי אַרויפגעצויגען פון אונטען אַרויף. די קאַמען זיינען געלבליך־בלאַס און קיין אַסיענדיגע זמירות זינ־גען זיי ניט. קיש־קיש! טרייבט מען זיי אַוועק פון איין אָרט, האָצ־קען זיי זיך אַוועק, מיט הכנעה, קוואַקטשען ניט און קאָקאַדאַקען ניט, ווי זייער שטייגער איז, ווען זיי פיהלען זיך באַליידיגט אין די טיפסטע הינערשע געפיהלען. ווייסט מען ניט וואָס דאָס איז. גע־ניטע באַלעבאַסטעס מיינען אַ שאַלעכץ איז זיי אַנגעוואַקסען אויף די הינערשע צינגער פון צופיל האָבער עסען. וואָלט מען געדאַרפט אַראָפּנעמען... נאָר ווער האָט דאָס צייט צו עוסקן זיך מיט הינער ערב ראש־השנה? ביז כפרות־שלאָגען זאָלען זיך שוין די עופות, מיט זייער אכילה, אַליין אַן עצה געבען.

וואָלט מען נאָך אַלץ ניט געשטאַרבען פאַר אומעט. געהט אָבער אַ דריי טעג נאָך די ערשטע סליחות אַרויס אַ קלאַנג, אַז ביים בייעם נגיד, אַקעגען די יאַטקעס, זיינען אויסגעפאַלען אַלע הינער און הענער זיינע, וואָס ער האָט זיך אַנגעגרייט אויף כפרות, פאַר זיך און פאַר דער גאַנצער פאַמיליע. מיכאַלקע דער סטאַראָזש זיי־נער איז אַריינגעקראָכען אין קאַטוך מיט אַן אָפּגעגנוצטער פאַמיע־לע, געוואָלט ריין־מאַכען לכבוד ראש־השנה. אַז ער קעהרט דאָס ניט אַרויס איין הינדעל, אַ צווייטע, אַ דריטע. דעם גאַלעגאַנעם האָן, נאָך צוויי הענער. די יונגע הינדלעך, וואָס האָבען זיך היי־יאָר

אויפגעהאָדעוועט אין הויף. קיין פּאָלקע אויף אָבפּאָסטען זיך יום־כּיפּור איז ניט געבליבען. געה שלאָג כּפּרות מיט פּגרים!

האָבען זיך נאָך אידען בעלי־בּטחון, אין ווייטע ווינקלען פון שטאָט, געהאַלטען ביי זייערס:

— ווייסיך וואָס, אַ טכויר מסתּמא..

ווי איז אָבער דער דין, אַז אַלע שכנים פונם נייעם־נגיד האָבען צונויפגעטראָגען געשמועסט ארויסקעהרען געפאַלענע הינער פון די קאַטוכען? און צו איבערמאָרגען איז עס אַוועק איבער דער גאַנצער יאַטקע־גאַס, פון דניעפּער ביז דער אָזערע. איז דאָך ניט שייך צו זאָגען, אַז אין צעהנדליגע הייזער האָבען זיך מיטאַמאָל פאַרפירט טכוירען. בפרט, אַז מ'האָט ביי די הינער אויף די העלזער ניט געפונען קיין שום סימן פון דערשטיקונג.

איז שוין געוואָרען אַ שטיקל בהלה. האָבען זיך געלייטענע און ניט־געלייטענע באַלעבאָסטעס צוזאַמענגעלעגט און גערופען ר' גרשון יאַצרע. ער איז דאָך עפּעס אַ גאַנצער טעווע... ווערע... אַ „וועטערינאַר" ווערט דאָס אָנגערופען. פאַרשטעהט אַ קרענק ביי בהמות. איז אפשר ווייסט ער אויך וואָס פאַר אַן אָנשיקעניש ס'איז געקומען אויף די עופות?

איז ר' גרשון יאַצרע געקומען מיט זיין לאַנגען איינגעבויגענעם רוקען און מיט זיין לאַנגען איינגעבויגענעם שטעקען אין האַנט, מיטן מיאוסן פּנים פון אַ באַבע־יאַכנע און מיט די געצעהלטע סיווע האָר פון אַ סריס אויף דער צוקנייטשטער גאָמבע, און מיט אַן אָנגעשטרענגטער מינע פון אַ מענשען וואָס האָט אָקאָרשט פאַרזוכט ריצענאייל. אַ קוק געטאָן מיט שלאַנגישע אויגען אויף די געפּגרטע עופות, אַ טשעפּ געטאָן זיי מיטן שפּיץ שטעקען. זיין פאַרסמאָדרעטע האַנט האָט אַפילו ניט געוואָלט מטריח זיין. אַזאַ מפונק מיט אַמאָל געוואָרען. דערנאָך האָט ער אָפּגעריבען דעם שפּיץ שטעקען אָן דער ערד, אָנגעשטאָפּט זיך ביידע נאָזלעכער מיט שמעק־טאַבאַק, אַ וויש געטאָן זיך מיטן אַרבל און אַרויס מיט אַ ניס און מיט אַ קול פון אַ צובראָכענער דראַניצע:

— אָפּטשכי, באַלעבאָסטעטשקעס! אונז אַלעמען צו געזונט און צו לאַנגע יאָהר.

מען מוז, מאַכט ער, נעמען און אויסגראָבען אַ גרוב, אַריינקעהרען אין גרוב די געפּגרטע עופות, מאַכט ער, פאַרשיטען מיט אומגעלאָשענע וואַפּנע, פאַרגיסען מיט פראָסטער קאַרבאָלקע און פאַרשיטען. אָט וואָס, מאַכט ער, באַלעבאָסטעטשקעס מען מוז באַלד טאָן.

— און ווי, ר׳ גרשון, — פרעגט מען איהם — היט מען אָפּ די גאַנץ־געבליבענע עופות?

— די גאַנץ־געבליבענע, — מאַכט ר׳ גרשון יאָצרע — איז גלייכער אָוועקצוטראָגען צו ר׳ אליה דעם שוחט, ניט וואַרטען...

— ר׳ גרשון. ר׳ גרשון! — כאַפּען זיך באַלעבאָסטעס מיט די פינגער ביים באַק — וואָס רעדט איהר? און כפּרות?

— כפּרות? — פרעגט איבער ר׳ גרשון יאָצרע — אַ געזונט צו אייך, באַלעבאָסטעטשקעס! דער פריסטאַוו, מיינט איהר, וועט אייך געהן קוקען כפּרות־שמאָרעס? דער המן האָט שוין עפּעס דערשמעקט, געהט אום פון שטוב צו שטוב און הייסט באַגראָבען די געפּאַלענע היגער און די קראַנקע — לעבעדיגערהייט. אַ טאָטערשע האַרץ...

אפשר צום ערשטען מאָל אין לעבען איז ער דאָס מאָל געוועזן עהרליך, ר׳ גרשון דער טעווע... וועטערינאַר ווערט דאָס אָנגערופען. וואָרום ביי „מורקעס״, ביי קראַנקע בהמות איז ער אַלע מאָל געוועזן יד אחת מיט די קצבים. שטענדיג אָנגעשראָקען די באַלעבאָסטעס ביי יעדער קלייניגקייט, כדי מען זאָל זיך איילען און פאַרקויפען די קראַנקע בהמה פאַר אַ שבוש. די שנאה צום שטאָטישען רשע, צום פריסטאַוו, האָט פון איהם דאָס מאָל אַרויסגערעדט און דאָס רחמנות אויף אידיש געלט.

האָבען זיי זיך צו׳בריה׳ט, די ווייבער, און נאָך איידער די מאַנסבילען זיינען געקומען פון דאַוונען, געכאַפּט און אויסגעגראָבען אין ברודער־קבר הינטער די יאַטקעס, אַריינגעקעהרט אַהין אַלע געפּאַלענע עופות, באַשאָטען מיט וואַפּנע, פאַרגאָסען מיט שוואַרצע קאַרבאָלקע, אַלץ ווי ר׳ גרשון האָט אַן עצה געגעבען, און פאַר איינע הוצאות אַריינגעקעהרט אין גרוב אַלע געפּגרטע מיאוסקייטען.

מ׳קען ניט זאָגען עס זאָל געווען זיין אַ גרויסער כבוד פאַר די אידישע כשרע הינער צו ליגען אין איין גרוב מיט אַזעלכע אומריינע שרצים. נאָר וואָס טוט מען ניט אין אַ צייט פון אַזאַ סכנה? מ׳האָט מורא געקראָגען די לעבעדיגע הינער זאָלען די מיאוסקייטען ניט פיקען און אַליין ניט פגרן.

ס׳איז שוין אָבער געווען צו שפּעט.

פון דער יאַטקע־גאַס איז עס אַוועקגעשפּרונגען ווייטער. געסקע נאָך געסקע האָט עס אויפגערודערט און אַוועקשפּאַצירט איבער דער שול־גאַס. איבער „בעוווסק״, פון די אָרשער ברעמלעך ביזקעל דער גרויסער מיהל. וואו אַ אידישע הויז, ניט פאַר מענשען געדאַכט, דאָרטען אַ געפאַלענע הון, אַן אויסגעצויגענער האָן, אַ צוזאַמענגעקאָרטשעטע היי־יאָריגע פּיסקליאַטע. מ׳האָט שוין קלאָר דערזעהן, אַז מ׳האָט דאָ צו טאָן מיט אַ קלעפּיגער חולאת. גריבער האָבען זיך געגראָבען ביים ברעג אָזערע און אין פעלד, אויף יענעם זייט דניעפּער. וואַפנע האָט זיך געשאָטען ווי שניי און שוואַרצע קאַרבאָלקע האָט מיט איהר שווערען בייז־אָנזאָגענדיגען געשטאַנק פאַרשמעקט די שטאָט, פאַרטויבט דעם ריח פון גוטע אויבסט, וואָס שקלאָווער בשמים־הענדלער האָבען אַראָפּגעבראַכט אין מאַרק אויף „שהחיינו״...

און וואָס זאָל מען דאָ מאריך זיין? אַ טאָג נאָך ראש־השנה איז שוין דריי־פערטעל שטאָט געבליבען אָהן אַ האָן אויף אַ מאַנסבילשע כפרה, און אָהן אַ הון — אויף אַ ווייבערשע.

אינם חסידישען געגענט, אַרום ליובאַוויטשער בית־מדרש, איז נאָך געבליבען אַן אַלטער תרנגול ביים פעטער אורין און ביי מומע פייגען זיין ווייב. גראָד אָט דער משונהדיגער האָן, וואָס קרעהען קרעהט ער הייזעריג, ווי נאָך אַ שיכרות, און לויפט אַרום כל־ימיו מיט אַן אָפּגעהאַקטען עק און מיט ברייטע פעדערדיגע פלודערען און מיט קורצע פאַרקיילעכדיגטע פליגלען איבערן אויסגעוואַקסענעם נישקשהדיגען בייכעל. זעהט ער דערפאַר אויס, ווי אַ בחורעץ, וועלכען טאַטע־מאַמע האָבען געוואָלט מאַכען פאַר אַן איידעלען מענש; האָט מען איהם אָנגעטאָן דעם טאַטענס סורדוט מיט קיילעכדיגע פאַרצייטיגע פאָלעס, וואָס איז איהם געבליבען פון

די חתן־יאָהרען. זיצט אָבער אויפן בחורעץ דעם טאַטענס „קעטע־וועי״ ווי אַ פראַק אויף אַ באַלעגאַלע, איבער אָנגעקנייטשטע ברייטע פלודערען. לויפט ער אַזוי אַרום, דער תכשיט, אַן עדעלמאַן פון הינטען און אַ גראָבער יונג פון פאָרענט, און פרעסט און זויפט און הולטאַיעוועט. און אַך־און־וועה, וואָס פאַר אַ פנים דעם טאַטענס שמאָלער סורדוט מיט די קיילעכדיקע פאָלעס עס האָט אויף איהם!...

אַצינד, אַז אַלע קאָנקורענטען זיינע זיינען, געלויבט דער אויבערשטער, אויסגעפּגרט, אַ מיתה־משונה איינגענומען, איז דאָך באמת געקומען די ריכטיגע צייט צו פיקען ביי אַלע שווועלען, כאַפּען ברעקלעך אין אַלע הויפען, אויפגראַבלען אַלע מיסטען און הולטאַיעווען מיט די עטליכע איבערגעבליבענע הינער־אלמנות אין גאַס. מ׳דאַרף זעהן אַריינכאַפּען, וואָס מען קען. היינט געלעבט, מאָרגען קען מען ליגען מיט די פיסלעך אַרויף אין אַ גרוב מיט וואַפּנע. איז חי — קוקע־רעקו! אַז געלעבט, זאָל זיין געלעבט!

מיט אויגען פול קנאה האָבען שכנים פון גאַס געקוקט אויף פעטער אוריס האָן. אַן אַנדערש מאָל וואָלט אַזאַ האָלצערנער תרנגול אַפילו אין אַ לאָקשען־זופּ ניט געטויגט. ווער וואָלט זיך דאָס גאָר אונטערגענומען אָפּצוקאָכען און אָבפּאַסטען זיך מיט אַזאַ אַלטער „שקורע?״ אַצינד, אין אַזאַ פאַהיבעל־צייט אויף הינער, איז אַפילו אַזאַ הייזעריגער תרח אויך דערהויבען געוואָרען: הען אַ איד האָט הצלחה! אַ קאַסאַקער, דאַכט זיך, אַט דער אורי, אָבער זיין כפרה האָלט זיך קרעפּקע...

האָט די מומע־פייגע דערזעהען, אַז די אויגען געהען, שונא־ישראל, ביי די שכנים אַרויס פאַר קנאה, האָט זי דעם איין־איינציגען איבערגעבליבענעם האָן איהרען, מיט די פעדערדיגע פלודערען און אָפּגעהאַקטען עק, פאַרשלאָסען אין קאַטוך. זיך, הייסט עס, און זאָלען זיך אידען ניט אָפּעסען דאָס האַרץ!

קרעהט ער טאָג און נאַכט, אַט דער תרנגול, פון פינסטערן פאַפּליץ אַרויס. ער גיט הייזעריג צו וויסען די עטליכע איבערגעבליבענע עגונות זיינע, אַז ער לעבט, אַז ער וועט נאָך, מיט גאָטס הילף, אַרויס אויף דער פריי און וועט זיי טרייסטען. דערווייל זאָל מען איהם, למן־השם, בלייבען טריי... קוקערעקו! ער לֵע־ע־עבט!

2.

דורך די גרויסע זאָרגען, וואָס מ'האָט זיך געזאָרגט, אַז מ'וועט חס־ושלום היינטיגען יום־כפור בלייבען אָהן כפרות, האָבען אידען אויף זיך אַליין ניט געקוקט ווי מען באַדאַרף. וואו מ'האַלט אין דער וועלט און וואָס מיטן אייגענעם געזונט טוט זיך.

אין יענע ימים־נוראימדיגע טעג איז געשטאַנען אַ מאָדנער וועטער. דער זומער האָט זיך מישב געווען, אומגעקעהרט זיך מיט ווייסע פעדימער פון שפּינוועבס און מיט אַ וואַרימקייט... ניט קיין מחיהדיגע וואַרימקייט, נאָר אַ פאַרעדיגע, אַ שווערע.

געוואוינט איז מען, פון קדמונים אָן, אויפצושטעהן צו די ערשטע סליחות און לויפען אין שול אַריין דורך אַ קאַלטען טומאַן. אַצינד טראָגט זיך גאָר אַ וואַרימע פאַרע איבער דער ערד. און געהט אויף די זון, אַזוי הויבט דאָס אָן צו פּרעען, צו יערען און צו קריכען אין די ביינער.

פון אַט דער ניט־גוטער פייכטער היץ פוילען די אָפּגעטרייסעלטע און ניט־אָפּגעטרייסעלטע עפּעל אין די סעדער, די איינגעשטעלטע קרויט־פעסער אין די קעלערס יערען, און די האַלב־איינגעזייערטע אוגערקעס באַדעקען זיך מיט אַ שימעל און צוקריכען אין די הענט ווי פּעטשאַ. די אויסגעגראָבענע קאַרטאָפליעס לאָזען פון זיך אַרויס בלאַסע וואָרצעלדיגע וואָנסעס און פאַרלירען דעם טעם. און די קופּעס בוריקעס געהען אָפּ מיט רויטען זאַפט, ווי מיט בלוט. אין דער לופט צולאָזט זיך עפּעס אַ זיסליכער געשטאַנק, ווי פון ניט־זויבערע יאַטקע־קלעצער. פון דער שקלאָוער אָזערע קומען אָן די ריחות און פון איהרע זומפּען, און קריכען אומעדום דורך; אפילו דורך פאַרמאַכטע פענסטער. פון דעם זיסליכען ניט־גוטען גערוך קריגען די ווייבער קאָפּוועהטאָג און מאַנסביל פאַרלירען דעם אַפּעטיט. נעמען זיי צו קאַפּעלעך בראַנפען און שעמען זיך מודה זיין, אַז מען פיהלט עפּעס ניט מיט אַלעמען. פאַרקעהרט, מען כראַבּרעט זיך נאָך אַקעגען די ווייבער: אַט, מען שטעהט אויף פאַרטאָג צו סליחות, מען שלאָפט זיך ניט אויס, און פונדעסטוועגען... געלויבט דער אויבערשטער!

אָבער אין דער שטיל פאַרקאָכט זיך עפּעס. אין די בתּי־מדרשים צו ערשטע מנינים ווערט עס שיטערער. דאָס קומט ד ע ר ניט, דאָס קומט י ע נ ע ר ניט. און פּלוצלינג הויבּט מען אָן רעדען דערפון, אַז אוגערקעס... יע, אוגערקעס איז גלייכער ניט צו עסען. וואָרים... עפּעס אַ מאָדנע זאַך היי־יאָהר מיט די אוגערקעס. ווי נאָר מ'עסט אוגערקעס, אַזוי פּיהלט מען זיך עפּעס זעהר ניט־פויגעלדיג פון די אוגערקעס. הכּלל, אידען, היט זיך מיט אוגערקעס!

האָט מען גענומען אויסמיידען ביים טיש סיי געזייערטע אוגערקעס און סיי אַזעלכע, וואָס מען רייסט נאָך אָסיען־צייט פון בייט, מיט די פאַרגעלבטע בולבעוואַטע נעזער און מיט אויסגעקרומטע, פּרישצעוואַטע דינע בייכלעך. גויים אויפן מאַרק זיינען געשטאַנען מיט פולע זעק אַזעלכע שפּעט־אוגערקעס, געהאַלטען אין איין אַראָפּלאָזען דעם מקח. אָבער קיינער האָט ניט געקויפט.

נאָך אויך אַזאַ אָפּהיטען־זיך האָט ניט געהאָלפען. און באַלד נאָך ראש־השנה איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז אין שטאָט האָט זיך באַוויזען אַ מין חולאת. מען ברעכט, עס ציטערען די הענט. נאָר, אַז מען לעגט זיך אַריין אין בעט און מען לעגט צו הייסע פלאַשען צו די פיס, געהט דאָס אַריבער.

האָבען לצנים אַפּריהער באַשולדיגט די אידישע קישקע. מ'האָט זיך, הייסט דאָס, איבערגעגעסען מיט דעם פעטען, ראש־השנהדיגען צימעס, מיט עפּעל־און־האָניג. מ'האָט באַשולדיגט דאָס שטיקעל אָרימע קאַוענע, איבער וועלכען מען מאַכט אין שקלאָוו שהחיינו דעם צווייטען טאָג ראש־השנה, די פּאָר ווייַנטרויבען וואָס מען פאַרזוכט דעם איין־איינציגען מאָל אין יאָהר, און וועלכע קו־מען־אָן צוליב דעמזעלבען „שהחיינו" פון דער ווייט, און ליגען געפּאַקט אין זעג־האָלץ, כּדי זיי זאָלען זיך ניט צוקוועטשען, און גיבען זיך דערפאַר אָפּ מיט אַ ביטערקייט פון קאָרע. נאָר אָט... ס'איז גאָרנישט! מען לעגט צו אַ הייסע פלאַש צו די פיס, געהט עס אַריבער.

אַביסעל מעהר האָט מען זיך דערשראָקען, ווען דער פּריסטאַוו מיטן אוריאַדניק מיטן שטאָטישען „פּערשעל" האָבען זיך זאַלבעדריט אָוועקגעלאָזט איבער די גאַסען. און נאָך זיי — די דע־

סיאַטניקלעך. האָורילאָ און ליקסיי, מיט אַ וועגעלע וואַפּנע און מיט אַ גרויסער פלאַש קאַרבאָלקע. דאָס מאָל איז אָבער דער המן מיט זיין שענער סוויטע ניט אַוועק איבער די אידישע גאַסען. נאָר אדרבא — איבער די גויעשע, אַרום די אָרשער ברעמלעך. קיין שום באַפעהלען האָט ער דאָרט ניט אָפּגעגעבען, ניט געשריען, ניט גע־סטראַשעט און ניט געזידעלט זיך. דוקא אָהן קולות און אָהן ליאַרם געלאָזט שיטען אומגעלאַשענע וואַפּנע, וואו אַ בלאָטיגע קאַנאַווקע; געלאָזען גיסען שוואַרצע קאַרבאָלקע, וואו אַ חזיר־שטאַל און וואו אַ הויפען מיסט. און אַלץ, ווייזט אויס, אויפן חשבון פון קאַזנאַ. שטיל, פיין.

זיינען אידען געוואָרען מלא קנאה: וויבאַלד דער פּריסטאַוו זאָרגט זיך אַזוי פאַר גוים, איז דאָך דאָס מסתמא ניט קיין גזרה נאָר אַ ראַטונעק. היינט פאַרוואָס קומט דאָס עפּעס פאַניע־חזיר אַזאַ גנאָד? און מיט וואָס זיינען אידען ערגער?

האָט מען גענומען פאַרלויפען ליקסייען און האָורילאָן דעם וועג, און געטענהט און געבעטען זיך: סטייטש! מיט וואָס האָבען זיך אידישע גאַסען פאַרזינדיגט? און ווען וועט איהר קומען גיסען קאַרבאָלקע ביי אונז?

האָבען זיך ליקסיי און האָורילאָ אָפּגעפּאַכעט פון די זשוואָ־ווע אידען, אַזוי ווי פון פליגען און ווייטער נאָכגעשלעפּט זיך מיטן סאַניטאַרען וועגעלע נאָכן פּריסטאַוו און נאָכן אוריאַדניק.

האָט מען זיך אָנגעזעצט אויף יאַשקע דעם שערער, ער, הייסט דאָס, זאָל פאַרלויפען דעם וועג און אַ פרעג טאָן דעם פּריס־טאַוו בכבודו ובעצמו: ס׳טייטש! און פאַרוואָס? און היתכן? פאַר־וואָס קומט מען עפּעס ניט גיסען מיט וואַפּנע און מיט קאַרבאָלקע אין די אידישע גאַסען?

יאַשקע דער שערער האָט שוין אַפילו ניט איינמאָל געכאַפּט אַן אָפּשניט ביים פּריסטאַוו, בשעת ער איז געגאַנגען זיך משתדל זיין פאַר קהל און בשעת ער האָט פאַרמסרט לייזשקע דעם פּאַקענ־טרעגער פאַר זיינע טריף־פּסלען... נאָר די האָפנונג צו ווערען נעהנ־טער מיטן בייעם אַדון האָט ער נאָך אַלץ ניט פאַרלאָרען. אדרבא, די לעצטע צייט, זינט ער האָט דערשמעקט ווער עס האָט דעם

זשאַנדאַרניק, בשעת דער אַבלאַווע, צובראָכען דעם פּרצוף־פּנים, און זינט פאַנדרע האָט איהם, יאָשקען, אַרויסגעוואָרפען פון שטוב, פאַרן קאַלנער, ווי מען וואַרפט אַרויס אַ הינטעל — זינט דאַמאַלסט איז ער ביי זיך געווען זיכער, אַז ס׳וועט איהם סוף־כל־סוף געלונ־גען צו ווערען מיטן נייעם פּריסטאַוו „פּאַני־בראַט", אַזוי ווי מיט דעם פאַריגען פּריסטאַוו. ווען ניט „אַבּרעמעלי די געקוילעטע קאַץ", וועלכער האָט איהם געסטראַשעט מיטן פּיסטאָל, וואָלט זיך איהם דאָס שוין לאַנג איינגעגעבען...

האָט זיך יאָשקע דער שערער געשטאַרקט, אַ פּוץ געטאָן די אַרומגעשוירענע באָרד זיינע צווישען צוויי האַרטע באַרשטען, כדי זי זאָל שטעהן ווי אַ לאַפּעטע. אַזוי איז ער פאַרלאָפען דעם פּריס־טאַוו דעם וועג, פאַרנויגט זיך מיט גרויס הכנעה און איבערגעגעבען די אידישע טענות.

האָט דער פּריסטאַוו אַ דרעה געטאָן איין דראַטענע וואָנסע און געהייסען זאָגען די אומגעדולדיגע אידעלעך אין שטאָט, אַז... ער פרעגט ביי קיינעם קיין עצות ניט, וואו פריהער צו שפּריצען קאַרבאָלקע און וואו שפּעטער. און „וואַבשצע" (בכלל), אַז ער וואָלט אַנגעהויבען פריהער ביי אידען, וואָלטען זיי דאָך געמאַכט קולות און וואָלטען געשיקט די זעלבע שתדלנים מ׳זאָל אויפהע־רען... טאַק שטאָ... כ׳האָב דעם כבוד !...

וואָס איז דאָ געווען צו ענטפערן אויף אַזעלכע האַרבע רייד? אין האַרצען האָט מען דאָך זעהר גוט געוואוסט, אַז דער ערל איז גערעכט. האָט מען געשוויגען.

און אַפּנים אויף צו־להכעיס, דערפאַר וואָס מ׳האָט איהם געזאָגט דעות אין זיין רעזידענץ, איז דער נייער פּריסטאַוו דריי טעג אַרומגעגאַנגען איבער די גויעשע גאַסען און געסקעס, ביים דניעפּער און אויף „זאַרעטשיע" און אויף רישקאַקי (נעמען פון שקלאָווער פאָרשטאָטען), דער סאַניטאַרער וועגעלע — נאָך איהם, און אין די אידישע גאַסען אפילו ניט אַריינגעשמעקט. און דאָ הערט מען פון בויכוועהטאָג און פון ניט־גוטקייט און פון קאָפּ־שווינדלע־ניש אַלץ מעהר און מעהר. האָט מען זיך שוין מעהר ניט פאַרלאַ־זען אויפן פּריסטאַווס יושר און אויף „קאַזנאַ" און אַליין גענומען

טאָן וואָס מען קען. ס'איז געוואָרען אַן איינגעלאַף נאָך וואַפּנע און נאָך קאַרבאָלקע. און דער אַפּטייק האָט שטאַרק געגומען לייזען פאַר האָפמאַנס־טראָפּענס, פאַר וואַלעריאַנקע און פאַר אינאָזעמצעווס טראָפּענס. אַלץ אויסגעפּרובטע מיטלען, פון קדמונים אָן, צו שטאַרקען די געדערים. מ'האָט די טראָפּענס געגומען אויף אַ שטיקעלע צוקער און אויפן ניכטערען האַרצען, פאַר די ברכות און פאַר טיי אפילו.

שווערע טראָפּענס זיינען דאָס געוועזן און שעהן לאַנג האָבען זיי זיך אָפּגעשלוקערצט. דער „פּיטום־הקטרת", וואָס מ'האָט גע־בראַקט אין בית־המדרש, פאַרן דאַווגען, האָט זיך דערפאַר אָפּגע־געבען מיט כאָלערע־ריחות. אַ קלאָג צו די געווירצען וואָס זיינען אויסגערעכענט געוואָרען אין פּיטום־הקטרת! אין וואָס זיי האָ־בען זיך פאַרוואַנדעלט און מיט וואָס זיי האָבען זיך אָפּגעשלו־קערצט:

— פּע!... הצרי — דער באַלזאַם והצפּרן — און די נעגע־לעך, או־וף! והחלבנה — און דער האַלבאַן מ'פּע... מור — ווייראַך, קציעה — צענעשקע אוי! וכרכם און זאַפרען — מפּע־ע!

און אַזוי איז געגאַנגען מיט די אַלע איבעריגע געווירצען. מיט „קשט" און מיט „קלופה" און מיט „קנמון" און מיט „בורית כרשינה"...

בין מנחה־למעריב זיצען זיך ביים ברייטען אויסגעלעטען טיש אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, ר' ישראל גבאי און בעל־רחמיאלס — זיין איבער־שמש, און נאָך עטליכע קלוגע אידען, און רעדען וועגען פריסטאַוו און דערמאָנען איהם דווקא ביים צום ביזען. אפשר צום ערשטען מאָל, זינט ער איז אַנגעקומען אַהער צו געוועלטיגען און צו פאַרביטערען אַלעמען דאָס לעבען, רעדט מען פון איהם אַזוי.

מען דערמאָנט זיך, ווי שוין מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק נאָך פאַרן ברעכען די וואָכט פון ר' ישעיהלעס התחלה, האָט שוין דער „אדון" „פריקאַזעוועט" מען זאָל רייניגען די ברונעמער, מ'זאָל בי־סען קאַרבאָלקע אין די אָפּטריטען. הבדל, מ'זאָל ניט שלאָגען זאָל מען ניט. באַשר, אין דיסטעפּסקער געגעבען פאַלען היינער און עס

פגרן מייז. זיינען דאָך אַלע געווען אש־להבה. פאַלג מיך אַ גאַנג! וויטעבסק... האָט מען איהם דאָך, מאַלט איך אויס, ניט געפאַלגט, אומגעגאַנגען אַלע זיינע „פריקאַזען" מיט כלערליי שטיקלעך.

— און אַט זעהט איר דאָך!... — זיפצט אַפ ר' ישראל דער גבאי מיט כונה, און נעמט אַריין מיט כוח די גאַנצע ווייסע באָרד זיינע אין קולאַק — משוגע איז דער ערל ניט געווען...

מאַכט בערע רחמיאלס דער אונטער־שמש:

— אָה, נו... פכע! כעכע...

בערע רחמיאלס איז אַ שטיקעל צבועק. זינט אַ סך יאָהרען — אַ בעל־תשובה. אין בית־מדרש זיצט ער קיינמאָל ניט לעדיג. רק ער „קייט" עפעס שליימיג מיט די הוילע יאַסלעס. צי אַ קאַפּיטעל תהלים — אויסוועניג, צי אַ שטיקעל זהר — אין ספרל. צוליב דברים בטלים איז ער ניט מפסיק און ענטפערט אַפ מיט שמנה־עשרה־לשון. ס'הייסט, מיטן לשון וואָס מען באַנוצט זיך ווען מען שטעהט שמונה־עשרה און די קאָץ כאַפּט זיך אַרויף איבער דעם זאַלץ־ברעטעל: נו, אָה, אַך—אַך, אי—אי!

איז אַט מיטן „אָה, נו... פכע..." האָט ער געמיינט צו דער־מאָנען ר' ישראל דעם גבאי: כ'מיין וואָס האָבען מיר ביידע מורא צו האָבען?... מיר ביידע האָבען דאָך אונזער רפואה צו גיל־דענאָדער און צו אַלע וועהטאָגען, דהיינו: אַ מאַנאַפּאַלקעלע אין דער הינטער־קעשענע פון סורדוט און אַ שטיקעלע לעקאַך...

שווייגט ר' ישראל דער גבאי. „באָם־באָם־באָם", באַמקעט ער זיך פאַרטראַכט און גלעט זיך די באָרד. נאָר אין אַ מינוט אַרום זינגט זיך ביי איהם ווייטער אַרויס מיט אַ זיפץ:

— איז דאָך דער ערל גאָר ניט אַזאַ שו—טה!

ענטפערט איהם אַפ בערע רחמיאלס:

— כע־כע... אָה! נו!

דאָס מיינט צו זאָגען: ר' גבאי! וואָס געהט אונז אָן דער ערל, צי ער איז אַ שוטה צי ניט? מ'געהט אין גאָס... ס'כאַפּט אָן ביים האַרצען נעמט מען אַרויס די מאַנאַפּאַלקע... שהכל!... אַ שטיקעלע לעקאַך... און טאַקע בורא מיני מזונות...

— באָם־באָם! — ענטפערט ר' ישראל דער גבאי. ער

איז מסכים. נאָר דער יושר שטילט אין איהם ניט. זיגגט עס פון איהם אַרויס, אין אַ ווײַלע אַרום, גאָר אומגעריכט, מיט נאָך מעהר ברייטקייט און מיט נאָך מעהר אָנערקענונג און מיט נאָך מעהר פּאַנפע:

— איז דאָך דער ע—רל געווען אַ ח—כם!

— המ... אַ—אי. טפו... — איז בערע רחמיאל׳ס ניט מפסיק. ער קייט זיך זיין שטיקעלע תהלים און טענהט זיך אויס מיטן גבאי. ער קוקט איהם אַריין אין הדרת־פּנים מיט שמאַלציגע אויגען־שפּעלטעלעך און מיינט צו זאָגען:

— אַך, וואָס!... מ י ר דאַרפען האָבען דעם ערל׳ס חכמה? שהכל... בורא מיני מזונות... און געהען אַלע פּריסטאַוועס און אַלע דאָקטוירים צו אַל־די קאַדיק!...

פונם דאָזיגען געהיימניספולען לשון פאַרשטעהען די אַנדערע שענע אידען גאַרנישט. ס׳איז בערע־רחמיאל׳ס און דעם גבאי׳ס סוד. דאָס האָט בערע־רחמיאל׳ס אויסגעלערנט ר׳ ישראל דעם גבאי, ווי אַזוי צו היילען גילדענאָדער. אינמיטען זומער ביים פאַרעכאָד האָט ער איהם דאָס אויסגעלערנט. מ׳דאַרף אַלעמאָל האַלטען גרייט אין דער הינטער־קעשענע אַ קאַפּעלע משקה און אַ פאַרבייסעכץ. ס׳אַ רפואה צו אַלע שוואַכקייטען. מ׳געהט אין גאַס...

ישראל דער גבאי קען אָבער בשום־אופן ניט פאַרגעסען, אַז אַ פּריסטאַוו, אַ גוי אַ רשע, איז געווען אַ חכם הרואה את הנולד*), געזעהן, אַז אַ חולאת געהט אויף שטאָט. גיט ער אַ קוק מיט איין אויג אויף בערע־רחמיאל׳ס און אויף זיינע קלוגעטשקע רמזים און ציהט פאַרטראַכט און מיט כונה:

איז דאָך דער אדון טאַקע געווען אַ—אַ חאַ—אַ—כים! — —

נאָר וואָס קען שוין העלפען דעם גבאי׳ס הסכמה, אַז דער ערל איז געווען אַ חכם, אַצינד, בשעת אידישע בייכער, רחמנא־לצלן, ווערען שוואַכער פון טאָג צו טאָג. און חדר־אינגעלעך נעמען שוין־מיט אין חדר פלעשער מיט איבערגעזאָדענע וואַסער, כדי ניט צו

*) אַ חכם וואָס זעהט פאָראוי

טרינקען קיין רויהע. גאַנצע שורות מיט פלעשער זיינען אָנגע־
שטעלט אין יעטוועדער „חדר״ אויף דער ליעזשאַנקע און אין
פּראָסטען עולם שושקעט מען זיך, אַז דאָס איז אַ שטראָף פון גאָט.
אַ שטראָף פאַר קושקע־בראַנדס בלוט. פאַר קהל איז ער געפאַלען
אונטער ר׳ ישיעלעס וואַנט פון חורבה. און אָט וויל ער ניט מוחל
זיין, קושקע, זיין פאַרגאָסען בלוט.

מען קעמפּט איבער אַ האָן

1.

וואָס שוואַרצער עס ווערן די נייעסן אין שטאָט, אַלץ פרומער ווערט דער עולם. אַזאַ טבע האָבן שוין מענשן. אַז עס ווערט ענג אויף דער ערד רייסט מען זיך צום הימל.

זימל דער פּאַקענטרעגער און לייזשקע זיין שותף האָבן גלייך דערשמעקט, אַז אַ כוואַליע פון פרומקייט געהט אויף שטאָט. האָט מען באַהאַלטן אַלע טרייף־פּסולס, מיט וועלכע מען באַזאָרגט אַלע אויפגעקלערטע יונגע־לייט און אַלע „באַרישניעס״, און מ׳האָט זיך ברייט צולעגט אין די בתי־מדרשים מיט גאָלע כשרות. אַלץ גאָטספאָרכטיגע ספרים: סידורים, מחזורים, משניותן, מוסר־ספרים און קבלה, בתים און ציצית... אַזאַ לייזשקע, דאַכט זיך, אַזאַ אַפּיקורס, אַזאַ טרפהנער יונג, וואָס האָט פאַרפלייצט גאַנץ שקלאָוו מיט „מעטאָדעס״, גראַמאַטיקעס, מיט פּרוגס לידער און מיט וואַרשעווער העברעאישע ביכלעך מיט ניקוד, איז כלומרשט אויך געוואָרן פרום, איבערגעצויגן אַ פאַרשמאַלצעוועטן טלית איבערן קאָפּ און איבער דער קיילעכדיגער היטעלע פון אַ „מאַראָזשעניק״ און געשטעלט זיך ביי אַ גרויסן טיש מיט רומ״ל ספרים אין דער געמויערטער שול. אַפילו יהושוע מזח׳ס אידישע מעשה־ביכלעך האָט ער באַהאַלטן, און אָנשטאָט זיי — אַרויסגעלעגט די שבחי הבעש״ט... געשעפט איז געשעפט! אַצינד האָט זימעלס שטערן אויפגעלויכטן. האָט ער אָנגענומען זימעלס דרך מיט אַלע זיינע העויות, בשעת דאַוונען און האַנדלען אין איין און דערזעלבער צייט.

און געהען צו אינגלעך און טאַפּען מיט זשעדנע ניט־זיכערע הענט־לעך לייזשקעס סחורה, אַזוי דערהערען זיי פון איהם אַזאַ לשון:

— ברוך מרחם על הבריות... טשעפּע ניט! ברוך משלם שכר טוב ליראיו... אַ בענשערעל? צוויי קאָפּיקעס. מנאַם־מנאַם־מנאַם... פודה ומציל ברוך... אַוועק שייגעץ! וברוך שמו!... דריי קאָפּיקעס, לאָז!... המהולל בפה עמו... מנאַם־נאַם...! נו, אָה, פאַרך איינער! מנאַם, מנאַם־נאַם...

שפּרינגען די ווייסע ־ חברהניקעס אָפּ פון טיש מיט ספרים און קוקען אָן לייזשקען אין פאַרשמאַלצעוועטען טלית און דערקע־נען איהם ניט. עפּעס זימעל דעם פאַקענטרעגערס גלגול איז אין איהם אַריין. און זימעל לעבט דאָך נאָך. צוויי זימעלס...

אינגלעך! זיי ווייסען דען, וואָס הייסט פּרנסה?... און וואָס אמת איז אמת. אַזאַ לייזעכץ ווי ס'האָט זיך היינטיגע ימים־נוראים געלייזט פאַר רומ"ל האָט מען שוין לאַנג ניט געלייזט. מ'האָט צו־צוקערט אַלע מחזורים; מ'האָט צוכאַפּט אַלע תחינות ווי מצה־וואַ־סער. און ס'איז אַוועק אַ גרויסע רעוויזיע איבער אַלע אַרבע־כנפותן אין שטאָט. און טאָמער האָבען זיך שקאַלע־בחורים געשטעלט אַנטקעגען, האָבען טאַטעס געגעבען פּעטש:

— די ציצית באַוויז, פאַרך איינער!

מיט גרויס היץ און שטרענגקייט ווערט די ציצית־אַקציע דורכגעפיהרט אין יעטוועדער משפחה. איינגעמאַכט די פרישע וואָ־לענע פעדימער ווערען די אַרבע־כנפותן אָנגעטאָן אויף די הערצער און רוקענס פון די יונגע חברה־לייט ווי די פאַנצערס:

— נאַט, טראָגט!

ס'הייסט: דאַרפען האָט מען אייך אינגאַנצען געדאַרפט לאָ־זען אָהן ארבע־כנפותן, נאָר זאָל אונזערס אַריבערגעהן! פּקוח נפש איז בילכער.

נאָר אַפּנים, אַז ס'האָט אויך ניט איבעריג געהאָלפען איינצו־שטילען דעם טומעל אין שטאָט. וואָרים אין אַלע בתי־מדרשים אויף די קופערנע האַנטפאַסען האָבען זיך באַוויזען צעטעלעך אונ־טערגעשריבען פונם מתנגדישען רב און פון חסידישען מורה־הוראה, אַז מען איז מתיר צו עסען פאַרן דאַוונען, אפילו נעמען

אַביסעל משקה און פאַרבייסען. און למען־השם ניט לאָזען אָפּשוואַ־
כען דאָס הארץ. וואָרים „פקוח־נפש” איז דוחה שבת. ניט נאָר
תפילה... ובזכות זה... און אַזוי ווייטער. ונאמר אמן.

האָבען אָבער די רבנישע צעטעלעך אויף די האַנטפּאַסען גע־
האַט אַ פאַרקעהרטע ווירקונג. אַנשטאַט צו שטאַרקען די אידישע
געדערים, האָבען זיי זיי אָפּגעשוואַכט. די אויפרעגונג איז געווען
גרויס: איהר פאַרשטעהט וואו עס האַלט אין דער וועלט?... רבנים
זיינען מתיר, ברוך השם, צו פרעסען און צו זויפען פאַרן דאַוונען.
נו, וועט מען געהן טאַן אַזאַ זאַך אין סאַמע מיטען עשרת־ימי־
תשובה? און אַז ס'זאָל קומען אַ היתר פון הונדערט רבנים וועט
מען פאָלגען? סיידען מ'עט זעהן מאַכען בורא־מיני־מזונות פאַרן
דאַוונען דעם מתנגדישען רב אַליין. דענסטמאָל וועט מען זיך מיישב
זיין. נאָר אַזוי ווי קיינער האָט דאָס מיט זיינע אויגען ניט געזעהן,
האָט מען ניט געקוקט אויף זיין היתר.

און דאָ רוקט זיך דער יום־הדין — יום־כפור — אַלץ נעהנ־
טער. מען בלאָזט שופר פון די באַלעמערס אַראָפּ ווי מלחמה־צייט.
קראַנקע בייכער ווערען מעהר, און כפרות — אַלץ ווייניגער. און
וואָס מעהר חולאים אין שטאָט, אַלץ שטאַרקער ווערט דער חשק
צו שלאָגען כפרות. זאָל עס בעסער אויסגעהן צום קאָפּ פון אַ גאַלאַ־
גאַנעם האָן ווי צו אַ פרומען אידען. אויף אַ ראַבער הון זאָל עס
בעסער געדאַכט זיין ווי אויף אַ מאַמע פון קינדער. איז דער איינ־
געלאָף אויף כפרות געוואָרען גרויס, ד' ירחם!

אָבער די עופות וואָס די קורעלאַפּניקעס פיהרען אַרויס אויף
שקלאָווער מאַרק קלעקען אויף איין צאָהן. ערשטענס, זאָגען זיי,
האָבען גויים אויפגעהערט צו פיהרען עופות, און צווייטענס, זאָגען
זיי: וואו קען מען זיך אָננעמען אַזוי פיל עופות? און דריטענס,
זאָגען זיי, האָבען זיי מורא איינצוקויפען צופיל עופות און איינשטע־
לען דאָס גאַנצע געלט זייערס אין סכנה. וואָרים היינט קויפט מען
זיי איין די עופות און מאָרגען פּגרן זיי אויס די עופות... אַ פּאָהי־
בעל אַזאַ אויף עופות.

הקיצור, אַזוי גיך ווי עס באַוויזט זיך אַ האָן צי אַ הון ביי

די איבערקויפערקעס אויפן מאַרק, אַזוי צוצוקערט מען דאָס. פאַר־מעגליכע באַלעבאָסטעס דינגען זיך אַפילו ניט; און אָרימע שרייען קולות־געוואַלדען, אַז מ'שנײַדט זיי די הויט... ס'איז אַ שאַנדע און אַ חרפה צו דערצעהלען, צו וואָס די תאוה פון שלאָגען כפרות, פאַר זיך און מאַן און קינדער, קען דערגעהן ביי כוואַטסקע ווייבער. ס'איז דערגאַנגען צו מיאוסע שלעגערייען אינמיטען מאַרק, צו אַראָפּרייסען די פּאַרוקען איינע ביי דער צווייטער און צו צודראָפּע־טע נעזער. און צוליב וואָס? צוליב אַ געלען תרנגול, צוליב אַ ראָ־בער הון.

האָבען באַלעבאָסטעס דערזעהן צו וואָס עס איז דערגאַנגען, האָבען זיי אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט אויף די קורעלאַפּניקעס און אויף אַלע זייערע ספּעקולאַציעס, געפּעדערט זיך, אויפגעשטאַ־נען גאַנץ פריה, אויסגעשטעלט זיך אויף די שליאַכען הינטערן שטאָט, און אַליין אָפּגעוואַרט די גוים פון דאָרף מיט לעבעדיגע עופות:

— כלאָפּיץ, כלאָפּיץ, פּיווען יעסט? (בחור, בחור אַ האָן האָסטו?)

— כאַזשאַין, כאַזשאַין, קאַלקי זאַ קורקע? (באַלעבאָס, באַלע־באָס, וויפיל פאַר דער הון?)

נאָר די גוים האָבען גלייך געכאַפּט דעם שניט, אַז אידען קאַ־בען זיך עפּעס צופיל אין עופות און אַז מ'איז פאַרלאָפען די איבער־קויפערס דעם וועג, האָבען זיי גלייך אַנגעצויגען די מקחים אין הימעל אַריין. און כדי איינגאַנצען ניט צו פאָהרען אין שטאָט און וואַרטען אין מאַרק אויף קונים, האָבען אַנדערע פויערים פאַרלאַנגט, מ'זאָל, אַלס צוגאָב צו אַן עוף, אָפּקויפען ביי זיי די אַנדערע סחורות: חזיר־האָר, ליקעס אויף מאַכען לאַפּטיעס, שאָפּענע פעלכלעך אויף קאַזשוכען, טרפה שוועמלעך...

— שצאָטינו קופּי פּיווען דאַם! (קויף חזיר־האָר וועל איך גיבען אַ האָן!)

— ליקו ביאַרי קורקו פּראַדאַם! — (נעם די ליקע וועל איך דיר פאַרקויפען אַ הון!)

אַלץ מיני איידעלע זאַכען אַזעלכענע, וואָס קיין אידישע הויז־געזינד קען גאָר אָהן זיי ניט אויסקומען...

האָבען ווייבער דערזעהן, אַז דער דאָרף־גוי כיטרעוועט, האָבען זיי אויך געגומען כיטרעווען. כּדי ניט זיין געצוואונגען צו איינ־האַנדלען משונהדיגע גויעשקע סחורות איז שוין גלייכער צו קויפען אידישע. צי מען דאַרף, צי מען דאַרף ניט, אַבי קריגען אַ כפרה אַ צוגאָב. וואַרפען זיי זיך כּלומרשט זעהר זשעדנע אויף די קוישען מיט אייער אין די גויעשע ווענענער:

— כלאָפּיץ, כלאָפּיץ, פּאַטשאָם טוואָי יאַיצאַ? (בחור, בחור, ווי טייער זיינען דיינע אייער?).

און ערשט דערנאָך, אַז מען באַדינגט זיך אויף אַ מאַנדעל אייער, גיט מען אַ פרעג אַזוי אַגב־אורחא, דיפּלאָמאַטיש־באַשיידען:

— אַ פּיוועץ יעסט? (אַ האָן האָסטו?).

געלינגט דאָס אַמאָל. און אַמאָל ניט. וואָרים בעלנים אויף אַ כפרה, דערהויפּט — אויף אַ מאַנסבילישער כפרה, זיינען דאָ גע־נוג.

אַ פּאָר טעג פאַר יום־כּפּור קענען שוין גאַלאַנטע מאַנסבילען ניט צוזעהן דעם צער פון די ווייבער, גאַרטלען זיי אונטער די לענ־דען און גיבען זיך אַ וואָרף אין דאָרף אַריין, ווער צופוס ווער מיט דער פוהר, כּדי איבערכאַפּען די כּפּרות ביים סאַמע קוואַל. נאָר אויך דאָרטען האָט אויף זיי געוואַרט אַ גרויסע אַנטוישונג.

אין דאָרף איז דער מצב פון די עופות געווען נאָך ערגער ווי אין שטאָט. וואו אַ כאַטע דאָרטען אַ קלאָג צו די הינער. אין אַ סך כאַטעס איז אַפילו ניט געבליבען קיין איין האָן אויפצוּוועקען פאַר־טאָג דעם פויער צו דער אַרבייט.

דאָרף האָט דאָך אפילו ניט אַזאַ טעווע... „וועטערינאַר" ווערט דאָס אָנגערופען, ווי גרשון יאַצרע, ניטאָ אַפילו ווער עס זאָל אין דאָרף אַן עצה געבען די געפּגרטע הינער צו באַגראָבען טיף אין דער ערד און אָפּצובאַזונדערען די קראַנקע פון די גע־זונטע. און אַ פריסטאַוו מיט אַ סאַניטאַרען־וועגעלע, וואָס זאָל באַ־שיטען די אומריינע ערטער מיט אומגעלאָשענע וואַפּנע, איז אויך

ניטאָ. צו די זנאָכערס (מכשפים) אין דאָרף איז מען געלאָפּען אָפּ־צושפּרעכען אַן אָפּשפּרעכעניש. האָט דאָס מן־הסתם געהאָלפּען ווי אַ טויטען באַנקעס. און די עופות זיינען געפּאַלען ווי די פליגען.

דערזעהן, אַז אידען טוען אַן דעם דאָרף אַזאַ כבוד, זיינען די פויערים געוואָרען שטייפער, פאַררויכערט די טיפע ליולקעס, געשפּיט און געדונגען זיך ביזן הייסען שוויס, ביז שונאי־ציון איז טרוקען געוואָרען אין די העלדזער. אָבער סוף־כל־סוף — אַלץ וועלוועלער ווי אויף די שליאַכען פאַרטאָג; און ווי אויפן מאַרק ביי די איבערקויפערקעס — אודאי און אודאי.

קווען גאָר אידען אָן פון די מציאות, וואָס זיי האָבען איינגעהאַנדעלט. פיהרען זיי די געבונדענע עופות פון דאָרף אין שטאָט, ווי די געפאַנגענע פון אַ שלאַכט. מען ברענגט זיי אַהיים און מען דערוויזט מיט אַ פילדייטיגען שמייכעלע דער וויב, אַז... המ... אַ מאַנסביל איז פאָרט ניט קיין אידענע. אַ מאַנסביל גיט זיך איין קעהר, דאַכט זיך, און אַט !... חכלל...

שניידט מען אָבער איבער די שטריקלעך ביי די געבונדענע עופות אונטער די פליגלען און אויף די פיסלעך, ליגען זיי נאָך אַלץ די שלימזלדיגע כפּרות, ווי די באַצויבערטע און האָבען מורא אַ ריהר צו טאָן זיך. שיט מען זיי אויס ווערימדיגען אַרבעס, כדי זיי זאָלען זיך פאַפּראַוועו איידער זיי וועלען געהן פון דער וועלט צום וואוילזיין פון אידישע קינדער. קוקען זיי אָבער אויפן הינערשען מאכל מיט איין אויגעל. ווי אַ האָן אין „בני־אדם״ קוקען זיי און פון אָרט ריהרען זיי זיך ניט. שטעלט מען זיי אויף די פיסלעך מיט געוואַלט. מאַכען זיי אַ טראַט, צוויי טריטלעך, פאַלען אַנידער, פאַרוואַרפען די קעפּלעך, פאַרציהען די אויגען־פאַרטעכלעך איבער די קוקערס און אַ סוף... אויס מיט די עופות.

ניטאָ מעהר קיין געזונטע כפּרות אין דאָרף. און דורך דער טרייסלעניש אין וואָגען, ניט געקאָרמעטע, געבונדענע, קומט אַן דער הינערשער סוף, אין דער אידישער פרעמד, אַ סך גיכער, אַ סך טראַגישער, ווי ביי זיך אין דער היים, אויף אַ גויעשקער קופּע מיסט.

.2

אַ טאָג פאַר ערב יום־כּפּור האָט זיך געטאָן חושך. די לעצטע הענער אין שטאָט זיינען צופאַלען, און דער מרא־דאתרא, דער מתנגדישער רב, ר׳ ישיעלעס איידים, אַזוי ווי דער חסידישער מורה־הוראה, זיינען געבליבען אָהן אַ ברעקעל כּפּרה.

האָבען זיך מקורבים פון ר׳ ישיעלעס איידים שטאַרק גענומען צום האַרצען און אַרויסגעשאָטען זיך פאַרטאָג מיט אַ לאַמטערנע אויפן שליאַך, הינטערן שטאָט, כּדי איבערצוכאַפּען אַן ערל מיט אַ ווייסען האָן. וואָרים ר׳ ישיעלעס איידים זאָל חס־ושלום שלאָגען כּפּרות מיט אַ ראַבען האָן איז דאָך עק וועלט.

אָבער פונקט אַזוי שטאַרק האָבען זיך גענומען צום האַרצען די מקורבים און שמשים פונם חסידישען מורה־הוראה. זיינען זיי אויך אויפגעשטאַנען פאַרטאָג מיט אַ לאַמטערנע און אויך אַוועקגעלאָזען זיך אויפן שליאַך.

האָבען זיך ביידע קופּעס פון היציגע קאָנקורענטען געטראָפען לעבען דער גרויסער מיהל, אויפן ברייטען הילצערנעם בריקעל, וואָס איז איבערגעוואָרפען איבער דער הרעבליע. טאַקע דאָרטען, וואו די אָזערע פאַלט שטורעמדיג אַריין אין טיפען דניעפּער.

האַרט ביים „אונטערבאַרגער" פאָרשטאָט ציטערט דאָס בריקעל איבערן האַסטיגען שטראָם און איז דער גרעניץ צווישען שטאָט און אָנהויב שליאַך, וועלכער פיהרט אַרויף־באַרג קיין מאַקאַראָווקי. און מאַקאַראָווקי איז דאָס נאָהענטסטע דאָרף. גויים בעלי־גופן וואוינען דאָרטען און האָבען אַ שם מיט זייערע געכאָליעטע עופות און קעלבער, וואָס זיי ברענגען אויפן שטאָטישען מאַרק.

האָבען זיך די אָנהענגער פון מתנגדישען רב געשטעלט ביי איין פאָרענציע פון בריקעל און די אָנהענגער פון מורה־הוראה ביי דער צווייטער פאָרענציע. וואַרטען זיי, אַז גאָט זאָל העלפען און שיקען זיין ישועה פון מאַקאַראָווקי פאַר ביידע רבנים אין שטאָט.

וואַרטען זיי... און נייגעריגע זאַמלען זיך פון „אונטערבאַרג"

און פון ברעג דניעפער, כדי צו זעהן וואָס דאָ וועט זיין. וואָרים ס׳איז קלאָר ווי דער טאָג, אַז ניט די מתנגדים און ניט חסידים וועלען דערלאָזען, אַז זייערע געגנער זאָלען אויסכאַפּען די ערשטע כפּרה. סיידען גאָט וועט צושיקען ווייסע העגער פּאָרביידען.

און גאָט האָט געהאָלפען... אַ גוי אַ בעל־גוף מיט אַ געזונטער שיקסע פאָהרען אָן אין אַן אויסגעבעטען פויערישען וואָגען. דער גוי רויכערט אַ פּיפּקע, וועלכע לאָזט זיך איהם אַראָפּ מיטן טשובוק אין דער לאַנגער גרויליכער באָרד. און די יונגע גויע בליהט אונ־טער איהר שוואַרצער כוסטע מיט בלאַסע מאָהן־בלומען. איהר פּנים איז קיילעכדיג ווי אַ ריבען און דער גהינום ברענט אין גע־שטאַלט פון אַ רויטער קאַצאַווייקע איבער איהרע הויכע בריסט.

לאָזען חסידים אַראָפּ די אויגען. זיי וועלען דאָך ניט געהן אריינשטופּען זיך מיט די אַטלעסענע אַרבעל צווישען אַן ערל און אַזאַ ערלטע און רייסען פון קאַשעק. נאָר די מתנגדים זיינען טרו־קענער. ווערען זיי ניט נתפּעל און גיבען זיך גלייך אַ וואָרף צום וואָגען. איינער האַלט איין דעם פערד ביים ציימעל און די אַנדערע שטעהען־צו צו די אָנגעפאָהרענע:

— פּיוועז יעסט? (פאַראַן אַ האָן?).

— יעסט! (פאַראַן!) — ענטפערט דער ערל מיט דער פּיפּקע.

— יאַקעי פּיוועז? ביאַלי? טשערניאַווי? (וואָס פאַר אַ האָן אַ ווייסער, אַ שוואַרצער?).

אָבער צווישען די נייגעריגע זיינען דאָ אויך אַ פּאָר קצבים, אַנהענגער פונם חסידישען מורה־הוראה זאָל לעבען. שמחהלע טורערו, פאַנדרעס חבר פון אָסטראָג, איז אויך דאָ. ער אַליין איז אפילו ניט אַזאַ פייערדיגער חסיד, נאָר דערלאָזען, אַז ליאַדע מתנגדימלעך זאָלען באַוואָהנען זיין מורה־הוראה, וועט ער געוויס ניט. אַ פשיטא־שוין, אַז ער דערקענט אינם אָנגעפאָהרענעם גוי מיט דער שיקסע זיינעם אַ קונד פון מאַקאַראָווקי, וואָס אַלע מאָל פאַר חגא קויפט ער ביי איהם אָפּ די פעטסטע זאַדיקעס. ס׳איז טאַקע דער זעלבער גוי, ביי וועמען מ׳האָט גוט צוגעביסען אין כאַטע, געהענדיג פון אָסטראָג. ס׳הייסט: ער, שמחהלע, האָט נאָר צוגע־

ביסען, און נחקע פאַנדרע האָט נאָך אָפּגעטאָן אַ שענערע מעשׂה...
גיט ער אַ רוף דעם ערל, ווי עפּעס גאָר אַ נאָהענטער מחותּן:

— העי, העי, מיקיטאַ! העי!

און שטופּט זיך אַריין צווישען די זשוואָווע מתנגדימלעך מיט זיין האַרט־פאַרשמאַלצעוועטער פאָדיאָווקע, וואָס גיט זיך אָפּ מיט קוילער־שטיבעל:

— אַ הדיע פּיווען? (וואו איז דער האָן?).

דערקענט מיקיטאַ דעם אידישען קצב. ער ענטפערט איהם אָבער ניט. אדרבא, ער קעהרט גאָר אָפּ זיין גויעשקען פּרצוף און בלאָזט דעם רויך פון זיין פויערישער פּיפּקע אָן אַ זייט. המ... קלערט ביי זיך שמחהלע טורערו, דער ערל ווייסט שוין אַפּנים וואָס פאַנדרע האָט אָנגעראַבאָטעוועט מיט זיין שיקסע...

מיט שאַרפע ממזרישע אויגען, פון אונטער זיין באַראַשקענער היטעל, נעמט ער אַדורך קאַטערינושקאָן אין וואָגען, מיקיטאָס טאָכטער. ער פרעגט זי, דאַכט זיך איהר, מיט זיין שטעכיגען קוקעלע:
„יאָ... אָבער וואָס בין איך שולדיג?...״

קאַטערינושקאַ לאָזט אַראָפּ די אויגען. זי ווערט רויט ווי איהר קאַצאַווייקע אויף דער הויכער ברוסט. מטושטשערהייט טאַפּט זי אין וואָגען און דעקט אויף אַן איבערגעדעקטען קאָרב.

אין קאָרב זיצט אַ שענער האָן. ווייס ווי מילך, מיט אַ הויכען דיגעם קאַם, מיט אויגלעך רויטע ווי קאָראַל. אַ מלוכה ניט קיין האָן אויף כּפּרות־שלאָגען.

צוברענען זיך די אויגען פון די שמשים און מקורבים פון רעבעס און פון לינקס. זשעדנע הענט שטרעקען זיך אויס צום ערל און צום קאָרב פון אַלע זייטען. ווי נאָדלען צו אַ מאַגניט ציהען זיי זיך:

— כאַזשאַין, העי כאַזשאַין! (באַלעבאָס, העי באַלעבאָס!).

— קאָלקי טעבע זאַ פּיווען? (וויפיל געבען דיר פאַרן האָן?).

— קאָלקי? העי, העי!

אָבער מיקיטאַ איילט זיך ניט. ער גיט נאָר קרום אַ קוק אויף שמחהלען און דער פּנים גיסט זיך איהם אָן מיט האַרבער שׂנאה. דערנאָך גיט ער אַ ציה פון פּיפּקע, אַ שפּיי אויס מיט האַרץ

צווישען די האַלאַבאַליעס פון וואָגען, און שניידט פּלוצלונג אָפּ דעם גאַנצען הארמידער:

— קאַרבאָוואַניעץ! (אַ רובעל!).

נאָר באַלד קריגט ער חרטה און שרייט זיך אַליין איבער:

— דוואַ!... אי ני־ני!... (צוויי, און ניט ווייניגער!).

מאַכען די חסידים אַן אָנשטעל, אַז זיי זיינען אויסער זיך פון אַזאַ מקח:

— משוגע ביסטו, כאַזשאַין! אַ „פּעטעך", וואָס איז ווערט אַ... אַ גילדען, צוואַנציג קאָפּיקעס — צוויי רובעל?

שרייען זיי אָבער די מתנגדים איבער. בלאָסע פינגער שטופען דעם ערל צוויי רובעל אונטערן נאָז:

— כאַזשאַין, אָט האָסטו צוויי רובעל!

נעמט דער ערל אַריין דעם קאַרב מיטן האָן צווישען די קני און טרייסעלט מיטן קאָפּ און מיט דער פּיפּקע:

— אַ ני, ני!

גיבען זיך צו איהם אַ וואָרף די חסידים מיט די אַטלעסענע אַרבעל:

— כאַזשאַין, אָט האָסטו צוויי מיט אַ האַלבען רובעל!

ווערען די מתנגדים אַ האָר ניט נתפּעל פון אַזאַ קאָנקורענץ:

— דריי, כאַזשאַין! דראַ־אַי!

ווערען די חסידים אש־להבה: הען, די מתנגדישע פּופּיקעס האָבען זיך צושפּילט. ווי די גענזלערקעס רייסען זיי זיך אויפן האַלז... נאָר אָפּשטעהן איז דאָך ניט שייך. מתנגדים זיינען טאַקע די רייכסטע באַלעבאַטים אין שטאָט. נאָר וויבאַלד עס האַנדעלט זיך אום אַ כפרה פאַרן מורה־הוראה, זאָל לעבען, איז אַ רובעל קיין געלט ניט:

— פיער, כאַזשאַין! פיער! גיב דעם האָן!...

דערזעהט מיקיטאַ, אַז דאָ געהט עפּעס גאָר אַ וואַזשנער גאַנג. זיין צוויי־גילדענער האָן ווערט גאָר־גאָר נתעלה פון מינוט צו מינוט. ס'איז גאָר ניט קיין האָן, אַן אוצר איז דאָס. אַ מתנה פון גאָט. פאַרציהט זיך איהם דער גאַנצער פּרצוף מיט אַ כיטרע פּויע־רישער מינע. אָט אַ מאָדנע זאַך! אַלע קלוגע שטאָטישע אידען זיינען

מיט־אַמאָל נאַריש געוואָרען; איין „דורען" גרעסער פאַרן צוויי־טען... כאַפּט ער און זעצט אַרויף דעם ווייסען האָן זיך אויפן קאָפּ, שטעלט זיך אויף איין וואָגען ווי גרויס ער איז, און רופט אויס איבער דער גאַנצער קופּע מיט נאַרישע אידען:

— אַשצשע! (נאָך!).

די ראָד פון מענשען איז, אָהן עין־הרע, אויסגעוואַקסען. אין פּאַרטאַגיקען ליכט זעהט עס עפּעס אויס משונהדיג. די הרעבליע שרייט און מענשען שרייען. דאָס וואַסער שוימט אונטערן בריקעל, און אויפן בריקעל שוימען צוקאָכטע מיילער. ווער עס קומט אָן מיט אַ פוהרעל — דער בלייבט שטעהן. מען קען שוין דאָ מעהר ניט דורכפאָהרען. און איבערן גאַנצען טומעל פון צוטרייסעל־טע בערד און צופאָכטעטע אַרבעל שטעהט אַ הויכער ערל אין וואָגען, אין לייוועגטענע אונטערגעבונדענע פלודערען. איהם צופוסען, ביי זיינע לאַפּטיעס, זיצט איינגעקאָרטשעט אַ שענע שיקסע, און אויף זיין פויערישער מאַגערקע איבערן קאָפּ — אַ האָן. און וואָס פאַר אַ האָן! ווייס ווי אָפּגעוואַשענע זינד... אָבער וויפיל מען באָט אָן איז איהם אַלץ ווענינ, דעם ערל.

— אַשצשע! — דרעהט ער מיטן הארטען קאָפּ און שפּייט האָפּערדיג צווישען די האַלאַבליעס.

— פינף רובעל, כאַזשאַין!

— פינף מיט אַ האַלבען!

— אַשצשע! — קרימט זיך דער ערל מיט האַרץ, ווי איינער זאָגט: „אויך מיר אַ מקח!" — די פויערישע אויגען זיינען ביי איהם דערביי פינסטער ווי ביי אַ מענשען, וואָס מ'וויל דאָ אָפּנאַ־רען, נאָר ער לאָזט זיך ניט, ניין.

— זעקס רובעל!

— זיבען, זיבען! נאַ, קוק!

— וואָס טוט איהר וואָס? — שרייען די חסידים צו די מתנגדים.

— און וואָס טוט איהר? — שרייען די מתנגדים צו די חסידים.

— אַ שאַנדע און חרפּה! זיבען זילבערנע רובעל פאַר אַ „פּעטעך״?

— זיבען מיט אַ האַלב, כאַזשאַין! אַט נעם!

— ס׳איז עבודה־זרה (געצענדינערײַ) איז דאָס, ניט אַ כּפּרה!... אַכט קאַרבאַוואַנצעס!

3.

הקיצור עס איז שוין דערגאַנגען ביז ניין רובעל און ביז ניין מיט אַ האַלב. און דער ערל טרייסעלט אַלץ מיטן קאָפּ: „אַשצשע!״... די שיקסע אין וואָגען קריגט פּחד פאַר אַזאַ מקח און שלעפּט דעם טאַטען איהרען פאַר די לייווענטענע פּלודערען:

— טאַטקאַ! עי־עי, טאַטקאַ!

— ציץ! (שווייג!) — גיט אויף איהר מיקיטאַ אַ טופּ מיט זיין לאַפּטיע אין וואָגען. ס׳הייסט: מיש זיך מיר דאָ ניט אַריין! און צום נאַריש־געוואָרענעם זשידאָווסקען עולם גיט ער אַ ווענד מיט נאָך מעהר חוצפּה:

— אַשצשע!

— צעהן רובעל! — שרייט איינער פון דעם מתנגדישען צד.

די קולות אַרום מיקיטאַן ווערען פאַרשטומט. פאַרגאַפּטע מיילער עפענען זיך אויף. די אַטלאַסענע חסידישע אַרבעל לאָזען זיך אַראָפּ. אַט, הייסט דאָס, צו וואָס אַ צוויי־זלאָטענער „פּעטעך״ קען דערגעהן, אַז אידען פאַרלירען דעם קאָפּ...

און ווער ווייסט צו וואָס אַזאַ היציגע קאָנקורענץ וואָלט נאָך באמת דערגאַנגען, אפשר צו פּעטש און צו צושליסענע קאַפּאָטעס אויך... ווען ניט שמחהלע טורערו.

שמחהלע טורערו האָט דערזעהן, אַז דער תּרנגול האַלט ביים אַריבערגעהן אין מתנגדישע הענט, איז ער געוואָרען מלא רציחה. ס׳האָט איהם, אגב, אויך שטאַרק פאַרדראָסען, וואָס מיקיטאַ איז מיט איהם קידער־ווידער און וואָס ער פאַרגינט זיך רייסען ביי אידען אַ הויט. ניט די זשעדנעקייט אַליין נאָך געלט, נאָר אויך אַ פאַרביסענע שנאה האָט ער אין דעם גוי דערפיהלט... רוקט ער,

שמחהלע, פלוצלונג אָן די באַראַשקענע היטעל זיינע ביז איבער די אויערן, ווי אַלע מאָל ווען ער ווערט אַנטשלאָסן, און קוקט זיך אום מיט אַ בייזן שמייכעלע אויף די צעהיצטע מערידאַלניקעס אַרום האָן:

— ששש־אַ! — שרייט ער אויס — משוגע זענט איהר צי חסר־דעה? ס'איז דאָך גאָר ניט קיין האָן, ס'איז דאָך אַ ווייסע הון!...

— אַלע בייזע חלומות... שמחה! וואו זעהסטו אַ הון?

— אָט דאָס איז אַ קאָם פון אַ „פעטעך"? קוקט!...

און ניט אַריינלאָזענדיג זיך אין אַ ווייטערען פלפול כאַפּט ער אָן מיקיטאַן פאַר אַ לאַפּטיע און שלעפּט איהם:

— זעמליאַק, העי זעמליאַק! ווייז אָקאַרשט דעם עוף דיינעם! ס'איז דען אַ פּיווען? ס'איז דאָך אַ קורקע!

— ברעשיעש! (דו ליגסט!) — גיט מיקיטאַ אַ ריס זיין לאַפּטיע פון שמחהלעס בינטעל פינגער.

— באַוויז, זעמליאַק! — שרייט צו איהם אַרויף טורערו און די אויגען גליהען ביי איהם, — ס'איז פאַר אַ ראַבין, זעמליאַק! אַ הון איז גאַרניט ווערט...

האָט אָבער מיקיטאַ מורא אַראָפּצונעמען דעם האָן פון קאָפּ און פאַרטרויען אַזאַ טייערען אוצר אַזוי פיל צוויאַכמערטע אידען אַרום וואָגען. קוקט ער צו שמחהלען אַראָפּ מיט גרויס פאַרדאַכט און מאַכט צו איהם מיט איין פלייצע:

— ליזאַי סיודי!...

קריך, הייסט דאָס, אַהער אין וואָגען וועסטו זעהן.

לאָזט זיך שמחהלע טורערו ניט בעטען, שפּרינגט אַרויף אין מיקיטאַס וואָגען, גיט אַ כאַפּ דעם ווייסען האָן פון מיקיטאַס קאָפּ, נעמט איהם פעסט אָן פאַר די געבונדענע פיסלעך און... איידער דער גאַנצער עולם קומט צו זיך פון איבערראַשונג — פאַדאַוואַי דרעהען דעם ווייסען האָן אַרום דעם אייגענעם קאָפּ און זינגען, ווי פון סידור אַרויס, הויך אויפן קול און מיט גרויס פרסום:

— זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי, זה התרנגול ילך למיתה ואני אלך לחיים טובים ארוכים ולשלום.

דער האָן פּאַטשט מיטביידע אונטערגעבונדענע פליגלען, ער פּראָטעסטירט געגען אַזאַ ווילקיר, געגען אַזאַ אידישער פאַרגוואַל־טיגונג פון הינערשע רעכט. נאָר שמחהלע טורערו הערט איהם פאַר אַ פּיאַטאַק, ער גיט איהם נאָך אַ דרעהביים קעפּעל און אַ וואָרף אַראָפּ, דעם אָפּגעשלאָגענעם תרנגול, אין קאַטערינושקאַס שויס אַריין.

— קאַ־קאַ־קאַ־קאַררא־קאַ! — צעקאָקאָדאָקעט זיך דער האָן פון אַזאַ פלוצליכען פאַל־אַראָפּ.

און חסידים און מתנגדים צעהודזשען זיך אַרום מיקיטאַס וואָ־גען: גאַל־גאַל־גאַל. און נייגעריגע קאַטשען זיך פאַר גרויס געלעכ־טער. אַ סוף מיט דעם גאַנצען וועט־געלויף. אַן אָפּגעשמיסענע הושענא איז אַצינד דער האָן, ניט אַ ווייסע כפרה פאַרן רב זאָל לע־בען.

— לאָטרע! — זידעלט שמחהלען איינער אַ דיקער פון דער קופּע פאַרביטערטע מתנגדים, — דעם רב לאָזען אָהן אַ כפרה?

— אויף דיין קאָפּ וועט דאָס פאַלען! — שילט איהם אַ צווייטער, אַ דאַרער, אַ צאַפּעלדיגער מתנגד.

גיט שמחהלען אַ טיאַכקע אין האַרצען פון אַזאַ הייסער קללה. ער האַלט ניט איבעריג פון מתנגדישע קללות, און פונדעסטוועגען...

שפּרינגט ער אַראָפּ פון וואָגען און געהט אַרויס מיט קצבישען לשון אַקעגען דעם צאַפּעלדיגען מתנגד. ס'איז איהם אפילו אַביסעל קאַלמוטנע, שמחהלען, נאָר ער כראַבּרעט זיך:

— דו, מתנגדישע בן־פּקוע דו! מילכיגע לאָקש! צעהן קאַר־בען אַן ערל פאַר אַ „פּעטעך"? און אַ מכה איז איהם וועניג?...

העלפען איהם־אונטער די חסידים, אין האַרצען צופרידען פונם שטיקעל, וואָס ער האָט דאָ אָפּגעטאָן:

— אַ חלול־השם איז דאָס געווען, ניט האַנדלען אַ כפרה...

— און איהר וואָס? — שטעהען די מתנגדים ניט אָפּ — ווער האָט אייך געהייסען טרייבען דעם מקח?...

— מאַלאָדיעץ שמחה!

— אָט האָבען זיי איצטער אַ האָן!...

— זה כפרתי — קאַ־קאַ־קאַ!

— אוררראַ!

מיקיטאַ האָט דערוויי־וואָס אַרויפגעזעצט דעם ווייסען האָן צוריק אויפן קאָפּ. ער פּיפּקעט און וואַרט אַ מינוט דער עולם זאָל זיך באַרוהיגען און מען זאָל זיך ווייטער נעמען דינגען. אָבער קיי־נער דינגט זיך ניט. מען לאַכט, ניט מען דינגט זיך. ווערט ער שוין אַביסעל אומרוהיג און שרייט אין טומעל אַריין:

— יעדינאַנצאַט קאַרבאָוואַנצעוו דאַשי?

ס'הייסט: עלף קאַרבען וועט איהר געבען?

ענטפערט איהם אַ דרייגאַרענדיגער כאַ־כאַ און כי־כי־כי. די צוקאָכטע אידען מיט די קאַפּאָטעס, וואָס האָבען זיך אָקאָרשט אַזוי הייס געדונגען, מאַכען מיט די הענט און צוגעהען זיך גאָר. דורכן שיטער־געוואָרענעם עולם פאָהרען שוין דורך די אָנגעזאַמעלטע פוהרלעך.

קוקט מיקיטאַ מיט אַן אָפענעם מויל און הויבט ניט אַן צו פאַרשטעהן, וואָס דאָ טוט זיך.

— העי, העי! — שרייט ער שוין מיט אַ דערשראָקענעם קול, — פאַר צעהן קאַרבען נעמט! פאָניטשי!

נאָר קיינער ענטפערט איהם שוין ניט מעהר. אויסער איין שמחהלע טורערו.

שמחהלע טורערו שטעהט ניט ווייט פון וואָגען, די באַראַשקע־נע היטעל אַראָפּגעצויגען איבער די ממזרישע אויגען און רייצט זיך נאָך מיט איהם:

— צוויי זלאָטעס אויב דו ווילסט, זעמליאַק, נעם!...

— טפו! — שפּייט מיקיטאַ אויס צווישען די האָלאָבליעס — צעהן קאַרבען! אי ניי־ני!

אָבער קיינער ווערט שוין מעהר ניט נתפּעל פון זיין „ניי־ני“. מען צוגעהט זיך פון וואָגען, מען חוזקט, מען באָט איהם אָן צולהכעיס־מקחים: ווער אַ גריוונעצקע, ווער אַ פּיאַטאַקעל.

בלייבט מיקיטאַ שטעהן מיט צושפּרייטע פיס, אינמיטען וואָגען, און מיט דער ווייסער אָפּגעשלאָגענער כפרה אויפן קאָפּ, ווי אַ געקרוינטער מלך, וועלכען קיינער אָנערקענט ניט

מעהר... די אויגען זיינען איהם אויסגעלופעט, מוטנע; און אַ קאַל־טער שוויס זעצט איהם אַרויס פון אונטער דער וואַרימער מאַגער־קע. עס פּאַטופּיעט זיך נאָך ניט אין זיין פויערישען מוח, אַז די אַק־ציעס פון זיין האָן זיינען שוין אויף אייביג געפאַלען אין כף־הקל אַריין. אַזוי פּלוצלונג? ווי אַזוי און פאַרוואָס?... עפּעס אַ כישוף האָט מען איהם דאָ אָפּגעטאָן. ווי נאָר דער „ראַזניק" (קצב) האָט דעם האָן אַ דרעה געטאָן אַרום קאָפּ, אַזוי איז געוואָרען אויס... צולאָפען זיך אַלע...

מאַכט ער, מיקיטאַ, אַ וויינענדיגען פּנים און בעט זיך מיט אַ שיטערינקען קול, מ'זאָל איהם כאָטש זאָגען וואָס דאָ טוט זיך:

— שאָזש העטאַ, בראַ־אַטצי?!... (וואָס־זשע איז דאָס אַזוינס? ברידער!).

אַוועקגעהענדיג דרעהט זיך אום נאָר איין שמחהלע טורערו, און באָט איהם אָן, כלומרשט מיט גרויס רחמנות:

— אַ זלאָטע, מיקיטאַ! אויב דו ווילסט... ס'איז מעהר ניט, ווייל דו ביסט אַ זעמליאַק...

לאָזט זיך מיקיטאַ אַראָפּ אין אויסגעבעטען וואָגען, ווי איינער וואָלט איהם אונטערגעבראָכען ביידע קני. ער האַלט נאָך אַלץ דעם זוייסען האָן פעסט אין האַנט, און קוקט איהם אָן. אָבער ער דערקענט איהם עפּעס ניט...

— ווזבאַלאַמוטשיל מינע פּיוניאַ, — אַזוי רעדט ער ווי אַ באַ־נומענער ניט צו זיך, ניט צום האָן, ניט צו יעקאַטערינושקאָן, זיין טאָכטער, משמעות צו אַלעמען דריי, — זשאַדאָווסקי ראַזניק ווזבאַ־לאַמוטשיל... טריאַסצאַ יעהאַ מאַטקאַ!

ס'הייסט: ער האָט מיר צוטומעלט מיין האָן דער אידישער קצב, אַ קדחת אין זיין מאַמקען אַריין!

די קהלשע כפרה

.1

פון דער גרויסער פאַרשטייגערונג אויף דעם ווייסן האָן, בײ מיקיטאַן אין וואָגען, איז דאָך גאָרנישט געוואָרן. שמהלע טורערו האָט זי קאַליע געמאַכט. זײנען די חסידים פון ליובאַוויטשער בית־מדרש געווען אויסער זיך: סטייטש! דער מורה־הוראה אָהן אַ כפרה! און אינם חסידישען סידור מיטן נוסח פון האר״י הקדוש, מיט די פירושים פון הרב הגאון שניאור־זלמן פון ליאַדי, שטעכען פשוט אויס די אויגען די גאָלדענע ווערטער, ווי מ׳דאַרף זיך נוהג זײן ערב יום־כפור:

„ערב יום־כיפור איז אַ מנהג צו קוילענען אַ ווייסען האָן, וועלכער הייסט „גבר״. און מען קוילעט איהם ראַנעטשקע נאָך סליחות. ווארים דאַמאָלסט איז דער פּאַדים פון גנאָד „גובר״ אויף דער וועלט. קוילען מיר איהם ווי אַ קרבן און ציהען פון איהם אַרויס בלוט, כדי צו פאַרזיסען די האַרבע דינים פון הימעל, א. א. וו...״

אַזאַ שענע כפרה וואָלט דאָך גראָד אַזוי גוט געפּאַסט אין אַזאַ אומרוהיגער צייט, ווען פאַרדעכטיגע חולאת׳ן געהען אום איבערן שטאָט. נאָר וואָס איז דאָ וואָס צו רעדען? ניטאָ קיין האָן אויף אַ רפואה.

איז געווען אַ גרויסער גערודער אין ליובאַוויטשער בית־מדרש באַלד נאָך די לעצטע ערב־יום־כיפורדיגע סליחות. אין דער

גרויער פאַרטאָגיגער ליכטיגקייט האָבן זיך געשוואַרצעלט רעד־לעך פון ניט־אויסגעשלאָפענע חסידים. וואָליגע בערד האָבן זיך באַריהרט מיט די אויסגעבליהטע שפּיצען. אַטלעסענע פּלייצעס האָ־בען זיך געהויבען, שוואַרצע פּרענז פון גאַרטלען האָבן זיך געטרייסעלט. און אליה דער שוחט, וועלכער קוילעט אַלע־מאָל די כפּרה פאַרן מורה־הוראה אין פירהויז פון עזרת־נשים, האָט געפּאָכעט מיט זיין רויטער נאָז־פּאַטשיילע ווי מיט אַ פּאָהן פון אויפשטאַנד:

— אַזאַ מעשה, אַי־אַי! אידען, ס'איז עק וועלט!

— שאַ! — רופט זיך פּלוצלינג אָפּ בונים דער אונטער־שמש, אַ שטיק בהמה אַ איד, מיט אַ שווערער צונג, וואָס חזרט איבער יעדען וואָרט צוויי מאָל און דריי מאָל, און ווייסט פונדעסט־וועגען וואָס ביי אַלע באַלעבאַטים פון ליובאַוויטשער בית־מדרש קאָכט זיך אין טעפּעל. האָט ער זיך אָקאָרשט אַרומגעקוקט און דער־זעהען, אַז פּעטער־אורי איז אַרויס פראַווען נקיות איז, הייסט דאָס, געקומען די ריכטיגע צייט צו מאַכען זיין איבעררראַשענדע ענט־דעקונג.

— שאַ־אַ! — מאַכט ער געהיימניספול און שטופּט זיך אַריין אין דער סאַמע געדיכטער רעדעל. ער בלייבט שטעהן, מיט צוויי אויסגעלופּעטע אויגען אָנגעשטעלט אויפן גבאי. דערשראָקען פון זיין אייגענער העזה ווייסט ער ניט צי ער זאָל ווייטער רעדען, צי ניט.

— הכלל, „שאַ" און „שאַ"! — מישט איהם איבער ישראל דער גבאי — רעד אַז דו רעדסט!

— ביי ר' אורין... — בויגט זיך צו איהם צו בונים דער אונטער־שמש און סאָפּעט מיט דער פליישיגער נאָז — ביי ר' אורין דעם קאָסאָקען, אַט־אַ טאַקע ביי אורין... ער איז אָקאָרשט אַרויסגע־גאַנגען ר' אורי...

— וואָס באַלעבעטשעסטו שוין ווייטער? — שרייט אויף איהם אָן דער גבאי — אַז דו רעדסט, בונים, זאָלסטו רעדען!

גאַרטעלט זיך אונטער בונים דער אונטער־שמש, נעמט צו־

זאַמען דעם גאַנצען כּוח אין דער שווערער צונג און שיסט אַרויס מיט איין אָטעם:

— איז ביי ר׳ אורין דעם קאָסאָקען פאַראַן אַ האָן, ביי ר׳ אורין.

— אַ וואָ־אָס?

— אַ האָן ביי ר׳ אורין, אַן אמתער האָן...

— אַ ווייסער?

— ניט קיין ווייסער, אָבער אַ האָן, אַ לעבעדיגער האָן...

— בשעת הדחק — פּסקענט ר׳ בערע רחמיאלס דער צבועק — קען מען יוצא זיין מיט ניט אַ ווייסען האָן אויך.

— אַ געלער האָן טאַקע! — מישט זיך אַריין פּייווקע־אוריס און באַשטעטיגט בונים דעם אונטער־שמשס מסירה.

פּייווקע, דער צעהן־יאָהריגער חברה־מאַן, פאַרפעהלט חס־ושלום ניט קיין איין־איינציגען מאָל סליחות־זאָגען און שטעהט אויף פאַרטאָג מיטן טאַטען צוזאַמען. פאַרשטעהט זיך — ניט צו־ליב פרומקייט וועגען נאָר צוליב שקאָצעריי און נייגעריגקייט. וואו אַ רעדעל, דאָרטען שטופּט ער דאָס נעזעל, און וואו אַ שעפּטשען, דאָרטען שפּיצט ער אָן אַן אויערל און האָרכט. דערהערט פון וואָס דאָ ווערט גערעדט, איז ער גאָר נתפּעל געוואָרען, וואָס בכּבודיגע אידען פון ליובאַוויטשער בית־מדרש טאַפּען איבער אַלע פעדער־לעך פון זייער אַלטען האָן, האָט ער זיך שוין מעהר ניט געקענט איינהאַלטען...

— ביי אייך איז טאַקע פאַראַן אַ האָן? — נעמט איהם ר׳ ישראל דער גבאי אָן פאַר אַ הענטעל. און שלעפּט איהם אַריין אין רעדעל.

פון אַזאַ כּבוד איז פּייווקע אינגאַנצען צוטומעלט געוואָרען, און פון צוטומלעניש האָט זיין קולכעל געקראָגען אַ קוויטש, פּונקט, ווי ביי יענקוצן — זונדעל גאָטס־גנבס אייניקעל ביים ברעג דגיעפּער:

— אין פאָפליך ביי אונז טאַקע... ווי איך בין אַ איד!

— היינט וואָס־זשע שוויגט עפּעס דער טאַטע דיינער? —

קוקט אויף איהם ר׳ ישראל דער גבאי זעהר שטרענג און גלעט זיך די באָרד.

— דער טאַטע? — קוויטשעט פּיווקע, רויט ביז איבער די אויערן, — אַט ערשט... אַט וואַשט ער זיך ביים האַנטפאַס, דער טאַטע...

פּעטער אורי איז נאָך ווייט ניט פאַרטיג געוואָרען מיטן „אשר־יצר", ווי מען איז שוין צו איהם צוגעשטאַנען:

— ר׳ אורי! אַי־אַי ר׳ אורי!

— איהר האָט דאָך, זאָגט מען, גאָר אַ וואַזשנעם האָן...

— הייגט וואָס־זשע שווייגט איהר?

הויבט פּעטער־אורי פאַרלעגען מיטביידע פּלייצעס, ער קוועטשט און ציהט די ווערטער פון דער ברכה, ער קען זיך כלומרשט גאָר ניט אָפּהידושן וואָס דער רבונו־של־עולם האָט באַשאַפען דעם מענשען מיט לעכלעך און לעכלעך, מיט פּייפלעך און פּייפלעך... (נקבים נקבים, חלולים חלולים), אין דער אמתן נעמט גאָר אורי דערביי דורך, מיט שאַרפע קאַסאָקע אויגען, דעם בנאָק זיינעם. ער דערקענט פון פּיווקעס פּנים, אַז דאָס האָט ער אויסגעזאָגט... אגב באַטראַכט ער זיך ווי אַזוי אַרויסצודרעהען זיך פונם גבאי און פונם אויבער־שמש. פאַרענדיגט ער אַזוי:

— אָה... אומהו... רופא כל בשר ומפליא לעשות... יאָ, ווערט דאָס אָנגערופען, דוכט זיך, אַ האָן... מיר דאַכט אָבער, אַז... אָהן אָן עק דער האָן... האָבען מיר, ווערט דאָס אָנגערופען, געמיינט...

— נישקשה... — פּסקענט אָפּ בערע־רחמיאלס דער צבועק, וואָס האָט פון תמיד־אָן ליב צו זיין פרום אויפן צווייטענס חשבון, און פאַרציהט דערביי די פּעטע אויגען־שפּעלטלעך — נישקשה ר׳ אורי, בשעת הדחק קען מען יוצא זיין...

— אויב זי, — מאַכט ר׳ אורי מיט די פּלייצעס — אויב מיין פּייגע, ווערט דאָס אָנגערופען, וועט נאָר וועלען איז... איז מהיכי־תיתי...

און כדי ניט לאָזען ר׳ אורי־דעם־קאַסאָקען חרטה האָבען, און כדי מ׳זאָל נאָך פּאַספּעיען קוילענען דעם מורה־הוראהס כפּרה

פאַרן דאַוונען, לויטן חסידישען מנהג, האָט זיך, אין דער גרויקייט פון ערב־יום־כפורדיגען פריהמאָרגען, אַוועקגעלאָזט אַ חשובע דע־פוטאַציע צו דער מומע־פייגען אין קיך אַריין.

2.

די דעפוטאַציע איז באַשטאַנען פונם גבאי ר׳ ישראל, פון בע־רע־רחמיאלס — דעם אויבער־שמש, און פון בונים דעם אונטער־שמש. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ איז נאָך זיי נאָכגעגאַנגען פע־טער־אורי, און זיינע קאַסאָקע אויגען האָבען געקוקט אויף דער פייכטער ערד: ווער ווייסט וואָס פאַר אַ מזמור פייגע וועט איהם באַלד אָפּשפּילען... פריש און פרעהליך איז געוועזן נאָר איין פייווי־קע. די שמחה, וואָס זייער אַלטער האָן האָט דערלעבט צו אַזאַ גדולה, האָט איהם געטראָגען ווי אויף פליגלען. איז ער געלאָפען פאַראויס דער גאַנצער כפרה־דעפוטאַציע, ווי אַ יונגער קאַזיאָל פאַר די בהמות, להבדיל, און אַלע ווײַלע שטעהן געבליבען און אומגעקוקט זיך מיט גרויס אומגעדולד אויף אַזאַ חסידישער געלאַסענקייט:

— גיט נאָר אַ קוק, ווי זיי שלעפען זיך דאָס, די שלימאַזעלני־קעס!

אַ פאַרציטערטע איז מומע־פייגע געוואָרען, דערזעהענדיג פון קיך־פענסטערל אַזאַ פאַראַד מיט אַזאַ חשיבות, מיט אַזעלכע בערד, „פאַרטאַג מיט אַ לאַמטערנע״. איז זי אַרויסגעלאָפען אַקעגען מיט דער בריהש־פאַרבונדענער טיכעל אויפן קאָפּ און מיטן ברייטען פאַרטוך אויף די ווייכע לענדען.

אָפּגעגעבען דעם שענעם גוט־מאָרגען און אַריינגעקליבען זיך אין קאָכשטוב, האָט דער עלטסטער פון דער דעפוטאַציע, ניט קיין אַנדערער ווי ר׳ ישראל דער גבאי, אָנגענומען די ווייסע באָרד זיינע אין קולאַק, אויסגעבויגען זי צום פנים ווי אַ שופר, אַ קוק געטאָן מיט גרויס כונה אויף איהר פרעגזוואַטען שפּיץ און גע־רעדט צו מומע־פייגען אַזוי צו זאָגען:

— אַזוי און אַזוי, פייגע לעבען; ס׳איז אַ פאָהיבעל אויף עופות אין גאַנץ שטאָט, אַז ניט געדאַכט זאָל ווערען אַזאַ ערב־יום־כפור!

דער גאַנצער ליובאַוויטשער בית־מדרש איז געבליבען אַהן אַ כּפּרה. אַפילו דער מורה־הוראה, געזונט און שטאַרק זאָל ער זיין !... און אַזוי ווי ביי איהר איז גאַנץ־געבליבען אַ... אַ האַן... איז אַ מצוה... וואָלט געווען אַ מצוה אָפּצוגעבען איהם דעם מורה־הוראה. נישקשה, זי וועט צום „פּיעטעך'' ניט צולעגען... מען מיינט ניט — שענקען, חס־ושלום...

פאַררויטעלט פון בושה, וואָס דער סוד פון איהר פּאַפּליץ איז אַנטפּלעקט געוואָרען אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, האָט איהר נאָך דאָס וויי בעריש האַרץ שטאַרק געקלאַפּט... דער כבוד, וואָס ר׳ ישראל דער גבאי טוט איהר דאָ אָן, איז גרויס, ניטאָ וואָס צו רעדען ! אָבער ווי נעמט מען דאָס און מ׳גיט אַוועק דעם לעצטען האַן אין אַזאַ צייט פון חולאתן אין גאַנץ שטאָט, בשעת יעטוועדער איז נאָהענט צו זיך אַליין און האָט נויטיג אָפּצושלאָגען כּפּרות פאַר זיך און זיין הויז־געזונד ? זי וואָלט נאָר געוואָלט וויסען אויף טשי־קאַוועס ווער ס׳האָט איהר ניט פאַרגינען דעם אַלטען שטיקעל־האַן איהרען און אויסגעזאָגט ?... זי האָט זיך אָבער געשעמט צו פרעגען. האָט זי קודם־כּל אַריינגעקוקט דעם מאַן איהרען אין די קאַסאַקע אויגען. אויף שטום־לשון האָט דאָס געהייסען : „דו אַליין האָסט דאָס אויסגעזאָגט ? איז דאָך ניט שייך...'' האָט אָבער אורי אַ מאַך געטאָן מיט איין פלייצע און אָפּגעקעהרט דעם קאָפּ. אויף שטום־לשון האָט דאָס געהייסען : „אָסור אויב איך ווייס פון וואָס צו זאָגען !...''

פון אַזאַ געהיימען ענטפער איז מומע פייגע געוואָרען נאָך אויפגערייצטער. זי האָט גענומען ציהען די שפּיצען פון איהר קאָפּ־טיכעל אויפן האַלז און שטאַמלען.

— כ׳מיין... ווער ווייסט דאָס צי איך האָב יאָ אַ האָן צי־ ניט ?... און־און־און...

— אַלע ווייסען, — מאַכט ר׳ ישראל דער גבאי, און גיט אַ קוק אויף בונים דעם אונטער־שמש — אייער בחור׳ל האָט אויך געזאָגט...

האָט זיך שוין מומע־פייגע מעהר ניט געקענט איינהאַלטען. און איידער פייוקע האָט זיך אומגעקוקט, האָט זי איהם אַראָפּגע־

לאָזט אַ פּלעם איבערן באַק לעיני כל ישראל. דאָס גאַנצע קווינק־לעניש און האַרץ־קלעמעניש האָט זי אינם פּאַטש אַריינגעלעגט.

אויף אַזאַ חרפה, פאַרן גבאיס אויגען, אין דער העכסטער מי־נוט פון גדולה און טאָן אַזאַ שענע זאַך לכבוד דעם חסידישען מורה־הוראה, האָט זיך פּיווקע באמת ניט געריכט. ער האָט זיך אויך ניט געריכט, אַז די מאַמע זיינע וועט ניט דערפיהלען די דער־הויבענקייט פון אַזאַ מינוט און וועט וועלען פאַרלייקענען דעם היי־זעריגען האַן מיט אַזאַ בחינמדיגען פּאַטש. איז ער אַרויס מיט אַ ביי־טערען געוויין, אָנווייזענדיג מיטן פינגער אויף בונים דעם אונטער־שמש:

— דאָס האָט ע ר פריהער געזאָגט... אוי, אוי! ס׳איז אַליגען! איכ׳ל... ד ע ר נ אָ ך האָב איך געזאָגט...

האָט בונים ניט געוואוסט וואוהין דעם בייקישען פּנים צו באַ־האַלטען. שווער האָט ער געגומען מעקען מיט דער צונג. און כדי אָפּצושוואַכען די פיינליכקייט פון אַזאַ מינוט האָט בערע־רחמיאלס דער צבועק אַרויסגעצויגען די רויטע פּאַטשיילע פון הינטער־קע־שענע, אַריינגעטאָן אין איהר די בכבודיגע גאַז זיינע און איז זיך פאַרגאַנגען אין אַן אמתן ימים־נוראימדיגען שברים־תרועה מיט אַ תקיעה־גדולה צום סוף.

ניט פאַרלאָרען האָט זיך נאָר ר׳ ישראל דער גבאי. ניט אומ־זיסט איז ער גבאי און קען אויסקומען מיט אַלע היציגע חסידים מיט גוטען. האָט ער אויסגעשפּרייט זיינע ביידע אָרעמס און אַריינ־גענומען פּיווקעס קאָפּ צווישען זיינע קאַלטע הענט.

— שלאָגט ניט — מאַכט ער — דאָס קינד, פּייגע! ס׳איז דאָך אַ קהלשע זאַך. אַט זעהט! מפּי עוללים ויונקים... קינדער פאַרשטע־הען דאָס אויך... אדרבא, אַ קניפּ אין בעקעל איז ווערט אייער בחורל.

האָט זיך מומע־פייגע אינגאַנצען פאַרלאָרען, און אין איהר אומבאַהאָלפענקייט אָנגעפאַלען אויף אורין איהר מאַן:

— איז וואָס עפּעס שוויגסט ד ו? אַלץ לאָזטו אויף מיר!...

האָט די גאַנצע קווינקעלניש אין אוריס הויז אויסגעזעהן ווי אַ מין שווערער פּעקעל, וואָס מאַן און ווייב וואַרפען איבער איינער

צום צווייטען און קיינער וויל איהם אויף זיך ניט נעמען... אצינד, מיט איהר איך־כעס־ווערען, האט מומע־פייגע אנגעוואָרפען דעם גאַנצען פּאַק אויף אוריס פּלייצעס: „נאַ, טראָג אַליין! און מיך לאָז צורוה...״

דערפיהלט אויף זיך די גאַנצע אחריות פון דער באהאַלטענער כּפּרה, האט זיך פעטער־אורי אויסגעטשוכעט פון זיין שוואַכקייט: נאַ, אַט וועט ער אַצינד באַווייזען, אַז וואו אַ אידענע קווינקעלט — דאָרטען איז אַן אמתער מאַנסביל קורץ און אַנטשלאָסען.

— וואס שווייג איך? — חזרט ער איבער דעם ווייבס פאַר־וואורף — פאַר קהל ווערט דאָס אָנגערופען... אַז קהל הייסט... דער ליובאַוויטשער בית־מדרש, ווערט דאָס אָנגערופען, בעט... פאַרן מורה־הוראה אַליין, ווערט דאָס אָנגערופען — איז דאָך ניט שייך צו זאָגען. פאַר איינע הוצאות, ווערט דאָס אַנגערופען, וועט שוין דער מורה־הוראה מזכּה זיין יעטוועדערען, ס׳הייסט גאַנץ ליובאַוויטשער בית־מדרש, ווערט דאָס אַנגערופען —

גאָט ווייס ווען פעטער־אורי וואָלט זיך אַרויסגעפּלאָנטערט פון זיין „ווערט דאָס אַנגערופען״, ווען ניט די מומע־פייגע. מיט אַ צאָרניגען דרעה־אויס צו איהם דעם אָנגעקאָפּטעטען רוקען, האָט זי איבערגעריסען די דרשה פון מאַנסבילשער אַנטשלאָסענקייט, אַ ריס־געטאָן מיטן אָפּצאָס דאָס פּאָפּליך־טירעל אונטערן אויווען, און אַ כאַפּ געטאָן זיך פאַר איהר אָפּגענוצטער פאַמיעלע מיט ביידע הענט.

.3

גרויס זיינען געוועזן די הייזעריגע קולות פונם אַלטען גאַלאַ־גאַנעם האָן אַן עק, בשעת מומע־פייגע האָט איהם געיאָגט, מיט איהר אָפּגענוצטער פאַמיעלע, אין דער פינסטערניש פון פּאָפּליך. און אין הימעל אַריין זיינען געגאַנגען זיינע באַנומענע קולות, ווען מומע־פייגע האָט איהם געכאַפּט און געפּענטעט מיט שפּאַגאַט אַלס אַ קהלשען קרבן.

דערהערענדיג די מוראדיגע קוואַקצעניש פון אַ האָן, וואס איז

אַנטדעקט געוואָרען אין די באַהעלטענישען פון אוריס הויז, אין אַזאַ צייט, ווען קיין הינערשע פאָלקע איז ניט געבליבען אויף דער גאַנצער גאַס, זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען נייגעריגע שכנים פון דעם גאַנצען אַרום. מען איז שוין פריהער געווען טשיקאַווע אויף דער חסידישער דעפּוטאַציע, און די זעלטען־געוואָרענע הענערשע גוואַלדען האָבען אַפילו פאַרשלאָפענע פויליאַקעס אַרויסגעטריבען אויף דער גאַס. דערזעהענדיג דאָס פייערליכע אַרויסגעהן פון דער דעפּוטאַציע, פון אוריס פירהויז, מיטן געבונדענעם האָן אויף דעם שמשס הענט און מומע־פייגעס פאַרשעמטען און אָנגעטיכעלטען פּנים, האָט מען ערשט קלערער באַגריפען וועגען וואָס דאָ האָט זיך געהאַנדעלט. און אַ היבשע כאָפּטע נייגעריגע האָט זיך געלאָזען נאָכגעהן. אַ לעבעדיגע לויה האָט מען געמאַכט מומע־פייגעס באַהאַלטענעם, געפונענעם און צום טויט פאַרמשפּטען „פּיעטעך”.

ניין. דער אמת מוז געזאָגט ווערען: צו אַזאַ לעצטען כבוד מיט אַזאַ פּאָמפּע איז אַפילו לייבע־האָרב דער פּראָצענטניק ניט דערגאַנגען, ווען מ'האָט איהם אַ דערשטיקטען געטראָגען צום אידישען גוטען־אָרט... געטראָגען, אויף זיינע אָרעמס, האָט דעם געבונדענעם פּיעטעך, בונים דער אונטער־שמש. פון ביידע זייטען — די חסידישע גוואַרדיע: ר' ישראל דער גבאי און בערע־רחמיאלס דער אויבער־שמש. הינטער זיי זיינען נאָכגעגאַנגען, ווי גאָר נאָהענטע קרובים נאָך אַ מיטה, אורי דער קאַסאָקער און פייוקע זיין בנאָק מיט איין צופּאַטשטער באַק, אָבער מיט גאַנץ פריהליכע אויגען. נאָך זיי אַ פּאָר מנינים דערוואַקסענע און אַ סך נייגעריגע ווייבער אין פאַטשיילעס. פאָראויס דער גאַנצער פּראָצעסיע זיינען געלאָפען, ווי די סטאַפעטען, אינגעלעך מיט אַרויסגעשטעקטע עקעלעך פון די שפּענצערס. און פּונקט אַזוי ווי די העמד־עקעלעך זיינען געווען אַרויסגעשטעקט זייערע צינגלעך. און פון פאָרענט און פון הינטען האָבען זיך געטראָגען, ווי אַ היישעריק, אַלע ווייסע־חברהניקעס פון גאַס און פון זייטיגע געסלעך און ממזריש איבערגעשריען און איבערגעקוויטשעט זיך איינער מיט דעם צווייטען. אַזוי האָט מען פּעטער־אוריס תרנגול באַגלייט בתופים ובמחולות ביזקעל ליובאַווישער בית־מדרש, כדי צו שלאָגען מיט איהם דאָרטען כפּרות

און שעכטען איהם פאַר קהלשע זינד און פאַר שטאָטישער בויכ־וועהטאָג אין אַזאַ ערנסטער צייט.

— אוררא! — האָבען די גאַסען־אינגלעך אָפּגעגעבען דעם קרבן גרויס כבוד — אוררא, אוריס האָן אָהן אַן עק!

ס'איז אָבער אַ גרויסע קשיא, צי אוריס האָן איז אַזאַ שטור־מישער „פּאַטשאַט" געפּעלען געוואָרען... און צווישען אונז רעדענ־דיג: וואָס געהט־אָן אַן ערנסטען באַיאָהרענטען „פּיעטעך" דעם מורה־הוראהס זינד און קהלשע בויכוועהטאָג? משמעות, אַז ס'איז איהם טאַקע אַ האָר ניט געפּעלען געוואָרען. וואָרום דערהערענדיג אַזאַ הוררא מיט אַזאַ פּאָמפּע מיט אַזאַ „ככה־יעשה..."*), האָט ער דערשפּירט דעם טעם פון נאָהענטען טויט און גענומען רייסען זיך פון די פּענטעס, וואָס מומע־פייגע האָט איהם געפּענטעט, און פונם שמשס אָרעמס. ס'איז איהם אָפּילו געלונגען, דעם צושראָקענעם האָן, צו באַ־פרייען איין אונטערגעשאָרענעם קורצען פליגעל. האָט ער מיט איהם גענומען פּאַטשען איבער בונימס בהמהשען פּנים ווי מיט אַ לעבעדיגען פלעדערוויש. נאָר בונים דער אונטער־שמש איז אויך ניט קיין הינקעדיגער שניידער, האָט ער גלייך פאַרכאַפּט דעם האָנס צובונטעוועטען פליגעל אונטער דער גראָבער פּאַכווע זיינער און אַזוי, איינגאָנצען אַ געבונדענער, אַ האַלב־דערשטיקטער איז דער האָן ווייטער געטראָגען געוואָרען צום ליובאַוויטשער בית־מדרש.

פון אונטער דער פאַרשוויצטער פּאַכווע איז איהם נאָר געלונ־גען אַרויסצושטעקען אַ פאַרגאָפּטען אָפּענעם שנאָבעל, און זיינע מוטנע האַלב־פאַרמאַכטע אויגלעך האָבען טעמפּ צוגעקוקט ווי עס געהען פאַרביי קופּעס מיסט, אינטימע ווינקעלעך מיט קראָפּעווע באַוואַקסען, אַלץ אַזעלכע ערטער וואו מ'האָט געפּיקט זיסע ווערים־לעך, וואו מ'האָט זיך געוואָרפען אויף די לעצטע נאַכגיביגע הינער

*) בשעת המן האָט מרדכי'ן געפיהרט אויפן פערד האָט ער געמוזט שרייען: „ככה יעשה"!

אין גאַס. ווען איז דאָס געווען? קאַ־קאַ־קאַ! גאָר ניט לאַנג איז דאָס געווען... אַ האָן איז טאַקע געגליכען צו גראָז פון פעלד...

אָנגעקומען מיט אַזאַ פּאַראַד צום ליובאַוויטשען בית־מדרש, האָבען זיך די טויערען, אַזוי צו זאָגען, פאַר נייגעריגע און גאַסען־אינגלעך פאַרמאַכט. אַריינגעלאָזען האָט מען נאָר אייגענע חסידים און דאַוונער. און דעם געבונדענעם האָן האָט מען, דורך אַ הינטערטיר, אַריינגעטראָגען אין עזרת־נשים, וואו מ׳האָט איהם אָוועקגעלעגט אויפן לעדיגען אָרט פון דער זאָגערקע. איז דער האָן געלעגען און געקוקט מיט קיילעכדיגע אויגען אויף די הילצערנע שווערע גראַטעס, וואָס טיילען אָפּ דעם עזרת־נשים פון די מאַנסביל. און זיין אָפענער פּיפּיטש האָט געכאַפּט לופט ווי אַ האַרץ־קראַנקער.

ר׳ בערע־רחמיאלס דער צבועק האָט זיך דערווייל אָוועקגעקאַטשעט, מיט ביידע ווייבערשע באַקעס, צום מורה־הוראה, הינטערן עמוד, כדי אָנצוזאָגען איהם די בשורה, אַז מ׳האָט, געלויבט דער אויבערשטער, דאַקאַזשעט אַ האָן, און ער קען, בעזרת־השם־יתברך, שלאָגען כפרות און טאַקע תיכף־ומיד... עליע דער שוחט איז שוין בודק דעם חלף אין עזרת־נשים. די זון איז נאָך ניט אויפגעגאַנגען און דער „פּאַדים פון חסד" שוועבט נאָך איבער דער וועלט...

האָבען זיך טרערען געשטעלט אינם יונגען מורה־הוראהס פאַרגלאָצטע אויגען, וואָס אידען זיינען זיך פאַר איהם מפקיר אין אַזאַ צייט, ווען יעטוועדער זאָרגט פאַר זיך אַליין... ער דאַנקט, מאַכט ער, שאָקלענדיג מיט דער סייבעלנער שטריימעל, דעם גבאי, דאַנקט ער, ער דאַנקט דעם אויבער־שמש, ער דאַנקט ר׳ אורין... נאָר אַזאַ קרבן קען ער ניט אָננעמען, חס־ושלום.

האָט אויף איהם בערע־רחמיאלס אויפגעהויבען די פעטע שפּעלטעלעך פון די אויגען:

— סטייטש, רבי! דאָס וועט דאָך הייסען מבייש זיין דעם גאַנצען ליובאַוויטשער בית־מדרש...

האָט דער מורה־הוראה פאַרקוועטשט מיט כוונה ביידע אויגען און צעשאָקעלט זיך מיט דער הויכער שטריימעל פון רעכטס אויף לינקס: מבייש זיין? חססס־ושלום! ער געהט נאָר אויפן דרך פון

דוד המלך עליו־השלום, געהט ער. דוד המלך, ווען ער איז דאַרשטיג געוואָרען אינמיטען מלחמה־האַלטען, האָבען זיך דריי פון זיינע עלטסטע גבורים אַריינגעשפּאַלטען אין דער מחנה פון די פלישתים און וואַסער אָנגעשעפּט אין טויער פון בית־לחם און געבראַכט צו דודן. האָט דאָס דוד ניט געוואָלט טרינקען און אויסגעגאָסען פאַר גאָט. וואָרים ער האָט געזאָגט: גאָט באַהיט איך זאָל טרינקען דאָס בלוט פון מענשען וואָס האָבען זיך מוסר־נפש געווען*).

איז ר׳ בערע־רחמיאלס נתפעל געוואָרען פון מורה־הוראהס תורה און פון זיין פאַרגלייכען איהם, ר׳ בערען און ר׳ ישראל דעם גבאי און ר׳ אורי דעם קאַסאַקען מיט די דריי גרויסע גבורים פון דוד המלך. המ... שפּאַלטען דעם פינסטערען פאַפליץ פון דער מומע פייגען און אַרויסנעמען פון דאָרטען אַ לעבעדיגען האָן איז אפשר טאַקע ניט געווען קיין גרינגערע זאַך, ווי דעם טויער אין בית־לחם... איז ער גלייך געלאָפען און איבערדערצעהלט דעם מורה־הוראהס גוטסקייט און די חכמה זיינע אַלע מתפּללים אין בית־מדרש. איז געוואָרען אַ גערודער: אַט וואָס פאַר אַ מורה־הוראה מיר האָבען! און אַלע האָבען דאָך געהאַלטען ר׳ מענדלען, דעם יורש פון פאַרשטאָרבענעם מורה־הוראה זכרונו־לברכה, פאַר אַ לע־קיש, פאַר אַ „פּייג אונטער אַ דעכעלע״, וואָס אויסער שלייפען דעם „זין״ ביי תזזכרו אין קריאת־שמע, ווי אַ שטאַלענעם מעסער אָן אַ שאַרפשטיין, קען ער ניט... אַט, צום ערשטען מאָל איז אין איהם נתגלה געוואָרען דער פינטעל פון זיין פאָטער, עליו־השלום!...

האָבען זיך די „פּני״ פון בית־מדרש אַ לאָז געטאָן הינטערן עמוד און צוגעשטאַנען בחברותא צו ר׳ מענדלען דעם חסידישען מורה־הוראה:

— רביניו, וואָס־זשע זאָל מען טאָן מיטן האָן?

האָט ר׳ מענדעל, זאָל לעבען, אויפגעעפענטביידע אויגען, ווי אַ גרויסע ליכט וואָלט איהם אויפגעגאַנגען, און מיט אַ קול פון זאָגען־חסידיש האָט ער גערעדט צו ר׳ ישראל דעם גבאי, צו

*) שמואל ב׳ קאַפּיט. כ״ג

בערע־רחמיאלס, צו ר׳ אורין און צו ר׳ אליה דעם שוחט, אזוי צו זאָגען:

— זאָל ר׳ בערע־רחמיאלס מוחל זיין און שלאָגען כפרות מיטן האָן פאַרן גאַנצען ליובאַוויטשער בית־מדרש, פאַר אַלע חסידים אין שטאָט און פאַר כלל־ישראל. און זאָל ער מזכה־זיין אַלע אידען, וואָס זיינען געבליבען אָהן כפרות היינטיגען ערב־יום־כיפור... ר׳ בערע־רחמיאלס איז דער אויבער־שמש, ער איז אין דער בחינה פון אַ דינער ביי אַלע מתפללים, שלא על מנת לקבל פרס*). געהערט איהם אַזאַ כבוד...

זיינען די ניט־אויסגעשלאָפענע סליחות־זאָגער פון ליובאַוויטשער בית־מדרש צום צווייטען מאָל נתפעל געוואָרען פונם מורה־הוראהס רייד. ס׳איז קלאָר ווי דער טאָג: דער רוח־הקודש פונם נפטר־געוואָרענעם מורה־הוראה רעדט אַרויס פון זיין זוהן ר׳ מענדעלע, ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר!

*) ניט כדי צו באַקומען שכירות

זה כפרתנו!...

.1

ווער עס האָט ניט געזעהן דאָס קהלשע כפרה־שלאָגען, אין יענעם אינדערפריה, פאַרן אויפגאַנג פון דער זון, דער האָט ניט געזעהן קיין שענערע סצענע אין דער וועלט.

אין סאַמע מיטען הויף פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, וועל־כער איז אַרומגעצוימט פון אַלע זייטען מיט אַ הויכען פלאַנקען, האָט מען אַרויסגעטראָגען דער „זאַגערקעס" ביינקעל פון דער ווייבער־שוהל מיט פעמער אוריס געבונדענעם האָן.

און בערע־רחמיאלס, דער אויבער־שמש, איז אַרויפגעקראָכען אויף דעם דאָזיגען ביינקעל, מיט זיינע קרומליכע שווערע פיס, אויסגעפוצט ווי אַ „מאָנאַרכפ" מיט זיין אַטלעסענער קאַפאָטע, מיט זיין באַריהמטער נאַפּאָליאָנקע אויפן קאָפּ און מיט דעם פלאָם־רויטען נאָזטיכעל אין דער הינטער־קעשענע. און דער גאַנצער עולם פון די ערב־יום־כיפורדיגע סליחות־זאָגער האָט איהם אַרומ־גערינגעלט אין איין געדיכטער שוואַרצער ראָד, מיט אָפענע סידורים־לאַך אין די הענט, גרייט אויפצונעמען דאָס כפרות־שלאָגען איבער די אָנגעהיטעלטע און אָנגעיאַרמעלקעטע קעפּ.

אפילו ר׳ מענדעל דער מורה־הוראה האָט זיך געשטעלט דעם אויבער־שמש צופוסען, ווי איינער פון פּראָסטען פאָלק, נאָר זיין סייבעלנע שטריימעל האָט אַרויסגעגעבען זיין הויכע ווערדע איבער דער גאַנצער קופּע פון שוואַרצע טוכענע קאַרטוזען. שוין

אָפּגערעדט פון פּיוּוקע־אוריס... אַפילו איצקע דער משוגענער האָט זיך אַריינגעשטופּט מלא־שמחה צווישען געדיכטען עולם, מיט זיין צופליקטען סידורל. וואָרים וואו נאָר עפּעס אַן אומגעוועהנליכער צוזאַמענלויף, אַזוי לעבט ער אָפּ, ווי אַ פיש אין וואַסער. אין יעדער אויסטערלישקייט דערשפּירט ער זיין עלעמענט. ער, איצקע, האָט נאָך קיינמאָל ניט פאַרלאָרען די האָפענונג, אַז שקלאָוו וועט פריי־הער־שפּעטער אַראָפּ פון זינען און פון אַלע שקלאָווער באַלעבאַ־טים, חסידים און מתנגדים, וועלען ווערען אַ סך איצקעס. בּישקשה...

און בונים, דער אונטער־שמש, האָט פייערליך דערלאַנגט בּערע־רחמיאלס מיט איין האַנט — דעם אַלטען סידור פון בּית־מדרש, געשריבען אויף פּאַרמעט; און מיט דער צווייטער האַנט — דעם געבונדענעם האָן. און בּערע־רחמיאלס האָט דאָס אויפגענומען, שטעהענדיג אויף דער זאָגערקעס בּיינקעל, ווי אַ מלך, נאָך קרוי־נונג נעמט אויף, פון אַ פּורפּורענער קישעלע, דעם גאָלדענעם קנויל פון הערשאַפט און דעם מלוכה־רוט...

אמת, דער מלוכה־רוט, ס'הייסט דער געבונדענער כּפּרה־האָן, האָט דאָ געהאַט גאָר־גאָר אַן אויסטערליש אויסזעהן. דהיינה: אַלס אַ צוגאָב צו זיינע פריהערדיגע פּענטעס, אַרום די פליגלען און פיסלאַך, איז נאָך דער „פּיעטעך" אַצינד געווען אָנגעבונדען אָן אַ גאַנץ לאַנגען שטריקעל. און דאָס שטריקעל איז געווען צוגע־בּונדען צו אַ קורצען פּלאָקען, ווי אַ קאַנטשוק צו אַ הענטעל... דאָס אַלץ איז קונציג געווען צוגעמייסטערעוועט פון בונים דעם אונטער־שמש, כּדי געבען ר' בּערע־רחמיאלס די מעגליכקייט צו דרעהען די כּפּרה, ניט נאָר אַרום זיין אייגענעם קאָפּ, נאָר אַרום די קעפּ פון אַלע ליובאַוויטשער דאַוונער, אָהן עין־הרע.

דעם טיפען געדאַנק פון אַזאַ לעבּעדיגער תּליה האָבען אַלע כּפּרה־שלאָגער פאַרשטאַנען ערשט דאַמאָלסט, ווען בּערע־רחמיאלס האָט דעם גאַלאַגאַנעם האָן, אָהן אַן עק, ברוטאַל געלאָזען אַראָפּ־הענגען פון קורצען פּלאָקען... און באַלד גענומען טוליען זיך וואָס נעהענטער צום בּיינקעל און וואָס נעהענטער צו דער כּפּרה, ווי אונטער אַ שמאָלער סטרעכע בּשעת אַ גוס־רעגען...

ניט אַזוי ערנסט, ווי די טאַטעס, זיינען געווען די חדר־אינג־

לעך. אדרבא, זיי זיינען שטילינקערהייט אפגעשטאנען פון רעדעל, כדי בעסער צו זעהן אזא טשיקאווע סצענע, ווי אזוי בערע־רחמיאלס וועט דא דרעהען דעם איין־איינציגען האן איבער אלע־מענס קעפ. האבען זיי אבער די פרומע טאטעס מיט גוטען און מיט בייזען, מיט זיסע רייד און פאר די אויערן צוריק אריינגעשלעפט אין רעדעל אריין און אוועקגעשטעלט אויף די ערטער:

— קום נעהענטער, מיין זון!

— שקאץ!

— שטעה, אז דו שטעהסט!

— הערשיל, קום שטעל זיך אונטער דער כפרה!

— זלמינקע, וואוהין ביסטו אוועק?

— ווי אזוי וועט דיך בערע־רחמיאלס דערלאנגען?

— שטעה, דא יונגאטש, שטעה!

קאפ אראפ און מיט די געלבע דארע פיסלאך ארויף — אזוי איז דער כפרה־האן געבליבען הענגען צו בערע־רחמיאלס פיס. און זיינע קורצע פליגלען, וואס האבען אלעמאל אויסגעזעהן, ווי א צו שמאלע קעטעווע איבער א בייכיגער וועסט מיט ברייטע פעדערדיגע פליודערען, האבען זיך אצינד אינגאנצען „צושפילעט", אפ־געשטאנען פון גוף, און אומבאהאלפען געווישט דעם שטויב פון בערע־רחמיאלס שטיוועל...

נאר איין רגעלע האט נאך דער לעבעדיג־געהאנגענער גע־פרובט זיך אקעגען־שטעלען, געפרובט פאטשען מיט די שווער־געווארענע פליגלען, אויפהויבען זיך פון אזא פיינליכען קאפ־אראפ. דערזעהן, אז עס איז פונקט אזוי שווער, ווי מיט הינערשע פיס־לאך קריכען אויף א גלייכער וואנט, איז ער אנשטומט געווארען, און פארגאפט, מיט אן אפענעם שנאבעל, געבליבען הענגען אויף זיין תליה, אין בערע־רחמיאלס הענט, און מיט קיילעכדיגע אויגלאך געקוקט פון אונטען ארויף. אלץ ניט געקענט כאפען דעם שכל, וואס שקלאווער ערד און הימעל האבען זיך אומגעדרעהט. פון אויבען איז געווארען א אונטען און פונם אונטען אן אויבען...

אידען האבען דאך א ווערטעל: „ער קוקט ווי א האן אין בני־אדם!", ס'הייסט ווי א האן אין דער תפלה „בני־אדם", בשעה

כפרות־שלאָגען. ביי אונזער קהלשען האָן האָט דאָס, ברוך־השם, ניט געקענט געזאָגט ווערען; וואָרים ער האָט אפילו ניט געהאָט די מעגליכקייט אַריינצוקוקען אין „בני־אדם״, כאַפּען מיט איין אויגעל אַ היילינען „אות״ פאַר שחיטה... אַלץ וואָס ער האָט נאָך זוכה געווען צו זעהן אין זיינע לעצטע מינוטען און פון אונטען אַרויף איז געווען דער לעדערנער פאַרשמאָלצעוועטער איינבאַנד פונם אַלטען בית־מדרש־סידור, אַ סיוועז שפּיץ פון בערע־רחמיאלס באָרד; און איבער דעם — אַ מוטנעם באַגינען־הימעל. מעהר גאָרנישט.

.2

גאָרניט קיין לייכטע אַרבייט האָט געהאָט אונזער בערע־רחמיאלס: האַלטען דעם שווערען פאַרמעטענעם סידור אין דער לינקער האַנט און דעם אַלטען האָן, אויף אַ לאַנגען קאַנטשוק, אין דער רעכטער. נאָר דער רבונו־של־עולם, וועלכער גיט כוח אַלע מידע, און די אחריות פאַר אַזאַ גרויסער זאַך, וואָס דער מורה־הוראה, זאָל לעבען, האָט אויף בערע דעם אויבער־שמש אָנגעוואָרפען, נאָר זיי זיינען איהם בייגעשטאַנען. פון גרויס התעוררות האָבען זיך איהם די פעטע אויגען־שפּעלטעלאַך אָנגעגאָסען מיט זיסען בוימאייל. ער האָט זיך אַזש עטליכע מאָל פאַסמאָקעוועט, דערזעהענדיג זיך אַליין אויף דער זאַגערקעס ביינקעל, אין מיטעל־פּונקט פון אַזאַ עדה חסידים, וועלכע ער, דער אַמאָליגער בעל־תשובה, מוז דאָ מזכה זיין מיט איין כפרה. האָט ער זיך באַלעקט מיט אַ האַניגדיגער מינע און געוואָרט ביז עס וועט ווערען שטיל. אָבער צוקוקענדיג זיך צו אָט די אַלע הכנות מיטן גרויסען פרסום, האָט דער עולם אַלץ געזשומזשעט אַרום איהם ווי אַ צושראָקענער בינשטאָק. ביז בונים דער אונטער־שמש האָט אין זיין צופליקטען פּאַפּוסע־סידור אַ פּאַטש געטאָן „שאַ־אַ!״ איז געוואָרען — שאַ.

און בערע־רחמיאלס האָט זיך צושאָקעלט, אויפגעעפענט אַ מויל און אָנגעהויבען מיט אַ ווייבערישען גאַטספאָרכטיקען קול

און מיט אַ וויינענדיגען ניגון, לויט זיין געוועהנליכען צבועצקען שטייגער:

— אַי, טאַטע, ליבער פאַטער! בני אדם יושבי חשך וצלמות... (מענשען־קינדער, וועלכע זיצען אין חשך און אינם שאָטען פון טויט...).

און אַלץ צוזאַמען — מיט איין שליימיגען זופ און מיט איין טאָן. מ׳וואָלט שיער־שיער געקענט מיינען, אַז דער „טאַטע־ליבער־פאַטער" שטעהט אויך פאַרשריבען, מיט געכתיבהטע אותיות, אינם פאַרמעטענעם אַלטען סידור. נאָך קיינער אויסער איהם — בערע־רחמיאלס — האָט דאָס ביז היינטיגען ערב־יום־כפור ניט געקענט איבערלייענען...

און אַזוי ווי קיין איינציגען צאָהן אין מויל, אויסער זיינע פאַרהאַרטעוועטע יאַסלעס, האָט ר׳ בערע־רחמיאלס ניט געהאַט, האָט זיך ביי איהם דער וויכער „פ" פאַרדרעהט אין אַ האַרטען „פּ", און דער האַרטער „פּ" אין אַ „טית", דער „שין" אין אַ „טשין" און דער „סמך" אין אַ „צדיק" און דער „צדיק" אין אַ „טשאַדיק". איז ביי איהם דער גאַנצער „בני־אדם" מיט זיינע אייגענע צוגאָבען אַרויסגעקומען אומגעפער אַזוי:

— אַי, פּאַפּע ליפּער טאַטער! בני־אַטעם יוטשווי כייטשעך וטשאַלמאָוויץ...

און אַלץ מיט גרויס פרסום און מיט טיפער יראת־שמים. אַ וואַנט וואָלט דאָס געקאָנט ריהרען. און די געדיכטע ראָד פון סליחות־זאָגער אַרום איהם האָט זיך טאַקע געריהרט, צושאָקעלט זיך, צובאַמקעט זיך און אונטערגעהאָלפען אויף אַלערליי קולות. איינער האָט געוואָלט אַריבערשרייען דעם אַנדערען. ביזקעל הימעל איז יענער קהלשער „בני־אדם" געגאַנגען. איצקע דעם משוגע־נעמס קול איז אָבער געגאַנגען נאָך העכער. בונים דער אונטער־שמש האָט איהם פאַרטרויט, אַז די כפרה וועט קהל צוטיילען צווי־שען זיי ביידען. האָט זיך שוין איצקע פאַסטאַרעט כשר צו פאַר־דינען זיין חלק...

קלאָגט ווייטער בערע־רחמיאלס פון דער זאָגערקעס ביינקעל אַראָפּ:

— אַי, טאַטע ליבער פאָטער! אם יעטש עליו מלאך מליטש מינע אַלעפ לאַגיט לאָטעם יאָטשרע!...

און דער עולם כאַפּט אונטער מיטן גאַנצן ברען:

— אם יש עליו מלאך מליץ מני אלף להגיד לאדם ישרו...

אַזוי געהט דאָס אַ גאַנג ביז „מצאתי כפר”. און אַ פאַרגלי־ווערטער פון שרעק און פון אידישען טומעל העגגט, נעבאַך, דער גאַלגאַנער האָן מיטן קאָפּ אַראָפּ. זיין קאַם איז אָנגעגאָסען מיט בלויע בלוט און זיינע פליגלען שטעהען אָפּ, ווי די פּאָלעס פון אַ שלעכט־צוגעשפּילעטער געלער קעטעווע. און ער ווייס באמת ניט פאַר ווענען ער זאָל דאָ פריהער אָפּקומען. פאַר זיין אייגענעם פאַר־הולטאַיעוועטען לעבען מיט אַלע הינער פון גאַס, צי פאַר אַט די אַלע חסידימלאַך, וואָס האָבען זיך דאָ פאַרזאַמעלט אַרום זיין לעבע־דיגער תליה.

נאָר ווי עס קומט צום אָרט פון דרעהען די לעבעדיגע כפרה, אַזוי ציטערט דער האָן אויף. וואָרים בערע־רחמיאלס דער אויבער־שמש גיט אַ הויב און אַ שטרעק אויס מיט כוח דעם קורצען פלאַ־קען און הויבט אָן דרעהען די כפרה אין ראָד, ווי אַ גרויסען וואַרפ־שטיין. פלאַטערט אויף דער האָן און הויבט אָן פליהען מיט אַ צו־שראָקענעם קוואָקצען איבער די קעפ פון אַלע כפרות־שלאָגער. דערביי זאָגט בערע־רחמיאלס פון סידור ניט דאָס געוואוינליכע: „זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי...” נאָר דוקא אַן אויסערגע־וועהנליכען: „זה חליפתנו, זה תמורתנו, זה כפרתנו, זה התרנגול ילך למיתה” א. א. וו.

אַ מאָדים אַ איד איז בערע־רחמיאלס. דער גרעסטער פלאָ־קען־שיסער וואָלט בעסער ניט געדרעהט מיט זיין שליידער־שטאָק, ווי בערע־רחמיאלס — מיטן שווערען האָן אַרום די קעפ פון די דאַוונער. און דער אויפגעשוידערטער פּיעטעך פליהט מיט בערע־רחמיאלס כוח אין דער באַגינען־לופט, פאַטשט מיט די קורצע פליגלען אין קרייז און פאַרגעהט זיך אין איין באַנומענעם, האַרצ־רייסענדיגען געשריי:

— פּראַ־קאַ־קאַ־קאַ — פררראַ־אַק! און נאָך אַמאָל: קאַ־קאַ־קאַ — קררראַ־אַק! און טאַקע אַ דריטען מאָל: פּראַ־קאַ־קאַ־קאַ —

רדראַק !... ס'הייסט : געוואַלד, אידען, רחמנים־בני־רחמנים ! וואו־ הין פליה איך דאָס ? קרראַ־אַק !

אַ קאָפּ פון אַ פּיעטעך ! וואָס ווייס ער און וואָס פאַרשטעהט ער, און וואָס פּאַטופּיעט זיך אין זיין העכערשען מוח ? געה, דערצעהל איהם, אַז שלמה־המלך האָט שוין לאַנג באַוואָרענט אַזאַ קשיא. ,,סובב־סובב...", זאָגט ער אין קהלת, עס דרעהט זיך און דרעהט זיך דער ווינט און אַרום און אַרום קעהרט זיך אום דער ווינט... ביי שלמה־המלך קעהרט זיך אום דער ווינט צום פריהערדיגען אָרט, און ביי ר' בערע־רחמיאלס קעהרט זיך אום דער כפרה־האָן צום פריהערדיגען פלאַקען מיטן שטריקעל און באַמבעלט זיך צו זיינע פיס.

3.

דריי מאָל, אַזוי ווי דער מנהג איז, האָט בערע־רחמיאלס אָנ־ געהויבען פון ,,בני אָדם" און יעדעס מאָל מיט גאָר אַ פרישען ,,טאַטע ליבער פּאַטער", און דריי מאָל האָט ער געשלאָגען כפרות מיט אַ ניט־געוועהנליכען נוסח : ,,זה חליפתנו, זה תמורתנו, זה כפרתנו..." ס'הייסט דאָס איז אונזער פאַרביַיטעניש, דאָס איז אונזער פאַרטוישעניש, דאָס איז אונזער כפרה. און דריי מאָל האָט זיך דער האָן אָפּגערוהט... אויף שונאי־ישראל געזאָגט געוואָרען אַזאַ אָפּרוהעניש ! מיטן קעפּעל אַראָפּ און מיט די פּיס־ לאַך אַרויף, מיט אַ בלוי־אָנגעגאָסענעם קאַם און מיט אַן אָפענעם שנאָבעל. און יעדעס מאָל האָט ער דריי מאָל, ניט ווייניגער, געמוזט פליהען אין קרייז, ווי אַ ווינט־מיהל איבער די צוגעטוליעטע פרומע קעפּ און פלייצעס פון די ליובאַוויטשער חסידים, פּאַטשענדיג און קוואַקצענדיג מיט באַנומענע קולות־געוואַלדען. אין דעם טומעל, וואָס דער אַלטער פּיעטעך האָט אָנגעמאַכט, האָט קיינער ניט גע־ הערט ווי איצקע דער משוגענער הירזשעט מיט זיין פאַרקייכטען דריבנעם געלעכטערעל, אַריינרוקענדיק זיין רויטע דראָטענע בער־ דעל אין זיין אָפענעם סידורל. קיינער האָט אפילו ניט חושד גע־ וועז, אַז איצקע איז אַציַנד מלא־שמחה, וואָס די מוחות ביי קהל

האָבען זיך גערירהרט. אַזאַ מין סאָרט קליאַפּקע האָט זיך אַ ריהר גע־טאָן. דער האָן שרייט אינמיטען הויף און חסידים שרייען אויך און ס׳איז חי־נעלעבט! אַזוי לאַנג געוואָרט כי־כי־כי און אָט... דער־וואָרט זיך!

אַלע חסידישע אויערען זיינען גאָר געווען פאַרשפּיצט אויף דעם מורה־הוראה ר׳ מענדעלס קול. דער מורה־הוראה זאָל לעבען האָט דאָ גענומען שאַרפען און פיילען זיין זיבענגאָרענדיגען „זין״... אַלעמאָל, אין אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָהר, באַנוצט ער איהם נאָר אין קריאת־שמע, צו „למן־תזזזכרו!...״ אַצינד, לכבוד אַזאַ קהלשע כפרות־שלאָגען און מחמת גרויס התעוררות און כונה, האָט ער איהם אַרויסגעצויגען פון שייד, דעם האַרטען „זין״, און גענומען שלייפען איהם ווי אַ צוראַצטען שטאָלענעם מעסער אָן אַ נייעם שאַרפשטיין:

— זזזה חליפתנו! זזזה תמורתנו. זזזזה כפרתנו!...

פונקען זיינען געפלויגען פון אונטערן „זין״. און אין די חסי־דישע אויערען האָט זיך דאָס אָנגעהערט אַלס גאָר אַ באַזונדער כונה, אַלס גאָר אַ זעלטענע באַמיהונג פאַרן רבונו־של־עולם, די קהלשע כפרה זאָל אָנגענומען ווערען ווי אַ קרבן פאַר אַלעמענס זינד, אין אַזאַ אומרוהיגע צייט פון חולאתן, רחמנא־לצלן!

דער כפרה־האָן האָט אָבער דעם „זין״ גאַנץ אַנדערש פאַר־שטאַנען. ער האָט דאָס אַפּנים פאַרשטאַנען ווי אַ שלייפען דעם חלף צוליב זיין כבוד־וועגען. וואָרים, דערכאַפּענדיג אין פליה אי־בער די קעפּ, אַזאַ „זזזה חלפתנו״, האָט איהם יעדעס מאָל אָנ־געכאַפּט אַ הענערשע ספּאַזמע, און זיין קוואָקע איז געוואָרען גריל־צענדיג, ווי אייזען איבער גלאָז...

מעהר ווי אַלע איז געווען פאַרנומען פּיזוקע אוריס. מיטן מויל האָט ער געבראָקט דעם „בני אדם״ פון איין סידורל מיטן טאַטען. מיט די אויערלאַך האָט ער זיך צוגעהערט צו אַלעמענס שטייגער־לאַך ביים שלאָגען כפרות, און מיט די פלינקע אויגלאַך האָט ער ניט דורכגעלאָזען קיין איין־איינציגע באַוועגונג פון בערע־רחמיאלס אויפן ביינקעל, און קיין איינציגען פליה פונם אַלטען גאַלאַגאַנעם האָן איבער די קעפּ, וואָס קהל האָט כמעט מיט געוואַלד אַרויסגע־

שלעפּט פון זיין מאַמעס פּאָפּליך... ער האָט אַפילו פּאָספּייעט צו זעהן דאָס, וואָס קיינער האָט ניט באַמערקט אָדער ניט געוואָלט באַמערקען און ניט קוקען אין יענעם זייט. דהיינו: ווי אַלע חברהשע פּופּיקעס, ווייס־חברהניקעס און גלאַט אינגלעך־שקצים פון דער גאַס, דראַפּען זיך פּאַוואָליע אַרויף אויפן פּלאַנקען אַרום הויף, און ווי זיי קוקען זיך איבער און ווינקען צו איינער דעם צווייטען מיט כל־ערליי העוית. מען קען זאָגען: פּייווקע האָט זיך פּשוט צוריסען אויף שטיקער, כדי אַלץ צו זעהן אַרום זיך און אַלץ צו האָרכען.

נו, ניט אַלע מאָל איז דאָך אַזאַ בהלה אויף כפּרות! היינט ווי אַזוי לאָזט מען דאָס דורך אַזאַ טריאַטער, וואָס שפּילט זיך אָפּ איין מאָל אין אַ יובל, אין הויף פון ליובאַוויטשער בית־מדרש? האָט מען דאָס טאַקע ניט דורכגעלאָזען. ווי די וואָראָבייטשיקלאַך און יונגע הענדלאַך, אויף אויסגעשאָטענע ברעקלאַך, אַזוי זיינען זיך, אַלע ליידאַקעס און אַלע עכּברשים פון דער גאַס און הינטער־געסלאַך, צוזאַמענגעלאָפען און צוזאַמענגעפלויגען זיך, כדי אָנצוקוקען דאָס וואונדערליכע כפּרות־שלאָגען פון אַן עדה אידען אונטערן בלויזען הימעל. פון דערווייטענס האָבען זיי דאָס דערשמעקט און אינמיטען ברכות־זאָגען און אינמיטען קושען די ציצית פון די אַרבע־כנפותלאַך האָט מען זיך געלאָזט לויפען. געפינענדיג די טויערען פון הויף געשלאָסען האָט מען זיך אויך אַן עצה געגעבען און באַקלעטערט שטיל און פלינק, ווי די מאַלפּעס, אַלע פּלאַנקענס אַרום הויף.

די דערוואַקסענע און האַלב־דערוואַקסענע נייגעריגע פון גאַס, וועלכע האָבען געזעהן די כפּרה־דעפּוטאַציע ביי אורין אין שטוב, זיינען אויך ניט געשלאָפען. און ווי נאָר דאָס גרויסע כפּרות־שלאָגען האָט זיך אָנגעהויבען, האָט זיך אויך אָנגעהויבען אַ שטילע אַרויפקריכעניש און אריינקוקעניש פון אַלע זייטען. אַ גאַנצער קראַנץ פון פּאַרחידושטע פּנימער און לוסטיגע פּנימלעך האָט זיך פלוצים צובליהט אויף דעם אַלטען, מיט גרינעם מאָך באַוואַקסענעם פּאַרקאַן. און ביסטרע אויגלעך האָבען זיך צוברענט מיט אַלע פייערען פון נייגעריגקייט און חוזק. ס׳הייסט... לכתחילה האָט זיי אַלעמען געווען אָנגעכאַפּט אַ ציטער פון די משונהדיגע הכנות אין הויף, ווי דאָס

אַרויסטראַגען דער זאַגערקעס ביינקעל, דאָס אַנבינדען דעם האָן
אויף אַ בייטש... און פון בערע־רחמיאלס „טאַטע־ליבער־פאַטער״...
בני אַטעם יוטשוויי כייטשעד...״ (בני אָדם יושבי־חשך) איז זיי מאַ־
קע געוואָרען חשך אין די אויגען, און קאַלטע מוראַשקעס האָבען
גענומען ליפען איבער די דאַרע רוקענס, אונטער די אַרבע־כנפותן.
נאָר ביסלעכווייז האָט קליינוואַרג באַגריפען די גאַנצע זויסטערליש־
קייט פון אַזאַ שלאָגען־כפרות בקאַמפאַניע, און פונם האָנס קאַרעהאָד
איבער די חסידישע קעפ. און חברה־מאַן מיט חברה־מאַן האָבען זיך
גענומען איבערקוקען, מאַכען מיאוסע תנועות, אָנבלאָזען באַקען,
קרימען נעזער, אויסציהען ציגענע צורות און שטיקען זיך פאַר געּ־
לעכטער... הויך אויפן קול האָט מען לעת־עתה מורא געהאַט צו לאַ־
כען, ניט דערוועגט זיך צו שטערען אַזאַ פייערליכקייט, האָט מען
זיך נאָר איבערגעשעפטשעט און איבערגעוואָרפען זיך מיט האַלבע
ווערטער:

— קבי־כי־כי... קוק!
— פליה־פליק־פלוק!
— אורי דעם קאַסאַקענס פיעטעך!
— ביי ר׳ בערען איז די באָרד ווי אַ רעטעך!
— הער, הער, הער!
— קוש אַליין אַ בער!
— איצקע דער משוגענער כיכיקעט!
— דער האָן פיקעט!
— דער מורה־הוראה שלייפט שוין „זינס״...
— ער מיינט, ער האַלט אין קריאַת־שמע...
— תזזכרו...
— מאַשקע גנב, טשעפע ניט דעם מורה־הוראה!
— אַ גאַנצע חופה געמאַכט מיט אוריס האָן!
— זעה, זעה!
— בערע־רחמיאלס דרעהט איהם ווי אַ גראַגער!
— בערע צבועק!
— האָפ־טשיק־טשאַק!
— קאַסלוכע־וואַרוכע,

— געפילטע טריבוכע,

— קו־קו־רעקו!

4.

מיט איין אויער האָט בערע־רחמיאלס דערכאַפּט דעם שומעל אויפן פלאַנקען און מיט איין פּעטינקען שפּעלטעלע פון אויג — דערזעהן די גנבישע פּנימלעך מיט די ממזרישע העויותלעך. נאָר אַזוי לאַנג ווי ער האָט געהאַט פול דעם מויל מיט „בני־אדם“, מיט קהלשער טובה און מיט דבקות, האָט ער אויסגעדריקט זיין פרומע אומצופרידענקייט נאָר מיט מאַכען מיט די פּלייצעס און מיט שמנה־עשרה־לשון, ווי: אָה־אָה! נו־נו! אַך־אַך!... אַזוי האָט ער געגעבען אַנצוהערעניש מ׳זאָל די ווייסע־חברהניקעס אַראָפּטרייבען פון פלאַנקען.

אָבער ווער וועט דאָס געהן מפסיק־זיין אינמיטען זאָגען „בני־אדם“ און לאָזען זיך נאָכיאָגען נאָך אַזויפיל לײדאַקעס? און ווער וועט דאָס מוחל זיין אויף זיין באַטײליגען זיך אין דער קהלשער כפרה? האָבען זיך, דערפאַר, אַ סך פון די כפרות־שלאָגער באַנוגענט, אַזוי ווי בערע־רחמיאלס אַליין, מיט „אָה־אָה!“ און מיט „נו־נו!“ און מיט „אַך־אַך!“ און אויסגעזעהן דערביי ניט ווייניגער געפּענטעט צו בערע־רחמיאלס ביינקעל, ווי דער האָן, להבדיל, צום שטריק און פלאָקען.

אָבער ווי נאָר דאָס כפרות־שלאָגען האָט זיך געענדיגט, האָבען זיך אַלע הענט און מיילער אויפגעבונדען. דער ערשטער האָט דאָס געטאָן בערע־רחמיאלס אַליין. באַלד נאָכן לעצטען דרעה מיט דער כפרה האָט ער, אַביסעלע צורייצט, איבערגעגעבען דעם שוועדען סידור בונים דעם אונטער־שמש, אַרויפגעצויגען צו זיך דעם האָן פאַרן שטריקעל, אַ דרעה געטאָן איהם דאָס קעפעל, כדי יוצא צו זיין פאַר „חנק“*) און אַ שליידער געטאָן איהם, דעם מורה־

*) הרג, חנק, סקילה און שׂרפה, זיינען די פיער מיתות פון אמאָליגע סנהדרין, מיט וועלכע מ׳האָט געמשפּט פאַרברעכער, און זיינען אַלע סימבאָליזירט אין כפרות־שלאָגען.

הוראה, צו די פיס, כדי יוצא זיין „סקילה”, און גלייך אויפן אָרט, ניט אַראָפּגעהענדיג פון דער זאַגערקעס בײנקעל, און אָהן אַ שום איבערגאַנג, געגומען זידלען און מוסרן הויך אויפן קול די גאַנצע באַליאַסטרע אויפן פלאַנקען:

— אַזעלכע ליידאַקעס, משומדים, בעזבאַטשקעוויטשעס! אַזאַ חילול־השם, ערב־יום־כיפור!... גאָר אַ טריאַטער איז דאָס ביי אַזעלכע שקצים און יונגאַטשעס! צי ס'איז געהערט געוואָרען אַזאַ זאַך און צי איז דאָס געזעהן געוואָרען!...

ערשט דאָ זיינען די ווייסע־חברהניקעס געקומען צו זיך, אָנגענומען זיך מיט מוט. בערע־רחמיאלס דעם צבועק און זיין צבועצקען מוסר־זאָגען האָבען זיי שוין געקענט ניט פון היינטיגען ערב־יום־כיפור אָן, און האָבען זיי ביידען פיינט געהאַט. האָבען די זיך אויבגעגאַנצען אָפּגעטרייסעלט פונם לעצטען ביסעל דרך־ארץ, וואָס די אויסטערלישע סצענע מיט דער קהלשער כפרה האָט אויף זיי אָנגעוואָרפען, און אַלע, אין כאָר און איינציגווייז, האָבען אָפּגעענטפערט פון הויכען פאַרקאַן אויף בערע־רחמיאלס מוסר־השכל, און עפּעס גאָרניט אויף אַן ערב־יום־כפורדיגען אופן אָפּגעענטפערט איהם:

— האָפּ־טשיק־טשאַק!
— אורראַ, בערע צבועק!
— ר' בערע, גיט אַ טאָפּ אין הינטער־קעשענע!
— אונטער דער רויטער טיכעל!
— רפואות צו גילדענאָדער ליגען דאָרטען —
— אַ מאַנאַפּאָלקע!
— אַ בורא מיני מזונותל!
— מען געהט אין גאָס!
— ס'כאַפּט אָן ביים האַרצען
— מאַכט מען „שהכל” —
— ש־ע־ע־הכל!
— פאַר אַ האַלבען פיאַטאַקל!
— און טאָקע בורא מיני מזונות!
— און מען פאַרגיט די עונות! (די זינד).

— אורררא!

איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען, בערע־רחמיאלס. פונהאַנענט ווייסען זיי דאָס, די ליידאַקעס, פון זיינע רפואות צו גילדענאָדער, וואָס ער־האָט פאַרטרויט נאָר איין ר׳ ישראל דעם גבאי? פאַר כעס האָט ער נאָר איין הייזעריקען געשריי־געטאָן:

— בונים!

און אַראָפּגעקראָכען ווי אַן אויסגעפּייפּטער בעל־דרשער פון ביינקעל.

נאָר אומזיסט האָט זיך בונים דער אונטער־שמש געלאָזט לויפען איבערן הויף מיט אַ לאַנגער מיעטלע, כדי אָפּצוקעהרען פון פלאַנקען די גאַנצע כאַליאַסטרע, אַזוי ווי מיסט פון פּאָדלאָגע. דאָ טרייבט ער אַוועק און דאָרטען וואַקסט עס אויס. דאָ פאַרשווינדען די קעפּלעך און דאָרטען צעשאָקלען זיי זיך ווידער. דאָרטען לעשט זיך אויס דער „הורא״ און דאָ פּלאַקערט ער אויף מיט גאָר אַ נייער פרישקייט. פון די שפּאַלטען אין פלאַנקען שיסט אַ געלעכטער און פון אַלע לעכער קריכען שטעך־ווערטלעך אין גראַמען:

— האָץ, האָץ, האָץ!

— אָט לויפט בונים קלאָץ!

— פריש און געזונט!

— און רויט ווי צונט!

— בערע־רחמיאלס משרת! —

— האָסט גוט געשלאָגען כפרות?

— בונים, אידי סודאַ! (קום אַהער!).

— הוררראַ־אַ!

זיינם טומעל, וואָס איז אַוועק צווישען בונים דעם אונטער־שמש און חברה־ליידאַקעס, האָט עלע דער שוחט געגומען דעם חלף צווישען די ציין, פאַרוואָרפען דעם האָן דאָס קעפּעל, אויסגעפּליקט אַ פּאָר פעדערלאַך, פאַרגלאָצט די אויגען און געמאַכט די ברכה „על השחיטה״ און דערנאָך די צווייטע ברכה, ביים פאַרשאַרען דאָס בלוט: „על כסוי דם בעפר״ און דער גאַנצער עולם האָט מיט גרויס כונה אָפּגעענטפערט: אָמן.

דער כפרה־האָן האָט זיך נאָך געצאַפּעלט אינמיטען הויף

און די ערב־יום־כיפורדיגע זון איז אויפגעגאַנגען און אַ שפּריץ געטאָן מיט וואַרימער ליכטיגקייט, ווי פון אַן אויפגעריסענעם שפּונט. מ'איז גאָר קיינמאָל אין תשרי ניט געוואוינט געווען צו אַזאַ זון און אַזאַ וואַרימקייט ראַנעטשקע־פּריה. די לאַנגע חסידישע בערד זיינען באַגולדט געוואָרען, זייערע מאַטע, פון סליחות און מקוה אויסגעצויגענע פּנימער, האָבען זיך צעליכטעט און די ניט־אויס־געשלאָפענע אויגען האָבען אויפגעלעבט. אַזאַ ליבליכער גוט־מאָר־גען פון דער זון, באַלד נאָך שחיטה, איז אַנגעזעהן געוואָרען אין אַלעמענס הערצער אַלס אַ גוטער סימן, אַז די קהלשע כפּרה איז אַנגענומען געוואָרען פאַר גאָט און די שליטה פון שטן אין שטאָט איז געבראָכען געוואָרען.

די האָבען אָבער געהאַט אַ טעות.

די מגפה ברעכט אויס

1.

מיט גרויס פרסום איז אָפּגעשלאָגן געוואָרען די קהלשע כפרה — אורי דעם קאַסאָקענס האָן: און געקוילעט איז זי געוואָרען, ווי דער חסידישער מנהג איז, פאַרטאָג, ווען „דער פּאַדים פון חסד איז גובר אויף דער וועלט..." און די געדערים פון דער כפרה זיינען, ווי דער חסידישער מנהג איז, אַרויפגעוואָרפען געוואָרען אויפן דאַך פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, כדי פויגעלעך זאָלען זיי צוטראָגען אויף אַלע פיר זייטען פון דער וועלט. און די כפרה גופא איז צוטיילט געוואָרען צווישען צוויי אָרימע־לייט — אייגענע מענשען: צווישען בונים דעם אונטער־שמש און איצקע דעם משוגענעם... האָט מען דאָך באמת געקענט מיינען, אַז מ'האָט דעם שטן אַריינגעפּאַקט אין זאַק. און בינו־לבינו, ווי ער ליגט אַזוי געבונדען, וועט מען אויסבעטען אַ גוט־יאָהר און מ'וועט נעמען די גוטע ביסעל משקה אום שמחת־תורה. און אויסגעלאָזען האָט זיך, אַז דער שטן איז כיטרער און שטאַרקער. אַז ער איז גאָר קיינמאָל אין זאַק ניט אַריין און אויסגעשטעלט גאַנץ שטאָט אַ צונג.

שוין צו־מאָרגען, נאָך דער כפרה, אינם גרויסען טאָג יום־כיפור, צווישען מוסף און מנחה, ווען די לופט איז געוואָרען געדיכט, די לייבער פאַרשוויצט און די געמיטער מיד — איז אַ סך דאַוונער אין ליובאַוויטשער בית־מדרש ניט גוט געוואָרען.

אָנגעהויבען האָט זיך דאָס פון דער זאָגערקע אין ווייבער־שול, אויף וועמעס ביינקעל די קהלשע כפרה איז „געשלאָגען" געוואָרען

אין הויף פון בית־מדרש, און אויסגעלאָזט האָט זיך דאָס מיט ר׳ בערע־רחמיאלס, דעם אויבער־שמש, טאַקע דער זעלבער ר׳ בערע, וועלכער האָט געדרעהט די כפרה אויף שטריק־און־פלאַקען, איבער די קעפּ פון אַלע סליחות־זאָגער. פּשוט — אַ ווילדער צו־להכעיס פון שטן אַליין.

די פאַרדעכטיגע סימנים פון דער חולאת, וואָס האָבען זיך שוין באַלד אַ וואָך באַוויזען אין שטאָט, האָבען זיך דאָ, אין דער פאַרשפּאַרטער לופט פון בית־מדרש, פאַרשאַרפט און אָנגענומען אַ שלעכטע ווענדונג: שטאַרקע שפּלדיגקייט, שטעכעניש אין מאָגען, קרעמפּען אין די ווייכע טיילען פון לייב און ברעכען ביז חלשות.

פונדעסטוועגען האָבען זיך נאָך אידען געמאַכט האָרץ, באַמיהט זיך איינצושמועסען די חולאים און זיך אַליין, אַז שולדיג איז די שלעכטע לופט אין בית־מדרש, די הונדערטער ברענענדיגע נשמה־ליכט, דער שווערער תענית...

אונטער דער אויפזיכט פון איידעלע באַלעבאַטים אין מזרח־וואַנט, האָבען באַלעגאַלעס און קצבים און סתם עמי־הארצים פון די דאָוונער אַרויסגעטראָגען די חולאים אויף די הענט, אויף דער פריישער לופט אַרויס, אויפן גרויסען הויף פון בית־מדרש, ביים בּרעג אָזערע. נאָר דאָרטען איז די אַנידערגעפאַלענע בעסער ניט געוואָרען. פאַרקערט, זיי האָבען זיך גענומען קלאָגען, אַז זיי איז קאַלט, זעהר קאַלט. ס׳האָט ניט געהאָלפען דאָס איינדעקען זיי מיט פּאַלטענס און מיט וואָלענע טליתים. אַ ציין־קלאַפּעניש איז זיי באַפאַלען און אַ ציטערניש אין אַלע אברים. און מיט קינדערשען שרעק אין די אויגען האָבען זיי זיך גענומען בעטען מ׳זאָל אויף זיי רחמנות האָבען, מ׳זאָל זיי ראַטעווען. כאָטש מ׳האָט געהאַלטען אין איין רחמנות האָבען אויף זיי און אין איין ראַטעוען... דאָס האָט אָנגעוואָרפען אַ פחד אויף די איידעלע דאַוונער און אָפּגעשוואַכט די הענט פון די פּראָסטע לייט וואָס גיבען ראַטונעק.

בערע־רחמיאלס פּעטינקע אויגען־שפּעלטעלעך האָבען זיך אויפגעריסען. און צום ערשטען מאָל, זינט ער איז געוואָרען אַ בעל־תשובה און גענומען דיק ווערען, האָט מען דערזעהן זיינע בלוי־ליך־מוטנע אויגען. זיין רחמנות־בעטענדיגער קוק האָט זיך אָפּגע־

שטעלט אויף ר׳ ישראל דעם גבאי און זיין צוקרימטער מויל אָהן־ציין האָט עפּעס געבאַלאַבאָטשעט. מ׳האָט קוים פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט:

— די פּאָפּאָלקע... די מאָנאָ—פּאָלקע. עס כאַפּט ביי... ביים האַרצען. שהכל... בו... בורא—מיני—מיני...

דער איינציגער, וועלכער האָט פאַרשטאַנען וואָס דאָס מיינט, איז געווען ר׳ ישראל דער גבאי. ער, וועלכער האָט איבערגענו־מען ביי ר׳ בערע־רחמיאלס די גוואַלדאָווגע רפואה קעגען גילדענ־אָדער און קעגען אַלע מענשליכע חולאתן — ניט אַרויסציגעהן פון שטוב אָהן אַ סאָטקעלע בראַנפען און אָהן אַ שטיקעלע לעקאָך אין הינטער־קעשענע — האָט זיך צוטומעלטערהייט גענומען טאַפּען אין שפּאַלט פון סורדוט אונטערן קיטעל, ווי ער וואָלט דאָרטען געזוכט די רפואה, און געשטאַמעלט:

— ר׳ בערע... גאָט איז מיט אייך! יום־כפור... אַזאַ יום־הדין! זאָל איך... ווי? כ׳זאָל האַלטען אַ וואָס? אַ בורא־מיני־מזונות אין קעשענע? אַי־אַי, ר׳ בערע!...

נאָר ר׳ בערע איז שוין געווען אויפן גרענעץ פון צוויי וועל־טען, וואו עס איז מעהר ניטאָ קיין יום־כפור און קיין אַנדערוואַ־כען, נאָר דאָס וואַקעלדיגע ביסעל לעבען און דאָס שרעק־געפיהל פון אונטערגאַנג. האָט ער פאַרוואָרפען דעם קאָפּ, פאַרמאַכט די אויפגעריסענע אויגען־שפּעלטעלעך און עפּעס געמורמעלט אָהן ציין. נאָר קיינער האָט איהם ניט פאַרשטאַנען.

דער אָנגעלאָפענער פערשעל, וועלכען מ׳האָט אַראָפּגעבראַכט אין הויף פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, האָט אַ קוק געטאָן, אַ מע־קע געטאָן און גלייך געהייסען אָפּצופיהרען די חולאים אין אידי־שען שפּיטאָל, חס־ושלום ניט צו זיך אַהיים!... אין שפּיטאָל, מאַכט ער, אַרבייטען שוין פון אינדערפריה אָןביידע דאָקטוירים פון שטאָט, וועלען זיי שוין וויסען וואָס צו טאָן.

און ניט וואַרטענדיג ביז דער עולם אין הויף וועט איהם אָנ־הויבען דאָקוטשען מיט שאלות, האָט ער אויף גיך עפּעס איינגע־רוימט ר׳ ישראל דעם גבאי אין אויער, און אַליין געלאָפען צום קופערנעם האַנטפּאַס אין בית־מדרש וואַשען זיך, און נאָך געביי־

זערט זיך, וואָס אין בית־מדרש איז ניטאָ קיין זייף. טרפה זייף אין ליובאַוויטשער בית־מדרש!... אַזאַ פעלדשערוק!

קיינעם פון די חסידישע מתפללים איז אָבער מעהר ניט געלעגען אין קאָפּ צו געבען איהם דעם ריכטיגען ענטפער. וואָרים דאָס וואָס ער האָט איינגערוימט דעם גבאי אין אויער איז באַלד געוואָרען אַ סוד פאַר גאַנץ בראָד. און דאָס וואָס קיינער האָט זיך אַליין ניט געוואָלט מודה־זיין, זינט מ׳האָט אין שקלאָוו גענומען שיסען מיט אומגעלאָשענע וואַפּנע און גיסען מיט שוואַרצע קאַרבאָלקע, איז געוואָרען קלאָר און זעלבסטפאַרשטענדליך. פריהער האָט מען זיך איבערגעגעבען איינער דעם אַנדערען מיט אַ שושקע, דערנאָך מיט אַ שעפּטש און דערנאָך מיט דערשטיקטע קולות:

— אידען... די כאָ—ליע—רע!

.2

איז געוואָרען אין בית־מדרש דער אמתער הו־הא צווישען די מאַנסבילן און אַ קוויטשעריי פון ווייבער אין עזרת־נשים. ס׳איז געוואָרען אַ וויקלעניש פון טליתים, אַ פּלאָנטעריניש אין קיטלען, אַ פּאַקעניש פון מחזורים און אַ שטופּעניש אין די טירען. מאַנסבילען האָבען געזוכט זייערע ווייבער און ווייבער זייערע מענער.

און דער סוף איז׳ געווען, אַז צו „נעילה” איז שוין אין ליובאַוויטשער בית־מדרש געוואָרען גוט שיטער. מ׳האָט געשלונגען די לעצטע יוצרות מיט די פּיוטים ווי לעבעדיגע לאָקשען, להבדיל. און די לעצטע תקיעה פון שופר האָט אַ קוואַל געטאָן ווי אַ הייזעריגער קרעה פון אַ האָן. עפּעס ווי אַ מין גלגול פון אורי דעם קאַסאַקעט האָן, וועלכען מ׳האָט איבערגעשניטען דעם האַלז פאַר קהל־שע׳זינד. און דער „לשנה הבאה בירושלים”, וואָס ווערט אַלע יאָהר געשריען, פון קליין און גרויס, מיט פרייד און מיט שמחה אַזוי מיט אַן אָנזאָג פון שמחת־תורהדיגע „לחיימס”, איז דאָס מאָל אַרויסגעקומען אַ שיטערינקער, אַ ניט־זיכערער. ס׳האָט אין איהם געקלונגען אַ צושראָקענע בקשה: הלואי זאָלען מיר אַלע דערלע־

בען איבעראַיאָהר, אויף ירושלים וועלען מיר בעטען אין בעסע־רע צייטען...

און קוים אַנדערטהאַלבען מנינים אידען האָבען דאָס גע־שריען.

אַזעלכע סצענעס האָבען זיך אָפּגעשפּילט ניט נאָר אין דעם ליובאַוויטשער בית־מדרש, נאָר אין נאָהענטע מתנגדישע בתי־מדרשים אויך. אין ר׳ בנימינס בית־מדרש און אין ר׳ מענדעלס און אין דער קאַלטער שול אויף דער שול־גאַס, און אין צייטלינס בית־מדרש ביים דניעפּער. לכתחילה האָט מען אין די מתנגדישע בתי־מדרשים געמיינט, אַז די חולאת, רחמנא־לצלן, איז באַפאַלען נאָר דעם חסידישען עולם, דערפאַר, אפשר, וואָס חסידים האָבען ערב־יום־כפור, אויפן שליאַך, ניט דערלאָזען אייניצוהאַנדלען די ווייסע כפרה פאַר ר׳ ישיעלעס אידעם, זאָל לעבען, פאַרן רב פון שטאָט... און דערפאַר, אפשר, וואָס שמחהלע טורערו, דער חסידי־שער קצב, האָט פאַרשוועכט די דאָזיגע כפרה בפרהסיה, געמאַכט פענדזשע פונם גאַנצען ענין... האָבען זיך די מתנגדים ווייטער גע־דאַוונט מיט זייער טרוקענער פאַמעליכקייט. זיבעצען יוצרות אַנ־שטאָט איינער אין חסידישען מחזור. נאָר באַלד האָט זיך די פאַר־דעכטיגע ניט־גוטקייט פאַרשפּרייט אויך דאָ, צווישען די כשרע מתנגדים. די לעדערנע מחזורים האָבען זיך געשלאָסען און מען איז זיך פאַר מעריב צולאָפען פון די מתנגדישע אַזוי ווי פון די חסידישע שולען.

צום שרעק פון די אַלע, וועלכע האָבען זיך אָפּגעגעבען חשבון מיט וואָס דאָס שמעקט און ווי ווייט עס קען געהן, איז נאָך אויף די האַלב־פינסטערע גאַסען געשטאַנען אַ ניט־גוטע פאַריגע וואַ־רעמקייט. פון דער אַזערע האָט דאָס געאָטעמט מיט זיסליכער פוי־לעניש און מיט געפרעיעטע אייאיר און האָט קיינעם פון די אַנט־לאָפענע נים אָפּגעפרישט. און אַפילו די, וועלכע וואוינען ביים קלאָרען, שטראָמיגען דניעפּער, אויף דער צווייטער זייט שטאָט, האָבען זיך אַנגעשטויסען אויף אַ שטיקענדיגער לופט מיט אַ מאָדנעם גערוך פון אָפּגעשטאַנענע פיש אין שליים פון דעק. דניעפּער און אַזעדע האָבען אַזוי שווייסיג געאָטעמט איינער צום

אַנדערען, מיט שלעכט־געוואָרענע וואַסערען, און געגעבען אַ פאַר־געשמאַק פון דעם, וואָס האָט זיך אַ לאָז געטאָן אויף שטאָט, ווען אַלט און יונג האָבען זיך צוהאַמענגעפּרעסט אין די בתי־מדרשים: אַ פאַרגעשמאַק פון עפּוש, ווען מענשען פאַלען ווי די פליגען און עס סטאַיען ניט קיין הענט זיי מקבר צו זיין.

די פריקרע וואַרימע נעפּלען האָבען זיך אויפגעהויבען אינם ז'אָזיגען פאַרנאַכט פון שקלאָווער וואַסערען, פאַרשלייערט די מוצאי־יום־כיפורדיגע לבנה, וועלכע מ'איז געוועהנליך, באַלד נאָכן תענית מחדש, און אַלע יאָהר אין דערזעלבער צייט, מיט אַ באַזונדער פרישקייט פון מענשען, וואָס האָבען אָראָפּגעפּטרט דעם שווערסטען טאָג פון יאָהר, דעם גרויסען יום־כיפור... היינטיגען מוצאי־יום־כיפור האָט קיינער אַפילו ניט געטראַכט פון דער לבנה. איינע אַליין האָט מען זי געלאָזען אין הימעל. האָט זיך נאָך געל גע־פרובט אַ שמייכעל טאָן. ס'הייסט: „כ'וועל מיך שוין באַגעהן אָהן אייער שלום־עליכם!...” זי האָט אָבער ניט אויסגעהאַלטען און גרוי פאַרשלייערט זיך און אַוועק אין די ניט־געזונטע נעפּלען.

צושראָקענע פייערלעך האָבען זיך אָנגעצונדען אין די אומע־טיגע פענסטער פון שטאָט און יללות זיינען אַוועק פון הויז צו הויז און פון גאַס צו גאַס. מיט וואַקעלדיגע לאַמטערנעס אויף די האַלאַבליעס האָבען זיך פוהרען געלאָזט פאָהרען, און טרעגער מיט באָסילקעס זיינען געקראָכען פון אַלע עקען שטאָט. אַלע צום אַי־דישען שפּיטאָל אויף דער „פאָזניע”. אויף די פוהרען און אויף די טראָג־בעטלעך האָט מען געקרעכצט און שאָטענס האָבען זיך איבער זיי געשאָקעלט, נאָכגעגאַנגען נאָך זיי און געוויינט. און קווי־טשיג דין, ווי ביי ווייבער, זיינען געוואָרען די מאַנסבילשע קולות.

ווער עס איז געבליבען ביי די כוחות, נאָך אַזאַ שווערען תענית, דער איז געלאָפען געבען ראַטונעק. און ווער איז געבליבען ביי די כוחות, אויב ניט באַלעגאָלעס, קצבים, נאָסקע־טרעגער און ליימער? דאָרטען וואו די זיידענע יונגעלייט און איידעלע באַלעבאַטים האָבען זיך באַהאַלטען און אָפּגעוואַרט מיט שרעק אויף די בייעסען, וואָס די דינסטמיידלעך וועלען ברענגען פון גאַס, וואָס

אין שטאָט טוט זיך, דאָרטען איז דער עם־הארץ געלאָפען, טופּענ־דיג ווי אַ לייב מיט ברייטע שטיוואַלעס. און מעהר פאַר זיי אַלע־מען, אַזוי ווי אַלע מאָל ביי אַ סומאַטאָכע אין שטאָט, האָט זיך מוסר־נפש געווען נח פאַנדרע. ווי די אַנידערגעפאַלענע שעפּסעלעך האָט ער פונאַנדערגעטראָגען, אויף די אייגענע שטאַרקע אָרעמס, די קראַנק־געוואָרענע חסידים און חסידקעס פון ליובאַוויטשער בית־מדרש. ווען אַהיים און ווען צום אידישען שפּיטאָל אויף דער פאָזניע. עס ווענדט זיך אין וועלכען צושטאַנד דער חולה איז געווען. זיין איך־איינציגער שבתדיגער גאַרניטער, וואָס איז איהם גאַנץ געבליבען, זינט זיין חתונה מיט מערען און ניט פאַרמשכנט געוואָרען דורך דער גאַנצער שלעכטער צייט פון אָסטראָג, דער זעלבער גאַרניטער איז אַצינד געווען פאַרגאָסען מיטן פאַרדעכטי־גען שליים פון די קראַנקע. ער האָט אַפילו קיין צייט ניט געהאַט צו לויפען אַהיים נאָך אַ פאַרטוך, זעהן וואָס מערע און די שוויגער מאַכען. פון איהם אַליין האָט געדונען דער הייסער שווייס, נאָך אַ ניט־אָפּגעפּאַסטער, אָהן אַ זופּ טיי אין מויל, איז ער געלאָפען מיט חולאים אויף די הענט. געלאָפען פון ליובאַוויטשער בית־מדרש אין שפּיטאָל און צוריק.

3.

אינם אידישען שפּיטאָל האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געטאָן חושך. די פּאָר סתם־קראַנקע, וואָס האָבען זיך דאָרטען אָרומגע־וואַלגערט פון פאַר יום־כפור, האָט מען אין יענער בייזער נאַכט משלח געווען. צווישען זיי — אויך דעם זשאַנדאַרניק מיט דער צומזיקטער באַק, וועלכען מ'האָט דאָרט געהאַלטען און געהיילט זינט דער אַבלאַווע ביי די אָרשער ברעמלעך, כדי צו געפינען לייט־זעליקייט אין די אויגען פונם נייעם פּריסטאַוו.

ווי אַ חזיר, וואָס מ'טרייבט פון בלאָטע, אַזוי האָט זיך דער מאַהליווער סטראַזשניק געריהרט פון אויסגעוואָרימטען געלעגער. מיט אַ בייזען כריוק געריהרט זיך. כאָטש ער האָט קלאָר געזעהן, אַז די סכנה צו בלייבען דאָ, צווישען אַזעלכע חולאים, איז גרויס.

אוועקגעהענדיג אין דער נאַכט אַריין האָט ער נאָך אימיצען גע־סטראַשעט:

— אַט וואַרט, זשידעס, וואַרט! איך וועל שוין געפינען ווער ס'האָט מיר געמאַכט אַזאַ באַק! איך בין שוין אויף זיין סליעד... איך ווי—ייס!

אויף זיין בעטעל, לעבען פענסטער, האָט זיך באַלד געקאָר־טשעט אַ פאַרבייאיגער איד. ניט קיין אַנדערער ווי בערע־רחמיאלס. זיין פנים איז מאַגערער געוואָרען אין משך פון אַ פּאָר שעה, די אויגען זיינען גרויס געוואָרען, אַרויסגעקראָכען פון די פעטע שפעלטעלעך. און ער אַליין האָט זיך אָלץ געקלאָגט, אַז איהם איז קאַלט, געבעטען מ'זאָל איהם געבען אַביסעל משקה אין מויל אַריין אָפּצופּאַסטען זיך, אַ שטיקעלע לעקאַך צו מאַכען בורא־מיני־מזונות. ער איז געוואָרען אויסער זיך, וואָס אַנשטאָט צו געבען איהם דאָס ביסעל משקה אינוועניג, האָבען דאָס די פּראָסטע חיי־וקימס געגאָסען אין די דלאָניעס און געריבען איהם דערמיט דאָס לייב פון דרויסען. דער פערשעל איז געשטאַנען דערביי און אַכטונג געגעבען.

חישין דער דאָקטאָר און קראָל זיין קאָנקורענט און ביידע פערשלעך פון שטאָט, דער גויעשער און דער אידישער, אַלע זיי־נען זיי געווען דאָ אויפן אָרט, אין זייערע ווייסע באַלאַכאָנעס, מיט ווייסע הענטשקעס אויף די אויסגעבאַליעטע הענט, וואָס האָט דעם פּראָסטען עולם אויסגעזעהן ווי פּוסטע פּאַצעטעריי: נאָ, נאָ, צו דער „כאָליערע" געהען זיי גאָר אין הענטשקעס! מיט הוילע הענט דאַרף מען זי נעמען!...

און זיי האָבען דאָס באַוויזען באַשיינפּערליך: געקנעטעט און געריבען די קיהלע צאַפּעלדיגע לייבער פון די חולאים אויף וואָס די וועלט שטעהט.

לכתחילה האָבען זיך ביידע דאָקטוירים געבלאָזען איינער אויפן צווייטען. געגומען טרייבען זייערע אַמאָליגע שטיקלעך פון קאָנקורענץ. האָט איינער געהייסען מאַכען הייסע קליסטירען, האָט דער צווייטער געהייסען קיהלע. האָט קראָל געזאָגט מ'זאָל אָפּריי־בען מיט בראָנפען, האָט חישין געזאָגט מ'זאָל אַרומלעגען מיט

הייסע פּלעשער. דערזעהן אָבער, אַז די זאַך ווערט צו ערנסט, אַז חולאים קומען צו אַלץ מעהר און מעהר, עס פעהלען אויס הענט און ס׳איז קיין צייט מעהר ניטאָ צו אַמפּערן זיך איבער אַ „תוספות״ אין דער חכמה פון רפואה, ווי איבער אַ שווערען שטיקעל גמרא, זיינעןביידע אַמאָליגע ישיבה־בחורים און יעצטיגע שקלאָווער דאָקטוירים מושוה געוואָרען צווישען זיך און געמאַכט אַ פּשרה. דהיינו: די לייכט־קראַנקע זאָל מען היילען מיט הייסע מיטלען און די שווער־קראַנקע מיט קיהלע אַפּגוססען איבערן רוקען, מיט געבען שלינגען קליינינקע שטיקלעך אייז און מיט שטאַרקע אַפּרייבונגען.

ר׳ מלך־מעבר־יבקן, דעם אויבער־פּאַראַמשציק פון חברה־לויה אַריבערצופיהרען אידען אויף יענער־וועלט, האָט דער ערשטער טומעל פון דער מגפה פאַרכאַפּט אין לויה־בית־מדרש, אינמיטען דער שטילער שמונה־עשרה פון נעילה. האָט ער אַפילו ניט פּאַססע־יעט אויסצוטאָן זיין משונה־גרויסען געלאַטעטען קיטעל. און אַזוי איז ער טאַקע געקומען צו לויפען אין אידישען שפּיטאָל ווי אַ שניי־באַבוק. די קוטשעראַווע האָר פון באָרד און קאָפּ און די בערישע, טיף־פאַרגראָבענע אויגעלעך, האָבען זיך אָפּגעהויבען אומנאַטירליך־שוואַרץ, איבער דער ווייסקייט פון אָנגעפּאַלדעוועטען ברייטען קיטעל. און דאָס האָט איהם, באמת, צוגעגעבען אַן אויס־דרוק פון אַ באַבוק, וואָס קינדער קייקלען צוזאַמען פון שניי, מיט שוואַרצע קויהלען אָנשטאָט אויגען און נאָזלעכער. אַזוי האָט ער זיך גענומען אַרומדרעהען אין פּאַרע, אַרום די שווערע חולאים, געזוכט אַרבייט אָפּצוזאָגען ודוי, האַלטען אַ פּעדערעל איבער אַ אידישער נאָז... און איידער ביידע דאָקטוירים זיינען צווישען זיך מושוה גע־וואָרען מכוח הייסע און קאַלטע מיטלען, האָט „מלך־מעבר־יבק״ פּאָספּייעט אַריבערפיהרען מיט זיין פּאַראַם אויפן עולם האמת ר׳ בערע־רחמיאל דעם אויבער־שמש און די זאַגערקע פון ליובאַווי־טשער בית־מדרש. זיי זיינען אויסגעגאַנגען אונטער די הענט בשעת אַפּרייבען זיי. די אַלטע הערצער האָבען ניט אויסגעהאַלטען און די אַלטע לייבער זיינען באַשיינפּערליך צוזאַמענגעפאַלען, ווי האַלב־לעדיגע זעק.

האָט מען זייערע צוגעדעקטע באַקעטע קערפּערס אַרויסגע־טראָגען דורך אַ הינטער־טיר און אַרויסגעשטעלט אין פינסטערען גאָרטען פון שפּיטאָל ביים ביסטרען וואַסערל, וואו ר׳ שמחה טשאַר־נערס טאָכטער, סלאַווע די קראַסאַוויצע, האָט זיך אַמאָל דערטרונ־קען אויף אַ געהיימניספולען אופן. און דאָס ביסטרע וואַסערל, אין פינסטערען סאָד, האָט זיך צעבולבעט און צעבאַלאַבאָטשעט צופו־סען פון די טויטע. געטרייסט זיי מיט אַ פאַרזופּטען געמורמעל: בול־בול, צי אַזוי צי אַזוי. מען געהט אַוועק... טשאַרנערס טאָכטער די קראַסאַוויצע... איהר געדענקט? זי איז אויך אַוועק. איהר אַבי־סעל אַנדערש... זי — אַביסעל פריהער, איהר — אַביסעל שפּע־טער. בול־בול, איך — אין דניעפּער אַריין. דער דניעפּער — אין ים. בול־בול... „כל הנחלים הולכים״... זאָגט קהלת. איהר געדענקט וואוהין?...

4.

די ידיעה, אַז צוויי אידען זיינען שוין אויסגעגאַנגען אין שפּי־טאָל, האָט זיך ווי אַ קלאַנג פון אַ שרפה־גלאָק פאַרשפּרייט איבער דער פאַרנעפּעלטער שטאָט. און באַלד האָבען זיך אַ לאָז געטאָן קרובישע ווייבער און קינדער מיט טענות און מענות און יללות, געריסען זיך צו די טויטע, געשלאָגען זיך מיט די שומרים ביים טיר, געפּליקט זיך די האָר פון קאָפּ. מ׳האָט געמוזט לויפען צום פּריסטאַוו בעטען איהם ער זאָל קומען העלפען מאַכען אָרדענונג. וואָרים פּאָר אידישע שומרים ביים טיר האָבען דאָך אידען קיין שום דרך־ארץ ניט. די אויגען דראַפּען זיי אויס, די צעווילדעוועטע ווייבער.

נו, צו מאַכען אָרדענונג צווישען אידען איז דאָך ניטאָ אַזאַ טייערער און אַזאַ פלייסיגער גוי ווי דער נייער פּריסטאַוו איז. צווישען טויטע און לעבעדיגע אידען — אַודאי און אַודאי. האָט ער גלייך מאָביליזירט זיינע צוויי סטראַזשניקעס ליקשיי און האַווריי־לאָן, אויסגעשפּריצט מיט צולאָזענע קאַרבאָלקע זייערע נייע גאַר־ניטערס. זיך אַליין אויסגעשפּריצט פון קאָפּ ביז די פיס, און אַוועק־געלאָזט זיך צום אידישען שפּיטאָל. דאָרטען האָט ער האַווריילאָן

אָוועקגעשטעלט בײַם גאַניק און ליקשייען בײַם טויער פון סאָד. און שטרענג אָנגעזאָגט זיי: קיין געזונטע אידען ניט אַרײַנלאָזען, נאָר ידען קראַנקע... און ער אַליין איז זיך אומגעגאַנגען פון טויער צום גאַניק און פון גאַניק צום טויער, געקלונגען מיטן שווערד בײַם זײַט און מיט זײַן שטרענגען אָנבייזערען זיך אָפּגעשטויסען אַלע אָנפּראַלען פון ווייבער און קרובים:

— פּאַשאָל וואָן! איהר וועט זיך נאָך זאַראַזשען! ווילדע מענ־שען!...

— האָט רחמנות! — האָבען זיך צו איהם און צו זײַנע סטראַזשניקעס געצויגען די הענט פון דער נאַכט אַרויס — אונזער טאַטע! אונזער מאַמע!...

— אָסאַדי נאַזאַד (טרעט אָפּ)! — האָט זיי דער פּריסטאַוו קורץ און נישט הויך אויפן קול געענטפערט. נאָר די סטראַזשניק־לען האָבען אונטערגעכאַפּט דעם אדונס פּריקאַז מיט געצויגענע ברום־קולות, פון דער הויט געקראָכען, געסטאַרעט זיך:

— אָ—סאַ—די—י!

און די אָפּגעטריבענע אידענעס אַרום שפּיטאָל האָט זיך אויס־געדוכט, אַז דעם נייעם פּריסטאַווס שטיינערנער פּנים מיט די דראָ־טענע פּאַרדרעהטע וואָנסעס און מיט די אָנגעבלאָזענע אויגען איז, בײַם שײַן פון די לאַמטערנעס, געוואָרען ענהליך צום פּרצוף־פּנים פון ניקאָלאַי דעם ערשטען, וועמעס פּאָרטרעט עס הענגט נאָך עד־היום אין שקלאָווער פּאָטשט, און וועלכער האָט אַמאָל, בײַ זייערע באָבעס, אָפּגעריסען די חומש־קינדערלעך פון די פּאַרטוכער און אָפּגעגעבען פאַר סאָלדאַטען. יעדער זאָך האָט זײַן גלגול...

דאָס האָט פּאַרדאָפּעלט דעם שרעק פון די אָנגעלאָפענע ווײַ־בער און זייערע שמאָלע פּנימער האָבען זיך נאָך מעהר אויסגעצ־צויגען, געל געוואָרען. בײַם אָפּשײַן פון דער מוטנער לבנה אין פּאַ־ריגען הימעל האָבען זיי געבראָכען די הענט און געוויינט. און די קאָלירטע שייבעלעך, איבערן גאַניק פון שפּיטאָל, האָבען זיי צוגע־וואונקען מיט בלדיע און רויטע און גרינע בליצלעך: וואָס? אַרײַנ־געהן ווילט איהר? געזונטערהייט? ניין! אָט אַז די כאָליערע וועט אײַך נעמען, וועט איהר אַרײַן!... דאָס טויטע גלאָז איז עפּעס גע־

ווערען יד־אחת מיט די גויים ביים טיר. אָפּגעטיילט די לעבעדיגע פון די טויטע און טויט־קראַנקע.

און די קליינע געמויערטע פענסטערלעך פון דער אַלטער אָפּ־געברענטער קאַזאַרמע אויף דער נאָהענטער „פּאָזניע", האָבען אָפּ־געהילכט מיט די יללות פון די ווייבער און קינדער און מיט די שטרענגע געשרייען פון פּריסטאַוו און פון זיינע סטראַזשניקעס. ווי אַ ריזיגע האַרפע פון דער נאַכט אַליין, אַזוי האָט די פּוסטע קאַ־זאַרמע אָפּגעקלונגען מיט גאַנצע און האַלבע, פאַרשוואומענע און דייטליכע טענער. און אויפגעלעבט האָבען פון דעם די שקלאָווער לעגענדעס, אַז די גייסטער פון די פאַרמוטשעטע ניקאָלאַיעווער סאָלדאַטען בלאָנדזשען אַרום אין דער פּוסטער קאַזאַרמע, און עס וויינען די נשמות פון די קליינע קאַנטאָניסטען — די אידישע חומש־אינגלעך, וואָס מ'האָט אַמאָל פאַרשלעפּט אַהער און איבער־געגעבען אין רשות פון די שיכּורע „דיאַדקעס", צו פּייניגען זיי און צו שמדן... אינאיינעם מיט דעם גלגול פון ניקאָלאַי דעם ערשטען, וועלכער איז אַריין אינם פּריסטאַווס פּרצוף מיט די וואָנסעס, האָט זיך דאָס געקייטעלט צוזאַמען, געוואָרען ממשותדיג, פאַרשטענדליך...

און דאָ קומען אָן חולאים פון אַלע עקען שטאָט. אויף טראָג־בעטלעך און אויף פוהרען ברענגט מען זיי. אויף די בעטען אין שפּיטאָל איז שוין מעהר קיין אָרט ניטאָ. לעגט מען זיי גלייך אויף דער פּאָדלאָגע, אויף אויסגעבעטע שטרוי, און אין דער גרויסער פירהויז — אויף די בענק.

וואונדערט זיך דער גויעשער שטאָט־פערשעל, וועלכער העלפט דאָ די אידישע דאָקטוירים, וואָס גראָד היינט האָט די מגפה אויסגעבראָכען, און וואָס צווישען אידען — אַ סך שטאַרקער ווי ביי גויים. און וואָס גראָד אינם אידישען „סודני דיען" (אום יום־כּיפּור)...

דערפיהלט דאָקטאָר חישין די באַהאַלטענע רשעות פונם גויעשקען פערשעל, און פאַרענטפערט דעם אידישען גאָט אַזוי:

— זאַראַזשעט זיינען שוין אַלע פון פריהער. נאָר דאָס פאַס־טען האָט די אידישע חולאים אָפּגעשוואַכט.

פאַרריכט דאָקטאָר קראָל זיינע גאָלדענע פענסנע אויף זיין

האַרבאַטער נאַז און גיט מיט זיי איראַניש אַ בליאַסק צו קאָלעגע חישין. ער געפינט דאָ דעם ריכטיגען אָרט אַ שטאָך צו טאָן דעם אַזוי־גערופענעם פריינט פון פּראָסטען פאָלק, וועלכער האָט איהם באַזיגט ביי די וויבאָרעס אויף ראַבינער.

— פאַרוואָס־זשע — מאַכט ער — האָט מען געשוויגען? פאַרוואָס ניט אָנגעזאָגט צו דער רעכטער צייט, מ'זאָל ניט לאָזען אָפּשוואַכען די הערצער? אַ מענש פון פאָלק, אַזוי צו זאָגען...

— אַז די רבנים... — פּרובט חישין דער דאָקטאָר, צו פאַרענטפערען זיך — די דאָזיגע...

— ניט ד י רבנים, — צעהלט ווערטער דאָקטאָר קראָל — נאָר ד ע ר ראַבינער...

ווערט דאָקטאָר חישין רויט ווי פייער:

— ווייסט דען ניט קאָלעגע קראָל, אַז אין אַזאַ יום־הדין פאָלגט מען ניט אַ ראַבינער? הונדערט רבנים זאָלען געווען מתיר זיין צו עסען — וואָלט מען אויך ניט געפאָלגט...

און ניט אַריינלאָזענדיג זיך מיט קראָלען אין קיין ווייטערדיגער דיסקוסיע, גיט ער אַ מאַך מיט דער האַנט אין דער ווייסער הענטשקע און גיט זיך אַ וואָרף צו דער גרופּע שווערע חולאים, וועלכע קראַמפּירען און ווערען אָפּגעריבען פון זיינע באַהעלפער — אַלע פּראָסטע געזונטע יונגען פון באַלעגאָלישען צעך, פון די יאַטקעס. דערזעהט ער, אַז זיינע באַהעלפער זיינען שוין גוט אָפּגעמאַטערט, אַפילו פון נח פאַנדרע דעם גבר רינט דער הייסער שוויס, גיט ער אַ געשריי איבערן גאַנצען שפּיטאָל:

— הענט!

— עס פעהלען הענט! — גיט זיך איבער פון דער מאַנסבילשער קאַמער צו דער וויבערשער, ביז עס דערגעהט צו „מלך־מעבר־יבק" אין פּירהויז. לאָזט ער דאָרטען אָפּ די האַלב־טויטע. ער גיט איבער דאָס פעדערל מיטן ודוי־זאָגען אַן אַנדער אידען פון חברה־לויה, און אַליין, אַ פאַרוויקעלטער אין קיטעל, קייקעלט ער זיך אַוועק אין דער נאַכט אַריין, ווי אַ שניי־באַבוק מיט קויהלען־שוואַרצע אויגען. ער לויפט זוכען הענט אין דער טונקעלער שטאָט. אַפילו ער, אַזאַ איינגעגעסענער ודוי־זאָגער, אַזאַ מייסטער־אַריבער־

פּעקלער פון אידישע נשמות אויף יענער וועלט, אַפּילו ער דערפיהלט, אַז אַצינד איז דאָ עפּעס וויכטיגערס ווי האַלטען פּעדערלעך בײַ די נעז פון האַלב־טויטע. די לעבעדיגע מוז מען ראַטעווען:

— הענט! הענט!

אין פאַרמאַכטע לאָדען קלאַפּט ער אָן, און אין פאַרהאַקטע טירען שלאָגט ער מיטן האַרטען נאָז פון שטיוועל:

— אידען, עס פעהלען הענט!...

אין קאמף מיט דער מגפה

.1

„מלך־מעבר־יבק" האט זיך אװעקגעלאזן איבער דער פינ־
סטערער שטאט כאפן „הענט", און געקומען איז ער צוריק אין
שפיטאל, װי פון א שװארצן נאכט־תהום, מיט א גאנצער קופקע
מאנסביל און װײבער : אלץ פריװילעגע העלפער אפצודרײבן און
מאנסביל און װײבער: אלץ פריװילעגע העלפער אפצודרײבן און מינ־
טערן די קראנקע. נאר קײן אײן זײדענער יונגערמאנטשיק איז צװי־
שן זײ ניט געװען, קײן אײן באלעבאטישע טאכטער. דערפאר זײנען
דא געװען א פאר באלעגאלעס פון צעך, א פאר נאסקע־טרעגער פון
ברעג דניעפער, א פאר זיצערקעס פון מארק און טעמע זונדעל־
גאטס־גנבס װײב מיטן מאנסבילשן נאז. צװישן די אנגעקומענע
װײבער איז געװען אויך מערע, פאנדרעס װײב אין א לאנגען װײ־
סן פארטוך, װאס זי טוט אן נאר פסח־צײט, און איהרע האר זײ־
נען געװען באהאלטען אונטער א װײסן טיכעל מיטן קניפעל אויפן
נאקן. א שלאנקע, א בלאסע װי קרײד, איז זי אריינגעטרעטן אין
שפיטאל מיט איהרע לאנגע פויגעלשע פיס. און די מאמע איהרע,
סענדעריכע די אלמנהלע, אין איהר בלויען פארטוכעל מיט איהר
געקראכמעלטען גרויען טוך אויפן קעפעל, איז איהר נאכגעטאנצט,
װי א שרעטעלע.

זינט קושקע־בראנדס וידוי און טויט, איז צװישן מערן און
פאנדרען איהר מאן קײן גרויסער שלום־בית ניטא. מען איז װי
פארביטערט אײנער קעגן צװײטן און מען װײסט ניט קלאר פאר־

וואָס. קלאָר איז נאָר, אַז קושקעס שאָטען פלאָנטערט זיך צווישען זיי בײדען, נאָך זיין ביטערען סוף, אַזוי ווי אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען. ער שטערט זייער התקרבות, רייצט אויף מאַן קעגען ווייב.

זיצט פאַנדרע גאַנצענע טעג אַן אַנגעכמורעטער אין צעך און קען ניט פאַרגעסען, ווי אַזוי מערע האָט באַוויינט קושקע בראַנד ביי דער חרובער קאַזאַרמע... און מערע איז שטאָלץ. מערע איז ברוגז וואָס נח פאַרשטעהט דאָס אַזוי גראָב, וואָס ער טייטשט דאָס אויס אַזוי פאַלש. דערלאַנגט זי איהם דאָס עסען ניט־רעדענדיג קיין אײ־בעריגען וואָרט. מעהר ווי „יאָ" און „ניין" הערט פון איהר ניט נח.

היינט יום־כיפור צו נעילה, אַז דער גרויסער טומעל האָט אויסגעבראָכען אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, האָט זיך דערפאַר פאַנדרע אַריינגעוואָרפען אין ראַטונעק מיט גאָר אַ באַזונדערען ברען. אויסער זיין נאַטירליכער מסירת־נפש האָט ער עס דאָס מאָל געטאָן ווי אַ מענש, וואָס וויל עפּעס פאַרגעסען, וואָס וויל ניט קומען נעכטיגען אַהיים...

און מערע, ווי נאָר זי האָט דערהערט פון „מלך־מעבר־יבק", אַז איהר נח גיט ראַטונעק אין שפּיטאָל, אַ ניט־אָפּגעפּאַסטער, אַ ניט־געטרונקענער, האָט זי, ניט רעדענדיג קיין וואָרט, אַרויסגעשלעפּט דעם פּסחדיגען פאַרטוך פון קאַמאָד און געלאָזען זיך געהן נאָך מלכן. האָט דאָך סענדעריכע די מאַמע ניט געוואָלט לאָזען די טאָכ־טער איינע אַליין. פון אָפּריידען מערען, זי זאָל ניט געהן אין אַזאַ סכנה, איז דאָך ניטאָ וואָס צו רעדען! צו גוט קען זי איהר אייגע־נע טאָכטער... האָט זי פון האַרצוועהטאָג אַרויפגעכאַפּט איהר אויס־געוואַשענעם סיטצענעם אָנטועכץ, איהר געקראָכמעלטע קאָפּ־טיכעל, וואָס זי טראָגט נאָר איין מאָל אין יאָהר ביים קאָכען און באַקען צו דער גרויסער סעודה אין חברה־קדישא. „וואַרט, מאַכט זי, מערע, איך געה אויך!..." און אַוועקגעלאָזען זיך ווי אַן אַלט־איינגעדאַרטע ציג נאָך איהר קאַפּריזנע ציגעלע...

לכתחילה האָט זי דאָס געטאָן מיט אַ מין פאַרביסענקייט, מיט אַ באַהאַלטענעם שטאָך: „נאַ, דו מיין טאָכטער לאָזט זיך אויף סכנות, איז אָט, די אַלטע מאַמע דיינע אויך!..." נאָר — אַ מאָדנע

זאך! ווי נאָר זי האָט באַשלאָסען מוסר־נפש זיין זיך צוגלייך מיט איהר איידעם און טאָכטער, אַזוי איז איהר אַראָפּ אַ בליי פון האַר־צען. די טיפע זאָרג פאַר די קינדער, פאַרן אייגענעם געזונט, דער שרעק פאַרן מאָרגענדיגען טאָג — דאָס אַלץ איז קליין געוואָרען, אַוועק אָן אַ זייט. זי האָט אַזש געגומען רייבען זיך די מעשענע אַדערדיגע הענטלעך פון אַ מאָדנער אומגעדולד. וואָס גיכער צו טומלען זיך מיט איהרע קינדער צוזאַמען, צווישען די מסוכן־קראַנקע, העלפען, מינטערען, פאַרגעסען...

אין דער פאַרע פון הייסע צעבערס וואַסער, אינם געקרעכץ פון פאַרבייאיגע, צורייצטע באַפעהלען פון די דאָקטוירים, געשטאַנק פון קאַרבאָלקע — האָט פאַנדרע פלוצלינג דערזעהן מערעס הוי־כען קאָפּ. איהר שמאָלער געזיכט, אונטער דער שטרענג־פאַרבונ־דענער טיכעל, איז איצטער איידעלער געוואָרען, האַרטער; ווי גע־טאָקט פון מירמעלשטיין. איהרע סייבעלנע ברעמען איבער די לאַנגע ברוינע אויגען האָבען זיך אַצינד פרום געשלענגעלט, מיט אַרויפגעצויגענע ווינקלען, און צוגעגעבען איהר חן פון אַ רבנישער טאָכטער. איהרע באַוועגונגען זיינען געוועזן קאַרג און באַשטימט. אין אַ נייעם שיין פון פעסטקייט און מסירת־נפש האָט זי אַצינד פאַנדרע דערזעהן. און ער האָט אַלעמאָל געמיינט, אַז אויסער איהם און איהר מאַמעלען זעהט זי קיינעם ניט, אַז זי פאַרשטעהט קיינמאָל ניט דעם גרויסען גליק פון העלפען שוואַכערע, געפאַלע־נע, פון וואָס ער, פאַנדרע, ווייסט שוין זינט ער איז געוואָרען אַ שטיקעל מענש. און אַט האָט דאָס זיין מערע־מעריינעלע אויך באַ־גריפען, זי איז געקומען העלפען איהם, מיט איהם צוזאַמען זיין. ביידע צוזאַמען... ניין! אַלע צוזאַמען. דאָס שוויגערעל איז אויך דאָ, מיט איהר האַרטען פאַרטוכעל, מיט איהרע פאַרקאַטשעטע אַרבע־לעך.

ווי אַן אַנגעשלאָגענער גלאָק האָט אין איהם אויפגעברומט די פאַרשטומטע ליבשאַפט צו מערען זיין ווייב. און אין אייך־און־דערזעלבער צייט האָט איהם אַ קלאַפּ געטאָן אַ טיפער שרעק אין האַרצען, אַ שרעק פאַר מערעס געזונט, פאַר איהר לעבען. פונקט ווי אינמיטען לעשען אַ שרפה, וואָלט ער זי דערזעהן אין ברענענ־

דיגען הויז. עס האָט איהם אַזש געגומען קלינגען אין בײדע אויערען פון אַזאַ פּלוצליכען געמיש פון שרעק אין ליבשאַפט און חרטה פאַר זײן ברוגז. וואָרים ער האָט אויך דערפיהלט, אַז ווען ניט דער ברוגז, זינט קושקעס טויט, וואָלט זי זיך אפשר אַזוי רוהיג ניט אַוועקגעלאָזט אין אַזאַ סכנה. אַצינד איז איהר אַלץ אײנס. עס אַרט איהר ניט...

האָט ער אויף איהר צוטומעלטערהײט אַ געה־געטאָן מיט אויפגעריסענע אויגען און מיט אַן אויסגעצויגענעם געזיכט:

— דו — דאָ?

— און דו? — האָט איהם מערע קיהל און אַנטשלאָסען אָנגע־קוקט. אָהן שום פאָרוואורף אָנגעקוקט, אָהן צולהכעיס. פון איהר גראַדען קוק איז פאַנדרען קלאָר געוואָרען, אַז זי פאַרשטעהט איהם אַצינד בעסער ווי אַלעמאָל. אַז זי איז ווײט אַצינד פון זידלען איהם דערפאַר, וואָס ער שאַנעוועט ניט, ניט זיך אַלײן, ניט זײן ווײב... פאַרקעהרט, זי ווײל אַצינד שטעהן אין דער זעלבער געפאַהר. וואו ער, דאָרטען זי.

— אַוועק, אַוועק פון דאַנען, מערע! — אַזוי האָט זיך פאַנדרע פאַרמאָסטען אָנצובײזערען זיך אויף איהר. און פאַרענדיגט האָט ער מיט געבעט און מיט אַ ציטערדיגען קין:

— מערע! דו ווײסט וואָס... וואָס דאָ טוט זיך?

— איך ווײס! — ענטפערט איהם מערע אָפּ שטרענג און געלאַסען. רוהיג פאַרקאַטשעט זי בײדע אַרבעל און גיט זיך אַ קעהר צו מלך־מעבר־יבק:

— ר' מלך, וואו ליגען דאָ די ווײבער?

איז פאַנדרען מעהר גאָרניסט ניט געבליבען ווי אַ כאַפּ־טאָן דעם גרויסען טשאַן מיט קאָכעדיגע וואַסער, וואָס צווײ באַלעגאָ־לעס האָבען געטראָגען. ווי אַ לײכטע שעפּעל אין באָד האָט ער דאָס אַ כאַפּ געטאָן פון בײדענס הענט און אײנער אַלײן אַוועק־געטראָגען צו די שווערע חולאים. און באַלד האָט זיך דערהערט זײן מינטערען די קראַנקע און זײן קאָמאַנדעווען איבער זײנע חברים פון צעך:

— נישקשה, טײערינקער, לאָזט זיך נאָר אײן ווײלעצקע!...

בערעל, גיב נאָר אַהער די מאַטשאַלקע!... ס'וועט איך באַלד בעסער ווערען, אַט וועט איהר זעהן!... רייב, רייב יאָשע, שלאָף ניט!... דעם דאָקטאָר רופט אַהערצו־צו, דעם דאָקטאָר!... בישקשה, טייערינקער! —

דאָס געראַנגעל מיט דער מגפה האָט זיך ערשט אָנגעהויבען.

2.

די פּאָר טעג, צווישען מוצאי יום־כּיפּור און די ערשטע צוויי טעג סוכּות, זיינען געווען די ערגסטע. די לייכטע סימנים פון חולאת ביי אַ סך מענשען אין שטאָט זיינען געוואָרען בולטער, שאַרפער. די ניט־גוטקייט איז איבערגעגאַנגען אין קאָנוואולסען און אין ברעכען מיט ווייס־מוטנע וואַסער, ווי פון אָפּגעקאָכטע רייז, אין אַ העלישען דורשט, אין מוראדיגע שמערצען אין די ליטקעס און אין אַ הייזעריגער, פּאַרלאָשענער שטימע. דאָס אַלץ איז אויף די חולאים אָנגעקומען אַזוי אימפּעטיג, אַז מ'האָט שוין מעהר ניט געמאַכט קיין אונטערשיד צווישען אידען און גויים. צום אידישען שפּיטאָל אויף דער „פּאָזניע” האָט מען געפיהרט ערלים אויף אויסגעבעטע פוהרלעך, און צום גויעשקען — ערגעץ־וואו ביי די קאָכעלניעס אויפן ברעג דניעפּער — האָט מען געטראָגען אידען. וואו נעהענטער עס האָט איינעם אָנגעכאַפּט, אַהין האָט מען איהם געבראַכט.

אוגערקעס און קרויט זוין קירבעס, וואָס זיינען אַלעמאָל, אין שפּעט־הערבסט, געווען דער עיקר פון אַלע פּאַטראָוועס ביי אָרימע לייט אַזוי ווי ביי באַלעבאַטים, זיינען געוואָרען סם־המות. „עסט ניט קיין קרויט און קיין אוגערקעס!” איז אַרויס אַ קול־קורא אין שטאָט. נאָר וועמען ליגט עס אַצינד אין קאָפּ עסען!... פון דער צווייטער זייט שרייען די דאָקטוירים מ'זאָל זיך ניט אָפּלאָזען. מ'זאָל ניט לאָזען איבערהלשען דאָס האַרץ. איז וואָס־זשע זאָל מען עסען? טרוקען ברויט אויפן ניכטערען האַרצען? גוואַלד, דערגעה אַ טאָלק וואָס מ'זאָל דאָ טאָן!

ווייבער זיינען געלעגען איינגענורעט מיט די קעפּ אין די

אָפּענע ארון־קודשן און געיאָמערט. אין יעדער שטוב איז געווען אויף וועמען צו וויינען און אויף וועמען בעטן רחמים. אינמיטען דער שטילער שמונה־עשרה און בשעת קריאת־התורה רייסען זיך אַריין פאַרשלייערטע אידענעס אין די בתי־מדרשים, און מ׳ט דייערע ווילדע יללות מאַכען זיי פאַרגליווערען דאָס בלוט אין די אַדערען פון אַלע דאַוונער. אַ סך פון זיי באַקומען בויכדרעהעניש גלייך אויפן אָרט. האָט דאָס געדויערט אַזוי לאַנג, ביז מ׳האָט געפּו־נען אַ אידענע געהלשט צום טויט, מיטן צופלאַשעטען קאָפּ אין אָפּענעם ארון־קודש. איז אַרויס אַן אזהרה פונם רב און פון מורה־הוראה און פון דיין מ׳זאָל מעהר קיינעם ניט לאָזען יאָמערען אין ארון קודש, אין קיין בית־מדרש ניט; מחמת ס׳איז אַ סכנה. האָבען זיך די אידענעס אויסגעזוכט אַן אַנדער אָרט וואו אַראָפּצו־וויינען פון האַרצען. זיי זיינען אַוועק רייסען קברים אויפן גוטען־אָרט, וואַרפען רויהע שטיקער ערד איבער די קעפּ, שטופּען ציינדלעך קנאַבעל אין מצבות־שפּעלטעלעך פון אַמאָליגע נפטר־געוואָרענע צדיקים און רבנים און נאָך אַזעלכע מיני סגולות.

אַ סך שווערער ווי ביי אידען איז אָנגעקומען דאָס געראַנ־געל מיט דער מגפה צווישען גויים. די פּראָסטע גויעשע באַפעל־קערונג אין שטאָט און אין די נאָהענטע דערפער האָט געהאַלטען אין איין הייל׳ען די „אוטראָבע״ (אינגעווייד) מיט פעפערדיגען ספּירעט, מיט שלינגען הויפענס זאַלץ און מיט שטאַרקע טראָ־פענס. און די דאָקטוירים האָבען זיך געבייזערט, אַז דער שטאַר־קער בראַנפען שוואַכט אָפּ דאָס האַרץ און די הויפענס זאַלץ און פעפער — דעם מאַגען, צוויי אינוועניגסטע כלים, וועלכע מען דאַרף האַלטען געזונט און ריין צו שטעלען אַ ווידערשטאַנד דער כאָליערע. אַ סכנה איבערצומאַטערען זיי! אָנשטאָט אַזעלכע באַבסקע מיטלען האָבען זיי די גויעשע חולאים געזעצט אין הייסע פוס־בעדער און געגאָסען קאַלט וואַסער איבערן רוקען, געפּאָיעט מיט קיהלען טיי. דאָס האָט די גויים אויסגעזעהן פאַרדעכטיג. פאַר אַזעלכע עצות האָט מען קראַל דעם דאָקטאָר שיער ניט צוריסען אויף שטיקער. ער איז נאָך דערצו געווען ניט גענוג פאַרזיכטיג צו שרייען און קאָמאַנ־דעווען, ווי זיין שטייגער איז, מיט רוגזה און מיט גאוה, אָנשטאָט

צו רעדען בנעימותדיג און ערקלערען, ווי דאָקטאָר חישין איז זיך נוהג. האָט דאָס געווירקט ווי זאַלץ אויף אַ פרישער וואונד. „אַך, זשיד!“ איז די גריעשקע יוכע אויפגעקאָכט געוואָרען, „די אונזע־ריגע ווילסטו אַפּסמען?“... און מען האָט איהם גענומען געבען „טרוקענע“, די ברילען צוזבראָכען איהם, דאָס היטעלע צופליקט, אַ האַנט אויסגעלונקען איהם. ווען ניט דער נייער פריסטאַוו מיט די דעסיאַטניקעס וואָלט פון קראָלן און פון זיין גאַנצען האַנאָר קיין ביינ־דעלע ניט געבליבען. פאַר די „קנעפלעך“ האָט מען זיך דערשראָ־קען. די חיהשע פאַרקראַמפּטע לאַפּעס האָבען זיך אַפּגעלאָזען.

מעהר ווי פאַר די אַלט־באַקאַנטע דעסיאַטניקלעך — ליקשיי און האַווריליאַ, האָבען גויים דרך־ארץ געהאַט פאַרן נייעם באַגליי־טער זייערען, מיט דער צוקרימטער באַק און מיט דער צומזיקטער נאָז, וועלכען מ׳האָט מיט עטליכע טעג צוריק משלח געווען פון אי־דישען שפּיטאָל. אין גאַנץ שטאָט האָבען שוין גויים געוואוסט, אַז דאָס האָבען איהם זשידעס־קראַמאָלניקעס אַזוי מכבד געווען, בשעת דער אַבלאַווע. אינם נייעם פּאָליציאַישען גאַרניטער, מיט אומבאַ־קאַנטע „נאַשיווקעס“, אין וועלכען ער איז אַצינד אַריינגעקראָכען, האָט ער אויסגעזעהן ווי אַ שרעקעניש אין אַ מונדיר און ווי אַ שטיק פאַרקערפּערטע שנאה צו אידען, וואָס ניט היינט — מאָרגען וועט זי אויפּברויזען, אויפרייסען ווי פּולווער. און דאַן, ברידערלעך פּראָ־וואָסלאַוונע, וועט מען זיך שוין, פאַר די איינע און דיזעלבע הוצאות, אָפּרעכענען מיט די קראַמאָלניקעס, מיט די דאָקטוירים און מיט אַלע פאַהאַנע אידען אין שטאָט. דערוויי׳ל, ברידערלעך, זאָל זיין שטיל!...

ס׳איז געווען עפּעס אַ שטומער אָפּמאַך צווישען אָט דעם נייעם „קנעפעל“ און די צוריצטע גויים אין אַלע הינטערגעסלעך. ער האָט געמונטערט מיט זיין מוטנעם קוק פון אַ וואַסער־שרעק, געגע־בען האָפנונגען... און די האָבען איהם מיט אַן עהנליכען קוקעלע אָפּ־געענטפערט:

— קענסט זיך אויף אונז פאַרלאָזען!

אַזוי־אַרום האָט דער פּלוצליכער אויסברוך פון דער מגפה אין שטאָט געהאַט אַ דאָפּעלטע ווירקונג. ביי די גויים האָט זי אויפגעע־

רודערט אַלע טרפהנע בלוטען, אַלע בייזע פאַרדאַכטען פון אַמאָליגע ווילדע צייטען, אפשר פון מיטעלאַלטער אָן... און ביי אידען האָט זי אויפגעוועקט דאָס בעסערע און דאָס וויכערע: תפילה און תשובה און צדקה און שרעק... שרעק פאַר גאָט, שרעק פאַר דער קראַנקהייט, שרעק פאַר בייזע שכנים. מיט דעם נאַטור־געפיהל פון אַ פאַריאָגט פאָלק, האָבען זיי גלייך דערשמעקט די טיפע שנאה און קנאה, וואָס די מגפה האָט צורייצט אין די גויעשקע לעדערנע הערצער. האָבען זיי זיך דערפאַר פאַרטאַיעט, גיכער צוגעפאַסט זיך צו דער סכנה, וואָס לויערט אויף זיי אַרום און אַרום. די יללות צווישען די קברים אויפן גוטען־אָרט האָבען אין אַ פאָר טעג אַרום אויפגעהערט. אָהן איבעריגע רייד און אסיפות האָבען זיך אַלט און יונג פאַרבונדען. באַלעבאָסטעס און דינסטמיידלעך זיינען געוואָרען די זעלבע יחסנטעס. און טאָג ווי נאַכט איז אַוועק אַ קאָכעניש פון וועש, אַ רייניגונג פון בעטען, אַ בריהעניש פון כלים. אַן אמתער כאָליערע ערב־פסח. מיטן זעלבען אימפעט געלאָפען נאָך רפואות און גענעהט תכריכים פאַר די אַוועקגעשטאָרבענע. און געפאָלגט יעדען ווינק פון דאָקטאָר און פון פערשעל.

דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז צווישען די קראַנק־געוואָרענע אידען איז דער פראָצענט טויטע שטאַרק געפאַלען און ביי די גויים — געשטיגען. דאַרף מען האָבען אַ בעסערע ראיה, אַז אידען זיינען יד־אחת מיט זייערע דאָקטוירים? נאָך פינסטערער זיינען די גויים געוואָרען, ווען דער נייער פריסטאַוו מיט זיינע סטראַזשניקעס האָבען גענומען צווינגען די פראַוואָסלאַוונע אָפצופיהרען די שווער־קראַנקע אין די צוויי שפיטאָלען, ניט אויסבאַהאַלטען קיין חולאים און ניט זאַראַזשען די הייזער. איז געוואָרען אַ צייך־קריצעריי און אַ געשושק, אַז די פאָליציי אין שקלאָוו איז אויך אונטערגעקויפט פון אידען, מ׳זאָל אַוועקנעמען אַלע פראַוואָסלאַוונע און אָפסמען זיי מיט זשידאָווסקע רפואות.

כדי צו באַרוהיגען די צוקאָכטע געמיטער און איינשטילען די שוואַרצע פאַרדאַכטען, האָט דער נייער פריסטאַוו קיין אַנדער עצה ניט געפונען ווי אַוועקשיקען דאָס סאַניטאַרע וועגעלע מיט וואַפנע איבער די אידישע גאַסען. און זאָלען פראַוואָסלאַוונע זעהן,

אַז אידען און גוֹיִים זיינען בײַ פּראַוויטעלסטווע גלייך. אויב מאַ־כען אָרדענונג איז בײַ אַלעמען גלייך. און אויב וואַפּנע און קאָר־באַלקע זיינען סם, טאָ זאָלען זיך אַלע אָפּסמען, אַלע גלייך.

איז נאָך גוט, אַז דער פּריסטאַוו אַליין געהט נאָך נאָכן ווע־געלע, צי דער אוריאַדניק. זיי האָבען נאָך אַביסעל רחמנות. ווי איז אָבער דער דין, אַז מיטן וועגעלע לאָזט זיך אַוועק דער מאַהליוווער זשאַנדאַרציק — טרישקאַ איז זיין מיאוסער נאָמען — דער זעל־בער נייער „קנעפּעל" וועלכען די ציציליסטען האָבען אויסגע־קרימט אַ באַק? דאַמאָלסט, זעהט איהר, איז שלעכט. טרישקאַ, ימח־שמו זאָל ער ווערען, רעכענט זיך אָפּ פאַר דער באַק. ער גיסט וואַפּנע און קאַרבאַלקע וואו מען דאַרף און וואו מען דאַרף ניט. צי געווען אַ קראַנקער אין שטוב צי ניט געווען. ער שפּריצט מיט ווייסען און שוואַרצען סם אויף טיש און אויף בענק. ער מאַכט קאַליע בעטגעוואַנט. ער ברענט אויס פלעקען אויף שפּיגלען. ער שטעלט אָפּ אַלטע ירושה־זייגערס. ער פאַרפּאַסקודיעט שבת'דיגע קאַפּאָטעס און קליידלעך. שוואַרצע געווענטער פאַרשפּריצט ער מיט ווייסען סם און ווייסע — מיטן שוואַרצען. און געה שריי חי־וקים! מ'האָט געפּרובט שרייען, האָט דאָס ניט געהאָלפען. מ'איז געלאָפען צום ראַבינער דאָקטאָר חישין, האָט ער זיך צופּאַכעט אויף דער דעפּוטאַציע מיט בײדע הענט. אַליין געל ווי וואַקס האָט ער אויף זיי אויסגעלופּעט צוויי איינגעזונקענע אויגען:

— מעהר ווי דאָס ליגט איך אַצינד אין קאָפּ ניט? ווי?

האָט מען דערזעהן באַשיינפּערלעך, אַז ס'איז אַ שטילער פּאַ־גראָם, אַקעגען וועלכען דאָקטאָר חישין דער שתדלן קען זיך אַצינד אויך ניט שטעלען. אַן אָפּמאַך אַזאַ צווישען פּריסטאַוו און טרישקאַ — דעם געשלאָגענעם זשאַנדאַרניק פון מאַהליוו. טריש־קאַ, הייסט דאָס, זאָל זיך דערוויילי־וואָס קיהלען דאָס טרפהנע האַרץ פאַר דער צומזיקטער באַק און זאָל, דערווייל־וואָס, אויסלאָזען זיין גיפט צו אידיש האָב־און־גוטס. אַז ניט, קען ער נאָך קריגען די פּאָפּלעקסיע.

האָט מען דאָס אויך אָראָפּגעשלונגען און געשוויגען. צו ווע־

מעז, ברוך־השם, זאָל מען זיך וועגדען אין אַזאַ מהומה? אַז די בעסטע כּוחות אין שטאָט זיצען פאַרנומען. די שטאַרקסטע יונגען — פאַרהאַוועט. אַזאַ באַשיצער ווי נח פאַנדרע האָט אַצינד אויך איין איינציגע מלאכה: אָפּרייבען פאַרבייאיגע אידעלעך און אידענעס. מינטערען האַלב־טויטע אין לעבליכע און הייסע וואַנעס. אין גאַנצענע טעג און נעכט זעהט מען איהם אַפילו ניט אַרויסגעהן אויף דער גאַס.

.3

וואָס אַ טיפער שרעק קען מאַכען פון אַ שטאָט אין עטליכע טעג! אָט דאָ, מיט אַ וואָך צוריק, האָבען זיך נאָך געטומעלט חסידים און מתנגדים. ניט געקענט אויסקומען צווישען זיך. געשלאָגען זיך איבער אַ כּפרה־האָן. ציציליסטען האָבען ניט געקענט פאַרטראָגען באַלעבאַטים; און באַלעבאַטים האָבען זיך געריבען די הענט וואָס דער נייער פריסטאַוו האָט זיך אַ נעם־געטאָן פאַר אַזעלכע חברה־לייט... „אַברעמעלע די געקוילעטע קאַץ" האָט געשאַרפט די ציין אויף יאָשקע דעם שערער. חושד געווען איהם צו האָבען אַ האַנט אין דער „אַבלאַווע". און יאָשקע דער שערער האָט זיך געקליבען פאַרמסרן נח פאַנדרען, פאַרוואָס יענער האָט איהם אַרויסגעוואָרפען פון שטוב. און אַז די שנאה און שנאת־חנם איז דערגאַנגען אין שטאָט גאָר־גאָר ווייט, האָט זיך פּלוצלינג אַראָפּגעלאָזט אַ פאַטש אין טיש אַריין. אַ פייערדיגער פאַטש פונם רבונו־של־עולם אַליין:

— שטיל זאָל זיין, אידעלעך! פאַרן טויט זיינט איהר אַלע גלייך...

און ס'איז געוואָרען שאַ־שטיל. די מומעשע־כאָליערע איז אָנגעקומען צו־גאַסט. מיט לעכער אָנשטאָט אויגען און מיט ביינער אָנשטאָט אַ פּנים. איינגאַנצען פאַרוויקעלט אין טראַנטעס פון תּכריכים און פאַרשלומפּערט מיטן וואַפנע און קאַרבאָלקע און מיט שליים פון קראַנקע, מיט אַ פלאַש הייסע וואַסער צוגעדריקט צום פוסטען האַרצען. אַזוי האָט זי זיך אַרומשפּאַצירט טאָג ווי נאַכט

איבער די חושכדיגע געסקעס און אַלץ געקרעכצט און געקלאָגט זיך:

— האָט רחמנות, מיר איז קאַלט!

איהר אָטעם האָט זיך אָפּגעגעבען מיט פּוילעניש פון זומפּען ביי דער אָזערע און מיט עטער־טראָפּענס... אַ ניט־גוטקייט און אַ מוראדיגע שפּלקייט איז באַפאַלען יעדען, וועלכער האָט דער־שפּירט איהר אָטעם, אַ דרעהעניש אין בויך און אַ שטעכעניש אין אַלע וויכע טיילען פון לייב, און מיטן זעלבען הייזעריגען קולכעל, ווי זי אַ ל יי ן, האָט זיך יענער גענומען קלאָגען:

— מיר איז קאַ—אַלט! ראַטעוועט מיך!

און פון איינעם צום צווייטען האָט זיך דאָס געקלעפּט און פון צווייטען צום דריטען, ווי אַ מאַסען־גענעץ:

— מיר איז קאַ—אַלט!

ערשט אַצינד האָבען שונאים גענומען טאָן דאָס, וואָס זיי האָבען פאַרגעסען פאַר ראש־השנה און ערב יום־כפור: זיי האָבען זיך גענומען איבערבעטען.

און איבערבעטענדיג זיך געווינשעוועט איינער דעם צוויי־טען, אַז שמחת־תורה, אם־ירצה־השם, דעם היינטיגען שמחת־תורה זאָל מען... זאָל מען זיך... זעהען געזונטערהייט. פון טאַנצען צוזאַ־מען בשעת די הקפות האָט מען זיך אַפילו ניט דערוועגט צו קלע־רען. אַזוי פאַרקלעמט און פאַראומערט זיינען געווען אַלע געמי־טער.

אויפגעקלערטע איידימלעך אויף קעסט זיינען פרומער גע־וואָרען און געזאָגט תהלים. פון חסידים איז שוין אָפּגערעדט. מען האָט זיך געגריבעלט אין הויפענס עבירות ווי אין מיסט. געזוכט, טאָמער האָט זיך דאָרט פאַרוואַלגערט אַ פּערעל, אַ מצוהלע. ס׳איז דערגאַנגען ביז צו קוריאָזען. מ׳האָט דאָס דערנאָך אַ נאָמען געגע־בען „כאָליערע מצוות״, „כאָליערע־פרומקייט״.

געהט זיך אַזוי, למשל, חול־המועד שבת פאַרנאַכט עליע דער שוחט אויף דער „פּאָזניע״. ניט שפּאַצירען חס־ושלום. שבת נאָך מנחה שפּאַצירט מען ניט. אָדער מ׳זאָגט תהלים אין בית־מדרש, אָדער מען הערט חסידיש ביים מורה־הוראה אין שטוב.

אָבער אין אַזאַ תּוכחה, ווי עס האָט זיך איצט אויסגעגאָסען אויף שטאָט, איז מען דאָך ברוך־השם פּטור פון ביידע זאַכען. די דאָקטוירים הייסען וואָס ווייניגער צוזאַמענקלייבען זיך אויף איין אָרט און דער פּריסטאַוו גיט אַכטונג. דרעהט ער זיך נאָר דאָ אַרום, עליע דער שוחט, צווישען דער חרובער קאַזאַרמע און צווישען אידישען שפּיטאָל, כּדי צו הערען־זעהען, וואָס עס מאַכען באַקאַנטע חסידים פון ליובאַוויטשער בית־מדרש, וועלכע מ'האָט ערב שבת, ניט פאַר קיינעם געדאַכט, אַוועקגעשלעפּט אויף טראָגבעטלעך... ער וואַרט טאָמער וועט זיך אימיצער באַווייזען אויפן גאַניק פון שפּיטאָל, וועט ער אַ פרעג־טאָן און וועט — יוצא־זיין דערמיט פאַר דער מצוה פון ביקור־חולים.

אויסגעפּוצט איז עליע דער שוחט, ווי אַלעמאָל שבת, אין זיין אַטלעסענער קאַפּאָטע. און די רויטע פּאַטשיילע זיינע, וואָס אַלעמאָל שטעקט זי ביי איהם אַרויס פון דער הינטער־קעשענע, איז ביי איהם אַצינד אַרומגעבונדען אַרום די באַאַטלעסטע לענדען מיט אַ גרויסען קנופּ אויפן בויך. אַ חשש (אַ מורא) טאָמער האָט ערגעצוואו געפּלאַצט דער עירוב, טאָר מען אום שבת ניט טראָגען אַפילו אַזאַ „משא’’ ווי אַ רויטע פּאַטשיילע. איבער דער אַטלעסענער קאַפּאָטע איז איהם אָנגעוואָרפען אַ קירצערע, אַ געווענטענע קאַפּאָטע. ניט אָנגעטאָן אויף די אַרבעל, נאָר אָנגעוואָרפען ווי אַ „דעליע’’. די פּוסטע געווענטענע אַרבעל באַמבלען זיך. די פּאַטשיילע רויטעלט זיך אונטער איהר ווי אַ פלאַם. דאָס איז ר' עליעס באַקאַנטער הילוך אום שבת.

באַזאָרגט און פאַרטראַכט ווי ער איז, זעהט ער ווי די סטאַדע קומט אָן איבער דער „פאָזניע’’ פון דעם אונטערבאַרגער שליאַך. מיט אַ מעקען פון ציגען קומט זי און מיט אַ רעווען פון קיה און מיט אַ טאָפּטשען פון קלאָהען און מיט זיילען שטויב. דער לעבעדיגער שטראָם פון בהמות שלאָגט זיך אָפּ אָן געמויערטען ווינקעל פון דער אַלטער קאַזאַרמע און צושפּאַלט זיך אויף צוויי וועגען. איין טייל געהט אַוועק אויף דער בעווסקער גאַס, רעכטס; דער צווייטער — צום פּוסטען מאַרק צו. שטעהט ער אַזוי ר' עליע דער שוחט אין וואָלקען פון שטויב, ציהט זיך אַ האָר פון באָרד

און באַוואונדערט דעם שכל פון גאָטס באַשעפעניש‏ען, וואָס יעט־
ווע‏דער קוה ווייסט דעם קירצעסטען וועג ווי צו געהן אַהיים...
דערמאָנט ער זיך אָן אַ פסוק און צעבאַמקעט זיך מיט אַ פאַנפאַ־
טען ניגונדעל: אַי, באַ־באַ־באַם. „יודע שור קונהו וחמור איבוס
בעליו"... עס קען אָן אָקס זיין קויפער און אָן אייזעל דעם זאַשעק
פון זיין באַלעבאָס. „ישראל לא ידע עמי לא התבונן"... מיין פאָלק
ישראל ווייסט ניט. מיין פאַ—פאַ—פאַ... זעה... אוי וועה!

וואָס עפּעס „אוי וועה"? איגמיטען איטטייטשען דעם פסוק
דערפיהלט פלוצים ר' עליע אַ שטויס און אַ הויב־אויף. ערד און
הימעל גיבען זיך אַ דרעה, אינם שטויב. און אַליין שווימט ער ער־
געצוואו — ר' עליע דער שוחט...

איידער ער קומט צו זיך, טראָגט איהם שוין דער גרויסער
בוהאַי פון סטאַדע אויף די הערנער. ר' עליעס רויטע פאַטשיילע
האָט איהם לכתחילה צוגעצויגען און צורייצט. אַצינד איז איהם
עפּעס מיט אַמאָל פינסטער געוואָרען אין ביידע בייקישע אויגען...
מו—וה!

מאַכט עליע דער שוחט קודם־כל קולות געוואַלדען איבער
דער גאַנצער פאָזניע, ווי אַ מענש וואָס טרינקט זיך שרייט ער:

— געוואַלד, אידען, ראַטעוועט! איך פאָהר אום שבת!

אויף זיינע מאוימדיגע געוואַלדען לויפט מען זיך צוזאַמען פון
די נאָהענטע הייזער. נח פאַנדרע לויפט דער ערשטער אַרויס פון
אידישען שפיטאָל.

ווי פינסטער די געמיטער זיינען ניט געווען אין אַזאַ צייט,
האָבען פונדעסטוועגען עליע דעם שוחטס קולות אַרויסגערופען
אַ געלעכטער. בפרט אַז דער זעלבער ר' עליע, וועלכער איז אַזוי
באַקוועם „געפאָהרען אום שבת", איז אָפּגעקומען מיט בלויזען
שרעק, מיט אַ ריס אין דער אַטלעסענער קאַפּאָטע און מיט אַ סך
געוואַלד־ריפען אין דער געווענטענער. ס'איז געשעהן אַ נס און די
געווענטענע קאַפּאָטע, אָהן די אָנגעטאָנענע אַרבעל, איז אַראָפּגע־
פאַלען דעם בוהאַי איבערן קאָפּ און פאַרשלייערט איהם ביידע
אויגען. איז דער בייק אינגאַנצען צוטומעלט געוואָרען, גענומען
בויטשען מיט די הערנער, אַראָפּגעוואָרפען דעם געפאַנגען־געוו־

מענעם שוחט און אויסגעלאָזען זיך אין הייסען געראַנגעל מיט דער פלוצלינגער אָנשיקעניש אויפן קאָפּ... ער האָט גענומען טאַנ־צען און מאַכען קאָזשעלקעס ווי אַ קעלבעל, בריקען מיט די הינ־טערשטע פיס און שטויסען בלינדערהייט אויף רעכטס און לינקס מיט די אומגעלומפערט־פאַרשלייערטע קאָפּ און הערנער. די צוויי פוסטע אַרבעל האָבען זיך געבאָמבעלט, ווי די אָרעמס פון אַ קונ־צען־מאַכער, ביז דעם בוהאַי איז געלונגען אַראָפּצושליידערען פון זיך אַזאַ שוואַרצען כישוף. ערשט דאַמאָלסט האָט ער זיך גענומען נוקם זיין אָן ר׳ עליעס געוועזענער דעליע. ער האָט זיך אין איהר נוקם־געווען פאַר זיין חרפה אין די אויגען פון אַלע שקלאָווער בהמות און פאַר אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָהר. צושטאָכען און צולע־כערט האָט ער זי און צוטאָפּטשעט מיט די קלאָהען. ביז ער האָט געקראָגען מיט אַ שטיק ציגעל אין בייקישען קאָפּ אַריין און גע־מאַכט אַ ויברח.

געבליבען איז אָבער פון דאַמאָלסט אָן אַ ווערטעל אין שקלאָוו. אַז מ׳וויל אָפּלאַכען פון כאַליע׳ס־פרומקייט זאָגט מען:

— אידען ראַטעוועט איהם! ער פאָהרט דאָך ווי עליע דער שוחט אום שבת...

„כאַפּעטיטו ניעמאַ“!

.1

טאָמער וועניג די פאַרביסענע שנאה פון איגענע שטאָמישע גויים, דאַרף זיך נאָך שמחהלע־טורערו פאַרגלוסטען אָנצומאַכען בלוטיגע שונאים אין מאַקאַראָווקי — אַ דאַרף, וואָס האָט אַלעמאָל געלעבט מיט שקלאָוו, ווי אַ שטוב מיט אַ קאַמער. און ווען דאַרף ער, דער ערשטער, זאַטשעפּען ?... ניט קיין אַנדערען ווי מיקיטאַן — אַ בעל־גוף אַן ערל, ביי וועלכען ער אַליין האָט גוט אָפּגעגעסען, געהענדיג, מיט פאַנדרען, פון אָסטראָג.

שמחהלע האָט ניט געקענט פאַרגעסען, אַז מיקיטאַ און קאַטערינושקאַ זיין שיקסע זיינען מיט איהם געווען קידער־ווידער, בשעתן אַאוקציאָן אויף דער ווייסער כפרה, ערב היינטיגען יום־כיפור ביי דער הרעבליע. צו זייער פויערשען וואָגען האָבען זיי איהם אַפילו ניט געוואָלט צולאָזען. עס האָט איהם געברענט און געבראָטען, שמחהלען, וואָס מיקיטאַ קויפט ביי איהם מעהר ניט קיין זאָדיג־פלייש. אַזאַ גוטער קונה ווי ער איז אַלעמאָל געווען! און גראָד איז מיקיטאַ די לעצטע טעג געוואָרען אַ גרויסער איינקויפער אין שקלאָווער קראָמען. כמעט אַלע טאָג פאָהרט ער אַראָפּ מיט זיין פוהרעל פון מאַקאַראָווקי, און דער גאַנצער כאָליערע־טומעל אין שטאָט אַרט איהם אַפילו ניט. ער האַלט ביי חתונה־מאַכען קאַטעריינושקאַן מיט דאַנילאַן איהר חתן — אַן אויסגעדינטער סאָלדאַט. איז אָט זעהט מען איהם ביי די שניט־קראָמען און אָט — צווישען

די בשמים־קרעמלעך. שטיקער געלט לייזען לייט ביי מיקיטאַן; און אין דער אידישער יאַטקע שמעקט ער אַפילו ניט אַריין.

שמחהלע טורערו שטויסט זיך עפּעס יאָ אָן, אַז מיקיטאַ האָט דאָ געמוזט עפּעס דערשמעקען, וואָס ס'איז פאַרגעקומען אין מאַקאַראָווקי אויפן שפּיכלער מיט היי, צווישען זיין בת־יחידקע און צווישען איינעם פון די אַסטראָזשניקעס... נאָר וואָס איז ער שמחהלע שולדיג, וואָס פאַנדרע האָט זיך דאַמאָלסט צעיושעט ווי אַן אַגער און אָפּגעטאָן מעשים? ער, שמחהלע, איז גאָר דאַמאָלסט געשלאָפען אין גערטעל און ווייסט פון גאָרנישט. העך, אַן איינפאַל פון אַן ערל! זיין שיקסע האָט זיך „צולאָזען״ איז שולדיג די יאַטקע...

דאָס האַרץ איז ביי שמחהלען געווען ניט־רוהיג אויף דערפאַר, וואָס בשעת זיין גראָב־יונגישען אָפּשלאָגען כפּרות מיט מיקיטאַס האָן, אויף צולהכעיס אַלע איבערקויפער אויפן שליאַך, האָט איהם אַ דאַרער, צאַפּעלדיגער מתנגד געשאָלטען:

— אויף דיין קאָפּ זאָל עס פאַלען!...

ער, שמחהלע, איז אַפילו גאָר אַ קנאַפּער פרומאַק. און אַלס אַ חסידס אַ זוהן אַרט איהם אודאי ניט, צי אַ כניאק אַ מתנגד איז אין כעס פאַר זיין פאַרשוועכען דעם רבס כפּרה, צי ניט... אָבער די בהלה וואָס האָט אינמיטען יום־כיפּור אויסגעבראָכען אין שטאָט, מיט די געוואַלדען און חולאתן, האָבען אויף שמחהלען געווירקט אַזוי, אַז די ברענענדיגע אויגען פונם צאַפּעלדיגען מתנגד און זיין שילטען זיך, זאָלען זיך ביסלעכווייז איינעקבוירען אין קאָפּ, אונטער דער פאַרשמאַלצעוועטער באַראַשקענער היטעל, און זאָלען ביי איהם אַרויסרופען אַ מרה־שחורה: המ... אפשר טאַקע געווען אַ נאַרישקייט צו טשעפּען זיך מיט דעם רבס כפּרה!... אין אַלץ איז שולדיג דער ערל פון מאַקאַראָווקי!... ווען ניט אָט דער מיקיטאַ, אין זיין מאַמען אַריין! וואָלט ער אַזאַ זאַך ניט אָפּגעטאָן. מיקיטאַס ברוגזער פּרצוף־פּנים, דערנאָך דאָס פויערשע גלוסטעניש וואָס האָט זיך איהם פאַרגלוסט, אָפּצונעמען פאַר איין האָן צעהן זילבערנע רובעל, האָבען איהם, שמחהלען, דאַמאָלסט צוקאָכט און צוזאָדען...

נו, צו מרה־שחורה איז דאָ אַן אויסגעפּרובטע רפואה. אַביסעל בראַנפען! האָט שמחהלע גאַנץ פיין אויסגענוצט די דאָ־

זיגע רפואה. און אַריינבעמענדיג אין זיך דאָס גוטע ביסעל משקה געזידעלט די מתנגדישע כניאָקעס, דעם דאַרען מתנגד, מיקיטאַן, להבדיל, דעם ווייסען האָן זיינעם, וועמעס ביינדלעך עס זייַען שויך, מסתמא, אויף דער ווייסער וועלט ניטאָ, די כאָליערע אין שטאָט, דעם נייעם נגיד...

— אָט! — אַזוי האָט זיך שמחהלע אויסגעטענהט מיט זיך אַליין, — אָט אָפּגעקרענקט איבער אַ יאָהר אין אָסטראָג, פאַר דעם נייעם נגידס שטאַל, און גאָרנישט!... אַ מינוט, אין זייער מאַמען אַריין, לאָזען „זיי" ניט רוהען, לעבען לאָזען „זיי" ניט...

און דעם ערשטען טאָג חול־המועד סוכות, נאָכן אויסטרינקען אַ גאַנצע „האַלבע־קווערטעל", געהט שמחהלע אַרויס אין אויסגעשטאָרבענעם שקלאָוווער מאַרק אויסלופטערען זיך אַביסעל. די ווייסע כפרה פיקעט איהם אין קאָפּ און די מחשבות זיינע זיינען פינסטער. דערזעהט ער מיקיטאַן, קאַטערינושקאַן זיין טאָכטער און איהר חתן, ווי זיי זיצען זיך אַלע זאַלבעדריט אין אויסגעבעטען ברייטען וואָגען, ווי גרויסע עופות אויף אייער. דאָס פרישע שטרוי לויכט אונטער זיי. טאַטע און טאָכטער זיינען יום־טובדיג אויסגעפוצט. דער טאַטע אין אַ שוואַרצען שטאָטישען קאַרטוז. קאַטערינושקאַ אין איהר געבלומטען קאָפּטוך מיט איהר רויטער קאַצעווייקע אָנגעצויגען אויף איהרע הויכע בריסט. פונקט אַזוי ווי זי איז געוועזן אָנגעטאָן אידער פאַנדרע האָט זי געראַטעוועט פונם צעווילדעוועטען בוהאַי... און דער חתן איהרער מיט די ראָגאָזשע־וואָנסעלעך און מיט די רויטע שפּיציגע באַקען־ביינער — אַ געזונטער דאָרפישער יונג מיט טאָטעריש־שמאָלע אויגען, איז, ווייזט אויס, ניט לאַנג פון קאַזאַרמע אַרויס. ער טראָגט נאָך זיינע אָפּגעניצטע סאָלדאַטסקע פלודערן פאַררוקט אין די כאָליאַוועס, אַ זעלנעריש היטעל אַ פאַרגעלבטס, אָהן אַ דאַשעק און אָהן אַ קאָקאַרדע. איינע פון יענע היטעלעך, וואָס ווערען געשענקט אויסגעדינטע זעלנער בשעת אָפּלאָזען זיי אַהיים. דאָס אָפּגעטראָגען היטעלע איז אין דער קרום, מעשה־קאָזאַק, אָנגערוקט אויפן גויעשקען אָפּגעשערטען קאָפּ. אַפּנים כדי צו קאָקעטירען מיט דער שענער כלה זיינער... נאָר די גאַנצע זעלנערישע פאַרגאַנגענהייט איז שוין האַלב פאַרדעקט מיט אַ נייעם

דאָרפישען און קורצען קאָזשוך. און צוגעשפּילעט איז דער רויטער קאָזשוך אויף אַלע קנעפּ, ווי ביי גאָר אַ גרויסען כוואַט. איבער די לעדערנע ברייטע פּלייצעס איז איהם אָנגעצויגען אַ שוואַרצער פּאַסעק מיט אַ שווערער האַרמאָשקע — פאַרוואָרפען אויפן רוקען. ס'איז די זעלבע האַרמאָשקע מיט וועמעס טענער ער האָט אַלעמאָל געבראָכען די האַרטע הערצער פון די דאָרפישע שענקייטען. אויפן רוקען שלעפּט ער זי אַרום, די האַרמאָשקע, אַפּנים כדי ניט־אויפהערען צו פיהלען, אינם ציווילען קאָזשוך, דעם זיסען יאָך פון אַ זעלנער, וואָס ער קען נאָך אַלץ ניט פאַרגעסען — מיקיטאָס קומענדיגער איידעם; דעם יאָך פון אַ צוזאַמענגעוויקעלטען שינעל מיט אַ פולען בלעכערנעם ראַנעץ.

ביי אַלעמען דריי זיינען די געזונטע פּרצוף־פּנימער פאַרפרעסען און פאַרזיפּען. עפּעס גאָרניט ווי אין כאָליערע־צייט. אינמיטען וואָגען, צווישען זייערע פיס, שטעהט אַ גרויסע אָנגעהויבענע פלאַש בראַנפען אַרומגעלעגט מיט גרויסע פאַרגעלבטע הערבסט־אוגערקעס, מיט שטיקער שוואַרץ־ברויט און מיט גראָבע, ראָזעווע פעניצען חזיר. רייבט מען אַריין און מען פאַרטרינקט אַלע דריי פון איין פלעשעל. און מען ווינשעוועט זיך אויפן גויעשקען שטייגער און מען האַליובעט זיך און מען צלמט זיך אויף די שפּיצען פון גרינעם קלויסטער אין עק מאַרק.

.2

שמחהלע טורעדו כאַפּט אַרום די גאַנצע סצענע מיט זיינע ניט־ניכטערע שטעכיגע אויגלעך. מאַכט ער איין טריטעלע בעהענטער צום וואָגען און קוקט. מאַכט ער פּאַוואָליע נאָך אַ טריטעלע און האָרכט. מיט פאַרשוואומענע קרומליכע קוקערס נעמט דורך דער אויסגעדינטער יון זיין פריש־באַקענדיגע כלה, גיט אַ ציה פון פלאַש, שפּייט אויס אַראָפּ־וואָגען און ווענדעט זיך צום קומענדיגען שווער אַזוי צו זאָגען:

— און אַז איך, דאַנילאָ פון זשלאָבין, קום צוריק פון קאַזאַרמע צום וואָרט־צוזאָגען — פון דער קייזערליכער סלוזשבע, און

נעם אַ ווייב, אין איהר מאַמען אַריין, דאַרף זי מיר זיין, אין איהר מאַמעס־מאַמען אַריין, אַלץ! פאַרשטאַנען? אַלץ!

מיקיטאַ, דער צוקונפטיגער שווער פון אַזאַ אידעלען חתן, האָט אָפּנים באַשלאָסען ניט צו אָמפּערען זיך איבער קלייניגקייטען מיט זיין צוקינפטיגען איידעם, בפרט אַז זיין כלה־מויד האָט זיך שוין פאַר דער חתונה אַזוי באַנאַרישט... וואָרים ער האָט צום זעלנערס געגאָלטער מאָרדע צוגעשאָקעלט מיט זיין גרויער באָרד, וואָס זעהט אויס ווי אַן אויסגעריסענער גרויסער רעטאַך מיט וואָרצלען, פּויעריש־ליבליך אָנגעקוקט איהם מיט די מוטנע אויגעלעך און מיט די שוואַרצע נאָז־לעכער פון קורנאָס און זעהר וואָרעם פאַר־זיכערט איהם.

— פאַרשטאַנען! אַלץ!... וואָט טיע כרעסט! קאַק־זשע... (ביים צלם שווער איך! ווי דען־זשע?)

אָבער דאַנילאָן דעם אויסגעדינטען זעלנער איז דאָס ווייניג.

— ווילסט אַ באַלעבאָסטע? — גיט ער מיט זיין רויטער לאַפּע אַ זעץ איבער קאַטערינושקאָס פּלייצע — וואָט יאַנאַ יעסט! (אָט איז זי דאָ!)

— אָט איז זי דאָ! — איז מיקיטאַ מסכים.

— ווילסט, לאָמיך זאָגען, פּרימיערנאַ... אַ קעכין? אָט איז זי דאָ!

— אָט איז זי דאָ! — איילט זיך מיקיטאַ צו באַרוהיגען דעם זעלנערס גלוסטעניש.

אָבער אַזאַ יחסן ווי דאַנילאָ פון זשלאָבין, מיט דער האַרמאַש־קע אויפן לעדערנעם רוקען, באַנוגענט זיך אַלץ ניט:

— ווילסט אַ... לאָמיר זאָגען, צום וואָרט זאָל עס געזאָגט ווערען, אַ נעהטאָרקע, אַ?

— וואָט, וואָט, וואָט... — העלפט איהם אונטער מיקיטאַ.

— וואָט יאַנאַ יעסט! — גיט דאַנילאָ אַ טראַסק מיטן קולאַק אויפן ראַנד פון וואָגען.

— וואָט יאַנאַ יעסט! — דערשרעקט זיך דער קומענדיגער שווער און האַקט אויך אין וואָגען אַריין.

— ווילסט די... אגותע נפקא... — צוקאָכט זיך דאַנילאָ אַלץ

מעהר, — דעם מאַן צו שעצען און קינדער־ראַבאַטניקעס צו האָ־
בען... אַ? אַט איז זי דאָ!

טרייסעלט מיקיטאַ מיט זיין רעטאַכדיגער באָרד און שרייט
נאָך העכער:

— אַט, אַט איז זי דאָ!

און קריכט צום טייערען חתן, מיטן גרויסען פאַרנעם, צו
האַליובען זיך מיט איהם. און דער חתן קריכט, און גאַרניט מעשה־
סטאַטיק, צו האַליובען־זיך מיט קאַטערינושקאַן. און קאַטערינושקאַ,
רויט ווי איהר קאַצאַווייקע, כיכיקעט מיט יענעם באַזונדערען גע־
לעכטערל פון דאָרפישע שיקסעס, ווען כלאָפּצעס קנייפּען זיי.

קריצט פאַר זיך שמחהלע טורערו מיט די ציין: הען אַ נפקא?
זי לאַכט שוין. אַ לאַכעניש איז אויף איהר אָנגעפאַלען. זי האָט שוין
פאַרגעסען, וואָס אין היי־שפייכלער, אין מאַקאַראַווקי, איז דאָ ניט
לאַנג געשעהן. כאַ־כאַ, מען ווייסט נאָר ניט פון וועמען דער ער־
שטער „ראַבאַטניק" וועט זיין. פון אַט דעם שייגעץ צי פון נחקע
פאַנדרע...

דאָס גאַנצע באַנעהמען זיך פון אַט די דריי באַקאַנטע גויים
אין וואָגען געהט שמחהלען איבערן לעבער. זיי פיהרען זיך דאָ
אויף, אויפן שקלאַווער אָפּגעשטאַרבענעם מאַרק, ווי ביים טאַטען
אין וויינגאָרטען. עפּעס ווי זיי וואָלטען חוזק־חזקות געמאַכט פון
דער גאַנצער אימת־מות אין דער אידישער שטאָט. ס'הייסט:
איהר, זשידעס, עסט ניט און טרינקט ניט, אויב איהר ווילט, און
מאַכט ניט חתונה קיין קינדער. און מיר, מיקיטאַס און דאַנילאָס, אַט
עסען מיר און אַט טרינקען מיר און פאַרבייסען דוקא מיט טייערען
חזיר און מיט רויהע אוגערקעס און גיסען אויף דער גאַנצער
זשידאָווסקער כאָליערע, אַט וואָס!

צינדט זיך אין שמחהלען אָן אַ העלישער פייער פון אַזאַ
גוישקען נחת־רוח. ער ציהט אַראָפּ דאָס שפּיציגע כאַראַשקענע היי־
טעל זיינע איבער די ממזרשע אויגען, ווי אַלעמאָל ווען ער אַנט־
שליסט זיך אָפּצוטאָן אימיצען אַ שפּיצעל, און מאַכט אַ טראָט נע־
הענטער צום וואָגען.

רייסט קאַטערינושקאַ אַרויס דעם פרישען קאָפּ איהרען פון

דאָזיקע קיוי־קויטעלעך
דאַנילאַס באַלעדערטען אָרים און דערזעהט, אַז שמחהלע שטעהט דאָ אָקעגען און קוקט; דער זעלבער שמחהלע וואָס איז געווען אַן עדות צו איהרע מעשים וואָס זי האָט אָפּגעטאָן אין היי־שפּייכלער, אַ פּאָר שעה איידער איהר חתן איז אָנגעקומען פון שטאָט... אַ בייזע רויטקייט באַגיסט איהר דעם אַזוי אויך צוהיצטען פּנים. איהרע שענע אויגען צופינטלען זיך.

— טאַטקע! — שרייט זי אויף ווי פון אַ בייזען חלום — חליאַדי, ראַזניק! (טאַטע, קוק! דער קצב!)

— טאַביע שטאָ? (וואָס ווילסטו דאָ?) — שטעלט זיך איין דער חתן פאַר זיין כלה און שווער. ער וויל דאָ שפּילען דעם גרויסען באַשיצער וואָס לאָזט אַ שטויבעלע ניט פאַלען אויף זיינע איגענע.

פאַרדרעהט שמחהלע אַ האַלבען מויל אַן דער זייט, וואָס דאַרף באַדייטען אַ פריינטליכען שמייכעל, און באַגריסט מיקיטאַן ווי גאָר אַן אָנגעלעגטער גאַסט:

— ברויט־מיט־זאַלץ, מיקיטאַ־לעבען! וואָס מאַכסטו עפּעס, זעמליאַק!

דער ביסען בלייבט מיקיטאַן שטעהן אין האַלז. ער לאָזט אַראָפּ דעם קורנאָסען נאָז זיינעם אין דער גרוי־פלאַקסענער באָרד און בורטשעט ווי אַ הונט, ווען מען שטערט איהם ביים גריזשען אַ ביין. קוים אַראָפּגעשלונגען דעם ביסען קעהרט ער אָפּ דעם קאָפּ און שפּייט אויס.

ווערט שמחהלע טורערו אַ האָר ניט נתפּעל פון אַזאַ קבלת־פּנים. ער טראָגט איבער זיין קצבישען שמייכעל אויפן צווייטען זייט מויל אויך און שאָקעלט זיין באַראָשקענע היטעל מיט באַדויערן:

— האַלט זיך, — מאַכט ער — מיקיטאַ! איך זעה, אַז עסען עסטו, אָהן עין־הרע, ווי אַלע מענשען, אָבער קיין „אַפּעטיט" האָסטו ניט... קען מיט דיר טרעפען דאָס וואָס מיט אַלעמען דאָ...

פון אַזאַ געהיימניספולען וואָרענען איהם שפּיצט זיך שוין מיקיטאַ אָן. ער כמורעט אַן די צופלאָשעטע פויערשע ברעמען און שרייט גראָבליך:

— טשאַהאָ?

— „טשאַהאָ״ פרעגסטו נאָך ? — מאַכט שמחהלע גאַנץ רוהיג —- האָסט דאָך געהערט פון דער חולאת אין שקלאָוו (שקלאָה) ? האָסט געזעהן ווי מען שלעפּט די חולאים אין שפּיטאָל, דערנאָך בּוים „מאָהילניק״ (בּית־עלמין) ? זיינען דאָס אַלץ אַזוינע, אַזאַלכענע וואָס האָבּען קיין „אַפּעטיט״ ניט געהאַט...

— טשאַהאָ ? — ווערט שוין מיקיטאַ אומרוהיג — כאַפּאָ... כאַפּע...

— אַ־פּע־טי־יט ! — צעהלט שמחהלע אותיות — זיי האָבּען ניט געהאַט קיין אַפּעטיט. האָט מען זיי דערצעהלט די מעשה...

— וועלכע מעשה אַזאַ, אַזאַלכענע ?

— די טריאַסצע האָט זיי גענומען, דערנאָך — די כאָליערע...

דאַנילאָ דער כוואַט פאַרריכט דאָס קרום־אָנגעטאָנענע זעלנער־שע היטעלע. איהם ווערט, קענטיג, אַבּיסעלע קאַלעמוטנע. קאַטע־רינושקאַ מאַכט גרויסע אויגען און עפענט אויף אַ מויל מיט ווייסע ציינער. דער אַלטער מיקיטאַ פּאָנפּעט מיט זיין קורנאָס:

— אָט די זעלבּע, די דאָזיגע, וואָס דער „כפערשעל״ האָט געזאָגט ?... שאָ קאַזאַוו או מאַקאַראָוצי ?... (וואָס ער האָט געזאָגט אין מאַקאַראָווקי ?)

— שאָ קאַזאַוו או מאַקאַראָוצי ! — באַשטעטיגט שמחהלע טורערו — נאָר וואָס ווייסט אַ „כפערשעל״ ? אַז נעמען נעמט ער נאָר איין גריוונעצקע... מיט אַזאַ זאַך ווי „כאַפּעטיט״ שפּילט מען זיך ניט ! מען געהט דערמיט צום „דאָכטור״ געהט מען. אָט דאָר־טען לעבּען קלויסטער וואוינט ער ! אין דער שטוב מיטן ווייסען גאַניק...

גיט מיקיטאַ אַ טאַפּ דאָס טאָרבּעלע מיט קופּער־געלט אין לייוועטענעם גאַרטעל און כאַפּט אַ קראַץ אין פּאַטילניצע:

— און וויפיל נעמט ער, דער „דאָכטור״ פאַר „כאַפּע...״ פאַר „כאַפּעטיט ?״

— נאַ, צוויי גריוונעצקעס מוזטו איהם שוין געבּען. פּיער פּיאַטאַקעס. מיט אַזאַ זאַך ווי „כאַפּעטיט״ מוזטו געהן צו קראָל דעם דאָקטאָר. אַ דימענטענער מענש, דער קראָל. דערזעהט ער אַ נאַש־בּראַט אָהן „כאַפּעטיט״, אַזוי טוט ער אויס דעם סורדוק און לעגט

דאָס לעבען אַוועק צו ראַטעווען איהם. נאָ דיר, מאַכט ער, „כאַפּע־טיט״ און כאַפּ מיר נישט קיין כאָליערע!...

— אַ ברעשעש! (דו לייגסט!) — קריגט מיקיטאַ אַביסעלע פאַרדאַכט פון שמחהלעס באַרעדעוודיגקייט.

דערזעהט שמחהלע, אַז מ׳טאָר דאָ ניט איבערזאָלצען, גיט ער ברוגזדיג אַ ציה דאָס באַראַשקענע היטעל איבער די אויערען און מאַכט אַ האַנאַראָווע מינע:

— איך לייג? טריאַסצאַ טוואָיעי מאַטערי!... שמחה־ראַזניק זאָגט ליגען? איז זיך דיר דאָ און פרעס און האָב ניט קיין כאַפּע־טיט! מאַיאַ כאַטאַ ס׳קראַיו!...*).

בורטשענדיג און פאַכענדיג מיט דער האַנט געהט שמחהלע אַוועק און לאָזט איבער דריי פּאַרגאַפטע גוים אין אויסגעבעטען וואָגען.

— עסען ווייטער צי ניט עסען? — הויבט אָן צווייפלען דער אויסגעדינטער יון, דאַנילאָ דער כוואַט.

און מיקיטאַ שטרעקט אויס זיין אַלטע קאַריאַווע האַנט צום שטיק חזיר, נאָר ער כאַפּט זי גלייך אַוועק צו דער פּאַטילניצע, קראַצט זיך און קרעכצט:

— עך־עך־עך... ברעשעט טשי ניאַ ברעשעט? טריאַסצאַ יע־האָ מאַטערי! (לייגט ער צי לייגט ער ניט? אַ קדחות אין זיין מאַמען!).

3.

פאַרמאַטערט און בייזער ווי אַלעמאָל איז קראָל דער דאָקטאָר געקומען אַהיים וואַרמעס עסען.

זינט יום־כּיפּור איז דאָס לעבען מעהר קיין לעבען ניט. אַ דאָקטאָר איז קיינמאָל ניט באַלעבאָס איבער זיך. אַצינד איז ער געוואָרען אַלעמענס משרת. אַהין זאָלסטו פאָהרען! אַהער זאָלסטו געהן! מען איז טאָג און נאַכט אין סכנה אָנצושטעקען זיך. און פון באַצאָהלען טראַכט קיינער ניט. ווי נאָר ער האָט אָפּגעטאָן דאָס

*) מיין כאַטע איז אָן דער זייט! — ס׳הייסט: ניט מיין עסק מעהר.

זיניגע, פאַרגעסט מען אָן איהם. געה מאָן ביי די קרובים פון אַ בר־מינן! מילא, חישין, זיין קאָנקורענט, איז כאָטש אַ ראַבי־נער. ציהט ער זיך אין דער לענג און אין דער ברייט. שטאָט האָט איהם אויסדערוויילט. שפּילט דעם פּריינט פון פּראָסטען עולם, לעקט זיך זיי אונטער. אָבער וואָס האָט ער, קראַל, צו רייסען אַזוי די הויזען?... אין אידישע הייזער צאָהלט מען ניט און אין גויעשקע — שמעקט ער ניט אַריין אָהן אַ סטראַזשניק. ער האָט מורא פאַר קלעפּ. די דאָרפישע חמורים בונטעוועז זיך. דער לינקער אָרים טוט איהם נאָך וועה פון גויעשקע לאָפּקעלעך. די ברילען האָט מען איהם צובראָכען, און די נייע ברילען פון מאָהליוו האָט מען איהם נאָך דערוויילע ניט געבראַכט. זעהט ער די וועלט ניט. אין אַ נעבעל געהט ער אַרום. ניין, אַנטלויפען, אַנטלויפען מוז מען פון אַזאַ בלאָטע ווי שקלאָוו איז געוואָרען...

אין אַזעלכע שווערע געדאַנקען לאָזט ער זיך אויסטאָן זיין פאַרשטויבטען אויבער־מאַנטעל פון סטעפּאַנען זיין קוטשער און לויפט צום האַנטפאַס אָפּצוואַשען זיך מיט קאַרבאָלקע־זייף. זאָגט מען איהם, אַז אַ גוי אין ליאַפּטעס זיצט שוין דאָ אַ שעה און וואַרט.

— אַ גוי אין לאַפּטיעס? — פרעגט ער איבער און קנייטשט די בלינדעוואַטע אויגען.

אַ גרויסער חידוש איז דאָס איהם. הייסט דאָס — ניט אַלע גויים האָבען אַצינד מורא, אַז די זשידאָווסקע דאָקטוירים ווילען זיי אָפּסמען? ס'איז אַ גוטער אָנהויב. דאַרף מען זעהן זיין פריינדליך מיטן גוי, ווי קאָלעגע חישין איז פריינטליך.

— רופט איהם אַריין! — הייסט דאָקטאָר קראַל. און אַליין כאַפּט ער אויף זיך אַרויף דעם פּאַרוסינעבעם באַלאַכאָן און אויפן זויערען פּנים ציהט ער אָן אַ פאָטערליכע מינע.

מיט אַ שרעק אין די מוטנע אויגלעך און מיט פיער האַרטע צענער אין דער פאַרקלעמטער לאַפּע טרעט אַריין אַ הויכער גוי אין לאַפּטיעס. זיין לאַנגע גרוי־פלאַקסענע באָרד באַמבעלט זיך ווי אַ האַריגער רעטאַך. אַזוי פאַרבויגט ער זיך ביזקעל גאַרטעל.

— „דאָכטור״! —רעדט ער הייזעריג אַרויס און כאַפּט אָטעם.

— וואָס איז דיר, מוזשיק? — גיט קראַל דער דאָקטאָר שטרענג אַ פרעג.

ער דערמאָנט זיך אָבער, אַז ער האָט אָקאָרשט באַשלאָסען צו מאַכען זיך באַליבט און פּאָפּולער, ווי דער קאָנקורענט זיינער, דאָקטאָר חישין. ציהט ער צוריק אָן די זיסליכע מינע און גיט צו:

— זעץ זיך, מענש! ווי רופט מען דיך? דער בויך טוט דיר וועה?... ווי?...

— מיקיטאַ האָט מען אונז אַ נאָמען געגעבעןביים צלמען אונז... און דער בויך טוט אונז ניט וועה, כולאַ טע־ע באָזשע! (געלויבט ביסטו גאָט) ניאַ־אַ! (ניין!).

— וואָס־זשע איז דיר, מיקיטאַ־לעבען? רעד, האָב קיין מורא ניט!

אַ ווײַלעטשקע קוקט מיקיטאַ אָן דעם „דאָכטור" מיט זיינע צוויי גרויסע נאָזלעכער פון קורנאָס, דערנאָך — מיט פאַרשעג־דיגע אומרוהיגע קליינע אויגעלעך, און רעדט אַרויס מיט אַ טיפען זיפץ:

— כאַפּעטיטו ניעמאַ!

דאָקטאָר קראַל גיט אַ שמייכעל. ס'הייסט: אויך מיר אַ חולאת אין אַזעלכע צייטען! ער דערמאָנט זיך אָבער, אַז ער האָט פעסט באַשלאָסען צו מאַכען זיך באַליבט ביי אַלע פּאַציענטען, אָהן אונ־טערשיד, ציהט ער טיפזיניג צוזאַמען די קורצזיכטיגע אויגען זיינע און גיט אַ טאַפּ דעם אָרט אויפן נאָז, וואו זיינע גאָלדענע פענסנע זיינען נאָך מיט אַ צוויי טעג צוריק געזעסען. המ... וואָס אַרויפ־צורוקען, מיט אַ גרויסאַרטיגער באַוועגונג, אויפן נאָז איז מעהר ניטאָ.

— שוין לאַנג, אַז דו האָסט ניט קיין... אַפּעטיט? — פרעגט ער ביים גוי מיט אַ פאַרזאָרגטער מינע.

צוויי נאָזלעכער פון אַ קורנאָס קוקען איהם אָן ווי שוואַרצע אויגען־לעכער. דער גוי ענטפערט ניט.

— שוין לאַנג, אַז דו עסט ניט? — ציהט איהם דאָקטאָר קראַל פאַר דער צונג.

— ניין, עסען טוען מיר עסען, — לעבט אויף דער גוי —

וואָס גאָט האָט געגעבן עסען מיר. אויף אַלע גוטע מענשען גע־
זאָגט געוואָרען...

— אַזוי ? וואָס־זשע, למשל, עסטו, מיקיטאַ, ווען... דו האָסט
ניט קיין „כאַפּעטיט״ ?

— אוגערקעס זיסע מיט ברויט עסען מיר, געבאַקטע בולבעס
מיט זאַלץ און ברויט עסען מיר, „סאַלאָ״ (חזיר) מיט ברויט ביי־
סען מיר אויך צו...

— נו ?...

— אַ כאַפּעטיטו ניעמאַ !

— ווען האָסטו נעכטען געגעסען ? — הויבט שוין אָן דאָק־
טאָר קראַל צו רעדען הויך אויפן קול און פּיהלט, אַז דער לעבער
ריהרט זיך ביי איהם.

— נעכטען זיינען מיר געקומען שפּעט אין דאָרף. צו דער
חתונה פאַר דער טאָכטער איינגעקויפט אין שטאָט. האָבען מיר
פאַרן לעגען זיך שלאָפען צוגעביסען. פון אַל־דאָס גוטס, געלויבט
דער אויבערשטער.

— פּרימיערנאָ־למשל ?

— קאַפּוסטו זשיאַוו... בולבו ז׳סאָלאָנינאָי זשיאַוו... (קרויט
אויפגעגעסען, בולבע מיט איינגעזאַלצען פלייש אויפגעגעסען) אַ...
גאַנצע שיסעל, געלויבט דער אויבערשטער.

און מעהר גאָרנישט ?

— ניאַ !... פאַרביסען מיט אַ רעטאַך און מיט אַ „היבין״ פאַר־
ביסען*).

— און היינט ווען האָסטו צוגעביסען ?

— אָט דאָ מיט אַ שעה צוריק. מיט דער טאָכטער און חתן
אויפן מאַרק.

— וואָס־זשע האָסטו היינט צוגעביסען ?

— אַ שאַמאַיקע**) מיט ברויט האָבען מיר געגעסען. יעדער
איינער אַ שאַמאַיקע. עטליכע זיסע אוגערקעס יעדער איינער. דער־

---

*) א גראָבע גרייטשע בולקע. א מין ווייס־רוסישער קאָלאַטש פון גרויע־מעל.

**) א גרויסער הערינג מיט א ריח.

נאָך „סאָלאָ" מיט ברויט. דאָס, יענעס, מיט אַביסעל הורילקע פֿאַר־טרונקען.

— נו?

— און קיין „כאַפּעטיט" איז ניטאָ!

קראַלס קורצזיכטיגע אויגען גיסען זיך אָן מיט בלוט. ער שטעהט אויף פון זיין פאַטער־שטול און גיט בייז אַ פרעג:

— ווער האָט דאָס דיר געזאָגט, מוזשיק? וואָס פֿאַר אַ „כאַפּעטיט" פעהלט דיר צו אַל־די־קאַדיק?

— אַ ראַזניק קאַזאַוו! — דערשרעקט זיך מיקיטאַ — דער קצב דער אידישער האָט געזאָגט... איך זיץ אַזוי מיט דער טאָכטער און מיט איהר חתן אין וואָגען און פֿאַרבייס... ערשט דער ראַזניק איז דאָ. לויף, מאַכט ער, לויף צום „דאָכטור"! דו האָסט ניט קיין „כאַפּעטיט". די זשידאָווסקע כאָליערע קען דיך נעמען!

קראַלן איז קלאָר, אַז דער אָנגעשראָקענער ערל שטעלט זיך פֿאַר דעם כאַפּעטיט ווי עפּעס אַ מין סאַלאַמאַנדרע, וואָס געהט אַרויס, לויט אַ לעגענדע, פון פייער, ווען מען הייצט אָן אויוועו זיבען יאָהר נאָכאַנאַנד. יאָ, איז עסען עסט דער ערל טאָג און נאַכט. אָבער דער „כאַפּעטיט" קומט ניט... נאָר צו ביטער איז קראַלען אויפֿן האַרצען די לעצטע טעג, נאָך די גויעשקע קלעפּ און נאָך די צובראָכענע פענסנע, ער זאָל אויפנעמען דאָס שפּיל פונם קצב און מאַכען זיך דורך דעם באַליבט און פּאָפּולער ביים דאָרפ־שען גוי. חישיק, זיין קאָנקורענט, וואָלט זיך אפשר צולאַכט. נאָר איהם, קראַלען, איז אַצינד ניט צום לאַכען. ניין, ס'איז שטאַרקער פאַר איהם.

און כמעט געגען זיין אייגענעם ווילען גיט ער פּלוצלינג אַ בריל אויף:

— סטעפּאַן!

דער קוטשער זיינער לויפט גלייך אַריין מיט די פּאָוועפּעדערלאַך אין דעם קיילעכדיגען היטעל, מיטן בייטש אין גאַרטעל און מיט גרייטע געזונטע ידים. דער צורייצטער ברום אינם „באַרינס" רוף איז איהם גוט באַקאַנט. ער פאַרשטעהט שוין אַליין וואָס דאָס מיינט.

— וואַרף איהם אַרויס, אָט דעם... חזזיר! — ווייזט דאָקטאָר קראָל אָן אויף זיין פּאַציענט אין לאַפּטיעס.

מיט איין געניטער האַנט האָט סטעפּאַן אָנגעכאַפּט מיקיטאַן פאַרן פאַרוסינענעם קאָלנער פון העמד און מיט דער צווייטער האַנט פאַרן אָרעם. אין אַ מינוטקעלע אַרום איז שוין מיקיטאַ געפלויגען אַראָפּ אַלע טרעפּלעך פונם ווייסען גאַניק און איז אַריינגעפאַלען גלייך אין די אָרעמס פון קאַטערינושקאַן זיין טאָכטער און פון דאַ יעניגן־כוואַט — איהר חתן. זיי ביידע האָבען אָפּגעוואַרט אויף דער גאַס, כדי צו זעהן ווי עס זעהט אויס אַ „כאַפּעטיט״, וואָס מען קויפט ביים „דאָקטור״ פאַר צוויי גריוונעס.

און אָט האָבען זיי עס דערזעהן...

דער סקאַנדאַל ביי די יאַטקעס

.1

אַ שעה נאָך דער שענער קאָנסולטאַציע ביים דאָקטאָר קראָל, האָט ביי די אידישע יאַטקעס אויסגעבראָכען אַ גרויסער סקאַנדאַל. דער ערשטער פּרוב פונם אַריסטאָקראַטישען שקלאָווער דאָקטאָר צו מאַכען זיך באַליבט ביים דאָרפישען עולם האָט זיך געענדיגט דערמיט, וואָס מיקיטאַ און קאַטערינושקאָ, זיין כלה־מויד, און דאַ־נילאָ, דער חתן־יונג, האָבען דערטרונקען דאָס ניט־פאַרענדיגטע פלעשעל ביזקעל דעק און זיינען אַלע דריי אַוועק אָפּצורעכענען זיך מיט שמהלען פאַרן מיאוסען אַריינפאַל.

— קאַזאַוו, זשיד, — האָט געזעוועט מיקיטאַ — כאַפּעטיטו ניעמאַ, טשי ניע קאַזאַוו? (האָסט געזאָגט, זשיד: „ביטאָ קיין אַפּעטיט“, צי ניט געזאָגט?).

און דאַנילאָ, דער אויסגעדינטער יון מיט דער „בעזקאָזירקע“*) אויפן חזירשען קאָפּ, מורא־האָבענדיג צוצוטרעטען צו שמהלען גופא, האָט אָנגעכאַפּט מיט ביידע הענט שמהלעס יאַטקע־קלאָץ און געפּרובט זי אומוואַרפען, אַ שטייגער, ווי שמשון־הגבור די זיילען פון אַ פיינטליכער פעסטונג; געכראַבעט זיך פאַר קאַטערי־נושקאַן זיין כלה:

— קאַזאַוו טשי ניע קאַזאַוו?

און קאַטערינושקאַ אַליין, ניט זיכער שטעהענדיג אויף די

*) אַ סאָלדאַטען־קאַרטוז אָהן אַ דאַשיק.

לאַפּטיעלעך, אין צעבונדענעם קאַפּ־טיכעל, האָט זיי ביידען גע־שלעפּט פון הינטען פאַר די פּאָלעס ; דעם חתן איהרען — פאַרן קורצען קאַזשוך און דעם טאַטען — פאַר דער גרויער סערמיאַגע. דערביי האַלב־וויינענדיג, מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגען, ווי אין טי־פער כוונה, געצויגען אַ שיטערינקען געבעט :

— פּי־י־דיאָ־אָם דאַ־מאָ־אָי !... (קומט אַהיים !).

שמחהלע טורעדו, וועלכער איז לכבוד דער כאָליערע אין שטאָט אויך געווען אַ קאַפּעלע „בגילופין”, האָט ניט געקענט צו־זעהן אַזאַ פאַרשוועכונג, וואָס אַ דאָרפישער שגץ פאַרשוועכט זיין ירושה־קלאָץ פון יאַטקע מיטן אַרומגעשלאָגענעם אייזערנעם רייף ; די קלאָץ, אויף וועלכער זיין טאַטע און זיידע האָבען אויסגעטיילט חלקים פלייש פאַר שקלאָווער נגידים... האָט ער פון אַ באַהעלטער, אין פינסטערען געוועלבעל, אַרויסגעכאַפּט דעם אייזערנעם לאָם, מיט וועלכען ער געהט אַהיים פריזיוור־צייט, ווען די גויעשקע נאָ־וואָבראַנצעס צעהוליען זיך אין שטאָט, און האָט שוין געהאַט בדעה צו טאָן מיטן אויסגעדינטען יון דאָס, וואָס אַמאָל, פריזיוור־צייט, מיט ניט־געדינטע... ס'הייסט : איבערברעכען איהם, מיט איין פּאַך, ביידע פיסלעך. נאָר דערצו האָבען שוין די אָנגעלאָפענע קצבים ניט דערלאָזען.

— שמחהלע, — האָט מען איהם געמוסרט — אין אַזאַ צייט, אינמיטען העלען טאָג ? ביסט שוין אַפנים לאַנג אין אָסטראָג ניט געזעסען... וואָס ?

בינו־לבינו איז געוואָרען אַ גרויסער אָנגעלויף. דורך דער מגפה אין שטאָט זיינען די נערוועז ביי אַלעמען געווען געשפּאַנט. דער קלענסטער טומעל האָט גלייך אַרויסגערופען אַן אָפּקלאַנג פון עפּעס גאָר אַ גרויסער געשעהעניש. האָבען גענומען לויפען אידען און גוים פון מאַרק. אָנגעהויבט זיך קעפּ אויף קעפּ, געשריען און געגאַלאַגאָטשעט. און קיינער האָט ריכטיג ניט געוואוסט וואָס דאָ טוט זיך. ביי דעם נייעם נגיד, אַקעגען די יאַטקעס, האָט מען קודם־כל געשלאָסען טירען און לאָדען. אַזוי זיינען זיך נוהג פאַר־זיכטיגע מענשען, וואָס היטען דאָס געזונט. בפרט מען איז שוין אַזוי אָנגעלערענט, זינט דער שרפה פון דער בהמהס שטאַל, אַז

יעטוועדער אַנגעלויף קען פיהרען צו אַ קריג מיטן פּריסטאַוו... איז גלייכער שטעהן אַן דער זייט.

פונם טונקעלען אויסגעצויגענעם „חית" פון די יאַטקע־געוועלבלעך, איבער די קעפּ פון די אַנגעלאָפענע, האָבען זיך גע־טראָגען ברילענדיגע קולות:

— קאַזאַו, זשיד, טשי ניע קאַזאַו?

— יאַקעי כאַפּעטיט, אַ? טרעקליאַ־אַטי! (וואָס פאַר אַ „אַפּע־טיט"? פאַרפלוכטער!).

און שמחהלעס סיפּלער ברום:

— לאָזט מיך צו די „סוויניאַטשע מאָרדעס"! לאַ־אָזט!

און די בויך־קולות פון קצבים, וואָס האַלטען שמחהלען אָפּ:

— שמחה, אָסטאַווע!

— שטעה!

אַנגעלאָפענע גויים האָבען אונטערגעשטיצט מיקיטען און גע־זידעלט שמחהלען:

— סאַם סוויניאַטשיאַ מאָרדאַ! (ביזט אַליין אַ חזירשער שנוק!).

און אידען, איבערגעשראָקען פון אַלע צרות און מגפות אין שטאָט, האָבען שושקענדיג מיט האַלז־קולכער געוואָרענט:

— שמחה, לעג אַוועק דעם לאָם!

— וועניג צרות? פּיאַניצע דו!

— העז אַ לשון די ערלים האָבען געקראָגען!

— טורערו, דער פּריסטאַוו וועט באַלד קומען!

— דער זשאַנדאַרניק מיט דער „באַק"...

און פלאָנטערענדיג זיך איינער אַרום צווייטען און איבער־שלאָגענדיג איינער דעם אַנדערען, האָבען זיך מיקיטאַ און זיין צו־קונפטיגער אידעם נאָך שטאַרקער צערעוועט, כדי אַריבערשרייען דעם טומעל און כדי לאָזען הערען פּראַוואָסלאַוונע און אידען, אַלע זייערע פאַמיליע־סודות האָבען זיי אַראָפּגעשריען פון האַרצען:

— אוסיאַדי ראַזניק! — רעוועט מיקיטאַ און וואַרפט מיט דער לאַנגער רעטאַך־באָרד ווי אַ צורייצטער צאַפּ — אַלעמאָל דער קצב, אָט „יענטאַט סאַמי!" יענער דער דאַזיקער! ער און זיין

חברל פון אָסטראָג, די האָלאָדראַנצעס אָסטראָזשניקעס, טריאָסצע איך מאַטערי! געפּרעסטן־געזויפּען ביי מיר אין מאַקאַראָווקי, און מיין טאַכטער אַבידיעט״, באַליידיגט, אין „סעמאָוואַל״ (היי־שפּיכלער) פאַרשלעפּט זי, פּראָוואָסלאַווגע, און באַליידיגט... און מיין האָן, דעם ווייסן, האָט דער ראַזניק דער פאַרשאָלטענער ווזבאַלאַמוטיעט. צעהן קאַרבאָוואַנצעס האָבען זשידעס געוואָלט געבען, האָט ער ניט דערלאָזען. אַ דרעה געטאָן אַרום זשידאָווסקען קאָפּ און ווזבאַלאַמוטיעט. צעהן זילבערנע רובעל קאַליע געמאַכט מיר אי־בי־ני! (און ניט ווייניגער!).

אויסגעסמאַרקעט זיך און אויסגעווישט די שיכורע טרערען מיטן אַרבעל, גיסט ווייטער אויס מיקיטאַ זיין אָנגעוועהטאָג האַרץ:

— און היינט האָט ער זיך צוגעטשעפּעט „כאַפּעטיטו ניעמאַ!״ געזעסען זייענען מיר און צוגעביסען מיט וואָס גאָט האָט געבאָטען. ערשט — גיב אַ קוק — ער איז דאָ, דער פאַרשאָלטענער! כאַפּעטיטו, מאַכט ער, ניעמאַ! די כאָליערע, מאַכט ער, וועט דיך באַלד נעמען! לויף, מאַכט ער, גלייך צום „דאָקטור״, לויף! פאַר צוויי גריוונעס וועט דיר דער דאָקטור געבען כאַפּעטיט! יאַקעי־זשע כאַפּעטיט? (וועלכער־זשע אַפּעטיט?) פון גאַניק האָט מען מיך אַראָפּגעוואָרפען, די צוויי גריוונעס פאַרלוירען... טראַסצאַ יעהאָ מאַטקאָ!

— וואָס פאַר אַ „סעמאָוואַל״? — האָבען אידען געהויבען מיט די פּלייצעס און אַגב אַרומגעקוקט זיך צי דער פּריסטאַוו געהט ניט.

— וואָס פאַר אַ גריוונעס? וואָס פאַר אַ „כאַפּעטיט״ אויף זיין קאָפּ?

— איהר זעהט דאָך, שיכור ווי לוט!

— גלאַט אַזוי וועלען זיך דאָך גויים ניט טשעפּען...

— טורערו מיט זיינע שטיקלעך!...

— עס מוז דאָך עפּעס זיין...

— ווייניג צרות אין שטאָט!

— טורערו און טורערו!

— אַז ניט געדאַכט זאָל ער ווערען!

— כּניאַקעס! — זידעלט זיך שמחהלע מיט שוים ביים מויל — מערידאַלניקעס מאַרינירטע! איהר אויך?

כאַפּט מיקיטאַ אָטעם, און דער צוקונפטיגער איידעם זיינער נעמט איבער דעם זעלבען מזמור:

— ניאַוועסטו, — רעוועט ער — די כּלה מיינע האָט מען מיר, פּראַוואָסלאַוונע מענשען, קאַליע געמאַכט. ווי איך קום אַזוי פון סלוזשבע, וואו איך האָב דעם צאַר געדינט מיט אמת און מיט גלויבען, מיין האַרמאָשקע אויף דער פּלייצע. אַ סאָלדאַטסקען מאַרש געוואָלט מיין כּלה אויסשפּילען, אַ פרעהליכען. אַזוי געפין איך זי מיט געדראָלענע אויגען. צעווייִנט זי זיך, די האַרציגע. טשאָהאָ? — מאַך איך — וואָס וויינסטו? איך, זאָג איך, דאַנילאָ פון זשלאָבין, זאָג איך, אַז איך קום פון סלוזשבע און נעם אַ ווייב, דאַרף זי, זאָג איך, אין איהר מאַמען אַריין, זיין אַלצדינג! ווילסטו אַ נייטערקע? אָט איז זי דאָ! ווילסטו, זאָג איך, אַ סטריאָפּוכע (אַ קעכין)? אָט איז זי דאָ! ניט, זאָג איך, אין איהר מאַמען אַריין, אַ ב...

דערלאָזט איהם ניט קאַטערינושקאַ אַרויסבּרענגען פון סאָל־דאַטסקען מויל אַזאַ מיאוסען וואָרט און כאַפּט איהם אָן ביי דער האַרמאָשקע אויפן רוקען:

— פּידיאָ־אָם! — שלעפּט זי איהם — פּידיאָ־אָם, דאַנילאָ!

— שווייג, דו נפקא!... — אַזוי ענטפערט איהר אָפּ דער טייע־רער באַשערטער איהרער מיטן קולאַק אין ווייכען זייט.

שפּרינגט זי אָפּ, קאַטערינושקאַ, אויף וויפיל אַ שיכּורע שיק־סע איז פעהיג אָפּצושפּרינגען. נאָר דאַנילאָ כאַפּט זי אָן און שלאָגט:

„מיט אַסטראָזשניקעס מיט זשידאָווסקע צוזאַמענגעשמעקט זיך, אַ?" און אַ קלאַפּ. „בּרוסניצעס האָסטו געקליבען פאַר מיר, אַ?" און אַ קלאַפּ. „אַ פּוסטע קערבעלע האָסטו מיר געלאָזען..." און אַ קלאַפּ. „דער בוהאַי, זאָגסטו, האָט צוטראָטען, ווי ד'" און אַ קלאַפּ. „כ'קען דעם בוהאַי, דו־נפקא־דו!..."

באַשיצט קאַטערינושקאַ דעם קאָפּ איהרען מיט בּיידע אָרעמס

און רוקט זיך נאָך יעדן קלאַפּ אויף הינטן, טראָט נאָך טראָט מיט די לאַפּטיעלעך. לסוף האַלט זי ניט אויס און שרייט קווי־טשענדיק, ווי עס שרייען ניט־ניכטערע דאָרפישע גוייִם:

— ראַטוי־טשאַ־אַ! (ראַטעוועט!).

דערגעהט אַצינד צו מיקיטאַס שיכּורן קאָפּ, אַז זיין טאַכטער בעט הילף. ווענדעט ער זיך אָפּ פון דער קופּקע קצבים אַרום זיין „שונא״ און שטעלט זיך איין פאַר זיין בת־יחידקע:

— דיוקו מיניע ניאָ טראַש! ניאָ טראַש סיראָטקו!

ס'הייסט: די מויד זאָלסטו מיר ניט טשעפּען, ניט טשעפּען אַ יתומהלע!

און בלייבט אַזוי שטעהן מיט צושפּרייטע לאַנגע פיס צווישן זיין פאָטערליכער רחמנות אויף דער שיקסע און זיין כּעס אויף שמחהלען. שטעהט און שאָקעלט צו זיך אַליין מיטן גרויליכען רע־טאַך פון באָרד, ווי אַן אַלטער צאַפּ צווישן צוויי יונגע ציגען.

— לאָזט, שלימזלניקעס! — רייסט זיך שמחהלע פון די קצבישע הענט און רייסט דעם אייזערנעם לאָם.

עס קאָכט אין איהם די יוכע וואָס מען דערלאָזט אַזאַלכענע פּאַר דאָרפישע חזירים צו קאָמאַנדעווען אַזוי, דאָ, צווישן די אידישע בכּבודיגע יאַטקעס, וואו אַן ערל פלעגט אַלעמאָל אַריינגעהן מיט ציטערדיגע קניע, שיער די דאָרפישע מאַגערקע ניט געריסען מחמת גרויס דרך־ארץ פאַר די קצבישע שווערע הענט, וועלכע זיי קענען פון קדמונים אָן.

נאָר די ניכטערע אידישע קצבים לאָזען איהם ניט אָפּ, שמחהלען. זיי האַלטען קאָפּ. אַן אַנדערש מאָל וואָלטען זיי מיט עטליכע גוטע פּעטש און סטוסאָקעס געמאַכט אַ סוף צום גאַנצען אַנגעלויף. נאָר אַלע געמיטער אין שטאָט זיינען, ברוך־השם, פריטשמעליעט. און די קצבישע אויך. לאָזען זיי, דערפאַר, איבער זיך געהן די גויעשע חוצפּה, ווי אַ מין אַפּקומעניש פאַר גרויסע זינד. און די ערלים נוצען אויס ברייט די שוואַכקייט און דעם או־מעט אין די אידישע יאַטקעס. שטיצען זיי אונטער די פּאַר צעיו־שעטע שיכּורים פון דאָרף, וואַרפען גיפטיגע אויגען, בורטשען צווישען זיך. און דאַניל־אַס סטראַשונקעס שרייען אַלעמען איבער:

— וואַ־אַרדט!... באַלד וועט זיך אָנהויבן דער פּריזיוו אין שקלאַאו (שקלאָוו), מיינע חברימלעך פון די וואָלאָסטען וועלן אָנקומען. יאָדערדיגע בחורעצען אַלע. פון זשלאָבין — מיין טאַטענס שטאָט אויך. זיי ווײַ־ייסען!

בויטשעס מיקיטאַ מיטן קאָפּ און העלפט זינגען:

— מיט העקעלעך, מיט קאָסעס און מיט קאַליעס...

— וואָט, וואָט, וואָט... — באַשטעטיגט דאַנילאָ און קריצט מיט די ציין.

פאַר כעס האָט ער קיין ווערטער ניט. אָבער מיקיטאַ זיין קרמענדיגער שווער האָט נאָך יאָ ווערטער:

— וועט מען זיך מיט אייך אָפּרעכענען פאַרן „פּיווען", פאַר מיינע בלוטיגע „הראָשעס" (געלט). צעהן זילבערנע רובעל געפּמרט מיר, טריאָסצאַ זאָל איהם זיין!...

— און פאַר דער כלה וואָס מ'האָט מיר קאַליע געמאַכט! — שלאָגט איבער דאַנילאָ — אין שפּייכלער פאַרשלעפּט און קאַליע געמאַכט...

— און פאַרן „כאַפּעטיט", — טרייסעלט מיקיטאַ מיט דער באָרד — פאַר דעם זעלבען דעם דאַזיגען...

— און פאַר דער כאָליערע! — העלפען צו די גויים פון דער אַנגעלאָפענער קופּע.

— און פאַרן אָפּסמען אונזערע הולאים! — הערען זיך זלידנע איינציגע קולות.

— די זשידאָווסקע כאָליערניקעס היילט מען יאָ אויס... ציטשאָוואָ!

— איהר הערט? — געהט־דורך אַ שוידער דורך דעם אידישען עולם — איהר הערט דיבורים?

— נאָכן פּריסטאַוו געדאַרפט לויפען!

— געפונען אַן אוהב ישראל!

— אפשר אַ רוף טאָן דעם מאַהליוועד זשאַנדאַרניק אויך?

— ער זאָל זאָגען אַ דאַנק פאַר דער „באָק"...

— מיט קאַרבאָלקע אַלעמען אָפּשפּריצען...

— מיט אומגעלאָשענע וואַפּנע...

אידען האָבען געלאַכט מיט יאַשטשערקעס, חוזק געמאַכט פון זיך אַליין, ווי זייער שטיגער איז אין אַ צייט פון שרעק און אומ־באַהאָלפענקייט. ווארים זיי האָבען שוין אַצינד קלאָר געזעהן, אַז דער סקאַנדאַל אַקעגען שמחה'לען איז נאָר אַן אויסרייד; אַז אַ באַהאַלטענע שנאה ברענט און בראָט אין די גויעשקע הערצער קעגען אַלע אידען פון שטאָט.

.2

ווען די געמיטער ביי די אידישע יאַטקעס האָבען זיך גוט צעהיצט, איז אָנגעגאַנגען נח פאַנדרע.

פאַרמאַטערט נאָך אַ גאַנצער נאַכט וואַך־זיין אין שפיטאָל זייענען נח און מערע זיין ווייב געגאַנגען אַהיים, איבערכאַפּען דאָס האַרץ, צושפּאַרען זיך אַביסעל. אויף מערען איז נאָך געבליבען איהר ווייסער קאָפּ־טוך, און איהרע ברוינע אויגען האָבען פיבערדיג געגלאַנצט, אונטער דער דאָזיגער ווייסקייט, ווי אָפּטמאָל — ביי איבערגעמאַטערטע, הייס־בלוטיגע פרויען. דאַגעגען פאַנדרע, אָט דער אייזערנער יונג, איז געגאַנגען מיט צעשפּרייטע, אָפּגעלאָזענע טריט. פאַר דער קנאַפּער וואָך פון געפעהרליכער אָנשטרענגונג, אַרום אַזוי פיל קראַנקע, איז ער מאָגערער געוואָרען. און אין זיינע גרויע אויגען איז געווען פאַרגליווערט דער אומעט פון אַ שטאַרקען גוטמוטיגען מענשען, וועלכער איז טעמפּ געוואָרען צו קאָנוואולסען, צו געוויין, צום טויט און לעבען...

און מיטאַמאָל האָבען צורייצטע קולות אָפּגעשאַלט אינדערווייטען.

זינט יום־כיפור האָבען זיך די אויערען פון מאַן און ווייב געוועז צוגעוואוינט צום הייזעריגען קרעכץ פון טויט־קראַנקע. צום פייפענדיגען אָטעם פון גוססע, צום יאָמער פון ווייבער און קינדער אַרום שפּיטאָל... אָבער אָט די נייע קולות האָבען זיך אָנגעהערט גאָר אַנדערש. ווי אַן אויסטערליש „פרעהליכס" האָבען זיי אויפגעקלונגען אינדערוויַיט: אידען שרייען, אידען קריגען זיך. לעבט מען נאָך, הייסט עס, אויף דער וועלט. און אויסער קאָרטשען זיך

פאַר וועהטאָגען זייַנען נאָך דאָ, געלויבט דער אויבערשטער, אַנ־דערע עסקים אויך...

ווי אייזען צו מאַגנעט האָט דאָס אַ ציה געטאָן פּ אַ נ ד ר ע ן. מיט לעבעדיגערע טריט האָט ער אַוועקגעשפּרייזט צום טומל. און מערע מיט איהרע פויגלשע טריט — נאָך איהם.

דערזעהן פּאַנדרען, האָט זיך די הורבע מענשען ביי די איי־דישע יאַטקעס צורוקט און געלאָזען איהם צוגעהן נאָהענטער, אַ קוק טאָן. ס'איז געווען ווי אַ שטומער אָנזאָג איינער צום צוויי־טען: „נו, אַז פּאַנדרע איז דאָ, וועט שוין ווערען אַ טאַלק!..״ דאָס גאַנצע געמורמעל און חוצפה פון די אָנגעלאָפענע גויים איז ביס־לעכווייז אַנשטומט געוואָרען. די פויערשע פּרצוף־פּנימער האָבען זיך אָנגעכמורעט. די וואַסערדיגע אויגען זייַנען אַוועק אונטער די באַוואָקסענע שטערענס. ווי אַ פייער אין טרוקענע גראָז אַזוי האָט פּאַנדרע געשטיקט זייער אָפענע שנאה מיט זייַנע שטאַרקע טריט. אַ סך פון די שטאָטישע גויים האָבען פּאַנדרען געקענט. און די דאָרפישע האָבען מיט זייער נאַטירליכען חוש דערשפּירט, אַז דאָ קומט אָן דער אמתער זשידאָווסקער כוח, וועלכער האָט קיין מורא ניט פאַר סטראַשונקעס.

אָן אַנדערש מאָל וואָלט מערע ניט דערלאָזען, אַז איהר נח זאָל, געהענדיג צו וואַרמעס, פאַרקריכען אין אַ געשלעג. זינט דער חתונה זייַנען אַלע ברוגזן צווישען איהר און איהם געקומען דער־פון, וואָס ער האָט אַ סך מאָל, הינטער איהרע פּלייצעס, איינגע־שטעלט דאָס לעבען פאַר אַנדערע און אָן ווייב און קינד פאַרגע־סען. אָבער אַצינד, מיט איהר אָפּגעבען זיך, טאָג ווי נאַכט, מיט טויט־קראַנקע אין שפּיטאָל, האָט זי זיך געשטעלט מיט איהר מאַן אויף איין ברעט. האָט מספּים געווען, אַזוי צו זאָגען, צו אַלץ וואָס נח טוט פאַר פרעמדע. האָט שוין ניט געהאַט קיין שום טעם צו מאַכען אָן אויסנאַהם דאָ, ביי די אידישע יאַטקעס.

האָט זי נאָר אַביסל אָנגעכמורעט די סייבעלנע ברעמען און זיך נאָכגעשטופּט נאָך איהם.

— וואָס איז דאָ פאַר אַ געוואַלדען? — גיט פּאַנדרע אַ פרעג. ענטפערט מען איהם ·

— שמחהלע האָט זאַטשעפּעט דאָרפישע גויים...

— עפּעס כאַפּעטיט—סמאַפּעטיט. דער רוח ווייסט זיי!

— קיין אַנדער אַרבייט האָט ער ניט, דער טורערו!

— געה, דערגעה אַ טאָלק ביי פּיאַניצעס!

— און שמחהלע, מיינט איהר, איז ניכטער?

— העזן, — גיט איין אידעל אַ ווינק אויף די פאַרשטומטע גויים — איצט שוויגען זיי ווי יורקעס הונט.

— וואָלסט געהערט, פאַנדרע, וואָס זיי האָבען דאָ געדברט!

קיין דריי טריט האָט נאָך פאַנדרע ניט געמאַכט אינם דורכגאַנג, וואָס דער עולם האָט איהם געמאַכט, און זיינע מאַטע, בלאַנדזשענדיגע אויגען האָבען זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ מאַלינע־רויטען פלעק.

ער האָט דערזעהן אַ פייערדיגע קאַצאַווייקע, דערנאָך אַ צוּלאָזענע באַבלומטע „כוסטע" מיט בלאַסע מאָן־בלומען אויף אַ שוואַרצען גרונט; און אַ רויטליכען בינטעל האָר וואָס האָט זיך צעפלאָשעט אַרויסגעשלאָגען פון אונטער דער כוסטע און פאַרשלייערט אַ האַלבען פּנים פון אַ גויע. מיט די שענע פולע היפּטען אונטער אַ געפּאַסקעטען קליידעל איז זי געשטאַנען צו איהם און געבויגט זיך אין דרייען, פון אַנשטרענגונג וואָס זי האָט געמאַכט, אַוועקצושלעפּען צוויי צעיושעטע גויים, איינעם אין אַ מאַגערקע אויפן פלאַקסענעם קאָפּ, דעם צווייטען אין אַ זעלנערשע היטעלע, אָהן אַ דאַשיק.

— פּי־דיאָ־אָם! — ציהט די שיקסע אַ שיכּור־הייזעריגען זמור — טאַ־אַטקאָ! דאַני־ילקאָ!

— „פּי־דיאָ־אָם"? — קרימט איהר איבער דער אינגערער גוי אין דעם זעלנערשען היטעלע. — מיטן „ראַזניק" וועסטו מיר הולטאַיעווען אין שפּייכלער, אַצינד פּי־דיאָ־אָם?

— ריכטיג, זעמליאַק! — איז מיט איהם מסכּים איינער פון די שטאָטישע גויים, פון די חוצפּהדיגע.

— שנייד דעם אמת, סאָלדאַט! — העלפט איהם אונטער אַ צווייטער.

ווי אַ פאַרגליווערטער איז פאַנדרע געבליבען שטעהן. „זי"

צי ניט „זי״? אָזאַ מיאוסען קול האָט זי ד ע מ אָ ל ט ניט גע־האַט...

ער האָט אָבער גלייך דערקענט מיקיטאַס שמאָלע גרוי־פלאַק־סענע באָרד, וואָס זעהט אויס ווי אַ רעטאַך, דעם קורנאָס זיינעם און די געבויגענע הויכע וואוקס, אַזוי ווי ער האָט איהם דערזעהן צום ערשטען מאָל, צווישען די גאַרבען אין פעלד, אַנקומענדיג אַ באָרפיסער פון אָסטראָג. איז עס טאַקע קאַטערינושקאַ ?... דער סאָלדאַט מיט דער האַרמאָשקע אויפן פלייצע מוז אויך זיין יענער, וועלכען ער און שמחהלע האָבען באַגעגענט, אַנטלויפענדיג, ווי די גנבים, פון מיקיטאַס היי־שפייכלער.

ווי אַ בליץ זיינען איהם דורכגעלאָפען אַט די אַלע האַלב־פאַרגעסענע בילדלעך אין מאַטען קאָפּ. און, נאָך דער ערשטער פאַרגליווערונג, האָט אַ מוראַדיגע בושה אַ זעץ געטאָן, און אַלע קאָלירען האָבען זיך איהם גענומען בייטען אין אָפּגעבלאַסטען פּנים. ס'האָט איהם אַזש גענומען שווינדלען פאַר די אויגען.

און עפּעס ווי אַן אַנשיקעניש, כּדי צו דערדריקען איהם אינ־גאַנצען, שפּרינגט נאָך אַרויס פון ערגעצוואו, גאָר נאָהענט, שמחה־לעס געמיינער קול. יענער שטעהט לעבען זיין געוועלבעל, ביי דער יאַטקע־קלאָץ, אַרומגערינגעלט פון קצבים, וועלכע האַלטען איהם הבריש־אַרעסטירט ער זאָל ניט בושעווען.

— אָה !... — רייסט אויף שמחהלע אַ מויל מיט שלעכטע ציין, און זיינע ממזרשע אויגען ווינקען פאַנדרען צו פון אונטער זיין באַראַשקענער היטעל — סקאָצעל קומט ! האַ־האַ נחקע !... די ברוסניצעס אין מאַקאַראָווקי געדענקסט דו ?

ער וואַרט אַ ווילע אויף טשיקאָוועס ; ער וויל הערען וואָס פאַנדרע וועט אויף דעם זאָגען. נאָר אַזוי ווי פאַנדרע שטעהט ווי אַ גולם, ענטפערט ע ר פאַר איהם :

— אָט האָסטו די ברוסניצעס !

ווי מיט אַ מעסער גיט דאָס פאַנדרען אַ שניט. ניט רעדענ־דיג קיין וואָרט גיט ער זיך אַ דרעה־אום און... שטויסט זיך אָן אויף מערעס קאַלך־בלאַסען פּנים. איהרע פאַרשענדיגע ברוינע

אויגען, אונטערן ווייסן טיכעל פון שפיטאָל, גיבען איהם אַ סמאָל אין צוהיצטען פנים. אָן מערען האָט ער געוועהן אינגאַנצען פאַרגע־כען, אַצינד שטעהט ער ווי צווישען צוויי פייערן. מערעס אויגען פון פאַרענט, שמחהלעס געלעכטערל פון הינטען...

דערקענט מערע אָן נחס מאָדנער מינע דעם טיפען פיין זיי־נעם, דרעהט זי זיך צו איהם אויס מיטן רוקען און לאָזט זיך געהן. אַרויס פונם אַבגעלויף! אַציגד געהט פאַנדרע־נאָך נאָך איהר, אַזוי ווי זי פריהער — נאָך איהם. זי פיהרט איהם שוויגענדיג, ווי אַ קלוגע מאַמע פיהרט אַ גרויסען אינגעל, אויף וועלכען זי האָט געוואָרפען אַ פאַרדאַכט און וויל איהם ניט פאַרשעמען בפרהסיא. פאַנדרע ווייסט דאָס און אַ היץ זעצט איהם אין פנים, ווי פון אַ נאָהענטער שרפה. ער שפירט דערביי אַ מוראדיגע ניט־גוטקייט פון אַ פאַזשאַרניק, וואָס איז געלאָפען ראַטעווען אימיצען אין אַ ברענענדיג הויז און איז אַריינגעפאַלען ביזקעל גאַרטעל אין אַן אָפגעברענטען אָפטריט. אַלס אַ פרייער פאַזשאַרניק, וואָס קריכט אין די גרעסטע סכנות, איז דאָס שוין מיט איהם אַמאָל געשעהן. פונקט אַזוי ניט־גוט און מיאוס איז איהם אַצינד. אַנשטאָט העלפען אימיצען פון אַ געפאַהר, מוז ער גאָר לויפען צום טייך אָפשווענקען זיך.

אַרויס פון דער פאַרגאַפטער ראָד מיט מענשען, וואָס הויבט ניט אָן צו פאַרשטעהן וואָס דאָ איז פאָרגעקומען און פאַר־וואָס פאַנדרע אַנטלויפט, שלעפט ער זיך נאָך נאָך זיין וויב. מע־רעס טריט ווערען אַלץ גיכער און גיכער און פון הינטען, ווי אַ לאַנגער ביטש, קנאַקט נאָך שמחהלעס שיכורער געלעכטערל:

— כאַ־כאַ־כאַ... די ברוסני־יצעס!...

פאַנדרע שעמט זיך אויסצוגלייכען זיך, אין גאַנג, מיט מערען און שטעהט אָפ. ביז מערע איז זיך מרחם אויף איהם, בלייבט אַליין אַ רגעלע שטעהן און גלייכט זיך מיט איהם אויס. צום ערשטען מאָל אין לעבען זעהט זי, איהר נח דער גבר, דער אייזערנער יונג, זאָל ביי דיך זיין אַזוי אַראָפגעפאַלען, אַזוי אונבאַהאָלפען. אפילו ווען סענדערקע איז אויסגעגאַנגען פאַר זייגע אויגען, איז ער ניט געווען אַזוי פריטשמעליעט.

אָפּגעלאָפּען וואָס ווייטער פון הודזשענדיגען ראָד מיט מענ־שען, קען זיך שוין מערע ניט איינהאַלטען:

— וואָס איז מיט דיר, נח?

אַ רחמנות, ווי צו אַ קראַנק קינד, ברומט אין איהר קול. נאָר פאַנדרע ענטפערט ניט.

— זאָג, — פרעגט מערע גאָר פלוצלינג און זעהר שטיל, כמעט שעפּטשענדיג, — ס'איז „זי״?

— וואָס? — דערשרעקט זיך פאַנדרע און קוקט מערען אָן מיט צוויי אויפגעריסענע אויגען. ער זעהט, אַז ליגען־זאָגען צוליב שלום וועט דאָ ניט העלפען. מ'מוז זאָגען דעם אֶמת. נאָר ער ציהט אַביסעלע אָפּ דעם אמת־זאָגען, ווי דאָס אַרויסרייסען אַ קראַנקען צאָהן.

— וועלכע „זי״? — פרעגט ער איבער, כלומרשט ברוגז־עך, אונטער דער נאָז.

— בשעת געהן פון אָסטראָג...

דערמאָנט זיך פאַנדרע, אַז אין דער ערשטער נאַכט, קומענ־דיג אַהיים פון מאַהליוו, האָט ער זיך פאַר מערען אין עפּעס מודה געווען, ווי זי פאַר איהם... מערע האָט איהם דערצעהלט פון אַן אויסטערלישען חלום, וואָס איהר האָט זיך געחלומט, און ער האָט איהר דעם חלום „אויסגעלעגט״.

— ווייסטו דאָך... — לאָזט פאַנדרע אַראָפּ דעם קאָפּ — היינט וואָס פרעגסטו?

נאָר פלוצלינג בלייבט ער שטעהן, און זיין געזונטער בלוי־גע־גאָלטער קין מיט דער האַרטער גריבעלע אינמיטען הויבט אָן צו שפּרינגען, ווי שוין אָפּטמאָל, אין דער לעצטער צייט, ווען ער איז אויפגערעגט:

— אַז מירן דערלעבען, מערע... דו הערסט? אַז מירן...

— נו־נו! — פּרובט איהם מערע באַרוהיגען — ס'איז דאָך שוין אַן אַלטע מעשה...

נאָר פאַנדרע לאָזט זיך ניט איבערשלאָגען:

— אַז מירן דערלעבען... אין שטאָט וועט ווערען רוהיגער, אַנטלויפען מוזען מיר פונדאַנענט...

— און די מאַמע לאָזען איינע אַליין? — קוקט מערע אַן אַ זייט — אויף איהרע עלטערע יאָהרען?

— איך לאָז אויך אַ מאַמען! — רעדט פאַנדרע מיט אַ מין שטילען צאָרן — מיר... איך וועל דאָ מעהר ניט אויסהאַלטען, מערינקע...

מערע האָט עפּעס געוואָלט ענטפערען. נאָר דער אומעט אין נחס אויגען איז געווען אַזוי גרויס און דאָס ציטערן פון זיין אונ־טערשטער ליפּ אַזוי נעבעכדיג, אַז דאָס האַרץ איז איהר איינגעפאַ־לען. זי האָט דערזעהן, אַז איהר נח, איהר באַשיצער, איהר גבר, וועלכען אַלע טעכטער פון שקלאָווער באַלעגאָלעס האָבען איהר מקנא געווען, איז שוין מעהר ניט דערזעלבער. אַ מעשה קען ער זיך אָנטאָן. זינט ער איז געקומען פון אָסטראָג איז ער אויס מענש... גיט זי אַ זאָג שטילערהייט, מיט אַ געצוואונגענעם שמייכעלע:

— גוט, נח. מירן אַוועקפאָהרען.

— אין... אין אַמעריקע!

— אין אַמעריקע!

פאַנדרען איז לייכטער געוואָרען אויפן האַרצען. ד אָ ס מ אָ ל האָט זי זיך מעהר ניט אַרויסגעדרעהט. צוגעזאָגט... צו גוט קען ער זיין מערען. אַז זי זאָגט, איז ניט גלאַט אַזוי געזאָגט.

ווי אַ ניט־היגער האָט ער זיך אַרומגעקוקט. די צוימען פון די קרויט־גערטנער אָנגעקוקט, די מאָכיגע שינדעל־דעכער פון די בערוועגע הייזקעס. איהם האָט זיך געדוכט, אַז ער הויבט זיך שוין אָן צו געזעגענען מיט זיי.

מען פאַלט ווי די פליגען

.1

„אַז אין שטאָט וועט ווערען רוהיגער“, אַזוי האָט פאַנדרע געווען אָפגערעדט מיט מערען, וועט מען, מירצעשעם, פונדאַנען אָוועקפאָהרען...

אָבער די רוהיגקייט איז אַזוי גיך ניט געקומען. די מגפה איז זיך דערווייל געגאַנגען איהר גאַנג.

נאָך דער זאָגערקע פון ליובאַוויטשער בית־מדרש און נאָך ר׳ בערע־רחמיאלס, האָבען זיך אין אידישען שפּיטאָל אַוועקגעפּאָקט נאָך עטליכע אַלטע לייט. על פּי רוב — שוואַכע, פאַרמאָרעטע נפשות, אָדער אַזאָלכענע, וועלכע האָבען ליב געהאַט דעם ביטערען טראָפּען.

עס זיינען אויסגעגאַנגען אונטער די הענט: דער גאַליגער קברות־מאַן; מאָטע־קאַלטע־לאָך דער מאַרשעלאָק, וועלכער האָט אַלעמאָל געליטען פון א הוסטעלע; זונדעל גאָטס־גנב פון ברעג דניעפּער — דעם קאָפּוסטער רבינס אָנגעשטעלטער ביי די פאַרעכאָדען.

זונדעל גאָטס־גנב איז כּלל ניט געווען קיין שוואַכינקער. אין זיין טויט איז ער אַליין שולדיג. אויף צו־להכעיס אַלע וואָרענונגען פון דאָקטאָר חישין, וועלכען ער און טעמע זיין ווייב האָבען פיינט געהאַט ווי א שפּין, זינט מ׳האָט קאָפּלען זייער „תכשיט“ פאַרשיקט קיין „סימביר“, פאַר גנבענען דעם דאָקטאָרס פערד...

אויף צו־להכעיס איהם און זיין דאָקטאָריע האָט זיך זונדעל איבערגעגעסען מיט גרינע אוגערקעס, וועלכע קיינער האָט ניט געוואָלט קויפען פון זיינע קאָשיקעס ביי די פאַרעכאָדען. „נישקשה, מאַכט ער, די כאָליערע וועט מיך ניט נעמען. אזוי פיל יאָהרען געגעסען ברויט מיט אוגערקעס, וועל איך עסען נאָכאַמאָל. אָט וועט מען זעהן אַ קונץ! און די כאָליערע וועט גיכער נעמען דאָקטאָר חישינען מיט זיין פערד צוזאַמען...״

דאָס מאָל האָט ער ניט געטראָפען. חישין און זיין געגנבעטער און צוריק־געפונענער פערד זיינען געבליבען גאַנץ און איהם, זונדלען, האָט נעביך די כאָליערע יאָ גענומען.

מושע, זיין טאָכטער, די אָפגעפאָהרענע קראַסאַוויצע, איז אַפילו געלאָפען צו דאָקטאָר חישינען, דערמאָנט איהם איהר פרייהערדיגען גנאָד. געבעטען ראַטעווען דעם טאַטען. האָט זי דאָקטאָר חישין געטרייסט. געגעבען איהר שמעקען חלשות־טראָפען, צוגעזאָגט צו טאָן וואָס אין אַ מענשענס כוח. אָט שוין הייסט ער שפאַנען די בריטשקע און פאָהרט אין שפּיטאָל.

די בריטשקע האָט מען געשפאַנט. אין שפּיטאָל איז דאָקטאָר חישין געקומען צו פאָהרען. נאָר זונדעל־גאָטס־גנב איז שוין אין דער מאַנסבילשער אָפטיילונג ניט געווען. צוגעדעקט מיט אַ לעכערדיגער ליילעך איז ער געלעגען אין סאָד ביים וואַסערל, געקיהלט זיך און געוואַרט אויף זיין לויה.

דערנאָך האָט זיך אָפגעטראָגען זיידע וואָיטעק, דער אַלטער ניקאָלאַיעווער סאָלדאַט, דער בריף־טרעגער פון באַלעגאָלישען צעך, דער מעשה־דערצעהלער מיט די קינדישע פּיאַלקע־אויגען. פאַנדרע אַליין האָט איהם געגעבען דעם ערשטען ראַטונעק, אָפגעריבען איהם און געוואונדערט זיך אויף זיין אַלטען גוף. ווי האַרט און איינגעדאַרט ער איז. פון קדמונים האָט ער געקענט דעם זיידען אַן אָנגעקאַפּטענטע, אַן אָנגעפעלצטען. די מאָכיגע באָרד און די גראָבע מלבושים האָבען איהם צוגעגעבען ברייט־פּלייצעדיגקייט און כוח. נאַקעטערהייט האָט ער דאָס אַלץ פאַרלאָרען. געבליבען ליגען איז אַן אומבאַהאָלפענער, פאַרמאָרעטער גוף. טרערען האָבען זיך פאַנדרען געשטעלט אין די אויגען פאַר גרויס רחמנות.

— זיידעניו, — האָט איהם פּאַנדרע געמינטערט — איהר וועט זיין גאַנץ, נישקשה... איהר וועט נאָך אונז דערצעהלען מעשות...

אָבער זיידע־וואַיסעק האָט נאָר פאַרוואָרפען דעם אַלטען פליי־כעהראַטען קאָפּ און האַלב פאַרגלאָצט די אויגען. די מאַטקייט פון קנאַפּע ניינציג יאָהר האַרעוואַניע און עלענט, זינט מ׳האָט איהם אוועקגעגנבעט פון זיין מאַמען און אָפּגעגעבען פאַר אַ סאָלדאַט, איז אויף איהם סוף־כל־סוף אָנגעקומען: עס... גענוג וועט זיין צו אָמפּערען זיך פאַר דאָס ביסעלע לעבען. זאָל זיין די מגפה אַליין, אַבי אויסרוהען זיך, אויסרוהען זיך...

— מיין „כאַלמידע״ נח, — האָט ער הייזעריג און שטיל גע־בעטען — זאַלסטו, למען־השם, אָפּגעבען אין צעך פאַר אָרימע לייט. און דו נעם מיין פּיפּקע, מיין „מענדאַל״... מעהר האָב איך גאָר־נישט ניט...

נח איז ניט געווען קיין רויכערער. ער האָט אָבער צוגענומען די פּיפּקע מיט דער קופּערנער געלעכערטער היטעלע, אַן אָנדענ־קונג פון זיידען. און דעם „מענדאַל״ האָט ער אויך געפונען אין בוזעם־קעשענע פון דער גרינליכער וואַליגער „כאַלמידע״, אויף אַ לעדערל אָנגעהאַנגען. ס׳איז געווען אַ מין בראָנזענע מטבע מיט אַן אויערל וואָס זיידע וואַיסעק האָט אַמאָל געקריגען אין סעוואַסטאָ־פּאָלער מלחמה. „זאַ כראַבראָסט״ (פאַר מוטיגקייט), האָט דער פערשעל איבערגעלייענט אויפן „מענדאַל״. ווי אַ קמיע האָט דאָס פּאַנדרע באַהאַלטען ביי זיך.

מיטן זעלבען וועג, פון וועלכען מען קעהרט זיך ניט אום, איז אַוועק אויך זימעל פּאַקענטרעגער.

מ׳האָט איהם געטאָן זיין רעכט: גוט אָפּגעריבען, געגעבען צו טרינקען טיי פון מיאַטע, אַרומגעלעגט מיט הייסע פלאַשען, ווי מען טוט אַלע שווערע הולאים. נאָר אַפילו אַ האַלבע שעה פאַרן סוף האָט זיך איהם אַפּנים אַלץ געחלומט, אַז ער שטעהט ביים טיש אין ליזבאַוויטשער בית־מדרש און דאַווענט און פאַרקויפט ספרימלעך מיט איין אָטעם. און ס׳האָט זיך איהם, אַפּנים, אַלץ גע־

דוכט, אַז אינגלעך שקצים גנבֿענען בײַ איהם „בענשערלעך'', תהילימלעך און „טל־ומטרלעך'', אַז זײַ טאַנצען אַרום ווי די מײַז־לעך אין זײַן צולעגטען פּאַק... וואָרים, וואַרפענדיג זיך אין די לעצ־טע יסורים, האָט ער נאָך אַלץ געבֿמורעט די אויסגעקראָכענע ברע־מען און בײַז געמורמעלט:

— מ'נאַם־נאַם־נאַם... הללויה, הללי נפשי את ד'... אַ קאַפּי־קע! אַהללה ד'... אַוועק ממזרים! אַזמרה לאלהי בעודי... מ'נאַם־נאַם־נאַם, טשעפּע ניט! תצא רוחו ישוב לאדמתו — צוויי קאַפּי־קעס האָסטו!? עושה שמים וארץ... אַוועק, פאַרך אײנער! מנאַם־נאַם־נאַם... אָ—מן!

דערהערט וואו עס האַלט מיט ר' זימלען, האָבען חסידים פּרו־מאַקעס, אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, צוגעשאָקעלט מיט די קעפּ, צוגעבאָמבעלט מיט די פּאותן און מיט גאָטספאָרכטיגע רמזים גע־געבען אײנער דעם צווייטען צו פאַרשטעהן אַז... שולדיג אין ר' זימעלס סוף איז ניט קײן אַנדערער ווי לײזשקע ימח־שמו זאָל ער ווערען. דאָס האָט ער איהם אַראָפּגעפיהרט פון דרך־הישר, פון רומ''ל־ספרים אַרויפגעפיהרט איהם אויף טריף־פּסולס. אַרומגע־שלעפּט זיך אויף די עלטערע יאָהרען מיט וואַרשעווער ביכעלעך מיט נקודות, און אָט!...

האָט לײזשקע, זימעלס שותף, דערשמעקט, אַז מען באַשול־דיגט איהם אין אומגליקליך־מאַכען ר' זימלען אויף די עלטערע יאָהרען און ברענגען איהם צו כאָליערע, האָט ער אַ מאַך געטאָן אויף אַלע פאַרדינעכצען פון רו''מל־ספרים, אויף דער מגפה און אויף אַלע צבֿועקעס אין שקלאָוו, און איז אַוועק וואַנדערען מיט אַ קלײנעם פּעקעלע אונטער דער פּאַכווע, ווי אַמאָליגע יאָהרען, אײדער ער האָט געמאַכט שותפות מיט ר' זימלען. מיטן ברעג דניעפּער איז ער אַוועק און הויך אויפן קול געלײענט פּרוגס רו־סישע לידער פאַר די סאָסנעס אין וואַלד און פאַר די זאַמדען אויפן ברעג טײַך.

2.

נאָך די שוואַכע נפשות האָט דאָס גענומען געהן געדיכטער. אינגערע און שטאַרקערע האָבן אָנגעהויבן געהן פון דער וועלט...

כדי ניט אַרויסצורופן אַ בהלה, האָט מען אין דער שטאָט־דומע באַשלאָסן אַרויספיהרען די מתים צום בית־עלמין ביינאַכט. חישין און קראָל, די שקלאָווער דאָקטוירים, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזן צום מתנגדישען רב און צום חסידישען מורה־הוראה און געפּועלט, אַז יענע זאָלען מתיר־זיין. וואָרים זיי האָבן באַוויזען מיט חכמת־הרפואה, אַז דער שרעק פון אַזוי פיעל לויות און די געוואַלדען פון די נאָהענטע רופען אַרויס בויכוועהטאָג ביי מענשען „מיט נערוון", אַ דרעהעניש, רחמנא־לצלן, אין די געדערים. און אין אַזאַ צייט קען יעדע אָפּשוואַכונג ווערען געפעהרליך אַפילו פאַר געזונטע.

האָבן זיך אינמיטען דער נאַכט, ביי אַ קאַרגען שיין פון טראָג־לאַמטערנעס, גענומען ציהען שטילע לויות. און שאָטענס, ווי גרויסע פלעדערמייז, האָבן געפלאַטערט איבער די מיטות. אַרויף באַרג, צו רישקאָקי־צו, צום אידישען בית־עלמין, האָבן געבלאָנדזשעט וואַקעלדיגע געלבע פייערלעך. די שטאַרקסטע מיטגלידער פון חברה־קדישא האָבן זיך אומגעקעהרט פאַרטאָג געלבגרוי אין געזיכט און געקלאָגט זיך, אַז די פּלייצעס טוען זיי וועה.

איז דערגאַנגען די רייה צו זאַוועל־שמייסער.

נאָך פאַר ימים־נוראים האָט מען זיך אין באַלעגאָלישען צעך דערוואוסט, אַז זאַוועל האָט זיך איבערגעבעטען מיט זיין געוועזענעם באַלעבאָס ביים גסיסה־בעטעל, געבעטען מחילה. און קושקעבראַנד האָט איהם מוחל געווען. נו, וויבאַלד דער געקריוודעטער אַליין האָט מוחל געווען און דער רבונו־של־עולם האָט געפּסקענט, ווער ס'איז גערעכט און ווער אומגערעכט און אַוועקגענומען קושקען פון דער וועלט, היינט וואָס האָט זיך צעך ווייטער צו מישען ווער וועמען ס'האָט פאַרפיהרט צו מערע־פאַנדרעס, אינמיטען דער נאַכט ? זאַוועל קושקען, צי קושקע זאַוולען ?... האָט מען פון „שמייסער" אַראָפּגענומען דעם „חרם" און צוריק אַרויפגעזעצט איהם

אויף אַ קעלניע. שליאָמע „דער פאַרעװער״, דער עלטסטער אין צעך נאָך ר׳ סענדערן עליו־השלום, האָט זאַװלען אַרױפגענומען צו זיך: „באַ, פאַרדין דיר כשר דײַן ברױט און קרופּניק, און זײַ אַ מענטש!״

נאָר זאַװעל איז שוין צופיל געװען אױסגעהונגערט, צושנאַ־פּערט און אױסגעמוטשעט פון אַזױ לאַנג אַרומגעהן לעדיג. און דאָס „ברױט און קרופּניק״, צו װעלכע ער האָט זיך זשעדנע צוגעכאַפּט, האָט איהם, משמעות, פאַרשאַדט. באָסקע־טרעגער פון ברעג דניעפּער האָט אַפילו דערצעהלט, אַז מ׳האָט זאַװלען געזעהן עסען אױ־געקעס בײַ זונדעל־גאָטס־גנבס הײַזקע. בײַדע האָבען געכראָמש־קעט און געלאַכט הױך אױפן קול. מ׳טאָר ניט לאַכען װען אַלע װײַנען. נו, האָבען זײַ בײַדע געהאַט דעם פּסק... חברה־לױה האָט זיך אָבער געהאַט איהר מײַנונג. אין לױה־בית־מדרש האָט מען גע־רעדט דערפון, אַז פון גאָט קען מען זיך ניט באַהאַלטען. אַזױ װי אין פּסוק שטעהט: „אָנאָ מפניך אברח״. װאו אַנטלױף איך פון דײַן פנים און װאו באַהאַלט איך מיך?... מוצאי יום־כּפּור, בשעת די מגפה האָט אױסגעבראָכען און עס האָבען געפעהלט הענט, האָט מלך „מעבר־יבק״ געװרופען זאַװלען ער זאָל קומען העלפען. האָט ער זיך מיט כל־ערלײ תּירוצים אַרױסגעדרעהט. מורא געהאַט אָנ־צושטעקען זיך. און אָט...

שװער צו װיסען װעלכער נוסח איז דער ריכטיגער. מ׳װײסט נאָר אױף געװיס, אַז מיט אַ צװײ טעג צוריק האָט זיך זאַװעל גע־קלאָגט אױף שטאַרקע קאָפּװעהטאָג. און אין דעם טאָג פון זײַן אומ־קום איז ער אַ שעה נאָך אָנבײַסען אַראָפּגעפאַלען אינמיטען מאַרק פון שליאָמקע „דעם פאַרעװענס״ קעלניע. מען האָט איהם געפונען ליגען בײַ די רעדער מיט אײן לײַצע אין דער פאַרקראַמפּטער האַנט.

און טאַקע אױף שליאָמקע „דעם פאַרעװענס״ פוהרעל האָט מען איהם געבראַכט צו פיהרען אַ פאַרבײַיאַיגען אין אידישען שפּי־טאָל. דאָרטען האָט זיך זאַװעל בשום־אופן ניט געװאָלט לאָזען אָפּ־רײַבען פון נח פאַנדרען. קײַלעכדיגע אױגען פון אַ נאַכט־פױגעל

האָט ער געדרעהט אויף זיין געוועזענעם גוטען־ברודער און ניט צוגעלאָזען איהם צו זיך. אַזוי ווייט ווי די כוחות האָבען געטראָגען. צי האָט ער געקראָגען פאַרדאַכט, אַז פאַנדרע וועט זיך אַן איהם אַצינד נוקם זיין, נאָכדעם ווי מערע האָט איהם אַזוי פאַרמסרט, אָדער דער באַלעגאָלישער געוויסען האָט זיך אין איהם אויפגע־כאַפּט, אין אַזאַ שווערער מינוט פון חולאת און חרטה, און ניט ער־לויבט איהם צו לאָזען זיך ראַטעווען פון אַ מענשען, געגען וועל־כען ער איז שולדיג, וועלכען ער האָט באמת געפיהרט פאַר דער נאָז ?... זעלטען איז צו געפינען אַ מענשען וואָס טרינקט זיך און וויל זיך ניט אָנכאַפּען פאַר אַן אויסגעשטרעקטער האַנט, אַפילו ווען די האַנט איז איהם פאַרדעכטיג. זאַוועל האָט דאָס דערוויזען. ער האָט דערוויזען אין אידישען שפּיטאָל צו וואָס פאַר אַ חשדנות און פאַרביסענקייט הונגער און באַיקאַט קענען דערפיהרען אַ געזונ־טען מענשען... וואָרים קאָרטשענדיג זיך פון יסורים האָט ער גע־האַלטען אין איין שרייען און דריגען מיט די פיס:

— אײ־אײ־אײ! נאָר ניט פאַנדרע!... ניין, ניין!

האָבען איהם אַנדערע באַלעגאָלעס אָפּגעריבען, געוואָרעמט איהם, געפּאָיעט מיט מיאַטע.

נאָר אַז אַלע מיטלען האָבען ניט געהאָלפען און זאַוועל האָט גענומען ברעכען מיט „מעהל־וואַסער", ציטערען מיט אַלע אברים און פאַרלירען דעם קול, האָט ער דערפיהלט, אַז עס געהט צום סוף און געבעטען, דאָס מאָל שטיל געבעטען, מ'זאָל צורופען פאַנדרען.

נח האָט אַ טראַט געטאָן אויף צוריק ווען ער האָט איהם דער־זעהן. אַזוי פאַרענדערט האָט זיך דער חולה. אין משך פון קנאַפּע צוויי שעה, זינט מ'האָט זאַוועלען געבראַכט צו פיהרען אין שפּיטאָל, איז אויף איהם דאָס גאַנצע לייב איינגעפאַלען ווי אַ געפּלאַצטער פאַפּירענער זאַק. די נאָז איז געוואָרען לאַנג און שפּיציג. איינגעזונ־צען אַ פרעמדע נאָז. און די אויגען פאַרגלייזט, בלוטיג־מוטנע ווי ביי אַ געשונדענעם פערד.

— נח, — האָט זאַוועל אַ רוף געטאָן מיט אַ ווייטען אומבאַ־קאַנטען קול, ווי אַ בויכרעדנער.

אַ ווײַלע האָט ער פֿאַנדרען אָנגעקוקט מיט זײַנע פֿאַרגלײַזטע אײַנגעפֿאַלענע אויגען, דערנאָך קוים־קוים אַרויסגערעדט:

— זי איז געהרגעט...

— מערע? — שטויסט זיך פֿאַנדרע אָן.

— קושקע אויך... — זשיפּעט זאַוועל.

— אָך... — בלײַבט פֿאַנדרע שטיין אַ צעטומלטער — ווע־מען ליגט דאָס אין קאָפּ?...

— מיר ליגט... — פּרובט זאַוועל אַ שמייכל טאָן און קען ניט. אָנשטאָט מאַכן אַ שמייכל אַנטבלויזט ער זײַנע שטאַרקע ציין. אַצינד זעען זיי אויס אומנאַטירלעך לאַנג, אומנאַטירלעך ווײַס, ווי אַרײַנגעשטעלטע.

דער חולה־מסוכן דערשפּירט אַליין, אַז זײַן פֿריקרער שמייכל איז אַצינד איבעריק. כמורעט ער זיך אָן אויף וויפֿיל די אָפּגעשטאָרבענע הויט פֿון שטערן ערלויבט איהם:

— דאָס האָב איך איהם געפֿיהרט קלאַפּען... קושקען... צו מערען אין לאָדען... איך בין געווען ניכטער... ער — ניט...

נח האָט ניט געהאָט וואו די אויגען אַהינצוטאָן. דער פֿאַר־בײַאיגער האָט נאָך פֿאַר עפּעס געדאַנקט, געכריפּעט, געצויגען שטאַמעלדיגע הברות, ביז מלך „מעבר־יבק" איז אָנגעקומען מיט ווייכע טריט פֿון הינטען. גאָר פּלוצלינג איז ער אָנגעקומען און אי־בערגעשראָקען. ווי אַ הונט דערשפּירט אַ נבלה, אַזוי האָט מלך דערשפּירט פֿון צווייטען עק שפּיטאָל, וואו עס האַלט דאָ מיט זאַוו־לען. איז ער צוגעלאָפּען מיט זײַן פּעדערל אין האַנט און פֿאַרנו־מען פֿאַנדרעס אָרט.

פֿון אַ הינטער־טיר האָט מען דעם מת אַרויסגעטראָגען און אָוועקגעלעגט קיהלען איהם, ביים וואַסערל אין סאַד, ביז דער נאָכ־טיגער בחברותא־לויה.

האָט פֿאַנדרע אַרויסגערופֿען מערען פֿון דער ווײַבערשער אָפּ־טײלונג און אויפֿגעדעקט פֿאַר איהר אַ שטיקל גרויע לײַלעך. נאָר זי האָט דעם מת ניט דערקענט. אַז ער האָט איהר אויסגעזאָגט ווער

דאָס איז, האָט מערע אַ פּאַטש געטאָן מיט בײדע הענט. „אַי” האָט זיך בײ איהר אַרויסגעריסען פון האַרצען. נאָר פּאַנדרען האָט זיך אויסגעדוכט, אַז ס'איז גאָר־גאָר אַ טרוקענער „אָי” פון יוצא־וועגען.

און טאַקע אין אַ מינוט אַרום האָט זיך שוין מערע אָפּגעטרײסעלט פון איהר שרעק און אויף גיך אַוועקגעלאָפען צו איהר שווערער אַרבײט אין דער װײבערשער אָפּטײלונג.

מאַט און אָנגעכמורעט איז אויך פּאַנדרע אַוועק צו די קראַנקע. אַ בײזע מחשבהלע האָט, ווי אַ גנבטע, געעגבוירט אין דער פינסטער:

— אַז קושקע־בראַנד איז געשטאָרבען, האָט זי זיך אײן קאַפּעלע מעהר גענומען צום האַרצען...

נאָר באַלד האָט ער זיך פאַרגעוואָרפען, אַז ער אַלײן האָט זיך אויך געענדערט. פאַר דער וואָך צײט, וואָס ער שטעהט דאָ צווישען האַלב־לעבעדיגע און טויטע, איז ער פאַרגרעבט און פאַרלעדערט געוואָרען. אין דער שטענדיגער געפאַהר צו כאַפּען די חילאת, ער, מערע זײן װײב און זײן שוויגער, איז אויף איהם אָנגעגאַנגען אַ טעמפּקײט און אַ מוטנעקײט. ס'איז אַ טעמפּער געפיהל פון אַן איבערגעהאָרעוועטען אָרעם. אַן אָפּגעשטאַנענקײט אין אַלע אברים און אין האַרצען. ער, דער בעל־רחמים פון שוואַכע, באַמערקט שוין גאָרניט מעהר די קאָנוואולסען, די אויסגעגלאָצטע אויגען און דעם טויט־שרעק אַרום זיך. דורכן גאַניק אויף דער גאַס קומען זײ אָן, און מיט דער הינטער־טיר צום וואַסערל אין סאָד געהען זײ אַוועק פון דער וועלט: נאָהענטע, באַקאַנטע, מאַנסביל, װײבער, קינדער... בײם אָנקומען צאַפּלען זיך אין זײערע אויגען שרעק און געבעט: מיר שטאַרבען? מיר אַלײן? טײערינקע, ראַטעוועט אונז!... דאָס זעלבע געבעט בלײבט בײ זײ דערנאָך פאַרגלײזט אין די טויטע אויגען. און ער, פּאַנדרע, טוט עפּעס, קריכט פון דער הויט, וויל זיך פאַרשיכורן מיט מסירת־נפש, כדי גאָרנישט זעהן, גאָרנישט הערען, גאָרנישט טראַכטען... דער עיקר איז גאָרנישט טראַכטען. וואָרים מערע איז דאָ מיט איהם. גאָר נאָהענט אין דער ווײ־

בערשער קאמער טוט זי דאס וואס ער. און גאט ווייסט וואס עס קען מיט איהר טרעפען אט באלד, היינט ביינאכט, מארגען פריה... פארדאפעלט ער זיינע כוחות. קאפ אראפ ווארפט ער זיך אין קאכעדיגען קעסעל פון געפאהר, וואו מענשליכע לעבענס בלעזלען זיך און פלאצען, בלעזלען זיך און פלאצען, און וואו נאר איינעם פון דריי געלינגט עס אפצוראטעווען.

פלינקער, און אהן איבעריגע גריבלערייען, טוט איהר זאך איין סענדעריכע — מערעס מאמעלע. זי איז דאך א סך שוואכער פאר איהר טאכטער, און א פשיטא שוין — פאר נחן איהר איידעם; און האלטען האלט זי זיך, פונדעסטוועגען, פרישער פאר זיי ביידען. אפשר נעמט זיך דאס דערפון, וואס זי איז פון תמיד אן געווען די גוטע קעכין ביי שטורעמדיגע סעודות אין חברה־קדישא און ביי גרויסע שמחות אין שטאט. איהר געניטקייט אומצוגעהן, אין איין און דער זעלבער צייט, מיט א סך ריזיגע טעפ און קאכעדיגע קעסלען, זיינען איהר דא אין שפיטאל צוניצגעקומען. ניט אנדערש אז די מגפה שטעלט זי זיך פאר ווי א מין גרויסען פייער און די קראמפירענדיגע אידען און אידענעס — ווי זידענדיגע קעסלען. די גרויסע לעבעדיגע כלים לויפען איבער מיט ברודיגען שוים, מיט יאמער און קרעכצען. טאנצט זי ארום זיי און צווישען זיי אין איהרע לעדערנע שטעק־שיכלעך און בלויאינקען פארטוכעל. און איהרע ריהרעוודיגע, גלאנציגע הענטלעך, מיט זייערע אנגעצויגענע הארטע אדערלעך, כאפען און טראגען קאמפרעסען, נאכט־געפעס, הייסע פלאשען, טרוקענע און פייכטע מאטשאלקעס צום אפרייבען, טראפענס און מישעכצען, און איהר שוואכער קולכעל מונטערט אלע חולאים און אלע זיצערקעס אין שפיטאל. זי פאספעיעט אפילו צעהן מאל א טאג אפצוקאכען, אויף א פייערקע, און צוטראגען מערען און נחן — דאס א גלעזעל טיי, דאס א טעפעל הייסע ציקאריע, כדי צו דערקוויקען זיי אין אזא גיהנום. ביידע שקלאווער דאקטוירים און ביידע פערשעלס, דער גויעשער און דער אידישער, קענען זיך גארניט אפלויבען פון איהר בריהשקייט.

3.

צורייסען אויף שטיקער טוט זיך אויך חיה־שרהקע די משוגע־נע. איידער זי פאַספּעיעט אַנצוזאָגען די בייזע בשורה, איבער איין גוסס אין שפּיטאָל, מוז זי שוין באַזינגען, אין מטורפדיגע גראַמען, דעם טויט פון נאָך אַן אַנגעזועהענעם שקלאָווער תושב.

ניט אַנדערש, אַז זי איז צום צווייטען מאָל אַראָפּ פון זינען פון אַזאַ ניט־געוועהנליכער קאָפּ־אַרבייט. וואָרים איהרע מיאוסע אומגליק־לידעלעך, וועלכע האָבען זיך אַלעמאָל אויסגעצייכענט מיט זייער בולטקייט און מיט זייער דורכזיכטיגען קורצען וואונק, ווערען אַצינד, כאָליערע־צייט, וואָס ווייטער אַלץ נעבעלדיגער, די גראַמען צורודערט און דער אינהאַלט פאַרדרעהט; אויסגעמישט, אַזוי צו זאָגען, „קאַשע מיט באַטווינע״, לאַקריץ מיט קובעבע. און נאָר אַלטע קענער פון חיה־שרהקעס פּאָעזיע דרינגען אַריין אין דער טיפקייט פון איהר מיין און טייטשען ווערטער.

צום אָנהויב כאָליערע איז נאָך איהר לידעלע געגאַנגען ניש־קשהדיג, מיטן אַלטען אויסגעטראָטענעם דרך:

ניטשייגע האָב איך אַ שמעק בצטאָו
דאָ, אויכעט דאָ.
רויטע גלעזלעך, בלויע נעזלער
דאָ, טאַקע דאָ.
פעלט ר׳ בערע פון כאָליערע,
אַ בן צו לאַנגע יאָהר!
טרישקאַ גוי, איז אויך געפּגרט
איכאַ, איכאַ—כאַ!

איז נאָך ניט שווער געווען צו פאַרשטעהן, אַז מיט די „רויטע גלעזלעך״ מיינט זי דאָס די קאָלירטע שיבעלעך פונם גלעזער־נעם גאַניק צום שפּיטאָל, די „בלויע נעזלעך״ — ביי די חולאים. ר׳ בערע איז ר׳ בערע־רחמיאלס עליו־השלום, דער אויבער־שמש פון ליובאַוויטשער בית־מדרש. און טרישקאַ גוי, להבדיל, דאָס איז דער באָד־גוי, דער פּיאַניצע, וועמען די כאָליערע האָט גענומען באַלד, אין די ערשטע טעג.

באַר מיט אַ וואָך שפּעטער האָט זיך שוין בײַ איהר אַלץ צו־פלאָנטערט. דער אַלטער נוסח איהרער האָט אָפּגעטראָטען דעם אָרט אַ שפּאָגעל־נײַער פּאָעזיע, אָריגינעלער און נעבעלדיגער:

אמת געבאָסען, אמת געבאָסען,
אַלע שטאַרבען, אַלע דאָסען,
אי־כאַ־כאַ, אי־כאַ־כאַ!
אַלע דאָסען שטאַרבענדיג
אַלע שטאַרבען דאָסענדיג
אי־כאַ־כאַ!
צום בית קברות, צום בית קברות!
זאָוועל גנב ליגט אין צרות.
פּעשע, חנה,
שלעפּע־טראַנע,
אי־כאַ־כאַ!
לויפט דער דאָקטאָר און דער פעלדשער:
גוואַלד ר' הערשעל, גוואַלד ר' הערשעל!
ליגט און ברעכט.
מיר איז שלעכט, דיר איז שלעכט —
פּע־ע־ע!

און גנה ווייס ווען זי מיינט דאָ פריהער און ווען שפּע־טער. אַ פּחד האָט אַנגעוואָרפען אַט דאָס מיאוסע פולל־געזאַנגעכץ, ווי אַ משוגענע נבואה בשעה אַ חורבן. יעטוועדער האָט אין דעם געפּיהלט אַן אַנצוהערעניש. האָט מען זי אומעטום געיאָגט מיט שטעקענס און מיט שטיינער: אַוועק „סאַמאָסעך", צו־אַלדי קאַדיק!...

קעגען אַזאַ שווערע אַרטילעריע האָט זיך חיה־שרהקע גאָר אײַנגיכען אויך באַוואָרענט. ערגעצוואו אין אַ קאַנאַווע האָט זי זיך אויסגעזוכט אַן אַלטען טשוהונענעם קעסעלע, אַ פּאַרזשאַוועטען, אַ צולעכערטען, און האָט איהם אָנגעטאָן אויפן משוגענעם צופלע־טען קאָפּ. באַשיצט און געזיכערט דורך אַזאַ געהויבענער „קאַסקע" האָט זי זיך מיט גאָר אַ נײַער פרישקייט אַוועקגעלאָזט איבער דער פאַראַבלטער שטאָט, און איהר לידעלע איז געוואָרען נאָך שוואַר־צער, נאָך מאוימדיגער, מיט אַן אָנצוהערעניש אויף דער גויעשער שנאה אין שטאָדט:

לעבען קלויסטער זיצט אַ הונט
רויט ווי צונג —
האַוו-האַוו, האַוו-האַוו!
שלעפּט מען פּגירות-פֿאַרעלער,
וועט צו זייערע יאַהרעלער!
האַוו-האַוו!
קלינגט דער גלח אין זיין גלאָק!
אוי, אַ וועהטאָג איהם אין באָק!
בים-באָם, בים-באָם!
טוט די גוישקע יונגע זידען,
„עהט ניט, געהט ניט, בעהט ניט אידען! —
בים-באָם.

טיר און לאָדען האָט מען פאַרשלאָסען, כדי ניט צו זעהן זי, כדי ניט צו הערען איהר געזאַנגעלע. ביי אַזעלכע איבערגעשפּאַנטע נערווען אין גאַנץ שטאָט, נאָך אַזוי פיל שווערע טעג און ניט־דער־שלאָפענע נעכט, איז דאָס קיין חידוש ניט. ניט נאָר חיה־שרהקעס לידלעך, אַפילו די רויטע און בלויע שייבעלעך איבערן גאַניק פון שפּיטאָל האָט מען אַצינד ניט געקענט אָנזעהן און עס זאָל ניט שפּיל ווערען אויפן האַרצען. אָט די שענינקע שייבעלעך, וואָס שמחה טשאַרנער דער גביר האָט אַמאָל געלאָזען אַריינפּאַסען אין די הילצערנע צאַצקעס פון זיין גאַניק, כדי צו באַווייזען שקלאָוו זיינע עשירות און זיין גבירשען פּאַרנעם; די זעלבע שייבעלעך, וועלכע מען פלעגט אַמאָל, שבת פאַר מנחה, באַוואונדערען אַזוי ווי די פּאַווס אויף שמחה טשאַרנערס דאַך, זיינען אַצינד, כאָליערע־צייט, געוואָרען פלוצלינג מוראדיג מיאוס און פריקרע. זיי האָבען אָפּגעשראָקען ווי אַ קאָלירטע אויפשריפט אויף אַ פּושקע מיט גיפט.

אַפילו דעם נאָמען „שמחה טשאַרנער" האָט מען איצטער ניט געקענט דערמאָנען אָהן אַ געפיהל פון שפּלדיגקייט. פונקט ווי ער אַליין, די סודות וואָס האָבען אַרום איהם אַלעמאָל געשוועבט און די קאָלירטע שייבעלעך אויף דעם גאַניק פון זיין הויז, פון וועלכען שטאָט האָט געמאַכט אַ שפּיטאָל — זיי אַלע צוזאַמען זיינען דאָס דער מקור פון דער כאָליערע...

איז גלייכער ניט צו קוקען און ניט צו טראַכטען פון אָט די

פאַרביגע שייבעלעך. אַז ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען!... אָבער ניט טראַכטען פון זיי קען מען ניט. אין געשלאָסענע אויגען קריכען זיי אַריין. זיי זיינען ווי יענע ו ו י י ס ע ק אַ ל ב פון „גוטען־אי־דען". „איב, מאַכט ער, איהר ווילט האָבען הצלחה, טאָרט איהר קיינמאָל ניט טראַכטען פון אַ ווייסער קאַלב"...

טראַכט מען דווקא.

אַ סך פון די, וועלכע לעגען זיך דערנאָך אַוועק קראַנק און ווערען געבראַכט אין שפּיטאָל, שרייען פון היץ מיט ווילדער שפּל־דיגקייט:

— נעמט אַוועק די שייבעלעך פון גאַניק!... שמחה טשאַר־נער טרייבט אַוועק!... אוי, אוי, די פּאַוועס!...

אַזוי גליטשט זיך די אָפּגעשוואַכטע שטאָט ערגעצוואו אין אַ שליימיגען כף־הקלע און ס'איז ניטאָ קיין האַלט. אַפילו צווישען די אָפּגעהאַרעוועטע אויסגעהאַרטעוועטע באַלעגאָלעס, פון וועלכע עס האָט אַלעמאָל געשמעקט מיט וואַלד און דיעגאַכץ און מיט געזונטען שווייס פון פערד, האָט עס אַ ציה געטאָן מיט טוכלעקייט. צוטריי־סעלט איז געוואָרען דער אייזערנער צעך. עטליכע באַלעגאָלעס האָבען זיך אַוועקגעלעגט און צווישען זיי — שליאָמקע „דער פּאַ־רעווער", וועלכער האָט זאָוועלען אָפּגעפיהרט אין שפּיטאָל. מיט אַ טאָג שפּעטער האָט מען איהם אַליין געמוזט ברענגען אַהין. אָנ־געשטעפּקט זיך פון זיין אייגענעם שמייסער, וועלכען ער האָט אַרויפגענומען אויף דער קעלניע און געגעבען צו עסען „ברויט מיט קרופּניק". נו, איז פאַראַן יושר אויף דער וועלט?

די גאַנץ־געבליבענע באַלעגאָלעס, איידער זיי צופאָהרען זיך אויף זייערע פוהרען, שפּאַרען זיך אָן ביי דער סטאַיקע אין צעך. הייסען זיך אָנגיסען די גוטע גלעזלעך מיט געפעפּערטע בראַנפען און ווינשען זיך אַז... מאָרגען אם־ירצה־השם זאָל מען זיך דאָ ווייטער אָנשפּאַרען און ווידער אַמאָל נעמען צו ביסלאַך בראַנפען. צו פאַרמעסטען זיך אויף איבערמאָרגען ערלויבט מען זיך ניט. ס'איז אַ צו־גרויסער פאַרלאַנג.

שמיני־עצרת און שמחת־תורה זיינען אַריבער אין שרעק און

געוויין. צו די ערשטע הקפות האָט נאָר ר׳ מענדעל, דער מורה־הוראה און ישראל דער גבאי געכאַפּט אַ טאַנץ אין ליובאַוויטשער בית־מדרש, אונטערן גרויסען העננ־לייכטער. קיין גרויסע חיות האָט אין זיך דער טאַנץ ניט געהאַט. ווי איבערגעבּרענטע שטרוי איז גלייך אויסגעלאָשען געוואָרען די גאַנצע התלהבות. אַרומקוקענדיג זיך דערנאָך אין האַלב־פוסטען בית־מדרש און דערמאָנענדיג זיך וויפיל דאַוונער עס פעהלען צו הקפות, האָט ביי ר׳ ישראל דעם גבאי געּנומען ציטערען די ווייסע באָרד. שיער־שיער די ספר־תורה ניט אַרויסגעלאָזט פון האַנט.

באַלד נאָך יום־טוב האָט מען זיך פאַרזאַמעלט אין דער שטאָט־דומע, אידישע און גויעשע פאָרשטעהער צוזאַמען. מ׳האָט גערעדט דערפון, אַז מ׳מוז זעהן אָפּלעגען דעם פּריזיוו. דער פּריסטאַוו אַליין האָט צוגעזאָגט משתדל צו זיין זיך אין מאָהליוו מ׳זאָל אָפּהאַלטען אַלע נאָוואָבראַנצעס פון שקלאָווער קרייז אין אַלע אַרומיגע דערפער און וואָלאָסטען. ס׳איז אַ סכנה צו קומען און אָנשטעקען זיך...

אַ שטיקעל נחמה האָט די פאַרמאָרעטע שטאָט פאָרט געהאַט פון אַזאַ צוזאָג. ביי אַזעלכע פאַרדאַכטען און פאַרטאַיעטע שנאה, ווי עס האָבען אַצינד געקאָכט אין די גויעשקע הערצער, זיינען די נאָוואָבראַנצעס אַודאי און אַודאי געווען איבעריג. וואָרים ווער ווייסט צו וועלכע ווילדע מעשים די שטאָטישע גויים קענען אָנרייצען אַזוי פיל דאָרפישע שקצים? אויפן נייעם פּריסטאַוו, דעם צורר, קען מען זיך ניט פאַרלאָזען. זעהר פאַרדעכטיג איז דער מאָהליווער זשאַנדאַר, וועלכען מ׳האָט דאָ צומזיקט די באַק. און ווער עס זאָל זיך אַקעגענשטעלען איז, ברוך־השם, אויך ניטאָ. שיטער איז געוואָרען צווישען די, וועלכע קענען נעמען אַ שייט האָלץ אין האַנט...

נאָר אויף ווי לאַנג קען מען דאָס אַ פּריזיוו אָפּלעגען? עס איז פאַר קיינעם ניט קיין סוד, אַז ווי נאָר די ערשטע פרעסט וועלען אַ זעץ טאָן, וועט זיך די מגפה, מיט גאָטס הילף, אָפּשטעלען. די יערענדיגע זומפען וועלען זיך אָפּקיהלען, די פאַרעדיגע אָזערע

וועט איינפרירען. די פרעיענדיגע מיסטען אין די קאַנאַוועס וועלען זיך באַדעקען מיט שניי. די כאָליערע האָט דאָך שטאַרק פחד פאַר אַ „פאַרקיהלונג"...

הײנט געה ווייס וואָס פריהער אויסצובעטען ביים בייז־געווארענעם רבונו־של־עולם! אַ גוטען פראָסט און די מגפה זאָל אַוועק, אָדער אַ פוילען וועטער און די נאָוואָבראַנצעס זאָלען ניט קומען?

ס׳איז אַזוי שלעכט און אַזוי שלעכט.

ענדע — פערטער טייל „עמי־הארצים"

איכהאַלט:

די וואַנט (אַנשטאָט אַ הקדמה) — — — — — 5
איצקע דער משוגענער — — — — — 9
ר׳ ישיעלעס חורבה — — — — — 22
דער כּח פון פאַרבאָטענע פרוכט — — — — 31
פאַרקלאַפּט דעם גן־עדן — — — — — 42
אין צעבּער אויף אַ שטריק — — — — 57
שלעפּט מען און מען שלעפּט — — — — 67
פונקט ווי אין „כרעסטאָמאַטיע״ — — — — 79
אינגעל, וואוהין קריכסטו? — — — — 88
האָט מען אַ רוף געטאָן פאַנדרעלען... — — 100
אַ פייער בּרענט אין קושקען — — — — 112
קושקעס איבּערפאַל — — — — — — 121
אדם און חוה אין פירהויז — — — — 130
ניטאָ מעהר וואָס אָנצוווערען — — — — 138
איינגעלייגט די וואַנט — — — — — 148
די חיה שרייט אין מערען — — — — 161
באַצוואונגען די חיה — — — — — — 175
קושקע אין שפּיטאָל — — — — — — 190
בּייזע אויגען — — — — — — — 204
דער וידוי — — — — — — — 214
אַ פאָהיבּעל אויף הינער — — — — — 224
מען קעמפּט איבּער אַ האָן — — — — 239
די קהלשע כּפּרה — — — — — — 255
זה כּפּרתנו!... — — — — — — — 268
די מגפה בּרעכט אויס — — — — — 282
אין קאַמף מיט דער מגפה — — — — — 296
„כאַפּעטיטו ניעמאַ״! — — — — — 310
דער סקאַנדאַל בּיי די יאַטקעס — — — 324
מען פאַלט ווי די פליגען — — — — 338